بىلىگيۇرت كىتابلىرى

جون. لانگېر [ئامېرىكا]

بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتەيلى

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

Teaching our children to think

بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتەيلى

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى : تۇران

ھەممىمىز بالىلىرىمىزنىڭ ئەقىللىق زېرەك، مۇستەقىل پىكىرلىك بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز، ئەمما بۇ ھەقتە كونكرېت چارە تەدبىرىمىز يوق. قولىڭىزدىكى بۇ كىتاب قۇرۇق نەزەرىيىلەر دۆۋىسى بولماستىن، ئەمەلىي مەشىق توپلىمى بولۇپ، بىزنىڭ ۋە بالىلىرىمىزنىڭ ئادەتلەنگەن، تەپەككۇرىمىزغا ئوت ئاچىدۇ.

ئوقۇش داۋامىدا، بۇ كىتابنىڭ بالىلارنىڭ تەپەككۇرىغىلا ئەمەس، ئۆزىڭىزنىڭكىگىمۇ پايدىلىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ قالىسىز. قېنى خالىغان بىر بەتنى ئوقۇپ ھۆكۈم قىلىڭ.

ISBN 7-5372-3926-6

ISBN 7-5372-3926-6

(民文) 定价：16.00元

توغرا تەپەككۇر ئۇسۇلىنى ئىگىلىۋالغان

مۇلاھىزە قىلىش ئىنتايىن قىزىقارلىق بىر ئى

بولۇپ قالىدۇ. بۇ كىتاب بالىلىرىڭىزنىڭ يادرولۇ

تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ

ئىجادچانلىق كۈچىگە ئىگە زامانىۋى بىر ئا

بولۇشىغا ياردەم بېرىدۇ.

www.uyghurkitap.com

ئامېرىكا دۆلەتلىك مائارىپ مۇلازىمەت مەركىزى تەۋسىيە قىلغان كىتاب

بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتەيلى

ئالتە ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان بالىلارنىڭ يېڭىچە پىكىر

يۈرگۈزۈش مەشىقى دەرسلىكى

جون. لانگېر [ئامېرىكا]

تەرجىمە قىلغۇچى: ئاينۇر مەمتىمىن

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى

uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

图书在版编目(CIP)数据
健康成长：教孩子学会思考/（美）郎格尔著；胡骏汉英译；阿依努尔·买买提依明维译.—乌鲁木齐：新疆人民卫生出版社，2005.7
ISBN 7-5372-3926-6
I.健... II.①郎... ②胡... ③阿... III.创造性思维—青少年读物—维吾尔语(中国少数民族语言)
IV.B804.4-49
中国版本图书馆CIP数据核字(2005)第074612号

责任编辑：亚力坤·阿布都萨拉木
责任校对：佐克拉·斯迪克

教孩子学会思考

(维吾尔文)

郎格尔　著
阿依努尔·买买提依明　译

*　*　*

新疆人民卫生出版社出版
(乌鲁木齐市龙泉街66号　邮政编号:830004)
乌鲁木齐光彩印刷厂印刷
新疆新华书店发行
850×1168毫米　32开本　9.25印张
2005年7月第1版 2005年7月第1次印刷
印数1 —— 5000
定价:16.00元

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1

تەپەككۇر — ئالتۇن 11

بىرىنچى بۆلۈم تەپەككۇر ئۇسۇلى

بىرىنچى باب ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇرنىڭ بەدەن قىزىتىش سىنىقى 2

لاڭگىر (LANGREHR) ئىجادىي تەپەككۇرنىڭ بەدەن قىزىتىش سىنىقى 3

لاڭگىر ئىجادىي تەپەككۇرنىڭ بەدەن قىزىتىش سىنىقى 6

ئىككىنچى باب چوڭ مېڭىنىڭ باشقۇرۇش ۋە تەشكىللەش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش مەشىقى 12

1. نېمە ئۈچۈن قېرىنداشنىڭ ھەممىسى ئالتە تەرەپلىك بولىدۇ؟ 14

2. ماشىنا بىلەن دەرەخنىڭ قانداق ئورتاق تەرەپلىرى بار؟ 16

3. مۈشۈك چاشقان تۇتالايدۇ، ئىت نېمە ئىش قىلالايدۇ؟ 18

4. چۈمۈلە، نوگاي قۇرت ۋە كېپىنەكلەرنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى نېمە؟ 20

5. «قىرو، بۇلۇت، چاك-توزان، تۇمان»نىڭ ئىچىدىكى قايسى بىرى قالغان ئۈچىگە ئوخشىمايدۇ؟ 22

6. كىنگورو بىلەن تېيىننىڭ قانداق ئوخشاشلىقى بار ھەم قانداق پەرقى بار؟ 26

7. «كاھىش، دېڭىز سۈيى، ھاۋا، ئوكسىگېن ۋە ياغاچ ماتېرىيال»لىرى قانداق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ؟ 28

8. «كاناي، نەپەسلىنىش سىستېمىسى، ئۆپكە ۋە بەدەن» قانداق رەتكە تىزىلىدۇ؟ 31

9. «پىلە قۇرتى، تۇخۇم، پىلە كېپىنىكى، پىلە لىچىنكىسى» قانداق رەتكە تىزىلىدۇ؟ 33

10. ئىشلىتىلىشىگە قاراپ قانچە خىل ماشىنىنى مىسال كەلتۈرەلەيسىز؟ ئۇلاردىكى ئورتاقلىق نېمە؟ 34

11. سىزگە بىر ئابزاس سۆز بېرىلسە، ئۇنىڭغا تېما قويالامسىز؟ 40

12. «ماشىنا ئادەم»نى باش تېما قىلىپ، گرافىك شەكلى بويىچە ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەسۋىرلەيمىز. 44

ئۈچىنچى باب ئانالىزلىق تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئۇستۇرۇش مەشقى 48

13. رويال مۇزىكىسى بىلەن رويال، خۇددى چوپان ناخشىسى بىلەن نېمە؟ 49

14. «4، 9، — 19»، سىز بۇلارنىڭ قانۇنىيىتىنى تېپىپ، كەم قالغان تۈرنى تولدۇرالامسىز؟ 51

15. سىزگە بىر بۆلەك سۆز بېرىلسە، ئۇنى گرافىكلاشتۇرۇپ ئانالىز قىلالامسىز؟ 52
16. سىز گرافىكتا بېرىلگەن ئۈچۈردىن مەلۇم قانۇنىيەتنى خۇلاسىلىيەلەمسىز؟ 56

تۆتىنچى باب هۆكۈملۈك تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش مەشقى 58
17. «تېلېفون دۇنيادىكى ئەڭ ئۇلۇغ كەشپىيات» بۇ ھەقىقەتمۇ ياكى كۆزقاراشمۇ؟ 61
18. «بۇ ھەپتە ئاخىرىدا، شەھەر سودا مەركىزىدىكى بارلىق مەھسۇلاتلار يېرىم باھادا سېتىلىدۇ»، دېگەن ئېلاننىڭ قايسى تەرەپلىرىدىن گۇمانلىنىشقا بولىدۇ؟ 63
19. بىر كىشى تۈنۈگۈن كەچتە ئېنىق بولمىغان بىر ئۇچار جىسىم (UFO)نى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان، ئۇنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىگە قانداق ھۆكۈم قىلىش كېرەك؟ 67
20. ئەگەر سىزنى مەلۇم بىر خىل بالىلار ئويۇنچۇقى لايىھىلەڭ دېسە، سىز قايسى خىل ئامىللارنى چوقۇم ئويلىشىشىڭىز كېرەك؟ 70
21. سىزگە بىر ئەدەبىي ئاخبارات بېرىلسە، ئۇنىڭ ھەقىقىيلىكىگە قانداق ھۆكۈم قىلىش كېرەك؟ .. 73
22. «ئالتۇن بېلىق، مۈشۈك ۋە تىيىن»لارنىڭ ھەممىسىنى سىنىپنىڭ ئەتىۋارلىق ھايۋانلىرى قىلىشقا بولىدۇ. بىراق، قايسىسى سىلەرنىڭ يىللىققا ئەڭ مۇۋاپىق كېلىدۇ؟ 75
23. «قاتتىق قار يېغىپ، قاتناش ۋەقەسى كۆپىيىپ كەتتى»، دېگەن جۈملىدە قايسىسى سەۋەب، قايسىسى نەتىجە؟ 79

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

24. نېمە ئۈچۈن بەزى ئادەملەر كمت ئۆلتۈرىدۇ، يەنە بەزى ئادەملەر بولسا ئۇلارنى قوغدايدۇ؟ 80

25. «يەر تەۋرەش»نى باش تېما قىلىپ، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك قانداق مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويالايسىز؟ 82

بەشىنچى باب ئىجادىي تەپەككۇر قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈش مەشىقى 88

26. ئەگەر توك بولمىسا، ئۇنداقتا قانداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟ 92

27. سىز قولىڭىز بىلەن تۇتۇشقا ئامالسىز شەيئىدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ 93

28. سىزنىڭچە ھازىرقى كىتاب سومكىسىدا قانداق يېتەرسىزلىكلەر بار؟ 95

29. نېمە ئۈچۈن بەزى ھايۋانلارنىڭ تۆت پۇتى، يەنە بەزى ھايۋانلارنىڭ بولسا ئاران ئىككىلا پۇتى بار؟ 97

ئىككىنچى بۆلۈم يۇقىرىدا سۆزلەنگەن ھەرخىل تەپەككۇر ئىقتىدارىنى تېخىمۇ كۆپ چېنىقتۇرۇش مەشىقى

ئالتىنچى باب ھايۋاناتلار 102

يەتتىنچى باب قۇشلار 108

سەككىزىنچى باب ئالاقە ۋە ئالماشتۇرۇش 115

توققۇزىنچى باب دىنوزاۋر 122

ئونىنچى باب ئېنېرگىيە 129

ئون بىرىنچى باب يېمەكلىك 136

ئون ئىككىنچى باب ھاشارات 142
ئون ئۈچىنچى باب مېتال 149
ئون تۆتىنچى باب سەييارە 155
ئون بەشىنچى باب ئۆسۈملۈكلەر 162
ئون ئالتىنچى باب بۇلغىنىش 167
ئون يەتتىنچى باب كۆپ تەرەپلىك 174
ئون سەككىزىنچى باب ھاۋا 180
ئون سەككىزىنچى باب كىت 185

بىرىنچى بۆلۈم قوشۇمچە

قوشۇمچە A يادرولۇق تەپەككۇر ئۇسۇلىنىڭ تەپەككۇر ئېلېمېنتلىرى 192
قوشۇمچە B ئاكتىپ پوزىتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك تەپەككۇر ئىگىسىنى يارىتالايدۇ 202
قوشۇمچە C پايدىلىنىش جاۋابلىرى 205

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىرىش سۆز

☆ يېڭىچە بىر خىل تەپەككۇر ئۇسۇلى

ئۆتمۈشتە، باللار ئۆگىنىش جەريانىدا ھەمىشە مەكتەپ ۋە ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ مەجبۇرلىشى ئاستىدا بىر ئاز بىلىمگە ئىگە بولاتتى. ئاندىن ئۇنى ئۆلۈك ھالدا يادلايتتى. يەنە تېخى قەرەللىك ھالدا ئەستە تۇتۇۋېلىنغان ياكى تۇتۇۋېلىنمىغانلىقى تەكشۈرۈپ تۇرۇلاتتى. ئۇزۇندىن بېرى، باللار مۇشۇ خىل كونا تەپەككۇر ئەندىزىسىنىڭ باشقۇرىشىدا قائىدىگە بويسۇنۇپ كەلگەچكە، ئوبيېكتىپ شەيئىلەرگە ھۆكۈم قىلىش كۈچى يېتەرسىز بولۇپلا قالماستىن، يېڭى شەيئىلەرنى يارىتىش كۈچى تېخىمۇ يېتەرسىز بولدى.

بىراق، دەۋر ئۆزگىرىۋاتىدۇ. بۈگۈنكى جەمئىيەت ئۇچۇر بىلەن توشقان، خەۋەر ھەر تەرەپكە يامرىغان بولۇپ، ئادەملەرنىڭ راست-يالغاننى پەرقلەندۈرۈشى قىيىن بولماقتا. پەن-تېخنىكىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بىز يەنە يۇكسەك ئېلېكترون ئۈسكۈنىلىرى ۋە تور ۋاستىسىغا ئىگە بولدۇق. ئۇنىڭ ئۇچۇر ساقلاش ئىقتىدارى ئادەم مېڭىسىدىن ئېشىپ چۈشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن چوڭ مېڭىنىڭ ئەنئەنىۋى ئەستە تۇتۇش ئىقتىدارى ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان سىناققا دۇچ كەلدى. ئۇ بىزدىن چوڭ مېڭىنىڭ يوشۇرۇن كۈچىنى ئېچىپ، تېخىمۇ بىر پەللە ئۆرلىگەن ھالدا تەپەككۇر ئىقتىدارى ــــ ھۆكۈم قىلىش كۈچى ۋە يارىتىش كۈچىنى ئىگىلىۋېلىشىمىزنى جىددىي تەلەپ قىلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

بۇ نۇقتا ئىزچىل ھالدا بىزنىڭ مەكتەپ مائارىپىمىزدا سەل قارالدى. نۇرغۇن ئوقۇتقۇچىلار ۋە ئائىلە باشلىقلىرى بالىلار ھېچقانداق كۆرسەتمىسىزلا تەبىئىي ھالدا ئۇچۇرلارنى بىر تەرەپ قىلىشنى ئۆگىنىۋالالايدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ئۇلار بالىلارنىڭ مەكتەپتە سۆزلىگەن بىلىملەرنى ئۆزلۈكىدىن قانچىلىك ئىگىلىۋالالايدىغانلىقىنى قىياس قىلىپ باقمىغان. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مەكتەپتە بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشقا ئېھتىياجلىق بولغان ئازراق بىلىملەرلا ئۆگىتىلىپ، تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتمىگەن. يەنى، بېلىق يېيىشنى ئۆگىتىپ، بېلىق تۇتۇشنى ئۆگەتمىگەن. نەتىجىدە، بالىلارنىڭ بىلىملەرنى بايقاش خاتىرىسى ئاسان، بىراق تەپەككۇر قىلىشى قىيىنغا توختىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ كىتابنىڭ مەقسىتى ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان بالىلارنىڭ يادرولۇق تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىنى ئىگىلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىپ، ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتىش.

ئۇنداقتا، يادرولۇق تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتى دېگەن نېمە؟ ئۇ چوڭ مېڭە قوبۇل قىلغان ئۇچۇر ۋە بىلىملەرگە ئۆزلۈكىدىن سوئال قويۇش ۋە ئۆزلۈكىدىن تەتۈر تەپەككۇر قىلىش جەريانىدىن ئىبارەت. سوئال قويۇش ۋە تەتۈر تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق چوڭ مېڭە ئىلگىرى ئۆتكەن خاتىرە بىلەن يېڭىدىن قوبۇل قىلغان ئۇچۇرلارنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ قايتىدىن تەشكىللەيدۇ ۋە ئىدارە قىلىدۇ. بۇ ئۇچۇرلارغا نىسبەتەن سىز ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەر قانچە كۆپ بولسا، چوڭ مېڭىنىڭ ئۇنىڭغا بولغان تەسىرى شۇنچە چوڭقۇر بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىزنىڭ مەلۇم دەرىجىدە تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغانلىقىڭىزنى ئىپادىلەيدۇ. ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەر قانچە ئاز بولسا، ئۇنداقتا ناھايىتى ئەپسۇس، سىز تېخىچە ئەسلىدىكى قاتمال تەپەككۇر ئەندىزىسىنىڭ ئاسارىتىدىن

قوتۇلالمىغان، تەپەككۇر قابىلىيىتىمىزدە بوسۇپ ئوتۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىغان بولىسىز. ئەمما خۇشاللىنارلىقى شۇكى، بىز باللارنىڭ مەشىق قىلىش ئارقىلىق «تەتۈر تەپەككۇر»دىن ئىبارەت بۇ خىل يېڭى تەپەككۇر قابىلىيىتىنى تامامەن ئىگىلىۋالالايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ باللارنىڭ ئوچۇرنى چۈشىنىۋېلىشىغىلا ياردىمى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇلارنىڭ ئۇچۇرلارنى ئانالىز قىلىش ۋە ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇشىغا ياردەم بېرىپ، ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ ئىجادىي تەپەككۇر قابىلىيىتىنى يېتىلدۈرىدىغانلىقىنى بايقىدۇق.

☆ چوڭ مېڭىنىڭ تەپەككۇر قىلىش جەريانى

ئىنسانلار چوڭ مېڭىسىنىڭ تەپەككۇر قىلىش جەريانى خۇددى ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ پروگراممىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈشىگە ئوخشايدۇ. بىر مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلغاندا، چوڭ مېڭە يۇقىرى سۈرئەتتە ھەرىكەتلىنىۋاتقان ھېسابلاش ماشىنىسىغا ئوخشاش ساقلىغۇچتىكى ئۇچۇر پارچىلىرىنى خالىغانچە يۆتكەپ، ئانالىز قىلىش ۋە ھېسابلاش ئارقىلىق نەتىجىگە ئېرىشىدۇ. بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېيتقاندا، چوڭ مېڭىنىڭ تەپەككۇر قىلىش جەريانى بىر قاتار ئاددىي مەسىلىلەردىن تەركىب تاپقان. بىز مۇلاھىزە قىلغان ۋاقتىمىزدا، چوڭ مېڭە نۇرغۇنلىغان مۇشۇنداق ئاددىي مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بىر-بىرلەپ جاۋاب بېرىپ، ئاندىن يەكۈن چىقىرىدۇ. بۇ بىر باسقۇچ ئىختىيارسىزلا كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقۇچە غايىب بولىدۇ.

ئوخشاش بولمىغان ئەھۋالغا نىسبەتەن، چوڭ مېڭە ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، مەلۇم بىر ھەرپىلىك رەقەمنىڭ ھەقىقەتنىڭ تەسۋىرى ياكى ئۇقتىمسىنەزەرنىڭ بايانى ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلغاندا، چوڭ

www.uyghurkitap.com

مىڭە قوبۇل قىلغان خەۋەرلەرگە ئاساسەن، بىر قاتار مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ھەم مۇناسىۋەتلىك ئامىل بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئامىللارنى پەرقلەندۈرۈپ، چوڭ مېڭە يەنە باشقا بىر گورۇپپا پۈتۈنلەي ئوخشاش بولمىغان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ، ھەتتا بىز مەلۇم بىر دوستىمىزنىڭ ئىسمىنى ئەسكە ئالماقچى بولغان ۋاقتىمىزدا، چوڭ مېڭە يەنە نۇرغۇنلىغان مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

مەسىلىنىڭ كونكرېت سانى ۋە سۈپىتىگە كەلسەك، ئادەملەرگە بېقىپ ھەر خىل بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە پەرقىمۇ ئىنتايىن زور بولىدۇ. ئاددىيلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئەگەر سىزنىڭ مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلىشىڭىزدا قىيىنچىلىق بولسا، ئۇنداقتا ئۇنىڭ سەۋەبى سىزگە قانداق قىلىشنى ئۆگەتمىدىغان ئادەمنىڭ يوقلۇقىدىندۇر.

ئۇنداق بولسا، ھازىر كىتابتىكى تەلەپ بويىچە ئىش قىلىسىڭىز، ناھايىتى تېزلا ئۇنىڭ يېڭىچە بىر خىل سەرگۈزەشتە ئىكەنلىكىنى بايقايسىز. ئەسلىدە چوڭ مېڭىنىڭ تەپەككۇر قىلىش جەريانى شۇنچە گۈزەل، شۇنچە ھەيران قالارلىقكەن!

☆ چوڭ مېڭىنىڭ يادرولۇق تەپەككۇر ئۇسۇلى

كۈندىلىك ئۇچۇرلارنى بىر تەرەپ قىلىشنى تاماملاش ئۈچۈن، تەخمىنەن 30 ~ 20 خىل يادرولۇق تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار مەسىلىلەر كېرەك بولىدۇ. ئاز بىر قىسمىنى بالىلار ئۆزلۈكىدىن بۇ مەسىلىلەرنى ئۆگىنىۋالغان بولىشىمۇ، لېكىن زور كۆپ قىسمىنى يەنىلا مەكتەپ ۋە ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ مۇۋاپىق مەشىق قىلدۇرۇشى ئارقىلىقلا ئىگىلىۋالالايدۇ. كىتابتىكى مەشىقلەر ئارقىلىق بالىڭىزنىڭ بۇ مەسىلىلەرنى ئىگىلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىشىڭىزنى ھەم ئۇلارغا

بۇ مەسىلىلەرنى ئەمەلىي تۇرمۇشتىكى تەپەككۇر پائالىيىتى جەريانىدا ئىشلىتىشنى ئۆگىنىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز.

يادرولۇق تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى ۋە مۇناسىۋەتلىك مەشىقلەر

تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى	مۇناسىۋەتلىك مەشىق
مەركەزلەشتۈرۈش ئىقتىدارى:	
1. ئېنىقلىما مەسىلىسى	مەشىق 22: قارار چىقىرىش
2. نىشاننى بېكىتىش	مەشىق 22: قارار چىقىرىش
ئۇچۇر قوبۇل قىلىش ئىقتىدارى:	
3. كۆزىتىش قابىلىيىتى	مەشىق 1: شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزىتىش
4. مەسىلە لايىھىلەش	مەشىق 22: ئۆزىنىڭ مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇش
ئەسلەش ئىقتىدارى:	
5. نومۇر بەلگىلەش.	
6. ئەسلەش (كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش) مەركىزىي مەزمۇن، ئىككىنچى بۆلۈم.	
تەشكىللەش ئىقتىدارى:	
7. سېلىشتۇرۇش	مەشىق 2: ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشلىقلارنى كۆزىتىش
	مەشىق 3: ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقىنى كۆزىتىش
	مەشىق 6: سېلىشتۇرۇش

www.uyghurkitap.com

8. تۈرلەرگە بۆلۈش
مەشىق 4: ئوخشىشىدىغان شەيئىلەرنىڭ تۈرلەرگە بۆلۈنىشى
مەشىق 5: ئوخشاش بىر تۈر ئىچىدىن ئوخشىمايدىغان شەيئىنى پەرقلەندۈرۈش
مەشىق 7: شەيئىلەرنى تۈرلەرگە ئايرىش

9. رەتلەش
مەشىق 8: چوڭ-كىچىكلىك تەرتىپى بويىچە شەيئىلەرنى رەتكە تىزىش
مەشىق 9: ۋاقىت تەرتىپى بو يىچە شەيئىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

10. بايان قىلىش
مەشىق 15: بىرىلگەن ماتېرىيالدىن ئوبرازلاشتۇرۇپ ئانالىز قىلىش .
مەشىق 16: شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئوبرازلاشتۇرۇپ تەسۋىرلەش

ئانالىز قىلىش ئىقتىدارى

11. شەيئىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى ۋە تەشكىل قىلغۇچى ئامىللىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش
مەشىق 10: ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق شەيئىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

12. شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىش ۋە ئەندىزىنى ئانالىز قىلىش
مەشىق 13: ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى باغلىنىشنى ئانالىز قىلىش
مەشىق 14: تەرتىپتىكى ئانالىز قىلىش ئۇسۇلى
مەشىق 23: سەۋەب-نەتىجىنى ئايرىش

13. بىر بۆلەك سۆزنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش
مەشىق 11: يازما خۇلاسە

14. خاتا ئۇچۇرنى پەرقلەندۈرۈش
مەشىق 21: ئوقۇغان مەزمۇنلارغا ھۆكۈملۈك مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش

ئىجاد قىلىش ئىقتىدارى:

15. ھۆكۈم قىلىش — مەشىق 17: ھەقىقەت، سەپسەتە ۋە كۆزقاراشلارنى پەرقلەندۈرۈش
مەشىق 18: بىۋاسىتە كۆزىتىشتىن كەلگەن جەزملەشتۈرگىلى بولمايدىغان نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

16. مۆلچەرلەش — مەشىق 26: ئىجادچانلىقتا ئىگە يەكۈن

17. تەپسىلىي بايان قىلىش — مەشىق 27: ئىجادىي تەتۈر تەپەككۇر

بىرلەشتۈرۈش ئىقتىدارى:

18. خۇلاسە — مەشىق 11: يازما خۇلاسە
مەشىق 12: ئۇبرازلىق خۇلاسە

19. قايتا تەشكىللەش — مەشىق 28: ئىجادىي مەسىلىنى ھەل قىلىش يولى

باھالاش:

20. ئۆلچەم بەلگىلەش — مەشىق 20: مۇناسىۋەتلىك ۋە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇرنى پەرقلەندۈرۈش
مەشىق 22: قارار قىلىش

21. ئىسپاتلاش — مەشىق 19: مەلۇم بىر بايانىنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىگە بولغان گۇمانىنى ئوتتۇرىغا قويۇش
مەشىق 21: ئوقۇغان مەزمۇنلارغا ھۆكۈملۈك مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش
مەشىق 24: ئوخشاش بولمىغان پىكىردىن، ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشنى قوبۇل قىلىش

☆ مۇۋاپىپەقىيەتلىك مۇلاھىزە ئاكتىپ پوزىتسىيىگە ئېھتىياجلىق

شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، پەقەت قىزىقىش، ئىشەنچ، ئىرادە بولغاندىلا، بالىلار چوقۇم ئۆزىنىڭ تەپەككۇر قابىلىيىتىنى

www.uyghurkitap.com

يۇقىرى كۆتۈرەلەيدۇ. مەخسۇس تەربىيىلىنىش ئارقىلىق، بالىلار ئۆزىنىڭ تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىنى ياخشىلاپلا قالماستىن، ئۇچۇر بىر تەرەپ قىلىش ۋە مەسىلە ھەل قىلىشنى ئۆگىنىپ، مۇلاھىزىنىڭ ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە ئۆزلۈك ھېس-تۇيغۇسىنىڭ كونتروللۇق كۈچىنى ئاشۇرۇپ، يېڭى ساھەدە ئىزدىنىش جەريانىدا، قەتئىي بوشاشماس يولاتتەك ئىرادىنى جارى قىلدۇرۇشنى ئۆگىنىۋالالايدۇ. چۈنكى، بۇ كىتابتىكى ھەر تۈرلۈك مەشىقلەر بالىلارنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارىغا جەڭ ئېلان قىلىپلا قالماستىن، يەنە ئۇلارنىڭ ھېسسىي ئىقتىدارىغىمۇ بىر قېتىملىق سىناقتۇر. بۇ كىتابنىڭ ئاخىرىدىكى قوشۇمچە B دا، بىز بالىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك بىر قاتار ھېسسىي ئىقتىدار ساپاسىغا ئائىت مىساللارنى پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن سۇندۇق.

☆ كىتابتىكى مەشقلەر ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزمۇنلار

بۇ كىتاب ئۈچ بۆلۈمگە بۆلۈنگەن.

بىرىنچى بۆلۈمدىكى مەشىقلەر كۆپ خىل يادرولۇق تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلىغا ماس كېلىدىغان بولۇپ، بۇ مائارىپشۇناسلارنىڭ ئۇزۇن يىل تەتقىق قىلىشى ئارقىلىق ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەن. مەشىقتىكى مەزمۇنلار، سۆز سەنئىتى، ئىجتىمائىي تەتقىقات، تەبىئىي پەن ۋە ماتېماتىكا قاتارلىقلارغا ئالاقىدار.

ئىككىنچى بۆلۈمدىكى مەشىقلەر ئىنتايىن قىزىقارلىق بىر قىسىم سۆز تېمىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. سىناپ كۆرۈش ئارقىلىق، ھەر بىر تارماق مەشىقنىڭ سىزگە بىر مەيدان جەڭ ئىكەنلىكىنى بايقايسىز.

ئىككىنچى بۆلۈمدىكى مەشىقلەر بالىلارنىڭ بىرىنچى بۆلۈمدىكى مەشىقلەردىن ئۆگىنىۋالغان تەپەككۇر ئۇسۇلىنى تېخىمۇ كەڭ ساھەدە قوللىنالايدىغان-قوللىنالمايدىغانلىقىنى

سىنايدۇ. ئۇ ھايۋانلار، ئۆسۈملۈكلەر، ھاۋارايى، ئېنېرگىيە مەنبەسى، بۇلغىنىش، كۆپ تەرەپلىمە قاتارلىق ئون نەچچە ئاساسىي تېمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۈچىنچى بۆلۈم ئۈچ قوشۇمچە تارماقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قوشۇمچە A بولسا ھەرخىل يادرولۇق تەپەككۇر ئۇسۇللىرىغا بولغان يىغىنچاقلاش ۋە خۇلاسە. قوشۇمچە B بالىلارنىڭ ھېسسىي ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈش توغرىسىدا. قوشۇمچە C كىتابتىكى مەشىقلەرنىڭ پايدىلىنىش جاۋابى بولۇپ، بىراق ئۇ ھەرگىز بىردىنبىر جاۋابى ئەمەس.

☆ كىتاب ئاخىرىدىكى مەشىقلەرنىڭ جاۋابى توغرىسىدا

قوشۇمچە C كىتابتىكى ھەربىر مەشىقنىڭ پايدىلىنىش جاۋابىنى تەمىنلەيدۇ.

«پايدىلىنىش» دېيىشىمىزنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئىجادىي ۋە ھۆكۈم خاراكتېرلىك تەپەككۇرغا ئالاقىدار مەشىقلەرنىڭ جاۋابى كۆپىنچە ئەھۋالدا بىرلا بولمايدۇ. بۇمۇ يۇقىرى قاتلاملىق تەپەككۇرنىڭ ئالاھىدىكى. سىزنىڭ بالىڭىز بەلكىم باشقىچە بىر جاۋابنى تېپىپ چىقىشى مۇمكىن. ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، باشتىن-ئاخىر ئۇنىڭغا ئاقلاش پۇرسىتى بېرىشىڭىز كېرەك. بەلكىم ئۇنىڭ جاۋابىغا ئىجادىي كۈچ يوشۇرۇنغان بولۇشى مۇمكىن.

☆ بۇ كىتابنىڭ ئوقۇرمەنلىرى

كۆپ ساندىكى ئالتە ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان بالىلار كىتابتىكى كۆپ قىسىم مەشىقلەرنى ئوڭۇشلۇق ھالدا ئورۇندىيالايدۇ. تەبىئىي تالانتى يۇقىرى بالىلار بۇ مەشىقلەرنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ قالىدۇ. چۈنكى، ئۇنىڭدىكى نۇرغۇن

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

مەسىلىلەر، خىلمۇخىل، تېخىمۇ مۇرەككەپ ۋە كەشپىياتچانلىقتا ئىگە جاۋابلارنىڭ بولۇشىغا يول قويىدۇ. باشقا بالىلارمۇ ئوخشاشلا ئۇنىڭدىن لەززەت ۋە پايدىغا ئىگە بولىدۇ. ئۇلار ئۆزىدە بار بولغان بىلىملەرگە تايىنىپ، جەزمەن قانائەتلىنەرلىك جاۋابنى تېپىپ چىقالايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئوقۇتقۇچى ۋە ئائىلە باشلىقلىرىمۇ ئۇنىڭدىن پايدىغا ئېرىشەلەيدۇ. چۈنكى، كىتابتا مىسال كەلتۈرۈلگەن مەشىقلەر بىزنى ئىنتايىن ياخشى سوئال ئەندىزىسى بىلەن تەمىنلىگەن بولۇپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ باشقا ساھەلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىلھاملاندۇرۇشچان سوئاللارنى لايىھىلىگىلى بولىدۇ.

☆ خاتىمە

كىتابتا بېرىلگەن ھەر تۈرلۈك مەشىقلەر ھەرگىزمۇ ئىختىيارىي يېزىپ قويۇلغان ئەمەس، ئۇنىڭغا ئالاقىدار تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى نۇرغۇنلىغان ھەر قايسى ساھە مائارىپ خىزمەتچىلىرىنىڭ يىل بويى تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدىن كەلگەن.

كىتابتا بېرىلگەن ھەر تۈرلۈك مەشىقلەر بالىلاردىن ھەرگىز خاتىرىسىدىكى توغرا جاۋابنى يېزىپ تولدۇرۇشنىلا تەلەپ قىلمايدۇ. بۇ مەشىقلەر ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بىلىم ئىگىلىشىگە پايدىسى بولۇپلا قالماستىن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئۇلارنىڭ بىلىم ئىشلىتىش قابىلىيىتىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.

توغرا تەپەككۇر ئۇسۇلىنى ئىگىلىۋالغاندا، مۇلاھىزە قىلىش ئىنتايىن قىزىقارلىق بىر ئىش بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز بۇ كىتابنىڭ بالىلىرىمىزنىڭ يادرولۇق تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئىجادچانلىق كۈچىگە ئىگە ھازىرقى زامان كىشىلىرىدىن بولۇشىغا ياردەم بېرەلىشىنى چىن كۆڭلىمىزدىن ئۈمىد قىلىمىز.

تەپەككۇر — ئالتۇن

(لۇچىن)

يېقىندا، «مەملىكەتلىك ئەسىر مەدەنىيىتى كىتاب ئوقۇش پائالىيىتى»نىڭ خۇلاسىلەپ مۇكاپاتلاش يىغىنىدا، بىر پېشقەدەم مائارىپ مۇتەخەسسىسى ئۆزىنى كۈلدۈرەلمىگەن بىر «كۈلدۈرگە»نى سۆزلەپ بەردى.

بىر خەلقئارالىق مەكتەپتە مۇئەللىم ھەر قايسى دۆلەتلەردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارغا: «كىم دۇنيادىكى باشقا ئەللەردە ئاشلىق يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى مۇلاھىزە قىلىپ باققان؟» دېگەن سوئالنى ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى «بىلمەيمىز»، دېيىشىپتۇ. ئافرىقىلىق ئوقۇغۇچى نېمىنىڭ «ئاشلىق» ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن، ياۋروپالىق ئوقۇغۇچى «يېتىشمەسلىك»نىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيدىكەن، ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچى نېمىنىڭ «باشقا دۆلەت» ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن، جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى نېمىنىڭ «مۇلاھىزە» ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن.

بۇ ئادەمنى كۈلدۈرەلمەيدىغان «كۈلدۈرگە» ھەقىقەتەنمۇ ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

ئەمەلىيەتكە قاراپ باقساق، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قاتناشقان ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە قاتارلىق خەلقئارالىق مۇسابىقىلەردىكى ئۆلۈك ھالدا يادلايدىغان تېمىلاردا جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار ھەمىشە ئەڭ يۇقىرى نومۇرغا ئېرىشىدۇ. مۇستەقىل

مۇلاھىزە يۈرگۈزىدىغان، ھۆكۈم ۋە تەسەۋۋۇر قىلىش تېمىلىرىدا جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار ھەمىشە نومۇر ئالالمايدۇ. جۇڭگو ۋە چەت ئەل مۇخبىرلىرىنى كۈتۈۋېلىش يىغىنىدا، چەت ئەل مۇخبىرلىرىنىڭ سوئال سوراشقا ماھىر، جۇرئەتلىك ئىكەنلىكىنى، جۇڭگو مۇخبىرلىرىنىڭ ئىنتايىن ئاز سوئال سورايدىغانلىقىنى كۆرىمىز.

مائارىپىمىزغا تەپسىلىي قارىساق، ئوقۇغۇچىلار كىچىكىدىن باشلاپ تەپەككۇر قىلىش، سوئال سوراشقا ئاتلاندۇرۇلدىمۇ-يوق؟

ئۇنداق بولمىغان. مەكتەپ مائارىپىدا ئوقۇغۇچىلار سىنىپ ئۆرلەش ئىمتىھانىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن «سوئال دېڭىزى»غا چۆكۈپ كەتكەن. ئوقۇتقۇچىلارمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ «ئۆلچەملىك جاۋاب» بويىچە سوئالغا جاۋاب بېرىشىنى ئۈمىد قىلىپ كەلگەن، ئوقۇغۇچىلارنى «ئۆزگىچە ئۇسلۇب يارىتىشقا» ئىلھاملاندۇرمىغان. ئائىلە تەربىيىسىدە، ئاتا-ئانىلار بالىلارنىڭ «گەپ ئاڭلايدىغان» ۋە «ئىتائەتمەن» بولۇشىنىلا ئۈمىد قىلىپ، بالىلارنى مۇستەقىل قارار چىقىرىشقا رىغبەتلەندۈرمىگەن.

«سىرداش ھەدە» ژۇرنىلى ئىلگىرى ئاتا-ئانا قەلبىدىكى «ياخشى بالا»نىڭ ئۆلچىمى تېمىسىدا بىر قېتىملىق «ئىلمىي تەكشۈرۈش» ئېلىپ بارغان. پۈتۈن مەملىكەتتىكى 18 ئۆلكە-شەھەردىن 1904 نەپەر ئوتتۇرا-باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئاتا-ئانىلىرى بۇ سوئالغا جاۋاب بەرگەن. 48 خىل جاۋابنىڭ ئىچىدە «ئاتا-ئانىلارنىڭ ۋە مۇئەللىمنىڭ گېپىنى ئاڭلاش»نى تاللىغانلار 211 ئادەم بولۇپ، 11.8%نى ئىگىلىگەن. بۇ 48 خىل جاۋابنىڭ ئىچىدە 5-ئورۇندا تۇرىدۇ. «ئىدىيىسى بولۇش، مۇستەقىل كۆزقارىشى بولۇش، مەسىلىلەرنى مۇستەقىل مۇلاھىزە قىلىش قابىلىيىتى بولۇش»نى تاللىغانلار پەقەت 23 ئادەم بولۇپ، ئارانلا 1.21%نى تەشكىل قىلغان، بۇ 48 جاۋابنىڭ ئىچىدە 28-ئورۇندا تۇرىدۇ.

ھالبۇكى، بۈگۈنكى كۈندە بىز «ئۇچۇر دەۋرى»دە تۇرۇۋاتىمىز، «ئىلىم زىلزىلىسى» دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز، بۇ ئوبيېكتىپ جەھەتتە ھەربىر ئادەمنىڭ تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىگە جەڭ ئېلان قىلماقتا. تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتى بارلىقى بالىلارنىڭ بىلىمگە ئىنتىلىش ئارزۇسى، ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش ئىقتىدارى، يېڭىلىق يارىتىش ئىقتىدارى شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ. بۇ خىل قابىلىيەت ئۇلارنى دەۋر بىلەن تەڭ تەرەققىي قىلدۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتۈرىدۇ.

بىر مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئاتىنىڭ ئۆز قىزىنى تەربىيىلەشتىكى تەجرىبىسىنى سۆزلەپ بەرگەنلىكى ئېسىمدە: قىزى كىچىك چېغىدا سوئال سوراشقا ئامراق بولۇپ، ئۇ ھەمىشە قىزىغا سوئاللىق جاۋاب بېرىدىكەن، ئەزەلدىن كەسمە جاۋاب بەرمەيدىكەن. مۇشۇنداق قىلىپ قىزىنىڭ قىزىقىشچانلىقى قوزغىلىپ، كىچىكىدىن سوئال سوراشقا، تەپەككۇر قىلىشقا ئامراق بولغان. مانا بۇ، قىزىنىڭ كېيىن ئىلغار نەتىجە ۋە كۆزگە كۆرۈنەرلىك مۇۋەپپەقىيەتنى قولغا كەلتۈرەلىگەنلىكىنىڭ سەۋەبى.

خۇشاللىنارلىقى شۇكى، نۇرغۇن ئادەملەر، يىراقنى كۆرەر ئاتا-ئانىلار بالىلىرىنىڭ ئۇچۇر دەۋرى تەرەققىياتىنىڭ قەدىمىگە يېتىشەلىشى ئۈچۈن، بالىلارغا چوقۇم بۇرۇنقىغا ئوخشىمايدىغان تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئۆگىتىپ، چەكسىز ئۇچۇر دېڭىزى ئىچىدىن پايدىلىق قىسمىنى تاللىۋېلىشىغا قولايلىق يارىتىش لازىملىقىنى چۈشىنىپ يەتتى. بىراق، ئۇلار بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتىدىغان ئامالنىڭ يوقلۇقىدىن، ئوقۇتۇش ماتېرىيالىنىڭ يوقلۇقىدىن قىينالماقتا.

«بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتەيلى» دېگەن بۇ كىتابنىڭ تەرجىمە قىلىنىپ نەشردىن چىقىشى دەل بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، ئاتا-ئانىلارغا مۇنداق بىر ھەقىقەتنى

ئېيتىپ بېرىدۇ: تەپەككۇر بىر خىل ماھارەت، ئۇنىڭغا تەربىيىلەش ئارقىلىق ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئەگەر ئېچىشقا دىققەت قىلمىسا، تەپەككۇرنىڭ بىخلىرى قۇرۇپ قالىدۇ.

«بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتەيلى» ــــ بۇ بىر مەشغۇلاتچانلىقى ۋە ئەمەلىي ئىشلىتىشچانلىقى ئىنتايىن كۈچلۈك بولغان كىتاب بولۇپ، ئۇ تۈرلۈك مەشىقلەر ئارقىلىق، بالىلارنى نوقۇل ھالدىكى بىلىم خاتىرىسىدىن ھالقىتىپ، ئۇلارغا كۆزىتىش، تەپەككۇر ئىقتىدارى، مۇلاھىزىلىك تەپەككۇر ئىقتىدارى، ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئىقتىدارى ۋە ئىجادىي تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئۆگىتىدۇ. بۇ بىر قاتار تەپەككۇر ماھارىتىنى ئىگىلىۋالغاندا، ماقالە يېزىش، ئادەم بولۇش ۋە ئىش بىجىرىشمۇ تەسكە توختىمايدۇ. چۈنكى، ماقالە يېزىش ۋە ئادەم بولۇش، ئوخشاشلا كۆزىتىش ــ مۇلاھىزە قىلىش ــ ھۆكۈم قىلىش ــ يارىتىش جەريانىدىن ئىبارەت.

ئەگەر كۈندە ئازراق ۋاقىت ئاجرىتىپ، ئاتا-ئانىلار ۋە بالىلار بۇ كىتابنى بىرلىكتە ئوقۇپ، خۇددى ئويۇن ئوينىغاندەك، سوئاللارغا جاۋاب بەرگەندە بالىلار چوقۇم قىزىقىدۇ. بۇ خىل تەپەككۇر قىلىش قابىلىيىتىنى ئۆگىنىۋالغاندا ئۆمۈر بويى پايدىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

تەپەككۇر ــــ ئىجادىي كۈچىنىڭ مەنبەسى، يېڭىلىق يارىتىش بولسا مىللەتنىڭ روھى.

تەپەككۇر ۋە يېڭىلىق يارىتىش بولمايدىكەن، سەيلۇن قەغەز كەشىپ قىلالمىغان، نيۇتون ئالمىنىڭ ئاسمانغا چىقىپ كەتمەستىن، بەلكى يەرگە چۈشۈش ھادىسىسىدىن ئالەملىك تارتىش كۈچى بارلىقىنى بايقىيالمىغان بولاتتى. ئېدىسوننىمۇ لامپوچكا، تېلېفون ۋە پاتېفوننى كەشىپ قىلالمىغان بولاتتى.

تەپەككۇر ــ ئالتۇن.

www.uyghurkitap.com

لۇچىن:

ئۇزۇن مەزگىل «جۇڭگو ئۆسمۈرلىرى گېزىتى»، «سىرداش ھەدە» سەھىپىلىرىگە يېتەكچىلىك قىلىپ، كەڭ ياش- ئۆسمۈرلەر ۋە ئاتا- ئانىلار تەرىپىدىن «سىرداش ھەدە» دەپ ئاتالغان. ھازىر جۇڭگو ياش- ئۆسمۈرلەر ئاخبارات باش نەشرىياتىنىڭ مۇئاۋىن باش تەھرىرى، جۇڭگو ئائىلە تەربىيىسى ئۆيۈشمىسىنىڭ دائىمىي كېڭەش ئەزاسى، جۇڭگو كېيىنكى ئەۋلادلارغا كۆڭۈل بۆلۈش خىزمىتى ھەيئەتلەر ئۇيۇشمىسى مۇتەخەسسىسلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ ھەيئەتلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدىن «ياش ئانىلارغا» (ئىككى مىليون 130 مىڭ پارچە تارقىتىلغان)، «ئادەم بولۇش ۋە ئىش بېجىرىش» (بىر مىليون 300 مىڭ پارچە تارقىتىلغان) قاتارلىق ئەسەرى «بەش بىر قۇرۇلۇشى مۇكاپاتى»غا، «ئەسىر ئاتا-ئانىلىرىغا» ئەسىرى «جۇڭگو كىتاب مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىرىنچى بۆلۈم

تەپەككۇر ئۇسۇلى

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

بىرىنچى باب

ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇرنىڭ بەدەن قىزىتىش سىنىقى

بۈگۈنكى دۇنيا كۈنسېرى يېڭىلىنىپ، رىقابەت كەسكىنلىشىپ، ئۇچۇرلار يامراپ كېتىۋاتىدۇ، بۇ بىزدىن ئۈزلۈكسىز تەپەككۇر قىلىشنى ۋە ھۆكۈم قىلىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇر قابىلىيىتى ئىنتايىن مۇھىم. نۇرغۇن ئادەملەر ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇرنى ئىنتايىن قىيىن بىر ئىش دەپ قارايدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، مەكتەپ ئەزەلدىن ئوقۇغۇچىلارغا بۇ تۈرلۈك تەپەككۇر ئۇسۇلىنى ئۆگەتمىگەن. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، ئوقۇغۇچىلار بۇ خىل تەپەككۇر ئۇسۇلىنى ھېچقانداق كۆرسەتمىسىزلا ئۆگەنگەن.

بارلىق مەشىقلەرنى تاماملاشقا كىرىشىشتىن ئىلگىرى، سىز بەلكىم ئۆزىڭىزنىڭ ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇر قابىلىيىتىڭىزنى سىناپ بېقىشنى ئويلىشىڭىز مۇمكىن. تۆۋەندىكى مەشىق ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇر قابىلىيىتىڭىز ھەققىدە سىزنى يېڭىچە بىر تونۇشقا ئىگە بولۇشقا ياردەم بېرىدۇ. ئالاقىدار پايدىلىنىش جاۋابىنى قوشۇمچە Cدىن كۆرۈۋېلىڭ.

تۆۋەندىكى بەدەن قىزىتىش مەشىقى ئارقىلىق، بىز سىزگە بۇ كىتابتا مۇھاكىمە قىلماقچى بولغان كۆپ خىل يادرولۇق تەپەككۇر ئۇسۇلىنى تونۇشتۇرىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، سىزنى بۇ كىتابتىكى تۈرلۈك مەشىقلەردىن ئومۇمىي چۈشەنچىگە ئىگە قىلىمىز، بۇلار ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇر قابىلىيىتىڭىزنى يۇقىرى كۆتۈرۈشىڭىزگە ياردەم قىلىدۇ. ئەگەر ئېرىشكەن نومۇرىڭىز 20 نومۇرغا يەتسە ياكى ھالقىسا، ئىجادىي ۋە ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئېلىپ بېرىشتا ئىنتايىن ماھىر ئىكەنلىكىڭىزنى بىلدۈرىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندىمۇ، سىز پۈتۈن كۈچىڭىز بىلەن بارلىق مەشىقلەرنى ئورۇندىيالايسىز. بۇ مەشىقلەرنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن مول جەڭ ئېلان قىلىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇپ، سىزنىڭ بۇ جەھەتتىكى قابىلىيىتىڭىزنى يەنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈشىڭىزگە ياردەم بېرىدۇ. كىتابتا ئۇچرايدىغان مەشىقلەرنىڭ قاپلاش دائىرىسى كەڭ بولۇپ، سىزدىن بەدەن قىزىتىش مەشىقى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان كۆپ خىل يادرولۇق تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىشىڭىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

لاڭگىر (LANGREHR) ئىجادىي تەپەككۇرىنىڭ بەدەن قىزىتىش سىنىقى

(ئالتە ياش ۋە ئالتە ياشتىن چوڭ باللارغا ماس كېلىدۇ)

بۇ سىناق ئالتە ياش ۋە ئالتە ياشتىن چوڭ باللارغا ماس كېلىدۇ. ۋاقتى 40 مىنۇت؛ ئەڭ يۇقىرى نومۇر 25؛ ھەر قانداق كۆرسەتمە بېرىش ھاجەتسىز.

1. سىز سۈرەتكە تارتىشقا ئامال قىلالمايدىغان تۆت شەيئىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. (4 نومۇر)

(a ________________ (b ________________

(c ________________ (d ________________

www.uyghurkitap.com

2. بىر توپ دەرەخ بىلەن بىر پىكاپنىڭ تۆت خىل ئوخشاش تەرىپىنى كۆرسىتىپ چىقىڭ. (4 نومۇر)

a) ____________ b) ____________

c) ____________ d) ____________

3. بىر ئەرنىڭ باغچىدا گېزىت كۆرۈۋاتقانلىقىنى قىياس قىلىڭ، ئەمما ئۇ گېزىتنى تەتۈر تۇتۇۋالغان بولسا، ئېھتىمالى بار ئۈچ خىل سەۋەبىنى كۆرسىتىڭ. (3 نومۇر)

a) ____________ b) ____________

c) ____________

4. تام سېلىشتىن باشقا، بىز خىش (كاھىش)نى يەنە نېمىگە ئىشلىتىمىز. خىشنىڭ تۆت تۈرلۈك تامامەن ئوخشىمايدىغان ئىشلىتىلىشىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. (4 نومۇر)

a) ____________ b) ____________

c) ____________ d) ____________

5. بىر تال تىكتاك توپنى ئىنچىكە، ئۇزۇن پولات نەيچىگە كىرگۈزۈڭ، پولات نەيچىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 0.9 مېتىر بولۇپ، ئاستى قىسمى سېمونت تەگلىككە مۇقىملاشتۇرۇلغان بولسا، تىكتاك توپنى چىقىرىپ ئېلىشنىڭ ئۈچ خىل ئۇسۇلىنى كۆرسىتىڭ. (3 نومۇر)

دىققەت: پولات نەيچە، سېمونت تەگلىك ياكى تىك-تاك توپنى بۇزۇۋېتىشكە بولمايدۇ.

a) ____________ b) ____________

c) ____________

6. تۆۋەندىكى رەسىمگە قاراپ، رەسىم ۋەكىللىك قىلىدىغان، تامامەن ئوخشاش بولمىغان ئىككى شەيئىنى مىسال كۆرسىتىڭ. (2 نومۇر)

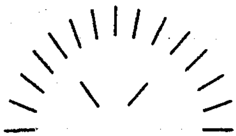

a) ______________________________

b) ______________________________

7. قېرىنداشىنى A نۇقتىغا قويۇڭ ھەمدە قەغەز يۈزىدىن ئايرىماي تۇرۇپ، تۆتتىن ئېشىپ كەتمىگەن، بىر-بىرى بىلەن تۇتىشىدىغان تۈز سىزىق ئارقىلىق تۆۋەندىكى توققۇز نۇقتىنى تۇتاشتۇرۇڭ. (2 نومۇر)

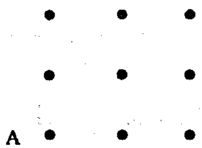

8. ئەگەر سىزنى تۈرمىگە سولاندى، دەپ قىياس قىلساق، قولىڭىزدا پەقەت بىر يوگەم سەھەر گېزىتى، بىر ئاز رېزىنكە، بىر بولقا ۋە بىر پالاس بولسا، كامىرنىڭ سىرتىدىكى كارىدوردا بىر ئىنچىكە بويۇنلۇق بوتۇلكا بولۇپ، بوتۇلكا بىلەن كامىر ئىشىكى رىشاتكىسىنىڭ ئارىلىقى تەخمىنەن 2.7 مېتىر، ئەگەر سىز يانچۇقىڭىزدىكى بىر تال شارنى ئەينەك بوتۇلكا ئىچىگە

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

كىرگۈزەلىسىڭىز، سىز قويۇپ بېرىلىسىز. سوئال: سىز بۇ ئىشنى قانداق ئورۇندىماقچى؟ (2 نومۇر)

چارىسى: ______

______

______

______

______

لاگىر ئىجادىي تەپەككۇرنىڭ بەدەن قىزىتىش سىنىقى

(ئالتە ياش ۋە ئالتە ياشتىن چوڭ بالىلارغا ماس كېلىدۇ)

بۇ سىناق ئالتە ياش ۋە ئالتە ياشتىن چوڭ بالىلارغا ماس كېلىدۇ. ۋاقتى 40 مىنۇت؛ ئەڭ يۇقىرى نومۇر 25؛ ھەر قانداق كۆرسەتمە بېرىش ھاجەتسىز.

1. تۆۋەندىكى جۈملىنى تولۇقلاڭ ھەم كېيىنكى ئىككى تۈرلۈك شەيئىنى ئالدىنقى ئىككى شەيئى ئوتتۇرىسىدىكىدەك باغلىنىشقا ئىگە قىلىڭ (1 نومۇر)

بۇ كىتاب تىك تۆت تەرەپلىك، خوددى تەڭگە ______ بولغاندەك.

2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ بەزىلىرى ھەقىقەت ھەققىدىكى بايان بولۇپ، بەزىلىرى نۇقتىئىنەزەر ھەققىدىكى شەرھىدۇر. بۇنىڭ ئىچىدىن ھەقىقەت ھەققىدىكى باياندىن ئىككىنى تاللاڭ ۋە ئالدىدىكى ھەرپنى چەمبەرلەڭ (2 نومۇر).

a. ھايۋانلارنىڭ ئىنسانلارغا پايدىسى ئۆسۈملۈكلەردىن زور.

b. 2000 ـ يىلىدىكى دۇنيا نوپۇسى 1999 ـ يىلىدىكىدىن كۆپ.

c. ئامېرىكا زۇڭتۇڭى داۋاملىق ئەرلەردىن بولۇشى لازىم.

d. ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەممىسى ھاۋاغا تايىنىپ ھايات كەچۈرىدۇ.

e. ئايالللار تېببىي مۇلازىمەت خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئەرلەردىن بەكرەك مۇۋاپىق كېلىدۇ.

3. تۆۋەندىكى باياندا، مەلۇم بىر ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشى يەنە بىر ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن. سەۋەبىنى ئىپادىلەيدىغان بايان جۈملىنىڭ ئالدىدىكى ھەرپنى چەمبەرلەڭ، نەتىجىنى ئىپادىلەيدىغان بايان جۈملىنىڭ ئالدىدىكى ھەرپ ئاستىغا تۈز سىزىق سىزىڭ؟ (2 نومۇر)

a. تام كىچىك قىيىقنى ھەيدەپ بېلىق تۇتقىلى باردى.

b. ئاسماندا ھەسەن-ھۈسەن كۆرۈندى.

c. دولقۇننىڭ كۈچلۈك بولۇشى، ئۇنى تەشۋىشكە سالدى.

d. ئۇ ئۇپۇق سىزىقىدا بىر چوڭ پاراخوتنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆردى.

e. قۇياش چىققاندىن كېيىن، قۇياش نۇرى تۇماندەك سىم-سىم يامغۇر تامچىلىرى ئۈستىدە چاقنىدى.

4. ئەگەر ئەتىۋارلىق ئىتىڭىزنى يوقاپ كەتتى، دەپ پەرەز قىلساق، تۆۋەندىكى ئىتقا ئائىت بايانىڭ ئىچىدىن، كىشىلەرنىڭ ئىتىڭىزنى تېپىشىپ بېرىشىگە ياردىمى بولىدىغان ئۈچ تۈرلۈك مۇھىم ئۇچۇرنى تاللاڭ ھەم ئالدىدىكى ھەرپنى چەمبەرلەڭ (3 نومۇر).

a. سىز بۇ ئىتنى قەيەردىن ئالغان.

b. ئىتىڭىز قانچىلىك تېز سۈرئەتتە يۈگۈرەلەيدۇ.

c. ئىت يۇڭىنىڭ رەڭگى.

d. ئىتنىڭ ئىسمى.

e. ئىتنىڭ تۈرى.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرىسى

f. ئىت ئادەتتە نېمە يېيىشنى ياخشى كۆرىدۇ.
g. ئىت ئادەتتە قەيەردە ئۇخلاشنى ياخشى كۆرىدۇ.
h. قوشنىڭىزنىڭ ئىتىنىڭ ئىسمى.

5. تۆۋەندىكى ھەر بىر بۆلەك بايانىنىڭ ئىچىدە، سىزنىڭچە قارا خەتلىك سۆزنىڭ مەنىسى نېمە؟ ئويلىغانلىرىڭىزنى يېزىڭ. (3 نومۇر)

a. **قارچۇغا** قىيا ئۈستىدىن شۇڭغۇپ ھۇجۇم قىلىپ، چاشقاننىڭ جېنىغا زامىن بولدى. ________________

____

b. ئەرلەر بېلىق تۇيى ئەتراپىدا **تور** تارتماقتا.

____

c. **چىلى شاپتۇلى** مەيىن شامالدا ئاستا لىڭشىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ قىز يامىشىپ چىقىپ كەتتى. ________________

____

6. تۆۋەندىكى بىر بۆلەك ئېلاننىڭ ئۈچ يېرىنىڭ مەنىسى ئېنىق ئەمەس، بۇ بەلكىم ئىستېمالچىلارنى خاتا يولغا باشلاپ قويۇشى مۇمكىن. ئىستېمالچىلارنى قايمۇقتۇرىدىغان بۇ ئۈچ نۇقتىنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ. بۇ ئېلاننى كونا ماشىنا سودىگىرى فورد. سىمىس ئىشلىگەن بولۇپ، ئۇ مۇشۇ ھەپتىنىڭ ئاخىرى بىر قېتىملىق كۆرگەزمە يىغىنى ئۆتكۈزمەكچى. (3 نومۇر)

ھەر بىر ماشىنا يېرىم باھادا سېتىلىدۇ.

فورد . سىمىستىن سېتىۋالغان ھەر بىر ماشىنىنىڭ ئۇچىشاشقا كاپالەتلىك قىلىش ئەھدىنامىسى بار.

7. گېزىتتە بىر پارچە خەۋەر بېرىلگەن. خەۋەردە بىر ئەر غايەت زور نۇر چېچىپ تۇرىدىغان نامەلۇم ئۇچار جىسىم (UFO)نىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى دېڭىز ئۈستىدە ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان. تۆۋەندىكى بايانلار ئىچىدە، قايسىسى سىز ياكى باشقىلارنىڭ ئۇ ئېيتقان سۆزنىڭ ھەقىقەتلىكىگە ئىشىنىشكە ياردىمى بار، ئۈچ تۈرنى تاللاپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئالدىدىكى ھەرپىنى چەمبەرلەڭ. (3 نومۇر)

a. دېڭىز دولقۇنى دەھشەتلىك.

b. ئۇ، شۇ جىسىمغا 10 مىنۇت ئەتراپىدا قاراپ تۇرغان.

c. ئۇنىڭ كۆرگىنى ھىلال ئاي.

d. شۇ چاغدىكى ئېنىق ۋاقىت كەچ سائەت 10.

e. ئۇ، شۇ جىسىمنى ئىككى كۆزى بىلەن كۆرگەن.

f. قوشنا دوستىمۇ كۆرگەن.

g. بۇ ئادەمنىڭ يېشى 25 ياش.

8. دۈشەنبە كۈنى، ھېلىن ئەينەك بېلىق قاچىسىدىكى ئالتۇن بېلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆلۈپ قالغانلىقىنى بايقىدى. تۆۋەندىكى بايانلاردىن، سىزنىڭچە ئەڭ قىممىتى بار ئۈچ يىپ ئۇچىنى تاللاڭ، ئۇنىڭ بېلىقىنىڭ ئۆلۈش سەۋەبىنى تېپىشىغا ياردەم قىلىڭ. سىز تاللىغان بايانىنىڭ بېشىدىكى ھەرپىنى چەمبەرلەڭ. (3 نومۇر)

a. ئالتۇن بېلىقنىڭ بەدىنىدە ھېچقانداق ئىز يوق.

b. ئالتۇن بېلىقنىڭ رەڭگى ئىنتايىن چىرايلىق.

c. ھەپتىنىڭ ئاخىرقى كۈنى كۈنبويى يامغۇر ياغقان.

d. سۇ ئۈستىدە بېلىق يېمى لەيلەپ قالغان.

e. ئۆلۈك بېلىق سۇ ئۈستىدە لەيلەپ قالغان.

f. ھاۋا ئالماشتۇرۇش ئۈسكۈنىسىدىن ھاۋا كۆپۈكچىلىرى ئۆرلەپ چىققان.

www.uyghurkitap.com

9. نەنسى تام قوشنىسىنىڭ ئاشخانا چىرىغىنىڭ ئەتىگەن سائەت ئۆچكىچە يېنىقلىق تۇرغانلىقىغا دىققەت قىلدى. ئۇ جەزملەشتۈرەلەيدىغان ئىككى ئىشنى ۋە جەزملەشتۈرەلمەيدىغان ئىككى ئىشنى يېزىپ چىقىڭ. (2 نومۇر)

جەزملەشتۈرەلەيدىغان ئىش:

a. ____________________

b. ____________________

جەزملەشتۈرەلمەيدىغان ئىش:

a. ____________________

b. ____________________

10. تۆۋەندىكى رەسىمگە ئاساسەن، سىز جەزملەشتۈرەلمەيدىغان ئۈچ ئىشنىڭ ئالدىدىكى ھەرپىنى چەمبەرلەڭ. (3 نومۇر)

a. ئۇ ئوغۇل بالا قولىدا بىر كالتەك توپ كالتىكى تۇتقان.

b. ئۇ ئوغۇل بالا كالتەك توپنى ناھايىتى ياخشى ئوينايدۇ.

c. ئۇ ئايال ئۆرە ھالەتتە.

d. ئۇ ئەر ئولتۇرغان ھالەتتە.

e. ئۇ ئوغۇل بالا ئۇ ئەرنىڭ بالىسى.

f. ئۇ ئەرنىڭ قولىدا بىر زەيتۇن توپ بار.

g. ئۇ ئەرنىڭ كۆڭلى ناھايىتى يېرىم، چۈنكى ئۇ ئوغۇل بالا زەيتۇن توپ ئويناشنى ياخشى كۆرمەيدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى باب

چوڭ مېڭىنىڭ باشقۇرۇش ۋە تەشكىللەش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش مەشىقى

سىز چوڭ مېڭىنىڭ مەلۇم بىر ئىشقا تەپەككۇر يۈرگۈزۈشىنى تەلەپ قىلغان ۋاقتىڭىزدا، چوڭ مېڭە ئۇنىڭ خاتىرە رايونىدىن مۇناسىۋەتلىك تاق سۆز، رەسىم، كۆزقاراش، ۋەقە ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك شەيئىلەرنى ئىزدەيدۇ. بۇ خىل ئەھۋال خۇددى ماتېرىيال ئىشكاپىدىكى بىر قىسىم ماتېرىيالنىڭ مەلۇم بىر بېتىنى ئىزدىگەنگە ئوخشايدۇ. سىزنىڭ ماتېرىيال ئىشكاپىڭىز قانچە قالايمىقان، رەتسىز بولسا، سىز ئېرىشمەكچى بولغان ئۇ ماتېرىيالغا شۇنچە تەستە ئېرىشىسىز، ماتېرىيالنىڭ ئىچىدىكى كونكرېت مەلۇم بىر بەتتىن ئېغىز ئېچىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئۇنداقتا، چوڭ مېڭە سىزنىڭ ئەقلىي قابىلىيەت ماتېرىيالى ئىشكاپىڭىز بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۇنىڭدىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش مەسىلە مەۋجۇت.

سىزنىڭ ئەقلىي قابىلىيەت ماتېرىيالى ئىشكاپىڭىز ھەر خىل تەپەككۇرغا ئېھتىياجلىق كونكرېت ئۇچۇرلار بىلەن تولغان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۆزىڭىزنىڭ نۇرغۇنلىغان بۇ ئۇچۇرغا مۇناسىۋەتلىك مۇلاھىزە ۋە مەسىلىلىرىڭىز قاچىلانغان بولىدۇ. بۇ ئۇچۇر ۋە مەسىلىلەر سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىزدە قانچە رەتلىك

ئورۇنلاشتۇرۇلسا، سىز ئېھتىياجلىق خەۋەرگە شۇنچە تېز ئېرىشەلەيسىز ھەم ئۇنۇملۈك ھالدا تەپەككۇر ئېلىپ بارالايسىز.

سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىز مەلۇم ئۆلچەم ياكى ئالاھىدىلىكنى قوللىنىپ، سىز دىققەت قىلغان ياكى ئۆگەنگەن يېڭى شەيئىنى ئارخىپقا ئالىدۇ. ئاندىن ئۇنى سىزنىڭ خاتىرىڭىزدىكى كىچىك «كارت قۇتىسى»غا ساقلايدۇ. بۇ ئىنتايىن قىزىقارلىق، شۇنداقمۇ؟ مەسىلەن ئېيتساق، بەلكىم سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىزدە ئايرىم ھالدا قىزىل رەڭلىك شەيئىلەرنى، دۇنيانىڭ ھەر قايسى ئەللىرىدىكى بىلىملەرنى، پېئىل، مېتال بۇيۇم، قىممەتلىك بۇيۇم قاتارلىقلارنى ساقلايدىغان بىر قىسىم مەخسۇس كىچىك قۇتىلار بولۇشى مۇمكىن. بۇ قۇتىلارنىڭ ئىچىدە، بەزىسىگە نۇرغۇنلىغان شەيئىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلار قاچىلانغان بولۇشى مۇمكىن. بۇ سىزنىڭ قانچىلىك مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى كۆرگەنلىكىڭىز، دەرس ئۇستىدە قانچىلىك مۇناسىۋەتلىك بىلىملەرگە ئىگە بولغانلىقىڭىز بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئەلۋەتتە. بۇ يەنە سىزنىڭ قىزىقىش ھەۋەسىڭىز، شەخسىي ئالاھىدىلىكىڭىز قاتارلىقلارغىمۇ باغلىق. تەپەككۇر جەريانىدا بىرلا ۋاقىتتا ئوخشاش ئالاھىدىلىككە ئىگە شەيئىلەرنى ئەسكە ئېلىشىڭىزغا ياردىمى بولۇشى ئۈچۈن، بەزى كىچىك قۇتىلارنى ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىشىڭىز مۇمكىن. مەسىلەن، رەڭگى قىزىل ھەم مېتالدىن ياسالغان بىر جىسىم، ئۇ نېمە؟

تەپەككۇر قىلىشتا ماھىر بىر ئادەم بولۇش ئۈچۈن، سىز ئالدى بىلەن ئەتراپىڭىزدىكى شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى، يەنى ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى كۆزىتىشكە ۋە ئەستە تۇتۇشقا ماھىر بولۇشىڭىز لازىم. مەسىلەن، سىز دەرەخنىڭ ئادەتتە ئېگىز، تۈز، ھاياتلىققا ئىگە ھەم ياغاچ ماددىسى ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلىسىز؛ ئۇ ھاۋاغا، سۇ ۋە قۇياش نۇرىغا تايىنىپ ھايات كەچۈرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، سىز يەنە

كۆرگەن شەيئىلەر ھەققىدە ئۆزىڭىزگە بەزى ئەھمىيەتلىك سوئاللارنى قويۇشنى ئۆگىنىۋېلىشىڭىز لازىم. مىسال: بارلىق پېئىللارنىڭ ئالاھىدىلىكى نېمە؟ مەن بىر خىل مېتالنى قانداق پەرقلەندۈرۈشۈم كېرەك؟ قايسى خىل ئالاھىدىلىكلەر ھەر قانداق بىر دۆلەتنىڭ ھەممىسىدە ئورتاق؟ ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، سىز بايقىغان ۋە دىققەت قىلغان شەيئىلەر قانچە كۆپ بولسا، ئۆزىڭىزگە قويغان سوئاللىرىڭىزمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تەپەككۇر قىلىشقا ماھىر ئادەمگە ئاسانلا ئايلىنىسىز.

1-12 گىچە بولغان مەشقلەر شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى تۈرلەرگە ئايرىش ۋە يىغىنچاقلىشىڭىز ئۈچۈن ياردەم بېرىدۇ. بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، سىز چوڭ مېڭىدىكى ئەقلىي قابىلىيەت ئىشكاپىڭىزنى تېخىمۇ تەرتىپلىك قىلالايسىز.

1. نېمە ئۈچۈن قېرىنداشنىڭ ھەممىسى ئالتە تەرەپلىك بولىدۇ؟

—— شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزىتىش

نېمە ئۈچۈن ھەممە قېرىنداش ياغاچتىن ياسالغان؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، نېمە ئۈچۈن ئادەتتە ھەممىسى ئالتە تەرەپلىك بولىدۇ؟ ئەتراپىڭىزدىكى ھەر بىر شەيئىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى، يەنى خۇسۇسىيىتى بولىدۇ. ھەر بىر ئالاھىدىلىكنىڭ ئۆزىگە خاس سەۋەبلىرى بولىدۇ. بىراق، ئەگەر تەپسىلىي سورىمىسىڭىز، ئۇنىڭدىكى سەۋەبنى مەڭگۈ بىلەلمەيسىز. تەپەككۇر قىلىشقا ماھىر ئادەم بولۇش ئۈچۈن، چوقۇم ئالدى بىلەن ئەس-ھوشى جايىدا بىر كۆزەتكۈچى بولۇشىڭىز لازىم. تۆۋەندىكى مەشىق سىزنى خۇددى تۇنجى قېرىنداش، كاھىش، تەڭگە، بايراق ياكى ماشىنا چاقى (بالون)نى كەشىپ قىلغان ئادەمگە ئوخشاش، ئۇلار

كەشپىيات جەريانىدا ئىزدەنگەن مەسىلىلەرنى تەپەككۇر قىلدۇرىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندە بېرىلگەن ھەر بىر شەيئىنىڭ سىز دىققەت قىلغان ئۈچ خىل ئالاھىدىلىكىنى ھەمدە ئۇلارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئاساسىنى يېزىڭ.

شەيئى	ئالاھىدىلىك	بۇ ئالاھىدىلىكنىڭ مەۋجۇت بولۇش ئاساسى
1. كاھىش	* قوپال، يىرىك	* ئۈستىگە سېمونت ئاسان يېپىشىدۇ
	* ئېغىر	* شامال ئۇچۇرالمايدۇ
	* تىك تۆت بۇلۇڭلۇق جىسىم	* تۈز سىزىقنى بويلاپ رەتلىك تىزىشقا قولايلىق
2. تەڭگە	________	________
	________	________
	________	________
3. بايراق	________	________
	________	________
	________	________
4. ماشىنا بالونى	________	________
	________	________
	________	________
5. بوتۇلكا	________	________
	________	________
	________	________

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

6. زەيتۇن توپ ____________ ____________
____________ ____________
____________ ____________

7. گېزىت ____________ ____________
____________ ____________
____________ ____________

2. ماشىنا بىلەن دەرەخنىڭ قانداق ئورتاق تەرەپلىرى بار؟

— ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشلىق تەرەپلەرنى كۆزىتىش

سىز ئىلگىرى مەلۇم شەيئىلەرنىڭ ئارىسىدا ئوخشاشلىق بارلىقىغا دىققەت قىلغانمۇ؟ ماشىنا بىلەن دەرەخنىڭ قانداق ئورتاق ئالاھىدىلىكى بار؟ بەلكىم سىزگە بىرى ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ھەقىقەتەنمۇ ئوخشاش تەرەپلەر بارلىقىنى ئەزەلدىن ئېيتىپ بەرمىگەن بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، مۇبادا سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىز يۇنىڭدىن بۇرۇن ماشىنا ۋە دەرەخكە ئائىت بەزى ئالاھىدىلىكلەرنى ساقلىغان بولسا، ئۇنى قايتىدىن تورلەرگە بۆلۈش ئارقىلىق، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ھەقىقەتەنمۇ نۇرغۇنلىغان ئوخشاشلىقلارنىڭ بارلىقىنى بايقايسىز. تۆۋەندىكى مەشىق، ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇنلىغان ئادەتتىكىگە ئوخشىمايدىغان مۇناسىۋەتنىڭ بارلىقىنى بايقىشىڭىزغا ياردەم بېرىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى ھەر بىر گۇرۇپپا شەيئىلەردىن، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۈچ ياكى ئۈچتىن ئارتۇق ئورتاق ئالاھىدىلىكنى كۆرسىتىڭ.

شەيئى	ئوخشاش ئالاھىدىلىك
1. بانان ۋە لىمون	سېرىق رەڭ يېمەكلىك پوستى قېلىن دەرەخ ئۈستىدە ئۆسىدۇ
2. ئۈچ بۇلۇڭ ۋە تىك تۆت بۇلۇڭ	
3. چۈمۈلە ۋە دەرەخ	
4. رەقەم 4 ۋە 9	
5. ئەترەت ۋە ئائىلە	

3. مۈشۈك چاشقان تۇتالايدۇ، ئىت نېمە ئىش قىلالايدۇ؟

—— ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى كۆزىتىش

مەلۇم بىر شەيئىنىڭ باشقا شەيئى بىلەن بولغان پەرقىنى كۆزىتىشمۇ ناھايىتى پايدىلىق. مەسىلەن، ئىت بىلەن مۈشۈكنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى شۇكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى جانلىق، ھايۋانات، ھەممىسىنىڭ تۆت پۇتى بار، ھەممىسى گۆشخور، بىراق پەقەت مۈشۈكلا مىياڭلىيالايدۇ ۋە دەرەخكە چىقالايدۇ. بۇ مەشىق سىزنىڭ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىنچىكە پەرقلەرگە دىققەت قىلغان ۋە ئەستە تۇتۇۋالغان-تۇتۇۋالمىغانلىقىڭىزنى سىنايدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى ھەر بىر گۇرۇپپا شەيئىدىن، ئىككىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئۈچ ياكى ئۈچتىن ئارتۇق ئوخشىمايدىغان تەرەپلىرىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

شەيئى	ئوخشىمايدىغان تەرىپى
1. ئىت ۋە مۈشۈك	مۈشۈك دەرەخكە يامىشالايدۇ
	مۈشۈك مىياڭلىيالايدۇ
	مۈشۈك چاشقان تۇتالايدۇ
2. قىسقۇچپاقا ۋە بېلىق	________________
	________________
	________________
3. چەمبەر ۋە ئۈچ بۇلۇڭ	________________
	________________
	________________

www.uyghurkitap.com

4. كۆل ۋە دېڭىز

____

____

____

5. رەقەم 4 ۋە 11

____

____

____

6. گېزىت ۋە كىتاب

____

____

____

7. قوش ۋە ھەسەل ھەرىسى

____

____

____

8. ئارتېرىيە ۋە ۋېنا

____

____

____

9. پېئىل ۋە ئىسىم

____

____

____

10. پرېزىدېنت ۋە ئايال پادىشاھ

____

____

____

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

11. دېموكراتىيە ۋە دىكتاتۇرا

12. رەقەم 25 ۋە 26

4. چۈمۈلە، نوگاي قۇرت ۋە كېپىنەكلەرنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى نېمە؟

—— ئوخشىشىدىغان شەيئىلەرنىڭ تۈرلىنىشى

تۆۋەندىكى مەشىقنىڭ 2- مەشىققە قارىغاندا قىيىنلىق دەرىجىسى تېخىمۇ چوڭراق، چۈنكى سىز ئىككى شەيئى ئارىسىدا سېلىشتۇرۇش ئېلىپ بارمايسىز، بەلكى ئۈچ شەيئى ئوتتۇرىسىدىكى مەلۇم ئورتاقلىقنى چوقۇم تېپىپ چىقىسىز. بۇ مەشىق ئارقىلىق خاتىرىڭىزدىكى ئوخشىشىدىغان شەيئىلەرنى ئۆزئارا باغلاپ تۇرىدىغان كۆۋرۈكنىڭ ھاسىل بولغان- بولمىغانلىقىنى سىنىغىلى بولىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى ھەر بىر گۇرۇپپا ئۈچ شەيئىنىڭ مەلۇم تەرەپلىرى ئوخشاشلىققا ئىگە بولۇپ، ئوخشاش تەرىپىنى كۆرسىتىڭ.

شەيئى	ئوخشاشلىق سەۋەبى
1. قايچا، ماگنىتلىق تۆمۈر، مىخ	مېتالدىن ياسىلىدۇ، ماشىنىدا پىششىقلاپ ئىشلىنىدۇ
2. چۈمۈلە، پارقىراق قوڭغۇز، كېپىنەك	

3. نۇر، ئىسسىقلىق، ئاۋاز ______

4. مۇز، تۇمان، ھور ______

5. ئىتتىرىش كۈچى، سۈركىلىش كۈچى، ئېغىرلىق كۈچى ______

6. ياۋا توشقان، بۆغا، سېغىن كالا ______

7. كۆمۈر، قۇياش نۇرى، ئۇران ______

8. پىشاك، يانتۇلۇق، غالتەك ______

9. يىلان، تىمساق، كەسلەنچۈك ______

10. ھىدروگېن، ئوكسىگېن، تۆمۈر ______

11. ئەكس سادا، مۇزىكا، گۈلدۈرما ئاۋازى ______

12. سايلام، بېلەت تاشلاش، پارلامېنت ئەزاسى ______

13. تاماق يېيىش، ئۇخلاش، سۇ ئىچىش ______

14. پاختا، قوي يۇڭى، چىگە ______

15. سۈرەت، كىتاب بېتى، ئىشىك ______

16. بالون، تەڭگە پۇل، چىشلىق چاق ______

ئۇيغۇر كىتاب تورى
uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە تورى

17. يورۇپكا، مۇز تاغ، ئالما ______

18. فوتوسىنتېز، كۆلەڭگە، فوتو ئېلېكتر ھادىسىسى ______

19. رەقەم 7، 11 ۋە 13 ______

20. رەقەم 16، 64 ۋە 36 ______

21. ئۈچ بۇلۇڭ، تىك تۆت بۇلۇڭ، بەش تەرەپلىك ______

22. تاق سۆز «مىڭىش»، «تۇتۇش»، «ئۇسىلەش» ______

23. كومپيۇتېر، تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ ______

5. «قىرو، بۇلۇت، چاڭ ـ توزان، تۇمان»نىڭ ئىچىدىكى قايسى بىرى قالغان ئۈچىگە ئوخشىمايدۇ؟

— ئوخشاش تۈرلەر ئىچىدىن ئوخشىمايدىغان شەيئىنى پەرقلەندۈرۈش

بۇ مەشىقنىڭ قىيىنلىق دەرىجىسى 3. مەشىقتىن تېخىمۇ چوڭ. سىز چوقۇم ھەر بىر گۇرۇپپىدىكى تۆت شەيئىنىڭ ئىچىدىن قالغان ئۈچىگە ئوخشىمايدىغان شەيئىنى تاللاپ چىقىشىڭىز كېرەك. توغرا جاۋاب پەقەت بىرلا بولماسلىقى مۇمكىن. بىراق، سىز چوقۇم تاللاش ئاساسىڭىزنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلىشىڭىز كېرەك. مەسىلەن، بىرىنچى سوئالدا، بەلكىم سىز پەقەت ئاتىنىلا مىنىشكە بولىدۇ ياكى پەقەت ئىتلا گۆش يەيدۇ، دېيىشىڭىز مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىككى جاۋابنىڭ ھەممىسى توغرا.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى ھەر بىر گۇرۇپپىدا بىر شەيئى مەلۇم جەھەتلەردە باشقا ئۈچىگە ئوخشىمايدۇ. قالغان ئۈچى بىلەن پەرقلىنىدىغان ئايرىم شەيئىنى تېپىپ، سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈڭ.

نامزات شەيئى	ئايرىم شەيئى
1. كالا، ئات، ئىت، قوي	ئىت

نېمە ئۈچۈن؟ پەقەت ئىتلا گۆش يەيدۇ؛

2. ئاپېلسىن، توغاچ، نەشپۈت، لىمون

____

3. ياغاچ، سۇلياۋ، پاختا، كاۋچۇك

____

4. شار، كۇب، تىك تۆت بۇلۇڭ، سىلىندىر

____

5. مېڭىش، كۇلۇمسىرەش، يامىشىش، ئولتۇرۇش

____

6. تەكشى تۆت تەرەپلىك، كۇب، سەككىز تەرەپلىك، تىك تۆت تەرەپلىك

____

7. گرادۇس، خەرىتە، گرام، سېكۇنت

____

8. مارس، يەر شارى، ئاي شارى، يۇپىتېر

____

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

9. يېرىم ئارال، دېڭىز قولتۇقى، دېڭىز تومشۇقى، ئارال

____

10. بېلىق، يىلان، قۇش، قۇرت

____

11. زۇڭتۇڭ (پرېزىدېنت)، پادىشاھ، شەھەر باشلىقى، ئوبلاست باشلىقى

____

12. نېفىت، ياغاچ ماتېرىيال، تەبىئىي گاز، كۆمۈر

____

13. رەقەم 12، 27، 25 ۋە 29

____

14. رەقەم 25، 16، 21 ۋە 36

____

15. قالغان ئۈچى بىلەن ئوخشىمايدىغان بىر تۈرنى كۆرسىتىڭ.

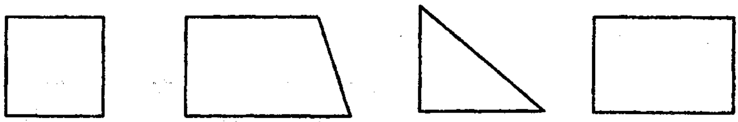

16. قالغان ئۈچى بىلەن ئوخشىمايدىغان بىر تۈرنى كۆرسىتىڭ.

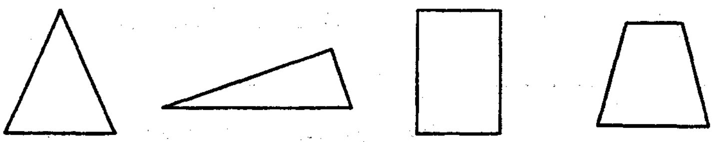

17. سۆز بىرىكمىسى «ئۆچقاندەك يوگۈرۈش»، «دەسمال»، «چاشقان»، «ئاق قوي يۇلتۇز تۈركۈمى»

18. سۆز بىرىكمىسى «ئۆچقاندەك يوگۈرۈش»، «زەربە بېرىش»، «ئاستا»، «يىقىلىپ چۈشۈش»

19. كاۋچۇك دەرىخى، قارىغاي دەرىخى، ئېرەن دەرىخى، ئارچا دەرىخى

20. نىلون، موم، سېللۇزا، ئىزولياتور سۇلياۋ

21. تېرە، ۋېنا تومۇر، چاچ، تىرناق

22. ئېتىز چاشقىنى، تۇراي چاشقان، چاشقان، چۈمۈلىخور ھايۋان

23. قىرو، بۇلۇت، چاڭ-توزان، شەبنەم

24. ئىسسىقلىق، گاز، ئاۋاز، نۇر

25. ئاي، قۇياش، لامپۇچكا، ئوت

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

---

26. ئېلېكترون، خرۇستال، نېيترون، پروتون

---

27. ئاتموسفېرا، ئازوت گازى، كاربون تۆت ئوكسىد، ھىدرو سۇلفات

---

28. ئاشقازان، ئېغىز، ئۆپكە، ئۈچەي

---

6. كىنگورو بىلەن تىيىنىڭ قانداق ئوخشاشلىقى بار ھەم قانداق پەرقى بار؟

—— سېلىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىش

بۇ مەشىقتە، سىز چوقۇم ئىككى شەيئى ئوتتۇرىسىدا قانداق ئوخشاشلىق ۋە ئوخشىماسلىق بارلىقىنى ئەستايىدىل ئويلىنىشىڭىز كېرەك. بۇ ئاساسلىقى سىز سېلىشتۇرماقچى بولغان ئىككى شەيئىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى (size)، رەڭگى (color)، ئىشلىتىلىشى (use)، ماتېرىيالى (material)، تەركىبىي قىسمى (part)، شەكلى (shape) قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرنى ئويلىنىشىڭىزغا ياردەم بېرىدۇ. بۇ ئالاھىدىلىكلەرنىڭ ئىنگلىزچە قىسقارتىلما باش ھەرپىنى ئېسىڭىزدە چىڭ ساقلاڭ: SCUMPS.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى ھەر بىر جۈپ شەيئىنىڭ ئۈچ ئورتاق ئالاھىدىلىكىنى ۋە ئۈچ ئوخشىمايدىغان ئالاھىدىلىكىنى يېزىڭ.

دەرەخ / هاشارات

	دەرەخنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	هاشاراتلارنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1.	ياغاچ ماددىسى	هاۋاغا تايىنىپ ياشايدۇ	بېشى ۋە كۆزى بار
2.			
3.			

دىنوزاۋر / پىل

	دىنوزاۋرنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	پىلنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1.			
2.			
3.			

كىتاب / گېزىت

	كىتابنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	گېزىتنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1.			
2.			
3.			

قۇلۇلە / قىسقۇچپاقا

	قۇلۇلىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	قىسقۇچپاقىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1.			
2.			
3.			

شاھمات / پۇتبول

	شاھماتنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	پۇتبولنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1.			
2.			
3.			

www.uyghurkitap.com

ئاي شارى / يەر شارى

	ئاي شارىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	يەر شارىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
.1			
.2			
.3			

7. «كاھىش، دېڭىز سۈيى، ھاۋا، ئوكسىگېن ۋە ياغاچ ماتېرىيال»لىرى قانداق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ؟

—— شەيئىلەرنى تۈرلەرگە بۆلۈش

بۇ مەشىق سىزنىڭ خاتىرىڭىزدىكى ھەر تۈرلۈك شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئەستايىدىل ئىزدىشىڭىزگە تۈرتكە بولىدۇ. بۇ مەشىقتە، ئالدىدا ئۈچ تۈرنىڭ ئىسمى ۋە بىر گۇرۇپپا شەيئى بېرىلگەن. سىز چوقۇم تۈرلىرى بويىچە ھەر بىر گۇرۇپپا شەيئىنى تۈرلەرگە بۆلىسىز. ئۇنىڭ ئىچىدىكى بەزى شەيئىلەر بەلكىم بىرلا تۈرگە تەۋە بولماسلىقى مۇمكىن.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى شەيئىلەرنى تۈرلەرگە بۆلۈپ، ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئالاھىدە بېكىتىلگەن ئۈچ تۈرگە تولدۇرۇپ يېزىڭ.

1. يېمەكلىك: كالا سۈتى، سەۋزە، پىشلاق، ئالما، تاۋۇز، ياڭيۇ، سېرىقماي، قايماق، شاپتۇل، ئۈزۈم، پىياز، بانان

مېۋە	سەي	سۈتتىن ياسالغان يېمەكلىك
ئالما	پىياز	سېرىقماي
ئۈزۈم	سەۋزە	پىشلاق

2. سايمان: گۈرجەك، رەندە، تىرنا، ئىسكىنە، ھەرە، ئېكەك، قوْمچاق، بولقا، گۈرجەك، توقماق، بازغان

باغۇەنچىلىك سايمانلىرى	قېقىش سايمانلىرى	تېشىش، سىلىقلاش سايمانلىرى

3. ماتېماتىكا ئۇقۇملىرى: ئەگرى سىزىق، ئىنگىلىز چىسى، سىلىندىر، كۇب، ئىنگىلىز مىلى، ئۈچ بۇلۇڭ، پىرامىدا، كۋادرات، كىلومېتىر، بەش تەرەپلىك، شار جىسىم

تەكشىلىك ئۇقۇملىرى	بوشلۇق ئۇقۇملىرى

4. ئادەم ئورگانىزمى: ئۈچەي، بۆرەك، دوۋساق، بۇرۇن، ئاشقازان، ئۆپكە، كاناي، شۆلگەي، تەر بېزى، ئېغىز

ھەزىم قىلىش سىستېمىسى	ئاجرىتىپ چىقىرىش سىستېمىسى	نەپەسلىنىش سىستېمىسى

5. ئىنسانلار تۇرمۇشى: يېمەكلىك، خۇشال بولۇش، ماشىنا، سۇ، ئىستراھەت، ئۇيقۇ، ئۇنچە-مەرۋايىت، بىزار بولۇش، ھەسەت قىلىش

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

لازىمەتلىك بۇيۇم	ھەشەمەتلىك بۇيۇم	ھېس ـ تۇيغۇ

6. كەسىپ: مۇخبىر، ئادۋوكات، سوتچى، ھەجۋىي رەسسامچى، پىركازچىك، ئارتىس، تورمە ساقچىسى، قاتناش ساقچىسى، دىرېكتور، سىنارىست

ئاخبارات، ئالاقە كەسپى	قانۇن كەسپى	سودا كەسپى

7. قۇشلار: سا، تۆگىقۇش، دېڭىز قارلىغىچى (چايكا)، بۈركۈت، ئاققۇ، مۇشۇك ياپىلاق، لايخورەك، سۇمۇرۇغ، غاز

گۆشخور قۇش	سۇ قۇشى	ئۇچالمايدىغان قۇش

8. ئادەتتىكى ماددىلار: پولات، سۇ، ھاۋا، سۇلياۋ، ئوكسىگېن، ئىسپىرت، كاربون تۆت ئوكسىد، ياغاچ، مىس، كىرسىن، ئازوت گازى، نېفىت

قاتتىق جىسىم	سۇيۇق جىسىم	گاز جىسىم

8. «كانىاي، نەپەسلىنىش سىستېمىسى، ئۆپكە ۋە بەدەن» قانداق رەتكە تىزىلىدۇ؟

— چوڭ-كىچىكلىك تەرتىپى بويىچە شەيئىلەرنى رەتكە تىزىش

بىزنىڭ چوڭ مېڭىمىزنىڭ ئىچكى قىسمىدا داۋاملىق تەرتىپ بويىچە، يەنى رەت تەرتىپى بويىچە شەيئىلەرگە رەتلەش ئېلىپ بېرىلىدۇ. مەسىلەن، بىز شەيئىلەرنى چوڭ-كىچىكلىكى، سۈرئىتى، خىراجىتىگە ئاساسەن رەتكە تىزىشىمىز مۇمكىن. شەيئىلەرنى رەتكە تىزىش، شەيئىلەرنى سېلىشتۇرۇش بىلەن ئوخشاش، ھەممىسى چوڭ مېڭىدە ساقلانغان ئۇچۇرلارنى باغلاش ئۇسۇلى بولۇپ، بۇ خىل ئۇسۇل ئارقىلىق خاتىرىنىڭ مەزمۇنىغا مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

چوڭىدىن كىچىكىگە قاراپ، تۆۋەندىكى شەيئىلەرنى رەتكە تىزىڭ.

شەيئى	شەيئىنىڭ چوڭ-كىچىكلىك تەرتىپى
1. جۈملە، بۆلەك، سۆز	بۆلەك، جۈملە، سۆز

2. ماشىنا يولى، پىيادىلەر يولى، يوقىرى سۈرئەتلىك تاشيول، تاشيول
______

3. ئورمان، دەرەخ شېخى، دەرەخ، دەرەخ ئۆچى

4. سەھنە سۆزى، پەردە، مەيدان، تىياتىر

5. ئارتېرىيە، ئايلىنىش سىستېمىسى، ئادەم بەدىنى، يۈرەك

6. پلانېت، ئالەم، ئاي شارى، قۇياش

7. چوك بۇلۇڭ، تار بۇلۇڭ، كەڭ بۇلۇڭ، تىك بۇلۇڭ.

8. كۆرۈش تور پەردىسى، كۆز،تاياقچە تەنچە (كۆرۈش تور پەردىسى ئىچىدە)، سەزگۈ سىستېمىسى

9. كرىستال، مولېكۇلا، ئاتوم، ئاتوم يادروسى

10. دۆلەت، ئاھالىلەر كىچىك رايونى، ئائىلە، قىزى

11. پارلامېنت ئەزاسى، ھۆكۈمەت، سىياسىي پارتىيە، دۆلەت

12. كاتولىك دىنى مۇرتى، باستېر، مەدەنىيەت، دىن

13. شەھەر، شەھەر سىرتى، دۆلەت، شتات (ئوبلاست)

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

14. ئىنگلىز سۆزى، كود، ئىنگلىز چىسى، ئىنگلىز مىلى

---

9. «پىلە قۇرتى، تۇخۇم، پىلە كېپىنەكى، پىلە لىچىنكىسى» قانداق رەتكە تىزىلىدۇ؟

— ۋاقىت تەرتىپى بويىچە شەيئىلەرنى رەتكە تىزىش

يۇقىرىدا كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزگە ئوخشاش، بىز داۋاملىق شەيئىلەرنى چوڭ-كىچىكلىك تەرتىپى بويىچە، شەيئىلەرنى ھېچقانداق كۆرسەتمىسىزلا تەرتىپكە تىزىمىز، ئەلۋەتتە بەزى ۋاقىتلاردا يەنە ۋاقىت بويىچە شەيئىلەرنى رەتلەش ئېلىپ بارىمىز. يەنى، مۇناسىۋەتلىك ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىش ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە رەتلەش ئېلىپ بارىمىز. تۆۋەندىكى مەشىقتە سىز بىر گۇرۇپپا قالايمىقان، تەرتىپسىز شەيئىلەرنى رەتلەيسىز.

مەشىق كۆرسەتمىسى

ۋاقىتنىڭ ئىلگىرى-كېيىنلىك تەرتىپى بويىچە تۆۋەندىكى شەيئىلەرنى رەتكە تىزىڭ.

ۋاقىت تەرتىپى (ئىلگىرى-كېيىنلىك بويىچە)	شەيئى
سۇبھى، چىشقى چۈش، گۇگۇم، يېرىم كېچە	1. گۇگۇم، چىشقى چۈش، سۇبھى، يېرىم كېچە
	2. گۇلدۇرماما، قىيان كېلىش، چاقماق چېقىش، يامغۇر يېغىش
	3. كېپىنەك قۇرتى، تۇخۇم، كېپىنەك

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

4. ماشىنا، يەل كۆرپىلىك كېمە، ئايروپىلان، ۋېلسىپىت

____

5. قوڭغۇراق، قوياش تاجى، قوياش، قول سائىتى

____

6. سايلام، نامزاتلىققا كۆرسىتىش، سايلام رىقابىتى

____

7. كەشىپ قىلىش، مەھسۇلات سېتىش، پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش

____

8. مۇزىكا ئىشلەش، ئويۇن تەييارلاش، ئويۇن كۆرسىتىش

____

9. يانجىش، مەھسۇلات، قاقلاپ قۇرۇتۇش، ئىستېمال قىلىش

____

10. مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش، لايىھىلەش، سىرلاش، بىنا قىلىش

____

10. ئىشلىتىلىشىگە قاراپ قانچە خىل ماشىنىنى مىسال كەلتۈرەلەيسىز؟ ئۇلاردىكى ئورتاقلىق نېمە؟

— ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق شەيئىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

بىز كىتاب ماتېرىياللاردا ياكى ئەمەلىي تۇرمۇشىمىزدا كۆرگەن ھەر خىل قۇشلارنى قىياس قىلىپ باقايلى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بەزىبىر ئورتاقلىققا ئىگىمۇ-قانداق؟ ئەلۋەتتە بۇ سىزنىڭ ئىلگىرى قانچە خىل قۇشلارنى كۆرگەنلىكىڭىز تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بەلكى سىزنىڭ كاللىڭىزدا، قۇشلارغا

مۇناسىۋەتلىك شۇنداق بىر پارچە سۈرەت بولۇشى مۇمكىن ــــ بەدىنىگە پەيلەر ئۈنگەن، تۇمشۇقى بار، يەنە قۇش توخۇمى، قۇش ئۇۋىسى، ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ ئۇچۇۋاتقىنى ــــ مانا بۇ سىزنىڭ قۇش تۇرلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلىشىڭىز بولىدۇ.

بىز نېمە ئۈچۈن ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش ئېلىپ بارىمىز؟ چۈنكى، بۇ بىزنىڭ يېڭى بىر خىل قۇشنى تونۇشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ. يەنە بىزنىڭ يېڭىدىن تونۇغان بۇ قۇشنىڭ قانداق ئىش-ھەرىكەتلىرى بارلىقىنى پەرەز قىلىشىمىزغا ياردەم بېرىدۇ. بىزنىڭ كاللىمىزدا ئوخشاشلا يەنە ماشىنا، ئورۇندۇق، ئۇچىبۇلۇڭ ۋە باشقا نۇرغۇن شەيئىلەرگە مۇناسىۋەتلىك كۆرۈنۈشلەر بار.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى مەشىق سىزنىڭ ئالاھىدە بېرىلگەن شەيئىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش ئىقتىدارىڭىزنى تەكشۈرىدۇ.

1. ئۆزىڭىز بىلىدىغان، ئاز بولغاندا تۆت خىل تەڭگە پۇلنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكىنى كۆرسىتىڭ، مانا بۇ سىزنىڭ تەڭگە پۇلغا ئائىت ئومۇملاشتۇرۇشىڭىز.

بارلىق تەڭگە پۇل:

a) ھەممىسى مېتالدىن ياسالغان b) تارقىتىلغان يىلى ئويۇلغان

c) ________________ d) ________________

2. ئۆزىڭىز بىلىدىغان، ئاز بولغاندا تۆت خىل پوچتا ماركىسىدىكى ئورتاق ئالاھىدىلىكنى كۆرسىتىڭ. مانا بۇ سىزنىڭ پوچتا ماركىسىغا ئائىت ئومۇملاشتۇرۇشىڭىز.

بارلىق پوچتا ماركىسى:

a) ________________ b) ________________

c) ________________ d) ________________

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

3. ئۆزىڭىز بىلىدىغان ئۇيغۇرچە① تاق سۆزلەر ئىگە بولغان ئورتاق ئالاھىدىلىكتىن ئاز بولغاندا تۆتنى مىسال كەلتۈرۈڭ. بۇ سىزنىڭ ئۇيغۇرچە تاق سۆزگە بولغان ئومۇملاشتۇرۇشىڭىز.

بارلىق ئۇيغۇرچە تاق سۆزلەر:

a) ____________ b) ____________

c) ____________ d) ____________

4. تۆۋەندىكى كۆپ تەرەپلىكنى كۆزىتىپ، ئۇلارغا مۇناسىۋەتلىك ئورتاق ئالاھىدىلىكنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە كۆپرەك مىسال كەلتۈرۈڭ. بۇ سىزنىڭ شۇ كۆپ تەرەپلىككە بولغان ئومۇملاشتۇرۇشىڭىز.

بارلىق كۆپ تەرەپلىك:

____

____

____

____

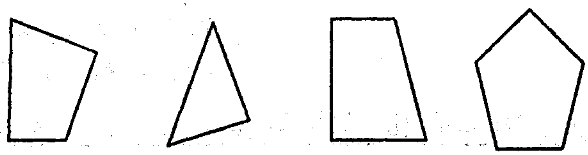

5. تۆۋەندىكى سىزىقتا 10 ـ 5 غىچە كونكرېت تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ ئىسمىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

تەنتەربىيە تۈرى ئىسىملىرى:

____

① ئەسلى مەنبەدە ئىنگلىزچە، دېيىلگەن.

ھەر قايسى تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە كۆپرەك مىسال قىلىڭ. ئاندىن بارلىق تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق بولمىغان ئالاھىدىلىكنى چىقىرىپ تاشلاڭ. شۇنىڭ بىلەن قېپقالغان ئاشۇ ئالاھىدىلىكلەر سىزنىڭ تەنتەربىيە تۈرلىرىگە بولغان ئومۇملاشتۇرۇشىڭىز بولىدۇ.

تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى:

6. تۆۋەندىكى سىزىقتا 10 خىل كونكرېت قاتناش ترانسپورت قوراللىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ھەر قايسى قاتناش-ترانسپورت قوراللىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە كۆپرەك كۆرسىتىڭ. ئاندىن بۇ قاتناش-ترانسپورت قوراللىرىنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق بولمىغان ئالاھىدىلىكنى چىقىرىپ تاشلاڭ. شۇنىڭ بىلەن، قېپقالغان ئالاھىدىلىكلەر سىزنىڭ شۇ قاتناش-ترانسپورت قوراللىرىغا بولغان ئومۇملاشتۇرىشىڭىز بولىدۇ.

www.uyghurkitap.com

قاتناش قوراللىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى:

____

____

____

____

مەشىق كۆرسەتمىسى

10 ــ 7غىچە بولغان مەشىقتە بىرىلگەن ئالاھىدىلىك بويىچە، بىرىنچى رەتتە بىرىلگەن ھەر بىر شەيئىنى مۇلاھىزە قىلىڭ. ئەگەر شەيئى مۇشۇ خىل ئالاھىدىلىككە ئىگە بولسا، شۇنىڭغا مۇناسىپ كاتەكچىنىڭ ئىچىگە «شۇنداق»، ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، «ياق»، دەپ تولدۇرۇڭ. ئاندىن قايسى خىل ئالاھىدىلىكنىڭ شۇ شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق ئىكەنلىكىنى يىغىنچاقلاڭ.

7. سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى:

سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار	ئالاھىدىلىكى					
	پۇتى بار	ئومۇرتقا سۆڭىكى بار	ئۆپكىسى بار	تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق ھايۋان	سۇ ئۈزەلەيدۇ	ئۇچالايدۇ
ئىنسانلار						
كىت						
ئىت						
شەپەرەڭ						

يىغىنچاقلاش: بارلىق سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى: ____

____

____

____

____

8. مېتاللارنىڭ مەلۇم خىل خۇسۇسىيەتلىرى

مېتال	خۇسۇسىيىتى			
	ئۇچ ئۇنىڭ ئۈستىگە سىزىلىپ ئىز قالامدۇ	قاتتىق ھالەتتە	ماگنىتقا چاپلىشامدۇ	ئاسان ئېرىيدۇ
تۆمۈر				
ئالیۇمىن				
قەلەي				
سىماب				

يىغىنچاقلاش: بارلىق مېتاللارنىڭ ھەممىسى: ___________

---

9. ھاشاراتلارنىڭ مەلۇم ئالاھىدىلىكى

ھاشاراتلار	ئالاھىدىلىكى				
	ئالتە پۇتلۇق	بەدىنى بوغۇملۇق	سېزىش مۇڭگۈزى بار	قانىتى بار	كۆزى بار
چېكەتكە					
پاقىراق قوڭغۇز					
چىۋىن					
چۈمۈلە					
ھەسەل ھەرىسى					

يىغىنچاقلاش: بارلىق ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسى: ___________

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

10. تۆۋەندە بېرىلگەن ماتېرىيالغا ئاساسلىنىپ، سىز يۇقىرى تالالىق يېمەكلىكلەرگە قانداق خۇلاسىلەش ئېلىپ بارالايسىز؟

يېمەكلىكلەر	ئالاھىدىلىكى		
	ماي تەركىبى تۆۋەن	شېكەر تەركىبى تۆۋەن	تالالىق تەركىبى يۇقىرى
خام سەي			
پىشلاق			
ئالما			
قاقلانغان ئۈرۈك			
تورت			

يىغىنچاقلاش: يۇقىرى تالالىق يېمەكلىك: ______

______

11. سىزگە بىر ئابزاس سۆز بېرىلسە، ئۇنىڭغا تېما قويالامسىز؟

— يازما خۇلاسە

ئوقۇغان ماتېرىياللارنى خۇلاسىلىغاندا، ئالدى بىلەن قىلىدىغان ئىش تېما بەلگىلەش، يەنى ماقالىنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسىنى بېكىتىش. ئوقۇغان ۋاقىتتا ئاچقۇچلۇق سۆز ۋە مۇھىم جۈملىنى ئىزدەشكە دىققەت قىلىش كېرەك. ئۇلار سىزگە بۇ بىر پارچە ئوقۇشلۇقتا ئاساسلىقى نېمە مەزمۇنلار سۆزلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىدۇ. سىز بۇ ماقالىنىڭ ئاساسلىق تېمىسىنىڭ نېمىلىكىنى بىلەلىدىم، دەپ قارىغاندىن كېيىن، ئاندىن شۇ ئاساسىي تېمىنىڭ مەزمۇنىغا مۇناسىۋەتلىك جۈملىلەرنى ئىزدىيەلەيسىز. سىز ئېلىپ بارغان خۇلاسە بۇ جۈملىلەرگە ئائىت مۇھىم نۇقتىلارنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى ھەر بىر پارچە ئوقۇشلۇق ماتېرىيالغا قارىتا:

1. بىر تېما بېكىتىڭ، تېمىڭىز خەت سانى كۆپ بولماسلىقى، بىراق ماقالىدا سۆزلەنگەن مەركىزىي ئىدىيىنى ئىپادىلەپ بېرەلىشى لازىم.

2. سىز باش تېما جۈملىسى دەپ قارىغان جۈملىنى تاللاڭ ھەم ئۇنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ.

3. پۈتۈن ئەسەرنى خۇلاسىلەشتە ئەڭ مۇھىم دەپ قارىغان ئىككى جۈملىنى تېپىپ چىقىڭ. ئۇلار باش تېمىغا ئائىت نۇرغۇن مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلار بىلەن تەمىنلىيەلەيدىغان بولسۇن.

4. ئوقۇشلۇق ماتېرىيالغا بىر يازما خۇلاسە يېزىپ چىقىڭ. 60 خەتتىن ئېشىپ كەتمىسۇن.

ئوقۇشلۇق ماتېرىيال (1)

سىز بەلگىلىگەن تېما: ____________________

ئۇلارنىڭ نۇر چاقناپ تۇرغان سۇ يۈزى نۇرغۇنلىغان ئادەملەرنىڭ كۆڭۈل ئېچىش مەيدانى. ئۇلارنىڭ قارىغۇ سۇ ئاستى بولسا، سانسىزلىغان چوڭكەن كېمىلەرنىڭ مەڭگۈلۈك ئۆيقۇدىكى ماكانى. ئۇلار نۇرغۇنلىغان ۋاستىلەر ئارقىلىق، بىرلا ۋاقىتتا ئىككى دۆلەت (ئامېرىكا ۋە كانادا) ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدۇ: شەھەر تېمپېراتۇرىسىنى چۈشۈرىدۇ، ئىچىملىك سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ، كېرەكسىز سۇلارنى بىر تەرەپ قىلىدۇ، توك چىقىرىدۇ، قارا قويۇنغا تاقابىل تۇرىدۇ، يەنە دېڭىز قىرغىقىدىن نەچچە مىڭ ئىنگلىز مىلى يىراقلىقتىكى ئىچكى قۇرۇقلۇقنى سۇ ترانسپورت ئېغىزى بىلەن تەمىنلەيدۇ. بەزى ۋاقىتتا ئۇلار

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە تارقىتىش ئورنى
كىتاب تور بېكىتى

مەلۇم خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ يەر شارىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى بىز ئۇچۇن مالاي بولۇش ئەمەسلىكىنى سەممىزگە سېلىپ تۇرىدۇ. ئۇلار دولقۇنلار ئارقىلىق ساھىللارنى بۇسۇپ كىرىدۇ. قىرغاقتىكى سالقىنلايدىغان كىچىك ئۆيلەرنى يۇتۇۋېتىدۇ. شۇنداق، بىزنىڭ سۆزلەۋاتقىنىمىز دەل بەش چوڭ كۆل. بۇ كۆللەر شىمالىي ئامېرىكىنىڭ تەخمىنەن 2500 كۋادرات ئىنگلىز مىلى سىرتقى يۈزىنى قاپلىغان بولۇپ، بۇ پلانېتتىكى ئەڭ چوڭ تاتلىق سۇ ۋادىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك بىرى — ئانىدرا كۆلىمۇ دۇنيادىكى كۆللەرنىڭ ئىچىدە 14 ـ ئورۇندا تۇرىدۇ. مەن ئىنسانلارنىڭ بۇ كۆللەرگە بولغان تۇرلۇك بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن ھەيران قالدىم. نۆۋەتتە بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدىكى جىددىي ۋەزىپە تىرىشىپ شۇ بەش چوڭ كۆلنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ساقلاش. بىلىشىمىز كېرەككى، بەش چوڭ كۆل كىلىماتنى تەڭشەشتە ئىنتايىن چوڭ رول ئوينايدۇ. بەش چوڭ كۆلنىڭ ئىچىدىكى سۇبلىر كۆلى كۆلىمى جەھەتتە ئىچكى دېڭىزدىنلا كېيىن تۇرىدۇ. ئىچكى دېڭىز بولسا دۇنيادىكى بىرىنچى چوڭ تۇزلۇق سۇ كۆلى، ئۇنىڭ تۆت ئەتراپى قۇرۇقلۇق بىلەن قاپلانغانلىقتىن، بىز ئۇنى دېڭىز-ئوكيان دېمەستىن تۇزلۇق سۇ كۆلى دەپ ئاتايمىز.

— ئامېرىكا «دۆلەت جۇغراپىيىسى» ژۇرنىلى، 1973-يىل 8 ـ ئايلىق سانىدىن ئېلىندى.

خۇلاسىڭىزنى يېزىڭ. (60 خەتتىن ئېشىپ كەتمىسۇن)

____

____

____

____

____

ئوقۇشلۇق ماتېرىيال (2)

سىز بەلگىلىگەن تېما: ________________________

بۇ بىر قېتىملىق ئادەتتىكىگە ئوخشىمايدىغان بېلىق تۇتۇش پائالىيىتى، چۈنكى بىز تۇتماقچى بولغان نەرسە كىچىككىلىكىدىن، ھەتتا كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايتتى. بىز ئۈچىمىز ئۈستىمىزگە ئالاھىدە ياسالغان سوغۇقتىن دالدىلىنىش كىيىمى كىيدۇق. يېرىم سائەتتىن كېيىن بىز مىكروسكوپ ئارقىلىق ئىنچىكە كۆزىتىشكە باشلىدۇق. لەشنى زادى بايقىيالامدۇق-يوق؟ لەش يەر شارىغا ئەڭ كەڭ تارقالغان، مۇھىتقا چىدامچانلىق كۈچى ئەڭ زور بولغان جانلىقلارنىڭ بىرى. ئۇلار قار-مۇزلۇق رايونلاردا ئۆسەلەيدۇ. يەنە يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق ئىسسىق بۇلاقلاردىمۇ ئۆسۈپ يېتىلەلەيدۇ. ھەتتاكى، دېڭىز-ئوكيانلاردىكى تۇزلۇق سۇدىمۇ ياشىيالايدۇ. ئەگەر لەش مەۋجۇت بولمايدىكەن، ئىنسانلارنىڭ داۋاملىق ھايات كەچۈرۈشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن. يەر شارىدا يۈز بېرىدىغان فوتوسىنتېزنىڭ 90%نى لەش ئېلىپ بارىدۇ. فوتوسىنتېز بولسا، ھاياتلىقنى داۋاملاشتۇرۇشتىكى نەپەسلىنىشكە كېرەكلىك بولغان ئوكسىگېننى چىقىرىدۇ.

بىز مەشغۇلات ئېلىپ بېرىۋاتقان بۇ كۆل، مەنخادوندىن 48 كىلومېتىر يىراقلىقتا جايلاشقان. بىز كۆل ياقىسى بىلەن بولغان ئارىلىقى 135 مېتىر كېلىدىغان كۆل سۈيىدىن ئەۋرىشكە توپلىدۇق. دۇنيادا تەخمىنەن 30 مىڭ خىلدىن ئارتۇق لەش بولۇپ، تاق ھۈجەيرىلىك جانلىقتىن غايەت زور لەشكە ئوخشاش چوڭ تىپتىكى دېڭىز لېشىگە قەدەر ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. لەشنىڭ ئادەمنى ھەيران قالدۇرارلىق بىر خىل

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىقتىدارى بولۇپ، ئۇ كۆل ۋە دەريا ئېقىنلىرىدىكى بۇلغانغان ماددىلارنى يوقىتىۋېتىشتە ماھىر.

— ئامېرىكا «دۆلەت جۇغراپىيىسى» ژۇرنىلى 1974- يىلى 3- ئايلىق سانىدىن ئېلىندى.

خۇلاسىڭىزنى يېزىڭ. (60 خەتتىن ئېشىپ كەتمىسۇن)

---

12. «ماشنا ئادەم»نى باش تېما قىلىپ، گرافىك شەكلى بويىچە ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەسۋىرلەيمىز

— ئوبرازلىق خۇلاسە.

مۇۋاپىق گرافىك لايىھىلەش سىزنىڭ نۇرغۇن ۋاقتىڭىزنى تېجىشىڭىزگە ياردەم بېرىپ، ھەددىدىن زىيادە كۆپ خەت يېزىش ئاۋارىچىلىقىدىن قۇتۇلدۇرىدۇ. ئوبرازلاشتۇرۇپ خۇلاسىلەش ماقالىنىڭ ئاساسلىق مەنىسىنى ئاددىي ۋە مەزمۇنلۇق قىلىپ ئىپادىلەپ، سىزنىڭ ئانالىز يولىڭىزنى يورۇتىدۇ. ئوبرازلاشتۇرۇپ خۇلاسىلەش جەريانى ئاساسلىقى ماقالىدىكى ھەل قىلغۇچ سۆز ۋە باش تېما ئىدىيىسىنى بەلگىلەشكە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، گرافىك شەكلى ئارقىلىق خاتىرىلەش ئېلىپ بارىدۇ. سىز ھەر خىل گرافىك قۇرۇلمىلىرىنى ئىشلەتسىڭىز بولىدۇ. دانالارچە ئۇسۇل بولسا، ئۇقۇغان ماقالىنىڭ باش تېمىسىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، ئۇنىڭغا ماس كېلىدىغان گرافىكنى تاللاش.

جەدۋەل ئارقىلىق ئىككى شەيئىنى سېلىشتۇرۇش ۋە نىسبەتلەشتۇرۇش، ئىككى شەيئى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىپادىلەيدىغان ئەڭ ئاددىي ئوبرازلىق خۇلاسىلەش ئۇسۇلىدۇر.

.1

كىتابنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىدە ئورتاق بولغان ئالاھىدىلىك	گېزىتنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
.a ________	________	________
.b ________	________	________
.c ________	________	________

تۆۋەندىكى ئىككى مەشىق سىزگە شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى قانداق چۈشىنىشنىڭ تېخىمۇ مۇرەككەپ ئۇسۇلىنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى گرافىكتىكى سوئال بەلگىسى قويۇلغان يەرگە مۇۋاپىق سۆزنى يېزىڭ. گرافىكنىڭ قۇرۇلمىسىغا دىققەت قىلىڭ. بۇ گرافىكنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇچۇرلارنى ناھايىتى ياخشى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغانلىقىغا جاۋاب بېرىڭ. بۇ گرافىكلاردا قانداق قىلىپ ئىخچام ۋە ئېنىق خۇلاسە بېرىپ، ئوقۇرمەنلەرگە ئۆزى ئىپادىلىگەن مەنىنى ناھايىتى تېز چۈشەندۈرگەنلىكىگە دىققەت قىلىڭ.

2. دەل-دەرەخ

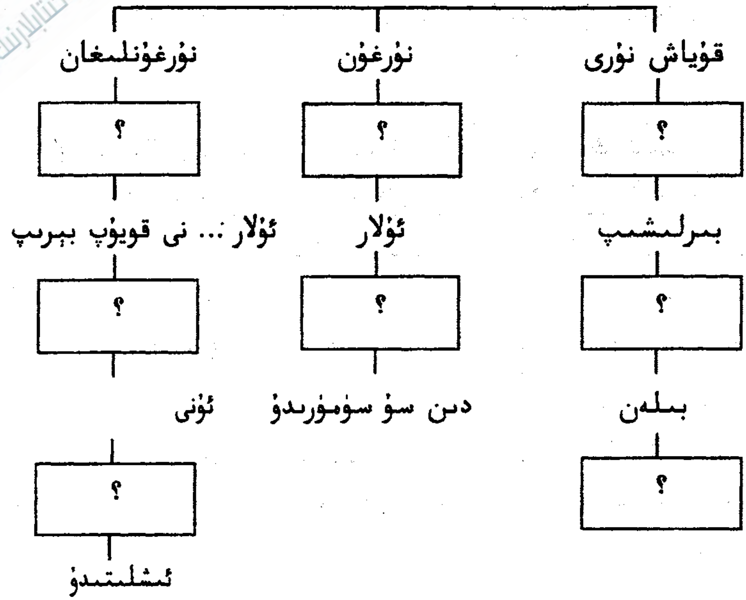
قۇياش نۇرى
نۇرغۇن
نۇرغۇنلىغان
؟
؟
؟
بىرلىشىپ
ئۇلار
ئۇلار ... نى قويۇپ بېرىپ
؟
؟
؟
بىلەن
دىن سۇ سۈمۈرىدۇ
ئۇنى
؟
؟
ئىشلىتىدۇ

3.

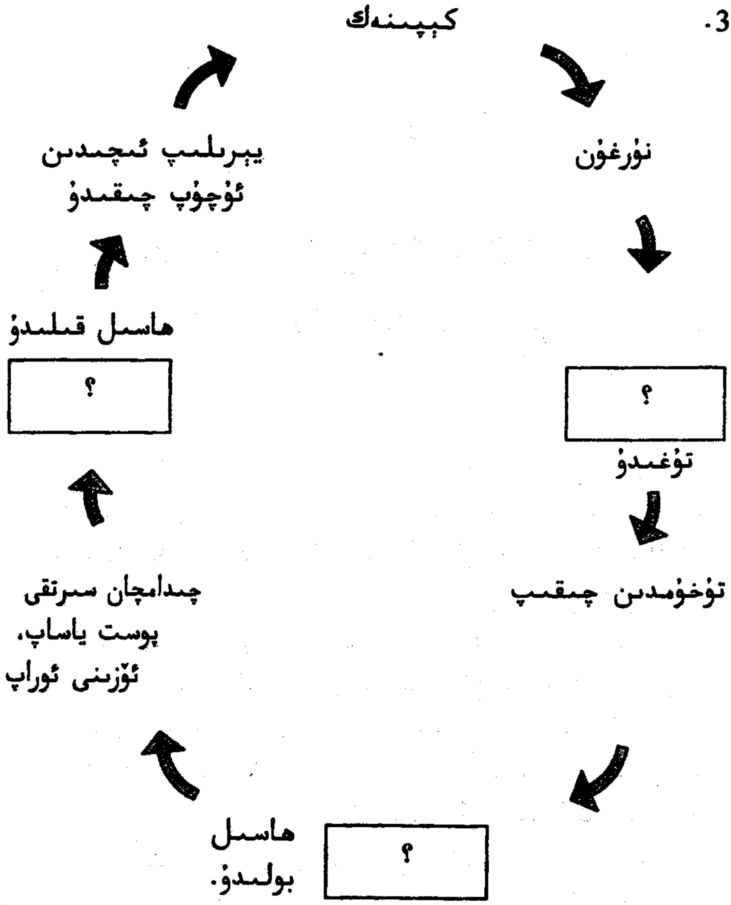
كېپىنەك
ئورغۇن
؟
تۇغىدۇ
تۇخۇمدىن چىقىپ
؟
ھاسىل بولىدۇ.
چىدامچان سىرتقى پوست ياساپ، ئۆزىنى ئوراپ
؟
ھاسىل قىلىدۇ
يېرىلىپ ئىچىدىن ئۇچۇپ چىقىدۇ

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

ئۈچىنچى باب

ئانالىزلىق تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش مەشىقى

12 ــ 1گىچە بولغان مەشىق ئەقلىي ئىقتىدار ماتېرىيالى ئىشكاپىڭىزنى تېخىمۇ ياخشى باشقۇرۇشىڭىز ئۈچۈن ۋە چوڭ مېڭىڭىزدىكى ئەقلىي ئىقتىدار ماتېرىيالى ئىشكاپىڭىزنى تەشكىللىشىڭىز ئۈچۈن ياردەم بېرىدۇ. 14 ــ 16گىچە بولغان مەشىقلەر سىزنىڭ باشقا بىر خىل ئىقتىدارىڭىزنى ــــ تۈرلۈك شەيئىلەرنىڭ بىر پۈتۈنلىكى ئۈستىدە ئويلىنىشپلا قالماي، بەلكى شەيئىلەرنىڭ ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملىرىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قانداق باغلىنىش بارلىقىنى، يەنى ئۇلارنىڭ قانداق قىلىپ بىرلىكتە باغلىنىپ تۇرالايدىغانلىقىنى تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىڭىزنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. بۇ خىل ئىقتىدار ئانالىزلىق تەپەككۇر ئىقتىدارى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىككى خىل شەيئى ئىشلىتىلىشى، رەڭگى، ماتېرىيالى قاتارلىق ئامىللاردا ئوخشاشلىققا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولىدۇ. 6- مەشىقتە سىز بەلكىم بۇ نۇقتىنى ھېس قىلغان بولۇشىڭىز مۇمكىن. 8- ۋە 9- مەشىق ئارقىلىق سىز يەنە چوڭ مېڭىنىڭ ئادەتتە مەلۇم قانۇنىيەت ۋە تەرتىپكە ئاساسلىنىپ، شەيئىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى قانداق

ساقلايدىغانلىقىنى ئالدىبۇرۇن تونۇپ يەتتىڭىز. مەسىلەن، ئەقلىي ئىقتىدار ماتېرىيالى ئىشكاپىدا، بىز داۋاملىق شەيئىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى چوڭ-كىچىكلىك ياكى ۋاقىت تەرتىپى بويىچە ساقلايمىز. كېيىنكى 14- مەشىقتە، ئادەتتە بىز شەيئىلەرنىڭ ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملىرىغا ئاساسلىنىپ، تەرتىپىنى قانداق تىزىدىغانلىقىمىزنى بىلىسىز. بۇ ۋاقىتتا، سىز چوقۇم ئالاقىدار شەيئىلەرنى ئانالىز قىلىپ ۋە ھۆكۈم چىقىرىشىڭىز، ئۇلارنىڭ ھەر قايسى قىسىملىرىدا رەت تەرتىپىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ قانداق ئۆزگىرىشلەر پەيدا بولغانلىقىغا دىققەت قىلىشىڭىز لازىم.

ئانالىزلىق تەپەككۇر چوڭ مېڭىنىڭ شەيئىلەرنى باشقۇرۇش ۋە تەشكىللەش پائالىيىتى بولۇپلا قالماستىن، ئۇ ئەقلىي قابىلىيەت قېدىرىپ تەكشۈرۈش پائالىيىتىگە تېخىمۇ ئوخشايدۇ. سىز چوقۇم قىسمەن شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى چۈشىنىپ، ئاندىن بۇ ئالاھىدىلىكتىن پايدىلىنىپ مەسىلىنى ھەل قىلىشىڭىز لازىم.

13. رويال مۇزىكىسى بىلەن رويال، خۇددى چوپان ناخشىسى بىلەن نېمە؟

—— ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئانالىز قىلىش

بۇ مەشىقتىكى مەسىلىلەر ئەقلىي قابىلىيەت سىنىقىدا داۋاملىق كۆرۈلىدۇ. تەپەككۇر قىلىشتا ماھىر ئادەم ناھايىتى تېزلا كىچىك شەيئى ۋە ئۇنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان چوڭ شەيئى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئانالىز قىلىپ چىقالايدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى باياندا، بىرىنچى شەيئى بىلەن ئىككىنچى

كىتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

شەيئىنىڭ ئارىسىدا قانداق مۇناسىۋەت بار؟ بۇ خىل ئۇسۇل بويىچە قانداق شەيئىنىڭ ئۈچىنچى شەيئى بىلەن ئوخشاش مۇناسىۋىتى بارلىقىنى جەزملەشتۈرگىلى بولىدۇ. جەزملەشتۈرگەن ئۇ شەيئىنى بوش ئورۇنغا يېزىڭ. بىر مىسال كەلتۈرسەك، مەلۇم بىر شەيئىنىڭ «بېلىقلار» بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى «قۇشلار»نىڭ «پەي» بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە ئوخشايدۇ، پەي قۇشلارنىڭ بەدىنىنى ئوراپ تۇرىدۇ، ئۇنداقتا بېلىقلارنىڭ بەدىنىنى ئوراپ تۇرىدىغىنىچۇ؟ جاۋابى ئەلۋەتتە «بېلىق قاسرىقى» بولىدۇ.

1. قۇشلار بىلەن پەي، خۇددى بېلىق بىلەن بېلىق قاسرىقىغا ئوخشاش.

2. كۆك رەڭ بىلەن رەڭ، خۇددى بوركۆت بىلەن ________

3. قوياش بىلەن تورغۇن يۇلتۇز، خۇددى يەر شارى بىلەن ________

4. ئاشقازان بىلەن يېمەكلىك، خۇددى ئۆپكە بىلەن ________

5. ئۈچ بۇلۇڭ بىلەن رەقەم 3، خۇددى تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن ________

6. چەمبەر بىلەن شار جىسىم، خۇددى تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن ________

7. رەسسام بىلەن رەسىم سىزىش ئۆيى، خۇددى سوتچى بىلەن ________

8. رەقەم 3 بىلەن رەقەم 5، خۇددى رەقەم 60 بىلەن ________

9. زەنجىر ھالقىسى بىلەن زەنجىر، خۇددى خەت بىلەن ________

10. كاۋچۇك دەرىخى بىلەن يوپۇرماق تاشلايدىغان ئۆسۈملۈك، خۇددى قارىغاي بىلەن ________

11. ئاي شارى بىلەن پلانىت، خۇددى ئېلېكترون بىلەن ________

12. ئارتېرىيە بىلەن قان، خۇددى نېۋرون بىلەن ________

13. زوڭتوك بىلەن دۆلەت، خۇددى شەھەر باشلىقى بىلەن _

14. كۆرۈش تور پەردىسى بىلەن كۆز، خۇددى يۈرەك قېرىنچىسى بىلەن ____________

15. ئامېرىكىلىق ئادەم بىلەن ئامېرىكا قىتئەسىلىك ئادەم، خۇددى كاتولىك دىنى مۇرىتى بىلەن ____________

16. ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى بىلەن ئېنېرگىيە، خۇددى ئىتتىرىش كۈچى بىلەن ____________

17. ناخشا ئېيتىش بىلەن ناخشا، خۇددى مىنىش بىلەن ___

18. پىيادە يول يۈرۈش بىلەن پېئىل، خۇددى ئىت بىلەن _

19. ئوكسىگېن بىلەن ئېلېمېنت، خۇددى تۇز بىلەن ______

14. «4، 9، ــــ 19»، سىز بۇلارنىڭ قانۇنىيىتىنى تېپىپ، كەم قالغان تۈرنى تولدۇرالامسىز؟

ـــ قاتاردىكى ئانالىز قىلىش ئۇسۇلى

بۇ مەشىقتىكى مەسىلىلەرمۇ ئەقلىي قابىلىيەت سىنىقىدا داۋاملىق ئۇچرايدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

تۆۋەندىكى قاتاردىكى ئۈچ تۈرنى ئىنچىكە كۆزىتىپ، ئىككىنچى تۈرنىڭ بىرىنچى تۈرگە نىسبەتەن قانداق ئۆزگەرگەنلىكىنى، ئىككىنچى تۈرنىڭ يەنە ئۈچىنچى تۈر بولۇپ قانداق ئۆزگەرگەنلىكىنى ئانالىز قىلىڭ. مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچە، ئۈچىنچى تۈرگە ئاساسەن تۆتىنچى تۈرنى بېكىتىڭ ھەمدە ئۇنى بوش ئورۇنغا يېزىڭ.

1. AC، CC، EC ____________

2. 2، 4، 8 ____________

3. AGFA، CFGC، EFGE ____________

4. 6، 9، 13 ____________

5. 4، 9، 16 ______________________

6. 24، 15، 8 ______________________

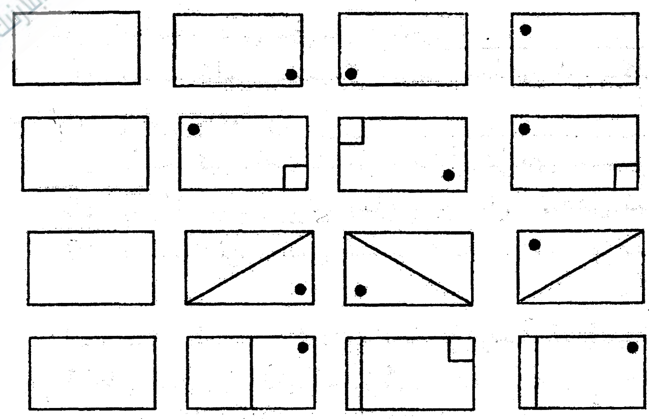

7.

8.

9.

10.

15. سىزگە بىر بۆلەك سۆز بېرىلسە، ئۇنى گرافىكلاشتۇرۇپ ئانالىز قىلالامسىز؟

— بېرىلگەن ماتېرىيالنى ئوبرازلاشتۇرۇپ ئانالىز قىلىش

تەپەككۇر قىلىش ئارتۇقچىلىقى بار ئادەم چوقۇم مېڭىسىدە سۈرەتلەرنى سىزىشقا ماھىر بولىدۇ. بۇ سۈرەتلەر ئۇلارنىڭ ئومۇملاشتۇرۇپ خۇلاسىلىشى، تەپەككۇر يولىنى رەتلىشى ھەم كۆپ مىقداردىكى سۆزلەر ۋە ئۇچۇرلارنى ئاددىيلاشتۇرۇشىغا ياردەم بېرىدۇ. بۇ مەشىقتە، بۇ سۈرەتلەر سىزگە ئالدىن بېرىلدى. ئۇلارنىڭ شەكىل قۇرۇلمىسى بىلەن بېرىلگەن ئۇچۇرلارنىڭ ئۆزئارا ماس كېلىدىغانلىقىغا دىققەت قىلىڭ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، بۇ مەشىقتە ئىشلىتىلگىنى ئىككى ماكانلىق جەدۋەل، بۇ خىل شەكىل قۇرۇلمىسى ئىككى خىل ئامىلنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇچۇر ماتېرىياللىرىنى ئىنتايىن ياخشى تەسۋىرلەپ بېرەلەيدۇ. ئادەمنىڭ ئىسمىنى بىر تەرەپكە

ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلار تاللىغان رەڭنى يەنە بىر تەرەپكە ئورۇنلاشتۇرۇشقا بولىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

ھەر بىر مەسىلە تەمىنلىگەن جەدۋەل ياكى شەكىل ئارقىلىق جاۋابىڭىزنى بېكىتىڭ. مەسىلەن، بىرىنچى مەسىلىدە، تام، مايىك، ئاننا، فورىدا، تىنا قاتارلىق كىشىلەر ياخشى كۆرىدىغان رەڭلەرگە مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار جەدۋەلدىن پايدىلىنىپ خۇلاسىلانغان. بۇنىڭدىن سىز ھەر بىر ئادەم ياخشى كۆرىدىغان رەڭنى جەزملەشتۈرەلەمسىز-يوق؟

1. تام، مايىك، ئاننا، فورىدا، تىنالار ئايرىم-ئايرىم ھالدا مەلۇم خىل رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ. بۇ قىزىل، سېرىق، كۆك، يېشىل ۋە ئاپېلسىن رەڭلەردىن ئىبارەت. ئاننا سېرىق رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ. مايىك قىزىل ۋە كۆك رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ. فورىدا يېشىل رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ. تىنا كۆك رەڭنى ياخشى كۆرمەيدۇ.

رەڭ	ئادەم ئىسمى				
	تام	مايىك	ئاننا	فورىدا	تىنا
قىزىل رەڭ			×		
كۆك رەڭ			×		
سېرىق رەڭ	×	×	✓	×	×
ئاپېلسىن رەڭ			×		
يېشىل رەڭ			×		

تام ______نى ياخشى كۆرىدۇ. فورىدا ______نى ياخشى كۆرىدۇ.

مايىك ______نى ياخشى كۆرىدۇ. تىنا ______نى ياخشى كۆرىدۇ.

ئاننا ______نى ياخشى كۆرىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

2- ۋە 3- مەسىلىدە، ماتېرىيال جەدۋەل شەكلىدە بېرىلمەستىن، بەلكى بىر تۈز سىزىق تەمىنلىگەن. تۈز سىزىقنىڭ ھەر بىر ئۇچىغا مۇناسىپ بەلگىنى قويۇڭ. (مەسىلەن، يېشى ئەڭ چوڭ — يېشى ئەڭ كىچىك، ئەڭ ئېگىز — ئەڭ پاكار). ئاندىن بېرىلگەن ماتېرىيالغا ئاساسەن تۈز سىزىقنى بويلاپ ئادەم ئىسمىنى توغرا ئورۇنغا يېزىڭ.

2. خۇئاننىڭ يېشى سامدىن چوڭ، بىراق دامىدىن كىچىك. جېكنىڭ يېشى ئۇ ئۈچىنىڭكىدىنمۇ كىچىك. 2- ئورۇندا كىم چوڭ؟

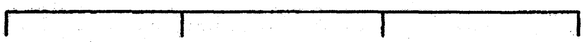

3. جىم دامىدىن ئىككى يىل كېيىن تۇغۇلغان. لىدا جىمدىن تۆت ياش چوڭ. قۇن لىدادىن سەككىز ياش كىچىك، كېيىسى قۇندىن بىر ئازلا كېيىن تۇغۇلغان. ئىككىنچى ئورۇندا قايسى قىز چوڭ؟

4. بىيئىر، كاروس، مارى، لان قاتارلىق تۆت ئادەم ھەممىسى مەلۇم بىر خىل تەنتەربىيە ھەرىكىتى ياكى مۇسابىقىسىنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى سۇ ئۈستى ھەرىكىتىنى ياخشى كۆرىدۇ. بىرى شاھمات تورىدىكى مۇسابىقىگە ماھىر، بىرى توپ تورىدىكى مۇسابىقىنى ياخشى كۆرىدۇ. يەنە بىرى گىمناستىكا ھەرىكىتىنى ياخشى كۆرىدۇ. لان شاھمات ۋە دامكا

جەھەتتە ئىنتايىن كۆزگە كۆرۈنەرلىك. مارى سۇ ئۈستى ھەرىكىتىنى ياخشى كۆرىدۇ. بىيئىر توپ تۇرىدىكى ھەرىكەتلەرنى ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ قانداق تەنتەربىيە تۈرى ياكى مۇسابىقىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بېكىتىڭ.

تەنھەرىكەت	ئادەم ئىسمى			
	بىيئىر	كاروس	مارى	لان
سۇ ئۈستى ھەرىكىتى				
شاھمات تۇرىدىكى مۇسابىقە				
توپ تۇرىدىكى مۇسابىقە				
گىمناستىكا ھەرىكىتى				

5. مورى، ماكوس، دېرىكلارنىڭ ھەممىسى ئوخشىمىغان ساھەدىكى مۇتەخەسسىسلەر. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرى بوغالتىر، بىرى كومپيۇتېر پروگراما لايىھىلىگۈچىسى، يەنە بىرى مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى. ماكوس كومپيۇتېردا پروگراما لايىھىلىگۈچىمۇ ئەمەس، بوغالتىرمۇ ئەمەس، دېرىك بوغالتىر ئەمەس. ئۇنداقتا ئۇلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا قايسى خىل خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؟

خىزمەت	ئادەم ئىسمى		
	مورى	ماكوس	دېرىك
بوغالتىر			
كومپيۇتېر پروگراما لايىھىلىگۈچىسى			
مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى			

www.uyghurkitap.com

16. سىز گرافىكتا بېرىلگەن ئۇچۇردىن مەلۇم قانۇنىيەتنى خۇلاسىلىيەلەمسىز؟

— شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئوبرازلاشتۇرۇپ تەسۋىرلەش

بۇ مەشىقتە، مۇۋاپىق گرافىك ئارقىلىق، بىر قىسىم ئۇچۇرلار ئۇچۇن خۇلاسە قىلىپ بېرىلىدۇ. ھەر بىر چەمبەر مەلۇم ئالاھىدىلىكى بېرىلگەن شەيئىلەرنىڭ توپلىمىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. مەسىلەن، «قارا رەڭلىك» ياكى «ھايۋانات»، بۇ خىل ئالاھىدىلىككە ئىگە شەيئى چەمبەرنىڭ ئىچىدىن مەلۇم رايوننى ئىگىلەيدۇ. ئەگەر مەلۇم شەيئى بۇ ئالاھىدىلىككە ئىگە بولمىسا، ئۇ ھالدا چەمبەرنىڭ سىرتىغا قويۇلىدۇ.

1. چەمبەر B نى (1، 3، 4، 5 رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) قارا رەڭلىك شەيئىلەردىن تەشكىل قىلىنغان توپلام چەمبەر T نى (2، 3، 4، 6 رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، ئۈچ بۇلۇڭ شەكىللىك شەيئىلەردىن تەشكىل قىلىنغان توپلام چەمبەر Sنى (4، 5، 6، 7 توپلام) بولسا، كىچىك تىپتىكى شەيئىلەردىن تەشكىل قىلىنغان رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دەپ پەرەز قىلساق، ئۇنداقتا قايسى رايون قارا رەڭلىك ئۈچ بۇلۇڭ شەكىللىك شەيئىلەرگە ۋەكىللىك قىلىدۇ؟ جاۋابى بولسا، 3-، 4- رايون. ئوخشاش قانۇنىيەت بويىچە بىز 5- رايوننىڭ ئۈچ بۇلۇڭ شەكىللىك شەيئىگە بولماستىن، كىچىك تىپتىكى قارالىڭ رەڭلىك شەيئىگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى بەلگىلىيەلەيمىز.

قايسى رايوننىڭ نېمىگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى بەلگىلەڭ:

a. كىچىك تىپتىكى ئاق رەڭلىك ئۈچ بۇلۇڭ شەكىللىك شەيئى؟

b. چوڭ تىپتىكى قارا رەڭلىك ئۈچ بۇلۇڭ شەكىللىك شەيئى؟

c. كىچىك تىپتىكى قارا رەڭلىك يۇمىلاق شەيئى؟

d. چوڭ تىپتىكى ئاق رەڭلىك ئۈچ بۇلۇڭ شەكىللىك شەيئى؟

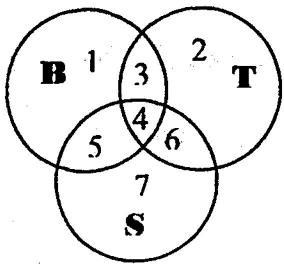

2. ئىككىنچى گرافىكتا، چەمبەر A سۈت ئەمگۈچى هايۋانلارغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. چەمبەر L پۈتلۈق هايۋانلارغا، چەمبەر W بولسا قاناتلىق هايۋانلارغا ۋەكىللىك قىلىدۇ.

قايسى رايوننىڭ نىمىگە ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقىنى بەلگىلەڭ.

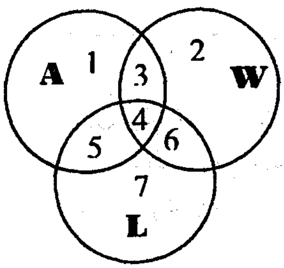

a. ئۆردەك؟

b. ئات؟

c. بېلىقلار؟

d. يىلان؟

e. چۈمۈلە؟

f. پەرۋانە؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىن بىر ئادرېسى

تۆتىنچى باب

ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش مەشقى

ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئاساسلىقى قوبۇل قىلىنغان ئۇچۇرلارغا ئاساسەن ئۆز-ئۆزىگە سوئال قويۇش ئارقىلىق ئۇچۇرلارغا ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە ئۇلارنى پەرقلەندۈرىدۇ. مەسىلەن، بۇ ئۇچۇرلار مۇۋاپىقمۇ-يوق؟ توغرىمۇ-يوق؟ لازىملىقمۇ-يوق؟ چىنمۇ، ئەمەسمۇ؟ ھەممە ئىشىنىشكە بولامدۇ-يوق؟ دېگەنگە ئوخشاش. سىز ئۆزىڭىزدىن چوڭقۇر تەكشۈرۈلىدىغان مەسىلىلەرنى سورىماقچى بولۇپ، ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئېلىپ بارماقچى بولسىڭىز، بىر قانچە پرىنسىپنى ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ، ئۇنىڭ ئىنگلىزچە باش ھەرپىنىڭ قىسقارتىلما شەكلى مۇنداق: CAMPER (ئۇيغۇرچە مەنىسى: لاگىردا ياكى دالىدا تۇرغۇچى). CAMPER بولسا، تۆۋەندىكى بىر قانچە تۈرلۈك پرىنسىپ بويىچە ئۆز-ئۆزىگە سوئال قويۇش ۋە پەرقلەندۈرۈش ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت.

1. نەتىجە (Consequences): قانداق نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن؟
2. پەرەز (Assumptions): قانداق پەرەزلەرنى قىلغان؟
3. مۇھىم نۇقتا: (Main issue): مۇھاكىمە قىلىنغان مەسىلىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى نېمە؟

4. ئاداۋەت (Prejudice): مەلۇم شەكىلدىكى ئاداۋەت مەۋجۇتمۇ-يوق؟

5. ئاساس ۋە ئەمەلىي مىسال (Evidence and Example): قانداق ئاساس بۇ كۆزقاراشنى قوللىيالايدۇ؟ ئەمەلىي مىساللار بارمۇ-يوق؟

6. ئىشەنچلىك دەرىجىسى ۋە مۇناسىۋەتلىك دەرىجە (Reliable and relevant): ئاساس ۋە ئۇچۇرنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسى قانداق؟ باش تېما بىلەن مۇناسىۋىتى بارمۇ-يوق؟

ھۆكۈملۈك تەپەككۇرغا ماھىر ئادەم، خۇددى ئىجادىي تەپەككۇرغا ماھىر ئادەمگە ئوخشاش ئۆز-ئۆزىگە يۇقىرى سۈپەتلىك سوئاللارنى قويۇشقا ئۇستا بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇلار مەلۇم بىر مەسىلىگە يولۇققان ۋاقىتتا، توغرا كۆزقاراش ۋە ياخشى خىسلەتنى نامايان قىلالايدۇ.

ھۆكۈملۈك تەپەككۇرغا ماھىر ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ناھايىتى سوغۇققان ۋە ئوبيېكتىپ (cool)، يەنى شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۇلار داۋاملىق تۆۋەندىكىلەرنى قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ:

★ مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالىدۇ. مۇھاكىمە قىلىنىۋاتقان شەيئىنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالىدۇ.

★ مەسىلىلەرگە ئوبيېكتىپ پوزىتسىيىدە بولىدۇ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھەقىقەت، سانلىق قىممەت ۋە ئەمەلىي مىساللارنى ئاساس قىلىپ ئانالىز ئېلىپ بارىدۇ.

★ ئىدىيىسى ئازاد، ئادىل، ھەققانىي، بىر تەرەپلىمىلىك مەۋجۇت بولمىغان، ھەر خىل كۆز قاراشلارنى قوبۇل قىلالايدىغان بولىدۇ.

★ كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇۋالمايدۇ، يېڭى ئەمەلىي پاكىتقا ئىگە بولغان ۋاقىتتا، ئۆزىنىڭ كۆزقارىشىغا مۇناسىپ ئۆزگەرتىش ئېلىپ بارالايدۇ.

ھۆكۈم تەپەككۇر ئىقتىدارى بۈگۈنكى جەمئىيەتتە ئىنتايىن مۇھىم بىر خىل ساپا. ھازىرقى جەمئىيەتنىڭ ئۆزئارا تايىنىشچانلىقى ئىنتايىن كۈچلۈك. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز چوقۇم داۋاملىق ئۆزئارا ئالاقە شەكلى ئارقىلىق تەپەككۇر قىلىشىمىز لازىم. دېمەكچى بولغىنى، بىزدە باشقا ئادەملەرنىڭ ياكى باشقا ئورگانلارنىڭ كۆزقارىشىنى قوبۇل قىلىش تەييارلىقى بولۇش كېرەك. بىراق، بالىلار ھەتتاكى قۇرامىغا يەتكەن ئادەملەردىمۇ ئۆز خاھىشى بويىچە ئىش كۆرىدىغانلار ھەقىقەتەنمۇ كۆپ، ئۇلار داۋاملىق «مېنىڭ مەڭگۈ توغرا، سىلەرنىڭ بولسا خاتا»، دەپ قارايدۇ.

ھۆكۈملۈك تەپەككۇر باشتىن-ئاخىر بىزنىڭ ئەقلىي ئىقتىدار پائالىيىتىمىز بىلەن زىچ بىرلىشىپ كەتكەن بولىدۇ. مەسىلەن، ئوبرازلاشتۇرۇپ تەپەككۇر قىلىدىغان ئادەم لايىھىگە ھۆكۈم قىلىشقا ئېھتىياجلىق بولىدۇ، مۇسكۇللار ھەرىكىتى تۈيغۇسى تەپەككۇرى ئېلىپ بارىدىغان ئادەم (تەنھەرىكەتچى) بولسا، تەنھەرىكەتكە ھۆكۈم قىلىشقا ئېھتىياجلىق بولىدۇ. قايسى ساھەدىكى كەسىپكە تەۋە بولمايلى، ھەر بىرىمىز تىرىشىپ، ئۆزىمىزنى سوغۇققان ئوبيېكتىپ ھۆكۈم قىلغۇچى قىلىپ چىقىشىمىز لازىم.

25 — 17 كىچە بولغان مەشىقتە، پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە بىر قىسىم مەسىلىلەرنى ئىگىلىۋېلىشنى ئۆگىنىۋالالايسىز. ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ باشقىلارنىڭ كۆزقارىشىغا گۇمانىڭىزنى ئوتتۇرىغا قويالايسىز ۋە ھۆكۈم قىلالايسىز. ئوخشاشلا بۇ مەسىلىلەر سىزنىڭ قوبۇل قىلغان ئۇچۇرلىرىڭىزنىڭ مۇۋاپىق، توغرا، پايدىلىق، ھەقىقىي، شۇنداقلا ئىشەنچلىك ياكى

www.uyghurkitap.com

ئەمەسلىكىنى، يەنى بۇ شەيئىلەرگە پۈتۈنلەي ئىشىنىشىڭىزگە بولامدۇ-يوق؟ قاتارلىقلارنى تېخىمۇ ياخشى پەرقلەندۈرۈشىڭىزگە ياردەم بېرىدۇ.

17. «تېلېفون دۇنيادىكى ئەڭ ئۇلۇغ كەشپىيات» بۇ ھەقىقەتمۇ ياكى كۆزقاراشمۇ؟

— ھەقىقەت، سەپسەتە ۋە كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

گېزىت ياكى ژۇرنال ئوقۇغاندا، سىز ئۇنىڭدىكى ھەر بىر بۆلەك بايانىنىڭ ھەقىقىيلىكىگە ئىشىنەمسىز؟ ئەگەر بۇنداق بولمىسا، ئۇنىڭ ئىچىدىكى قايسى بۆلەك بايانىنىڭ ھەقىقەت، قايسى بۆلەكنىڭ پەقەت بىر خىل كۆز قاراش تەسۋىرى ئىكەنلىكىنى قانداق جەزملەشتۈرىسىز؟ سەپسەتە چوقۇم توغرا ئەمەس، ئەمما كۆز قاراش توغرا بولۇشى مۇمكىن، خاتا بولۇشىمۇ مۇمكىن. بۇ مەشىق سىزنىڭ بەزى مەسىلىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىڭىزغا ياردەم بېرىدۇ. بۇ مەسىلىلەر ھۆكۈملۈك تەپەككۇر جەريانىدا ھەقىقەت ۋە كۆز قاراشنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

بۇ مەشىقلەرنى باشقىلار بىلەن بىرلىكتە ئىشلەش بىر ياخشى ئامال، ئەڭ ياخشىسى بىرلىكتە مۇزاكىرە قىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئايرىم-ئايرىم ھالدا مەلۇم بىر بۆلەك بايانىنىڭ ھەقىقەت ياكى كۆزقاراش ئىكەنلىكىگە قانداق ھۆكۈم قىلىدىغانلىقىغا قاراش كېرەك. سىز يەنە ئۇلار مەلۇم شەيئىنىڭ ھەقىقەت ياكى كۆزقاراشلىقىنى مۇلاھىزە قىلغاندا، مەقسەتسىز ھالدا ئۆزىگە قانداق سوئاللارنى قويىدىغانلىقىنى سوراڭ ھەم بۇ مەسىلىلەرنى خاتىرىلىۋېلىڭ. ئۆز مەسىلىلىرىڭىزنى جەدۋەللەشتۈرۈڭ ۋە قوشۇمچە A دىكى مەسىلىلەر بىلەن سېلىشتۇرۇڭ.

كىتاب تۈر بېكىتى www.uyghurkitap.com

مەشىق كۆرسەتمىسى

گېپىنىڭ ۋە ژۇرنالدىكى باياننىڭ بەزىسى ھەقىقەت F/Fact) بىلەن ئىپادىلىنىدۇ)، بەزىسى سەپسەتە NF/Non-fact) بىلەن ئىپادىلىنىدۇ)، يەنە بەزىسى كۆزقاراش O/Opinion) بىلەن ئىپادىلىنىدۇ). تۆۋەندە بېرىلگەن بايانلار بۇ ئۈچ تۈرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەر بىر تارماق باياننى ئىنچىكە تەپەككۇر قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئايرىم-ئايرىم ھالدا قايسى خىلغا تەۋە ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىڭ ھەم ئالدىغا مۇناسىپ كېلىدىغان F، NF، O بەلگىلىرىنى قويۇڭ.

1. قۇياشنىڭ ھەجمى ئاينىڭكىدىن چوڭ. ________
2. كومپيۇتېر بەلكىم مولېكۇلىدەك كىچىكلىكتە ياسىلىشى مۇمكىن. ________
3. ئامېرىكىنىڭ زۇڭتۇڭلۇقىنى باشتىن-ئاخىر ئەرلەر ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك. ________
4. بىزگە قۇياش ئايدىن مۇھىم. ________
5. كېلەر يىلى جۇڭگودا چوڭ يەر تەۋرەش يۈز بېرىدۇ. ________
6. تاش جانلىق. ________
7. 2000- يىلىدىكى دۇنيا نوپۇسى 1999- يىلىدىكىدىن كۆپ. ________
8. ئەتىمۇارلىق ھايۋانلار يۈزىسىدىن ئېيتقاندا، ئىت مۈشۈكتىن ياخشى. ________
9. بارلىق ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسى زىيانلىق. ________
10. ھاشاراتنىڭ ئالتە پۇتى بار. ________
11. بىز يادرو رېئاكسىيىسى ئوچىقىدىن پايدىلىنىپ توك چىقارماسلىقىمىز لازىم. ________
12. بىزدە يادرو رېئاكسىيە ئوچىقىدىن پايدىلىنىپ توك چىقىرالايدىغان قابىلىيەت بار. ________

13. تارىختىن بۇيان، ئامېرىكا زۇڭتۇڭىنىڭ ھەممىسى ئەرلەردىن بولغان. ______

18. «بۇ ھەپتە ئاخىرىدا، شەھەر سودا مەركىزىدىكى بارلىق مەھسۇلاتلار يېرىم باھادا سېتىلىدۇ»، دېگەن ئېلاننىڭ قايسى تەرەپلىرىدىن گۇمانلىنىشقا بولىدۇ؟

— بىۋاسىتە كۆزىتىشتىن كەلگەن، جەزملەشمىگەن يەكۈننى پەرقلەندۈرۈش

كۆپىنچە ئادەملەر بەزى ماتېرىياللارنى بىر كۆرۈپلا ياكى ئوقۇپلا، ھەتتا پاكىت تاپالماي تۇرۇپلا ئىسپاتلاشقا تىرىشىپ، يېنىكلىك بىلەن يەكۈن چىقىرىدۇ. كۆپىنچە ھاللاردا بىر پارچە ئېلاننى ئوقۇش بىلەنلا ياكى گېزىتتىكى مەلۇم بىر پارچە سۈرەتكە ياكى ئاخباراتقا ئالدىراقسانلىق بىلەن بىرلا كۆز تاشلاپ، بىۋاسىتە ھالدا يەكۈن چىقىرىش باسقۇچىغا ئاتلايدۇ. تۆۋەندىكىلەر مۇشۇنىڭغا ئالاقىدار بىر قىسىم مىساللار بولۇپ، سىناپ كۆرسىڭىز بولىدۇ. دىققەت، بىر قاراپلا يەكۈن چىقارماڭ.

1. تۆۋەندىكى كارتون سۈرەتنى كۆزىتىپ، ئۆزىڭىز شەكسىز جەزملەشتۈرگەن ئۈچ ئۇچۇرنى تېپىپ چىقىپ، ئۇنى يېزىپ چىقىڭ. باشقىلارنىڭ بۇنىڭغا ئوخشىمايدىغان پىكرى بارلىقىغا قاراڭ. بۇ سۈرەتتە، سىز قايسى خىل ئەھۋاللارنى جەزملەشتۈرۈشكە ئامالسىز؟

جەزملەشتۈرۈشكە بولىدىغىنى	جەزملەشتۈرۈشكە بولمايدىغىنى
a. ______	a. ______
b. ______	b. ______
c. ______	c. ______
d. ______	d. ______

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

2. تۆۋەندىكى ئېلاندا، سىزنىڭچە قايسى خىل ئەھۋاللارغا شەكسىز ئىشىنىشكە بولىدۇ؟ مۇناسىۋەتلىك سۆزلەرنىڭ ئاستىغا سىزىڭ. ئاندىن بۇ ئېلاننى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىڭ. ئۇنىڭ ئىچىدىكى بەزى جايلىرىنى سىز جەزملەشتۈرۈشكە ئامالسىز، چۈنكى ئۇلارنىڭ مەنىسىنى ھەر خىل چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ. بۇ جايلارنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىڭ.

جۈمە كۈنى، شەھەر سودا مەركىزىدىكى مەھسۇلاتلارنىڭ ھەممىسى يېرىم باھادا سېتىلىدۇ!

3. بىر ئەركىشى بىر ئوغۇل بالىنىڭ دۇكاندىن ئۆچقاندەك يۈگۈرۈپ چىققانلىقىنى، يەنە بىر كىچىك قىزنى سوقۇپ يىقىتىۋېتىپ، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىغانلىقىنى كۆردى. بۇ ئەھۋالغا ئاساسەن، تۆۋەندىكى قايسى ئىككى خىل مەزمۇننى جەزملەشتۈرۈشكە بولىدۇ؟ مۇناسىپ تارماقتىكى باش ھەرپىنى چەمبەرلەڭ.

a. قىز بالا بۇ دۇكانغا كىرمەكچى بولۇپ تۇراتتى.
b. ئوغۇل بالا نېمە ئىشقىدۇر كېچىكىپ قالغاندەك قىلىدۇ.
c. ئوغۇل بالا ھېلىلا مۇشۇ دۇكاندا ئىدى.
d. بۇ ئەركىشى قىزنىڭ يىقىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆردى.

4. تۆۋەندىكى ھەر بىر ۋەقەگە قارىتا، كىشىلەرنىڭ چىقىرىش ئېھتىماللىقى بولغان ئۈچ تۈرلۈك يەكۈننى يېزىڭ ھەم باشقا بىر ۋاراق قەغەزگە ئاساسىنى يېزىپ، بۇ يەكۈننىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاڭ.

a. سىز قول چىراغ (پروژېكتور)نى ياققان ۋاقتىڭىزدا، قول چىراغنىڭ يانمىغانلىقىنى بايقىدىڭىز.

ئېھتىماللىق يەكۈن:

(1
(2
(3

b. بەش خىل مېتال دۇكىنىدا «ئىش توختىتىپ تۆكمە قىلىپ سېتىش» ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ.

ئېھتىماللىق يەكۈن:

(1
(2
(3

كىتاب ئۇيغۇر www.uyghurkitap.com

c. دۇنيادا يادرو ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ سانى ھەر يىلى كۆپىيىۋاتىدۇ.

ئېھتىماللىق يەكۈن:

1)

2)

3)

d. بەزى دۆلەتلەردە، خىددىئۇد گازىنى قۇتىلىق گاز پۈركۈش ئۇسكۇنىسى ئورنىدا ئىشلىتىش قانۇنغا خىلاپ.

ئېھتىماللىق يەكۈن:

1)

2)

3)

e. ئوخشاش بىر چوڭ تاللا بازاردىن بىر قۇتا A ماركىلىق سۈتئىي سىرىقماي سېتىۋېلىش ئۈچۈن 1.2 دوللار كېتىدۇ، ئوخشاش مىقداردىكى B ماركىلىق سۈتئىي سىرىقمايىنى بولسا، بىر دوللار خەجلەپ سېتىۋالغىلى بولىدۇ.

ئېھتىماللىق يەكۈن:

1)

2)

3)

f. چوڭ مۇشۇكئېيىق نەسلى قۇرۇش ئالدىدا تۇرماقتا.

ئېھتىماللىق يەكۈن:

1)

2)

3)

19. بىر كىشى تۈنۈگۈن كەچتە ئېنىق بولمىغان بىر ئۇچار جىسىم (UFO)نى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان، ئۇنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىگە قانداق ھۆكۈم قىلىش كېرەك؟

— مەلۇم بىر باياننىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىگە گۇمان بىلەن قاراش.

بەزى ۋاقىتلاردا بىز گېزىت ياكى ژۇرناللاردا مەلۇم بىر كىشىنىڭ ئېنىق بولمىغان بىر ئۇچار جىسىمنى (UFO) ياكى چوڭ پۇتلۇق مەخلۇق، نىس كۆلىدىكى غەلىتە ھايۋان قاتارلىقلارنى كۆرگەنلىكىگە ئائىت ئاخباراتلارنى كۆرىمىز. «بۇ گېزىتنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسى قانچىلىك؟»، «بۇ ئاخباراتنى يازغان ئادەم ئىشەنچلىكمۇ؟».

تەبىئىيكى، بىزنىڭ بۇنداق ئاخباراتلارغا ئىشىنىشىمىز ئۈچۈن، بىر قىسىم دەلىل-ئىسپاتلار كېرەك. ھۆكۈملۈك تەپەككۇرغا ماھىر ئادەم قارشى تەرەپكە ھەقىقىي قىممىتى بار سوئاللارنى قويالايدۇ. تۆۋەندە، سىز سوئالىڭىز ئۈستىدە سىناق ئېلىپ بېرىپ، مەلۇم بىر شەيئىنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولىسىز. باشقىلارنىڭ بۇنىڭدىن كۆپ سوئاللىرى بولۇشى مۇمكىن. ئۇلارنىمۇ ئۆزىڭىزنىڭ سوئاللىرى قاتارىغا قوشۇۋالسىڭىز بولىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

1. گېزىتتىكى بىر ئاخباراتتا، بىر ئەرنىڭ ئۆز دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ چەت ياقىسىدىكى بىر دەريادا قارىماققا دىنوزاۋرغا ئوخشاپ كېتىدىغان ھايۋاننى كۆرگەنلىكى سۆزلەنگەن. ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشىنىشىڭىز ئۈچۈن، ئۇنىڭ جاۋاب بېرىشىنى ئۈمىد قىلىدىغان سوئالدىن ئاز بولغاندا بەشنى يېزىڭ. بۇ تېمىنى باشقىلار بىلەن بىرلىكتە مۇھاكىمە قىلىڭ ھەم كۆپ

www.uyghurkitap.com

مىقداردىكى تەكشۈرۈش مەسىلىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چوڭ بىر جەدۋەل تۈزۈڭ. بۇ جەدۋەل شەيئىلەرنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىنى كۆزىتىشىڭىزگە ياردەم قىلىدۇ.

____

____

____

____

____

2. تۆۋەندىكى بىر بۆلەك بايانىنى ئوقۇپ، بۇ خەۋەرگە ئىشىنىشكە ياردىمى بولىدۇ، دەپ قارىغان پاكىتنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ. بۇ خەۋەرنىڭ توغرىلىق دەرىجىسىگە سىزدە گۇمان پەيدا قىلغان بايانىنى ئىسكوپكا ئىچىگە يېزىڭ.

ئاخبارات: 1960- يىلى، مايك لاۋد ئۆزىنىڭ تېلېسكوپى بىلەن نىس كۆلىدىكى غەلىتە ھايۋاننى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان. ئۇنداقتا، بۇ غايەت زور كۈل رەڭ چوڭ مەخلۇقنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بولغان ئارىلىقى نىس كۆلىنىڭ قارشى قىرغىقىدىكى بىر ئىنگلىز مىلى يىراقلىقتىكى جايدا ئىكەن. نىس كۆلى شوتلاندىيىدىكى ئىنتايىن چوڭقۇر بىر كۆل. مايك لاۋدنىڭ ئېيتىشىچە، ھېلىقى غەلىتە مەخلۇقنىڭ يۈزىدە پىل بۇرنىغا ئوخشايدىغان ئۈچ نەرسە بار ئىكەن. ئۇ ۋاقىتتا، ئۇ يالغۇز بىرلا ئادەم بولۇپ، ھېچقايسى دوستى ئۇنىڭ يېنىدا ئەمەسكەن. ئۇنىڭ بۇ رايونغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىشى، ئۆلۈپ كېتىشتىن بۇرۇن نىس كۆلىدىكى غەلىتە مەخلۇقنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش ئۈچۈن ئىكەن. ئۇ ھېلىقى غەلىتە مەخلۇققا سەككىز مىنۇت تىكىلىپ قاراپ تۇرغان. ئۇ ۋاقىتتا ھاۋا تۇتۇق، بۇلۇتلۇق بولۇپ، يەنە سىم-سىم يامغۇر يېغىۋاتقانىكەن. ئۇ سوغۇقتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئۈستىگە يېڭى پەلتو، بېشىغا شىلەپە كىيىۋالغان.

ھېلىقى غەلىتە مەخلۇقنى كۆرۈپلا بىر گېزىتخانىغا تېلېفون قىلىپ بۇ ئىشنى خەۋەر قىلغان. ئەمما، شۇ ۋاقىتتا بۇ گېزىتخانا يېڭى خوجايىن ئالماشتۇرغان.

3. تۆۋەندىكى بىر بۆلەك بايانىنى ئوقۇپ، بۇ خەۋەرگە ئىشىنىشكە ياردىمى بولىدۇ، دەپ قارىغان پاكىتنىڭ ئاستىغا سىزىڭ. بۇ خەۋەرنىڭ توغرىلىق دەرىجىسىگە سىزدە گۇمان پەيدا قىلىدىغان بايانىنى ئىسكوپكىنىڭ ئىچىگە ئېلىڭ.

ئاخبارات: 1975- يىلى 11- ئاينىڭ 2- كۈنى، تېكساس شتاتىنىڭ لافلان رايونىدا، بىر ئائىلە كىشىلىرى ئۇچار تەخسە كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، كەچ سائەت 10لار ئەتراپىدا ھېلىقى ئۇچار تەخسە ئۇلار ئولتۇرغان پىكاپنىڭ يېقىن جايىدا پەيدا بولغان؛ ئۇ بىر يېڭى ماشىنا بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماشىنىنىڭ ئەھۋالى ناھايىتى ياخشى ئىكەن. بۇ ئائىلە كىشىلىرى ئەمدىلا ئايروپىلان ھەيدەش ماھارىتى نومۇرىنى كۆرۈپ بولۇپ، ئۆيىگە قايتىش يولى ئۈستىدە ئىكەن. ئۇلار ئۇ ئۇچار جىسىمنى تەخمىنەن بەش مىنۇت ئەتراپىدا كۆزەتكەن. نەچچە سائەت ئۆتكەندىن كېيىن، يېقىن ئەتراپتىكى شەھەردىكى باشقا بىر ئادەممۇ ئۇ ئۇچار تەخسىنى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان. بۇ ئائىلە كىشىلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇچار تەخسە ئۇلارغا يېقىنلاشقاندا، ماشىنىنىڭ ماتورى خىزمەتتىن توختىغان. ئۇلار ئۇچار تەخسىنى كۆرگەن شۇ ۋاقىتتا، ئۇ رايوندا قاتتىق گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىگەن. دادىسى دەرھال بىر گېزىتخانىنىڭ مۇھەررىرىگە تېلېفون ئۇرغان.

بۇ ئائىلە كىشىلىرى ئۇچار تەخسە كۆرۈشتىن ئىلگىرىكى بىر ھەپتە ئىچىدە، گېزىتتە ئارقا-ئارقىدىن ئۇچار تەخسىگە ئائىت ماقالىلەر ئېلان قىلىنغان.

20. ئەگەر سىزنى مەلۇم بىر خىل بالىلار ئويۇنچۇقى لايىھىلەڭ دېسە، سىز قايسى خىل ئامىللارنى چوقۇم ئويلىشىشىڭىز كېرەك؟

— مۇناسىۋەتلىك ۋە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇرنى پەرقلەندۈرۈش

ئەگەر مەلۇم ئىشلار سىزنىڭ غايىڭىزنى ياكى مەقسىتىڭىزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا پايدىلىق بولسا، ئۇنداقتا ئۇ بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇر بولىدۇ. مەسىلەن، ئەگەر سىز يېڭى ۋېلىسىپىت سېتىۋېلىشنى ئويلاشقان ۋاقتىڭىزدا، قايسى خىل ئامىللار بۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ؟ ۋېلىسىپىت سېتىۋېلىش سىزنىڭ نىشانىڭىز. ئۇنداقتا باھاسى مۇناسىۋەتلىك ئامىل بولامدۇ؟ شۇنداق. قايسى كۈنى سېتىۋېلىش مۇناسىۋەتلىك ئامىلمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس. سىز ئويلاپ يەتكەن مۇناسىۋەتلىك ئامىللار قانچە كۆپ بولسا، قارار چىقىرىشىڭىزغا شۇنچە پايدىلىق. ئالدى بىلەن نىشانىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىپ، ئاندىن قايسى ئىشلارنىڭ ھەقىقىي مۇھىملىقىنى ۋە نېمە ئۈچۈن مۇھىملىقىنى بېكىتىشىمىز لازىم.

مەشىق كۆرسەتمىسى

1. ئىتىڭىزنى يوقاپ كەتتى، دەپ پەرەز قىلساق، سىزنىڭچە باشقىلارنىڭ ئىتىڭىزنى تېپىشىپ بېرىشكە ياردىمى بولىدىغان، ئىتقا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىدىن ئۈچنى تاللاپ، ئۇ تۈرلەرنى ئىسكوپكا ئىچىگە ئېلىڭ.

a. سىز بۇ ئىتنى قەيەردىن ئالغان؟

b. بۇ ئىت قايسى تۈردىن؟

c. بۇ ئىت نېمىلەرنى يەيدۇ؟
d. ئىت كېچىدە نەدە ئۇخلايدۇ؟
e. ئىتنىڭ رەڭگى قانداق؟
f. ئەركەك ئىتمۇ ياكى چىشى ئىتمۇ؟
g. ئىتنىڭ بوي ئېگىزلىكى قانچىلىك؟
h. بۇ ئىت قانچىلىك تېز سۈرئەتتە يۈگۈرەيدۇ؟

2. سىز دەرستىن سىرت گېزىت توشۇيدىغان بىر خىزمەتنى ئىلتىماس قىلدىڭىز. دىرېكتور خىزمەت تەقسىم قىلغاندا، سىزنى ئويلىنىشقا پايدىسى بولسۇن ئۈچۈن، ئۆزىڭىزگە ئالاقىدار بىر قىسىم ئەھۋاللار بىلەن تەمىنلىشىڭىزنى تەلەپ قىلدى. بۇ خىل ئەھۋالدا چوقۇم تەكىتلەش زۆرۈر دەپ قارىغان ئىشتىن ئۈچىنى تاللاڭ ھەم تاللىغان تۈرنىڭ ئالدىدىكى ھەرپنى چەمبەرگە ئېلىڭ.
a. سىز سولخاي.
b. سىز تەبىئىي پەنگە ماھىر.
c. سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىز ياخشى.
d. سىز 12 ياش.
e. سىز مەكتەپ ۋاسكېتبول كوماندىسىنىڭ ئەزاسى.
f. سىزنىڭ ئۆيىڭىز مۇشۇ ئەتراپتا.
g. سىزنىڭ بىر يېڭى ۋېلىسىپىتىڭىز بار.

3. سىز بىر كىشىلىك ئەتىگەنلىك خېمىر تاماق سېتىۋالماقچى. بۇ خىل يېمەكلىك سىزنىڭ سالامەتلىكىڭىزگە پايدىلىق. تاللاشتا ئويلىنىش زۆرۈر، دەپ قارىغان ئۈچ ئامىلنى تاللاپ، تاللىغان تۈرنىڭ ئالدىدىكى ھەرپنى چەمبەرگە ئېلىڭ.
a. ئوراش قۇتىسى قايتا ئىشلىتىشكە بولىدىغان قەغەزدىن ياسالغان.

www.uyghurkitap.com

b. ئاتاقلىق زاتلار بۇ خىل خېمىر تاماقنى ئىستېمال قىلىدۇ.

c. تالالىق تەركىبى يۇقىرى.

d. ئىشلەپچىقارغۇچى شىركەت ئولىمپىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا ياردەم بەرگۈچى سودىگەرنىڭ بىرى.

e. تەمى ياخشى.

f. چېرىشكە قارشى تۈرۈش دورىسى قوشۇلمىغان.

g. تاق كىشىلىك قاچىلاش شەكلى بويىچە تەمىنلىنىدۇ.

4. سىزنى ئىنتايىن كۆپ پۇل خەجلەپ بىر پارچە يەر ياكى بىر دېھقانچىلىق مەيدانىنى سېتىۋالماقچى، دەپ پەرەز قىلساق، سېتىۋالغان ۋاقىتتا بۇ يەرگە مۇناسىۋەتلىك ئەڭ مۇھىم ياكى ئەڭ دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك، دەپ قارىغان ئالاھىدىلىكتىن بەشنى يېزىڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

d. ______________________________

e. ______________________________

5. سىزدىن 5 — 3 ياشقىچە ئۆسمۈرلەر ئۈچۈن يېڭى بىر خىل ئويۇنچۇق لايىھىلەپ بېرىش تەلەپ قىلىنسا، سىزنىڭچە بۇ ئويۇنچۇقتا بولۇشقا تېگىشلىك، دەپ قارىغان ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكتىن بەشنى يېزىپ چۈشەندۈرۈڭ.

ئالاھىدىلىك	سەۋەبى
a. ____________	____________
b. ____________	____________

.c ______________________ ______________________

.d ______________________ ______________________

.e ______________________ ______________________

21. سىزگە بىر ئەدەبىي ئاخبارات بېرىلسە، ئۇنىڭ ھەقىقىيلىكىگە قانداق ھۆكۈم قىلىش كېرەك؟

— ئۆزىڭىز ئوقۇغان مەزمۇنلارغا ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئىشلىتىپ بېقىش

ھۆكۈملۈك تەپەككۇر قىلىشقا ماھىر ئادەم مەلۇم ئىشنى قىلىشنىڭ نەتىجىسى (consequence)، مەلۇم پەرەزلەرنى (assumption) قىلىش كېرەكمۇ، مۇھاكىمە قىلىدىغان مەسىلىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى (main) نېمە، سۈرەت ۋە يازما ئۇچۇرلاردا بىر تەرەپلىمىلىك (prejudice) مەۋجۇتمۇ، مۇناسىۋەتلىك ئاساس (evidence) ۋە ئەمەلىي مىساللارنى (example) تاپقىلى بولامدۇ، باش تېما بىلەن مۇناسىۋەت دەرىجىسى (relevance) قانداق؟ ئۇچۇر مەنبەسىنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسى (reliability) قانداق دېگەنلەرنى ئويلاپ يېتىدۇ. بۇ بىر قانچە پرىنسىپنىڭ ئىنگلىزچە باش ھەرپىنىڭ قىسقارتىلمىسىنى تۆۋەندىكىدەك يېزىشقا بولىدۇ: CAMPER (ئۇيغۇرچە مەنىسى: لاگېردا ياكى دالادا تۇرغۇچى). بىز بۇ يەردە بۇنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلەپ ئۆتىمىز.

بىر ماقالىگە ھۆكۈم قىلغاندا ياكى باشقىلار بىلەن مەسىلە مۇھاكىمە قىلغاندا بۇ قىسقارتىلما سۆز ۋە ئۇنىڭ ۋەكىللىك قىلىدىغان مەنىسىنى ئېسىڭىزدە چىڭ تۇتۇڭ. گۇماننى ئوتتۇرىغا قويغاندا، سىز «ماڭا بىر مىسال كەلتۈرۈپ بېرىڭ» ياكى «سىزنىڭ ئاساسىڭىز قەيەردە؟» دەپ سورىسىڭىز بولىدۇ. تۆۋەندىكى مۇھەررىرگە يېزىلغان بىر پارچە خەتتە، كۆپچىلىكنىڭ

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

ھەممىسى بىلىدىغان بىر مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ئۇنىڭ ئاپتورىغا گۇمانىي سوئالىڭىزنى قويۇپ كۆرۈڭ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

بىر دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ خوجايىنى گېزىتخانىغا شۇنداق بىر پارچە خەت يازغان. بۇ خەت چوقۇم مەلۇم ئادەملەرنىڭ كۆڭلىگە ئازار بېرىدۇ. خەتتىكى سىزنىڭچە ھەددىدىن زىيادە ھېسسىياتقا تايانغان ياكى ئاساسسىز، دەپ قارالغان يەرلەرنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ. سىزنى يازلىق ۋاقىت تۈزۈمىنى قوللايدۇ، دەپ پەرەز قىلساق (يازدا سائىتىڭىزنى بىر سائەت ئالدىغا بۇرايسىز)، مۇشۇ مەسىلە ئۈچۈن سىز دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ خوجايىنى بىلەن مۇنازىرە ئېلىپ بارماقچى ھەم ئۇنى قايىل قىلماقچى بولسىڭىز، ئۇنىڭ خەتتىكى مۇۋاپىق بولمىغان تەرەپلىرىنى كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن، سىز ئۇنىڭغا قانداق سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويماقچى؟

«بىر نەچچە ھەپتە ئىلگىرى، يازلىق ۋاقىت تۈزۈمى ئاخىرلىشايلا دېگەندە، مەن زور كۆپ ساندىكى پۇقرالارنىڭ خۇددى ئازاد بولغان چاغدا ئۇھ تارتقىنىدەك ئاۋازنى ئاڭلىغاندەك بولدۇم. شۇنداق، 16 يىل ئالدىدىكى بىلەت تاشلاشتا، كۆندىلىك تۇرمۇش تەرتىپىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان بۇ بىمەنە تۈزۈم، نىسبەتەن زور كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ قوللاشلىرى بىلەن بېكىتىلگەن. بىراق، ھازىر ئاراب ـ ئوقۇبەتلىك سەرگۈزەشتىمىزدىن بۇ تۈزۈم ئېلىپ كېلىدىغان مەسىلىلەرنىڭ شۇنچىلىك كۆپلىكىنى چۈشىنىپ يەتتۇق.

مەن ھېلىھەم مۇشۇ زاماندىن قالغان، ئەخمىقانە تۈزۈمنى داۋاملاشتۇرۇشنى خالايدىغان بىر توپ ئادەمنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىمەن. بىراق، بۇ ئۆزىنى ئويلاپ، باشقىلارنىڭ نېمە

ئويلىشى بىلەن كارى بولمىغانلىق. بىز دېموكراتىك ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشىمىز لازىم. بۇ زور كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ ئارزۇسىنىڭ ئەڭ يۈكسەكلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. مەن جەزملەشتۈرەلەيمەنكى، سوت فېرمىسى، دېھقانچىلىق مەيدانى خوجايىنى ۋە ئىشچىلارنىڭ ھەممىسى يازلىق ۋاقىت تۈزۈمىنى ياخشى كۆرمەيدۇ. كىچىك بالىلىرى بار ئائىلىلەر بولسا، بۇنىڭدىن قاتتىق يىرگىنىدۇ».

سىز ئۇتتۇرىغا قويماقچى بولغان سوئال:

---

22. «ئالتۇن بېلىق، مۈشۈك ۋە تىيىن»لارنىڭ ھەممىسىنى سىنىپنىڭ ئەتىۋارلىق ھايۋانلىرى قىلىشقا بولىدۇ. بىراق، قايسىسى سىلەرنىڭ يىللىقىغا ئەڭ مۇۋاپىق كېلىدۇ؟

—— قارار قىلىش

قارار قىلىش بولسا مۇناسىۋەتلىك ئۆلچەمگە ئاساسەن، نۇرغۇنلىغان ئېھتىماللىق ئىچىدىن بىرىنى تاللاشتىن ئىبارەت. بۇ بىر جەريان، باسقۇچ بىلەن ئالاقىدار:

1. قانداق ئىشنى قىلىشقا قارار قىلغىنىڭىزنى ئايدىڭلاشتۇرۇڭ.

2. تاللاشقا بولىدىغان قايسى تۈرلەرنىڭ ياكى ئورۇنباسارلايىھەلەرنىڭ بارلىقىنى جەزم قىلىڭ.

3. تاللىغان ھەر بىر تۈرنىڭ قانداق پايدىسى ۋە زىيىنى بارلىقىغا مىسال كەلتۈرۈڭ.

4. ھەر قايسى تۈرلەر ئارىسىدا سېلىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، مۇناسىپ ئۆلچەملەرنى بېكىتىڭ.

5. ئۆلچەمگە ئاساسەن ھەر قايسى تۈرلەرنى باھالاڭ.

6. ئەڭ پايدىلىق تاللاش تۈرىنى تاللاپ، ئۆزىڭىزنىڭ قارارى قىلىڭ (يەنى، بۇ تاللاش تۈرىنىڭ ئومۇمىي جەھەتتىن نومۇرغا ئېرىشىش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ).

تۆۋەندىكى مەشىق بۇ باسقۇچلارنىڭ قوللىنىلىشى بىلەن پىششىق تونۇشۇپ چىقىشىڭىزغا ياردەم قىلىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

1 - باسقۇچ. تۆۋەندىكى ھەر بىر خىل ئەھۋال ئاستىدا، سىز چوقۇم قايسى ئىش ئۈچۈن قارار چىقىرىشىڭىز كېرەك؟

a. ئوزون قاتلىمى بىزنى قۇياش نۇرى تەركىبىدىكى راك پەيدا قىلغۇچى نۇرلارنىڭ زىيىنىدىن ساقلايدۇ. بىراق، بەزى پۈركۈش قۇتىلىرىنىڭ ئىچىدە فرېئون گازى بولۇپ، بۇ خىل گاز يەر شارىنىڭ ئوزون قاتلىمىنى بۇزۇپ تاشلايدۇ.

بىز قارار قىلماي تۇرالمايمىزكى، ________________

b. ماشىنىلارغا ئىشلىتىلىدىغان بېنزىننى ئىشلەپچىقىرىش نېفىتكە ئېھتىياجلىق، ئەمما يەر شارىدىكى نېفىت مەنبەسى ناھايىتى تېز سۈرئەتتە خوراپ، قۇرۇقدىلىپ قالاي دەپ قالدى.

بىز قارار قىلماي تۇرالمايمىزكى، ________________

2 - باسقۇچ. تۆۋەندىكى مەسىلىلەرنى قانداق ھەل قىلىشنى قارار قىلغان ۋاقىتتا، بىزدە تاللاشقا بولىدىغان قانداق لايىھىلەر بار؟ ئاز بولغاندا ئۈچ تۈرنى تاللاڭ.

a. كىشىلەر ھەر ھەپتىدە چىقىرىدىغان كېرەكسىز ئەخلەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئىنتايىن قىيىن بولۇپ قالدى.

بىز ________________، ________________

ياكى ____________________ قىلالايمىز.

b. يېقىندىن بېرى، شەھەر ئەتراپىدىكى تېخىمۇ كۆپ ئائىلىلەر ئوغرىلىققا ئۇچرىدى.

بىز ____________، ____________

ياكى ____________________ قىلالايمىز.

3 ـ باسقۇچ. توك چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئېنېرگىيە مەنبەلىرى نېفىت، سۇ كۈچى، قۇياش ئېنېرگىيىسى ۋە يادرو ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئېنېرگىيە مەنبەلىرىگە قارىتا، ھەر بىرىنىڭ بىردىن ئالاھىدىلىكىنى ۋە بىردىن يېتەرسىزلىكىنى مىسال كۆرسىتىڭ.

ئېنېرگىيە مەنبەسى	ئالاھىدىلىكى	يېتەرسىزلىكى
a. نېفىت	____________	____________
b. سۇ كۈچى	____________	____________
c. قۇياش ئېنېرگىيىسى	____________	____________
d. يادرو ئېنېرگىيىسى	____________	____________

4 ـ، 5 ـ، 6 ـ باسقۇچ. سىزدە تۆۋەندىكى تۆت دۆلەتكە ئىستىراھەت-ساياھەت قىلىش پۇرسىتى بار. قارار قىلىش جەريانىدىكى ئالدىنقى ئۈچ باسقۇچنى ئىنتايىن تېز سۈرئەتتە تاماملاڭ.

1ـ باسقۇچ: قايسى دۆلەتنى تاللاش كېرەك؟

2ـ باسقۇچ: بىز ھىندىستان، ئاۋستىرالىيە، ئىتالىيە ياكى مىسىرنى تاللىساق بولىدۇ.

3ـ باسقۇچ: بىز ھەر بىر دۆلەتكە بېرىپ، ئىستىراھەت قىلىشنىڭ پايدىلىق ۋە زىيانلىق تەرىپىدىن بىر تۈرنى مىسال كەلتۈرۈشىمىز كېرەك.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

دۆلەت	ئالاھىدىلىكى	يېتەرسىزلىكى
a. ھىندىستان	______	______
b. ئاۋستىرالىيە	______	______
c. ئىتالىيە	______	______
d. مىسىر	______	______

4ـ باسقۇچ: ھەر بىر دۆلەتكە بېرىپ ساياھەت قىلىشنىڭ پايدا-زىيان تەرىپىنى كۆرسىتىپ چىقىدىغان مىسال بويىچە، تۆت تۈرلۈك مۇناسىپ ئۆلچەمنى يېزىپ، قارار قىلغان ۋاقتىڭىزدا بۇ تۆت دۆلەتكە سېلىشتۇرۇش ۋە باھالاش ئېلىپ بېرىڭ.

مېنىڭ مۇناسىپ سېلىشتۇرۇش ئۆلچەملىرىم:

a. ______ b. ______

c. ______ d. ______

5ـ باسقۇچ: تۆۋەندىكى جەدۋەلگە ئۆزىڭىزنىڭ تۆت تۈرلۈك ئۆلچىمىنى يېزىڭ. ھەر بىر ئۆلچەمنىڭ ماس كېلىش دەرىجىسى بويىچە، ھەر بىر دۆلەتكە نومۇر قويۇڭ. نومۇر قويۇش دائىرىسى 1ـ 4 كىچە، (1= ئۆلچەمگە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ؛ 4=پۈتۈنلەي ئۆلچەمگە لايىق). ھەر بىر دۆلەتنىڭ ھەر بىر تۈرلۈك ئۆلچىمىگە قارىتا نومۇر قويۇپ بولغاندىن كېيىن، ئەڭ ئاخىرقى قۇرغا ھەر بىر دۆلەتنىڭ ئومۇمىي نومۇرىنى يېزىڭ.

سىزنىڭ ئۆلچىمىڭىز	ھىندىستان	ئاۋستىرالىيە	ئىتالىيە	مىسىر
1.				
2.				
3.				
4.				
ئومۇمىي نومۇر				

6. باسقۇچ: مېنىڭ قارارىم، ____________ گە بېرىپ ساياھەت قىلىش. چۈنكى، ئۇنىڭ باھالاشتا ئېرىشكەن نومۇرى ئەڭ يۇقىرى.

23. «قاتتىق قار يېغىپ، قاتناش ۋەقەسى كۆپىيىپ كەتتى»، دېگەن جۈملىدە قايسىسى سەۋەب، قايسىسى نەتىجە؟

—— سەۋەب ـ نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

ھۆكۈملۈك تەپەككۇرغا ماھىر ئادەم دائىم ئۇچۇرلارنى ئېنىقلاپ كۆرىدۇ. بىراق، نۇرغۇن ئادەملەر ھەتتا نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈشكە، نېمىنىڭ سەۋەبچى ئىكەنلىكىنى بىلىشكە ئامالسىز قالىدۇ. سىز ئېنىق پەرقلەندۈرەلەمسىز؟

1. تۆۋەندىكى ھېكايىدە بىر ۋەقە يەنە بىر ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەبچى بولىدۇ. سەۋەبنى ئىپادىلەيدىغان سۆزنىڭ ئالدىدىكى ھەرپ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ، نەتىجىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزنىڭ ئالدىدىكى ھەرپنى چەمبەرگە ئېلىڭ.

a. بىر ئوغۇل بالا كۆلگە بېلىق تۇتقىلى باردى.

b. ئۇنىڭ بىلەن يەنە بىر دوستى بىللە ئىدى.

c. ئۇ بىر ئاز يېشىل رەڭلىك مېۋە مۇرابباسى يېدى.

d. ئۇ بىرمۇ بېلىق تۇتالمىدى.

e. ئۇ ئۆيگە كەچ قايتتى.

f. ئىككىنچى كۈنى ئۇ ئىنتايىن بىئاراملىق ھېس قىلدى.

2. تۆۋەندىكى بايانغا قارىتا، سەۋەبنى ئىپادىلەيدىغان قىسمىنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ. نەتىجىنى ئىپادىلەيدىغان قىسمىنى چەمبەرگە ئېلىڭ.

a. پادىشاھ دىنوزاۋۇر تاغقا چىقىشى بىلەنلا گۈلدۈرمىما دىنوزاۋۇر كۆل سۈيىگە سەكرەپ كىرىپ كەتتى.

b. گۈلدۈرماما دىنوزاۋۇرنىڭ بەدىنى غايەت زور بولۇپ، بىراق بېشى ئىنتايىن كىچىك. كۆل سۈيىدىن ئايرىلىش ئالدىدا، ئۇ بىر كۈن دېگۈدەك توختىماي يېمەكلىك يېدى.

3. تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ بوش ئورنىغا، مۇناسىپ سەۋەب- نەتىجىنى تولدۇرۇڭ.

نەتىجە	سەۋەب
دەرەختىكى مېۋىلەر پىشتى.	________________
________________	دەرەخنىڭ تېنىدىكى سۇلار ئېقىشتىن توختىغاندا
________________	گۈل شىرنىسى ئۆسۈملۈك گۈل بەرگىسىنىڭ ئۈستىدە پەيدا بولدى

24. نېمە ئۈچۈن بەزى ئادەملەر كىت ئۆلتۈرىدۇ، يەنە بەزى ئادەملەر بولسا ئۇلارنى قوغدايدۇ؟

— ئوخشاش بولمىغان نۇقتىئىنەزەرلەردىن، ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشنى قوبۇل قىلىش

مۇنازىرە جەريانىدا، بەزى ئادەملەر پەقەت ئۆزىنىڭ كۆزقارىشىغىلا ئەھمىيەت بېرىپ، باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاشنى ۋە ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان كۆزقارىشىنى قانداق چۈشەندۈرۈشىنى قىلچىمۇ خالىمايدۇ. ھۆكۈم قىلىش كۆچىگە ئىگە ئادەم ئىنتايىن كەڭ قورساق بولۇپ، ئۇلار ھېچ بولمىسا باشقىلارنىڭ كۆزقارىشىنى ئاڭلاشنى ۋە قوبۇل قىلىشنى خالايدۇ. كىشىلەر باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاشنى خالىمىغانلىقتىن، دائىم مۇشۇ سەۋەبلىك سوركىلىش ۋە ئۇرۇش پارتلايدۇ. ئەگەر باشقىلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلىسا، ئۇلار بەلكىم تېخىمۇ كۆپ

ھەقىقەتنى بىلىۋالغان ۋە باشقىلارنىڭ سىياسىتىنى چۈشەنگەن بولاتتى.

1. بەزى ئادەملەر دېھقانلار زىرائەتلىرىگە ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چاچماسلىقى كېرەك، دەپ قارايدۇ. بىراق، نۇرغۇن دېھقانلار مۇشۇنداق قىلىش لازىم، دەپ قارايدۇ. دېھقانلارنىڭ ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چاچسا بولمايدىغانلىقىنىڭ ئىككى سەۋەبىنى مىسال كەلتۈرۈڭ ھەم ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چېچىش كېرەكلىكىنىڭ ئىككى سەۋەبىنى يېزىڭ.

ئۇلار نېمە ئۈچۈن ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چاچماسلىقى كېرەك:

a. ________________________________

b. ________________________________

ئۇلار نېمە ئۈچۈن ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چېچىشى كېرەك:

a. ________________________________

b. ________________________________

2. بەزى كىشىلەر مەلۇم دۆلەتلەرنىڭ كىت تۇتۇشقا يول قويۇشى خاتا، دەپ قارايدۇ. كىت تۇتىدىغان ئادەم بولسا، ئۇلارنىڭ كىت تۇتۇشىغا يول قويۇلۇشى كېرەك، دەپ قارايدۇ. كىشىلەرنىڭ كىت تۇتۇشىغا يول قويماسلىق ھەققىدىكى ئىككى سەۋەب ۋە بەزى دۆلەتلەرنىڭ كىت تۇتۇشقا يول قويۇشىدىكى ئىككى سەۋەبىنى يېزىڭ.

نېمە ئۈچۈن كىت تۇتۇشقا يول قويماسلىق كېرەك:

a. ________________________________

b. ________________________________

نېمە ئۈچۈن كىت تۇتۇشقا يول قويۇلۇشى كېرەك:

a. ________________________________

b. ________________________________

uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

25. «يەر تەۋرەش»نى باش تېما قىلىپ، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك قانداق مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويالايسىز؟

— ئۆزىڭىزنىڭ مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ.

نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار سوئالغا جاۋاب بېرىشنىلا بىلىپ، ئۆزىنىڭ مەسىلىلىرىنى بولسا ئوتتۇرىغا قويۇشنى ئويلاشمايدۇ. ھالبۇكى، سىز كۆرگەن ياكى ئوقۇغان نەرسىلەردىن ئۆزىڭىزگە قويىدىغان سوئال قانچە كۆپ بولسا، بۇ مەسىلىگە بولغان چۈشەنچە شۇنچە چوڭقۇر بولىدۇ.

سوئال سورىغان ۋاقىتتا، پۈتۈن زېھنىڭىزنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە سىز چۈشىنىپ بولغان شەيئىلەر بىلەن بىرلەشتۈرۈشىڭىز لازىم. سورىغان سوئالىڭىز قانچە ئالاھىدە بولسا، سىز شۇنچە ياخشى تەپەككۇر ئېلىپ بارالايسىز، بولۇپمۇ ھۆكۈملۈك تەپەككۇرنى.

مەشىق كۆرسەتمىسى

1. كۆزىڭىزنى يۇمۇپ، قولىڭىزنى بىرىنچى قۇردىكى مەلۇم سۆزنىڭ ئۈستىگە قويۇڭ. كۆزىڭىزنى ئېچىپ، بارمىقىڭىز كۆرسەتكەن سۆزنى ئېسىڭىزدە تۇتۇۋېلىڭ. كۆزىڭىزنى يەنە يۇمۇپ، بارمىقىڭىزنى ئىككىنچى قۇردىكى مەلۇم سۆزنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، كۆزىڭىزنى ئېچىپ، قولىڭىز كۆرسەتكەن سۆزنى ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ.

يەر تەۋرەشكە قارىتا ھازىر كۆرسەتكەن سۆزگە ئاساسلىنىپ بىر سوئال لايىھىلەڭ. بۇ سوئالنىڭ جاۋابىنى تاپالامسىز يوق، سىناپ كۆرۈڭ.

بىرىنچى قۇر

كىم نېمە ئۈچۈن قانداق قەيەر قايسى نېمە

ئىككىنچى قۇر
ئېھتىمال قابىلىيىتى يېتىش يېقىندا بولسا بولىدۇ بەلكىم

مىسال:
سوئال: ئالىملار يەر تەۋرەشنىڭ ئېغىرلىق دەرىجىسىنى قانداق ئۆلچەپ چىققان؟
جاۋاب: ئۇلار يەر تەۋرەشنى ئۆلچەش ئەسۋابى دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل ئۈسكۈننى ئىشلىتىپ، يەر تەۋرەش مەزگىلىدىكى ئالاقىدار ھەرىكەت مىقدارىنى ئۆلچەپ، بۇنىڭدىن يەر تەۋرەشنىڭ ئېغىرلىق دەرىجىسىنى مۆلچەرلىگەن.
ئەمدى يەر تەۋرەشكە قارىتا ئوتتۇرىغا قويغان سوئالىڭىزنى يېزىپ (ئەگەر سىز يەر تەۋرەشكە نىسبەتەن چۈشەنچىگە ئىگە بولسىڭىز، باشقا تېمىغا ئۆزگەرتسىڭىز بولىدۇ) چىقىڭ، ئۆزىڭىز ئوتتۇرىغا قويغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.
سوئال:
جاۋاب:______________________________

____

تۆۋەندىكىسى مەلۇم باش تېمىغا ئاساسەن ئۆزىڭىزنىڭ سوئالىنى لايىھىلەيدىغان باشقا بىر ئۇسۇلدۇر. بۇ قېتىمقى باش تېما بولسا كىت.
2. كىت دېگەن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ۋاقتىڭىزدا، سىز نېمىلەرنى ئويلايسىز؟ تۆۋەندىكى گرافىكنىڭ بوش كاتەكچىسىگە، سىز ئويلىغان بەش سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئاندىن، ھەر بىر كاتەكچىنىڭ ئۈستىگە ياكى ئاستىغا بىر نەچچە سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىنى يېزىڭ. ئۇلار ئارقىلىق، كاتەكچىدىكى سۆزلەر بىلەن كىت دېگەن بۇ باش تېمىنى باغلاشتۇرالايسىز ۋە مۇكەممەل بىر جۈملىگە ئايلاندۇرالايسىز.

جۈملىنىڭ بېشى كىت بىلەن باشلىنىدۇ، كاتەكچىدىكى سۆز جۈملە ئاخىرى بولىدۇ.

مىسال كەلتۈرسەك، ئەگەر باش تېما «كىت»، مۇناسىۋەتلىك سۆز «كۆچۈش»، باشلاشقا ئىشلىتىدىغان سۆز بولسا «ئۇزۇن مۇساپە ئۈزۈش». ئۇنداقتا، بۇ جۈملىنى «كىت ئۇزۇن مۇساپە ئۈزۈپ كۆچىدۇ»، دەپ بايان قىلىشقا بولىدۇ.

ئارقىدىنلا، ياساپ چىققان جۈملىڭىزگە ئاساسەن «نېمە ئۈچۈن؟...» ياكى «قانداق؟...» قاتارلىق سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ كۆرسىڭىز بولىدۇ. مەسىلەن، «نېمە ئۈچۈن كىت ئۇزۇن مۇساپە ئۈزۈپ كۆچىدۇ؟».

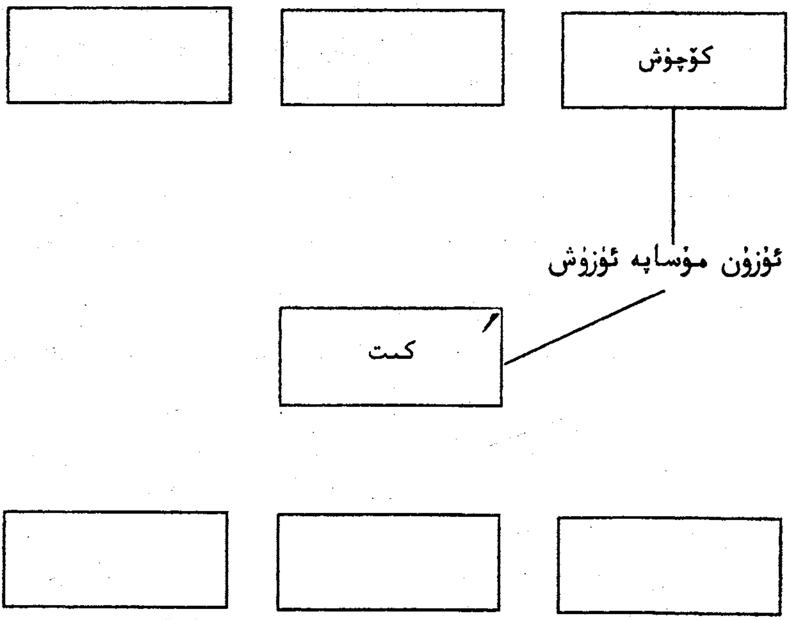

كىتتقا ئائىت سوئال:

1- سوئال: ____________________

2- سوئال: ____________________

3- سوئال: ____________________

4- سوئال: ____________________

5- سوئال: ____________________

3. «تۆمۈر»نى باش تېما قىلىپ، 2- سوئالدىكى مەشىقنى تەكرارلاڭ. ئۆزىڭىزنىڭ سوئالىغا جاۋاب ئىزدەپ كۆرۈڭ.

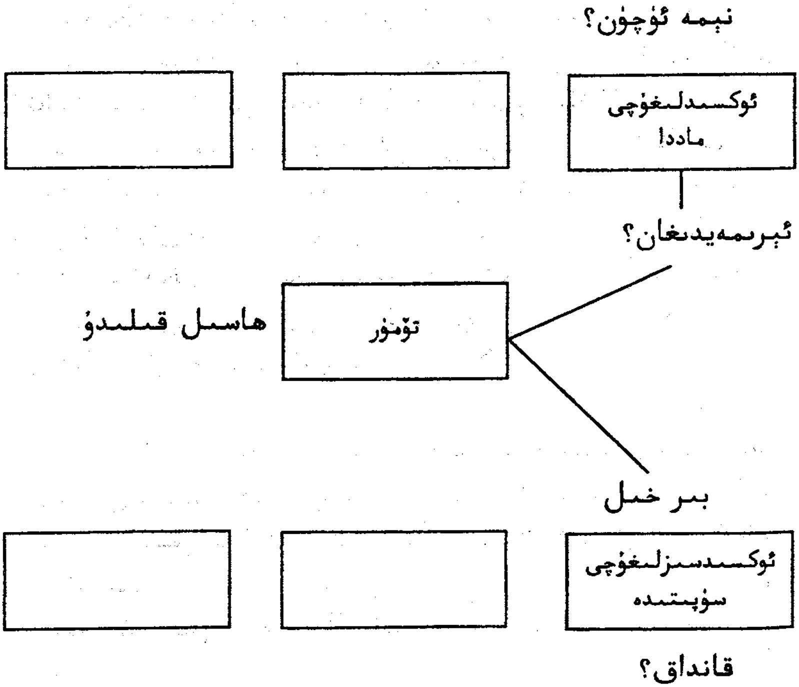

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تۆمۈرگە ئائىت سوئال:

1- سوئال: ________________

2- سوئال: ________________

3- سوئال: ________________

4- سوئال: ________________

5- سوئال: ________________

مەشىق كۆرسەتمىسى

بۇ مەشىقتە، سىز ئىگە بولىدىغان بارلىق ئۇچۇر «جېكنىڭ ئايلىق كىرىمى 800 دوللار، ئۇنىڭ ئايلىق ئامانەت قويىدىغىنى بولسا 400 دوللار»، دېگەندىن ئىبارەت. ئادەتتە مۇئەللىم ئالدىڭىزغا بىر قاتار مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۇ ئۇچۇرلارنى ئانالىز قىلىشىڭىزنى تەلەپ قىلىدۇ. سىزنى مۇئەللىم دەپ پەرەز قىلساق، بۇ ئۇچۇردىن پايدىلىنىش ئۈچۈن، سىزنىڭ ئىككى سوئال لايىھىلىشىڭىز تەلەپ قىلىنىدۇ. تۆۋەندىكى توغرا سىزنىڭقا سوئالىڭىزنى يېزىڭ ھەم بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان ماتېماتىكىلىق ھېسابلاش فورمۇلىسى (+، -، × ياكى ÷)نى چۈشەندۈرۈڭ. بۇ ئۇچۇردىن سىز يەنە قانچىلىك سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويالايسىز؟

4. بۇ ماتېرىيالغا ئىشلەتكىلى بولىدىغان سوئالدىن ئىككىنى مىسال كەلتۈرۈڭ ھەم سىزنىڭ سوئالىڭىزغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماتېماتىكىلىق ھېسابلاش فورمۇلىسىنى (+، -، × ياكى ÷)نى چۈشەندۈرۈڭ. جېكنىڭ ئايلىق كىرىمى 800 دوللار، ئۇنىڭ ھەر ئايلىق چىقىمى 400 دوللار.

1- سوئال: ____________________

ئىشلىتىلىدىغان ماتېماتىكىلىق ھېسابلاش فورمۇلىسى:

____

____

2- سوئال: ____________________

ئىشلىتىلىدىغان ماتېماتىكىلىق ھېسابلاش فورمۇلىسى:

____

____

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى www.uyghurkitap.com

بەشىنچى باب

ئىجادىي تەپەككۇر قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈش مەشىقى

نېمە ئۈچۈن ئىجادىي تەپەككۇر ئېلىپ بېرىش شۇنچە قىيىن؟ بەزى ۋاقىتتا، بۇنى پەقەت سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىز كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىغا ئىشىنەمسىز؟

12 — 1 گىچە بولغان مەشىقلەر ئارقىلىق، ئىنسانلار مېڭىسىنىڭ شەيئىلەرنىڭ ئادەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى ماھىرلىق بىلەن قانداق تەشكىللەيدىغانلىقى ۋە قاچىلايدىغانلىقىنى كۆردىڭىز. بىر ئورۇندۇقنى ئويلىساق، چوڭ مېڭىمىز دەرھاللا تۆت پۇت، تەكشى بىر ئورۇن ۋە يۆلەنچۈك قاتارلىق ئۇچۇرلارنى ئەسكە ئالىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئورۇندۇقنىڭ ئادەتتىكى ئالاھىدىلىكى. ھازىر، سىزنى بىر ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالدى، دەپ پەرەز قىلىپ، سىزدىن بىر ئىجادىي ئورۇندۇق ياساش تەلەپ قىلىنسا، ئۇنداقتا، چوڭ مېڭىڭىز سىزنى پەقەت بىرلا پۇتى بار، ھەتتا يۆلەنچۈكىمۇ يوق بىر ئورۇندۇقنى لايىھىلەشتىن توسىدۇ. بىلىش كېرەككى، سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىزدە بىر پۇتلۇق، يۆلەنچۈكى يوق ئورۇندۇق ھەققىدىكى ئۇچۇر ئەزەلدىن ساقلانمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنداق يېڭىلىق لايىھىلەشمۇ سىزنىڭ كاللىڭىزدا پەيدا بولمايدۇ.

چوڭ مېڭىمىز سىزنى ئېسىمىزدە ئەسلىدە بار بولغان سۈرەت ۋە تەپەككۇر ئەندىزىلىرىدىن ئايرىۋېتىشى ئىنتايىن قىيىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىجادىي تەپەككۇر سىزگە خاتىرىڭىزنىڭ ئىچكى قىسمىدا ساقلانغان، ئەزەلدىن بار بولغان تەپەككۇر ئەندىزىسىنى قانداق چۆرۈپ تاشلاشنى ئۆگىتىمدۇ. سىز ئىجادىي تەپەككۇر ئېلىپ بارغان ۋاقتىمىزدا CREATE (ئۇيغۇرچە مەنىسى: ئىجاد قىلىش) دېگەن سۆزنى ئېسىمىزدە تۇتۇڭ، ئۇ ئالتە ئىنگلىزچە تاق سۆزنىڭ باش ھەرپى. بۇ قىسقارتىلما سۆز سىز ئىجادىيلىقتا ئىگە مەسىلە ھەل قىلىش لايىھىسىنى سىناپ كۆرۈشنى لازىم تاپقاندا، تۆۋەندىكى ئالتە تەرەپ بويىچە ئىجادىي تەپەككۇر ئېلىپ بېرىشنى سەمىڭىزگە سالىدۇ.

☆ بىرلەشتۈرۈش (Combine): مەن يېڭى ئۇسۇل قوللىنىپ، مەلۇم شەيئىنى بىرلەشتۈرەلەمدىم-يوق؟

☆ ئاستىن-ئۈستۈن قىلىش (Reverse): مەن مەلۇم تەرتىپ ياكى باسقۇچلارنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلالامدىم-يوق؟

☆ چىقىرىپ تاشلاش (Eliminate): مەن بەزى تەرتىپ ياكى باسقۇچلارنى چىقىرىپ تاشلىسام بولامدۇ-يوق؟

☆ يەڭگۈشلەش (Alternative): مەن باشقا بىر خىل ئۇسۇل ياكى ماتېرىيال ئارقىلىق يەڭگۈشلەش ئېلىپ بارسام بولامدۇ-يوق؟

☆ بۇرمىلاش (Twist): مەن مەلۇم بىر بۆلەكنى بۇرمىلىسام بولامدۇ-يوق؟

☆ ئىنچىكىلەشتۈرۈش (Elaborate): مەن بەزى نەرسىلەرنى كۆپەيتىپ ياكى يەنىمۇ پىششىقلاپ ئىشلەپ، تېخىمۇ ئىنچىكىلەشتۈرسەم بولامدۇ-يوق؟

بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن ياخشى سوئاللار بولۇپ، ئىجادىي كۆچكە باي ئادەم بۇسۇپ چىقىشنى ئارزۇ قىلغاندا، كۆپىنچە ئۆزىگە مۇشۇ سوئاللارنى قويىدۇ. 26- مەشىق سىزنى

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

كەلگۈسى ئۇچۇن خىيال قىلىشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ. 27- مەشىق تەتۈر تەپەككۇر قىلىشىڭىزغا ياردەم بېرىپ، قاتمال ئەندىزىنى پاچاقلاپ تاشلايدۇ. مەشىق جەريانىدا سىز بەلكىم بەزى قىيىنچىلىقلارغا يولۇقۇشىڭىز مۇمكىن، بىراق بۇ ھەقىقەتەنمۇ سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىزنى چېنىقتۇرىدۇ. 28- مەشىق ئىلگىرى تەكىتلەپ ئۆتكەن ئېھتىمال (CREATE) ئۇسۇلى بويىچە ھەل قىلىنغان مەسىلىنى تەمىنلىگەن بولۇپ، سىزنى بۇ بىر قاتار ئۇسۇللارنى باشتىن كەچۈرۈش پۇرسىتىگە ئىگە قىلىدۇ. ئەگەر سىز 28- مەشىقتىكى 3- مىسالنى ھەل قىلالىسىڭىز ــــ تۆت تۈز سىزىق بىلەن توققۇز نۇقتىنى تۇتاشتۇرالىسىڭىز، چوڭ مېڭىڭىزدىكى قاتمال تەپەككۇر ئەندىزىسىدىن ھەقىقىي قۇتۇلغانلىقىڭىزنى ئىپادىلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئىجادىي تەپەككۇرغا ماھىر ئادەم يەنە بىرلا ۋاقىتتا، FIRST (ئۇيغۇرچە مەنىسى: بىرىنچى) ئالاھىدىلىكىگىمۇ ئىگە! بۇمۇ بەش ئىنگلىزچە تاق سۆزنىڭ باش ھەرپىدىن تەركىب تاپقان قىسقارتىلما سۆز. ئۇنىڭ ئەھمىيىتى تۆۋەندىكىچە:

☆ خىيال قىلىش (Fantasize): ئۇلار خام خىيال قىلىشقا، گۈڭگا ئۇقۇملارنى بىلىپ كۆرۈشكە ئامراق.

☆ كېڭىشىش (Incubate): ئۇلار دائىم ئۆزۈنغىچە چوڭقۇر ئويلىنىش ئارقىلىق، بىر چارىنى كېڭىشىپ چىقىدۇ.

☆ خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىش (Risks): ئۇلار خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىشقا، ئۆز بېشىمچىلىققا ئامراق.

☆ سەزگۈر (Sensitive): ئۇلارنىڭ سەزگۈرلۈكى ئىنتايىن كۈچلۈك، تەبىئەت ۋە ئىنسانلارنىڭ يېڭىلىقىغا ئادەتتىن تاشقىرى سەزگۈر.

☆ قوزغاش (Trigger): ئۇلار يېڭىچە تەپەككۇر ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىلھامىنى قوزغىتىشقا ئامراق بولۇپ، ھەر خىل ئىدىيىلەرگە قىزىقارلىق مۇئامىلە قىلىدۇ.

ئەڭ ئاخىرىدا، 29- مەشىق سىزنىڭ تېخىمۇ سەزگۈرلۈك بىلەن تەبىئەت ۋە ئىنسانلارنىڭ يېڭىلىقىنى ھېس قىلىشىڭىزغا ياردەم بېرىدۇ. ئۇ مەشىق سىزگە بەزى سوئاللارنى قويىدۇ. بۇ سوئاللار ئىلگىرى قېرىنداش، گېزىت، تورمۇز لامپۇچكىسى ۋە قەھۋە ئىستاكىنىنى ياسىغان ئادەملەرنىڭ كاللىسىدىمۇ بولۇپ ئۆتكەن. ئەتراپىمىزدىكى ھەر قانداق شەيئىنىڭ مەلۇم ئالاھىدە ئېقتىدارغا ماس كېلىدىغان شەكلى بار. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، قېرىنداشنىڭ ئالتە قىرلىق بولۇشى، دەرەخنىڭ مىليونلىغان يوپۇرماقلىرىنىڭ بولۇشى تاسادىپىيلىق بولماستىن، ھەممىسىنىڭ مەلۇم سەۋەبلىرى بار. بۇ نۇقتىنى ئويلانغان ۋاقىتتا، بارلىق لايىھە ۋە يېڭىلىق يارىتىشنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ۋە رولى بارلىقىنى بىلەلەيسىز.

ئەتراپىڭىزدىكى شەيئىلەرنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى (size)، رەڭگى (color)، ئىشلىتىلىشى (use)، ماتېرىيالى (material)، تەركىبىي قىسمى (part)، شەكلى (shape) قاتارلىقلارنى ئەستايىدىل كۆزىتىشنى ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ. يەنى، بۇ بىز ئىلگىرى تەكىتلەپ ئۆتكەن SCUMPS پرىنسىپى. ھازىر سىز ئۆزىڭىزدىن «نېمە ئۈچۈن بۇ شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى باشقىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە بولماستىن، مۇشۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە؟» دەپ سوئال سورىشىڭىز كېرەك.

ھازىردىن باشلاپ، چوقۇم ئەتراپىڭىزدىكى شەيئىلەر ئىپادىلىگەن يېڭىلىققا سەزگۈرلۈكىڭىز تېخىمۇ ئاشىدۇ.

SCUMPS ئومۇملاشتۇرغان ئالاھىدىلىك، يەنى شەيئىلەرنىڭ خاراكتېرى، كۆپىنچە ھاللاردا ئىجادچانلىق بىلەن ماددىلاردىن پايدىلىنىشىڭىز ئۈچۈن سىزنى تەپەككۇر يولى بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ مۇلاھىزە جەريانى «خۇسۇسىيەت كۆرسىتىش» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر پارچە كاھىش، چۈنكى يۈزى يىرىك

uyghurkitap.com كىتاب ئۇيغۇر

بولغانلىقتىن، قېرىنداشنى سۆركەشكە ئىشلەتسە بولىدۇ. مەلۇم گېئومېتىرىيىلىك شەكلى بولغانلىقتىن، شىنا تىرەك، ئورۇندۇق ۋە قېلىپ قىلىپ ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ. مەلۇم ئېغىرلىققا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىشىك توسقۇچ، قەغەز باسقۇچ، ھەتتاكى لەڭگەر ياساشقا ئىشلەتسىمۇ بولىدۇ. ئەگەر ئۈستىدىن بىر تۆشۈك ئاچساق، قەلەم قۇتىسى قىلىپ ئىشلەتسەكمۇ بولىدۇ. قاتتىق بولغانلىقى ئۈچۈن بىز ئۇنى بولقىنىڭ ئورنىدا، ھەتتا قورال قىلىپ ئىشلەتسەكمۇ بولىدۇ.... ۋاھاكازالار.

ئۇنداقتا، قانداق ۋاقىت ئىجادىي تەپەككۇر قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتى بولىدۇ؟ ئالدى بىلەن، سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىز چوقۇم ئەركىن-ئازادە ھالەتتە تۇرۇشى لازىم. ئىجادىي تەپەككۇر قىلىشنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتى: ئەمدىلا ئۇيقۇدىن ئويغانغان ۋاقىت، ئەسنىگەن ۋاقىت ۋە ئەتىگەندە ئورنىدىن تۇرۇپلا ئەمدىلا يۇيۇنۇپ بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ۋاقىتلاردا، ئىدىيىنى مەلۇم بىر مەسىلىگە مەركەزلەشتۈرۈپ تەپەككۇر قىلىش سىزنىڭ تېخىمۇ كۆپ يېڭىلىق يارىتىشىڭىزغا ياردەم بېرىدۇ. چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا چوڭ مېڭىڭىز مۇۋاپىق مىقداردا ئېندورفىن قاتارلىق خىمىيىلىك ماددا ۋە θ (سىتا) مېڭە ئېلېكتىر دولقۇنى ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى بۆسۈپ ئۆتۈش خاراكتېرىدىكى تەپەككۇرنىڭ پەيدا بولۇشىغا ياردەم بېرىدۇ.

26. ئەگەر تۇك بولمىسا، ئۇنداقتا قانداق بولىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟

—— ئىجادچانلىققا ئىگە يەكۈن

ئەمدى سىزنىڭ قۇرۇق خام خىيال قىلىش ماھارىتىڭىزنىڭ قانداقلىقىنى كۆرۈپ باقايلى. «مۇبادا ... ئۇنداقتا ...» دېگەن بۇ مەشىقتە، سىزنىڭ بەزىبىر غايىۋى خىياللارنى قىلىشىڭىزغا

پۇرسەت بار. دىققەت، باشقىلارنىڭ غايىۋى خىيالىنىڭ نەتىجىسى، بەلكىم سىزنىڭكى بىلەن ئوخشىماسلىقى مۇمكىن. بارلىق ئىجادچانلىقتا ئائىت مەشىق ۋە سىناقلارنىڭ توغرا جاۋابى پەقەت بىرلا ئەمەس.

مەشىق كۆرسەتمىسى

1. بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى تولدۇرۇپ، تۆۋەندىكى جۈملىنى تولۇقلاڭ.

a. مۇبادا دۇنيادا قۇشلار بولمىسا، ئۇنداقتا ______________

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______________دىن دېرەك بېرىدۇ.

b. مۇبادا يەر شارى ئايدىن ئايرىلسا، ئۇنداقتا ______________

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______________دىن دېرەك بېرىدۇ.

c. مۇبادا يەر شارىدا ھېچقانداق نېفىت بايلىقى بولمىسا، ئۇنداقتا ______________

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______________دىن دېرەك بېرىدۇ.

d. مۇبادا يەر شارىدا كىت مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنداقتا ______

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______________دىن دېرەك بېرىدۇ.

27. سىز قولىڭىز بىلەن تۇتۇشقا ئامالسىز شەيئىدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ

— ئىجادچانلىقتا ئىگە تەتۈر تەپەككۇر

ئىجادىي تەپەككۇرغا ماھىر ئادەم دائىم ئادەتتىكى ئادەملەر بىلەن قارشى شەكىلدە تەپەككۇر قىلىپ باقىدۇ. مانا بۇ تەتۈر

تەپەككۇر. بۇ چوڭ مېڭىڭىزدىكى قاتمال ئەندىزىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇشقا پايدىلىق. سىزنىڭ چوڭ مېڭىڭىز سىز سۈرەتلىمىلەيدىغان ۋە كۆرگەن شەيئىلەرنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ. بىراق، سىز سۈرەتلەشكە ۋە كۆرۈشكە ئامالسىز شەيئىلەرنى ئىجاد قىلالماقچى بولغاندا، بۇ سىزگە بىر توسالغۇ بولۇپ قالىدۇ. تۆۋەندىكى مەشىق تەپەككۇر يولىڭىزنى كېڭەيتىپ، ئىجادىي كۈچ ۋە قىياس قىلىش كۈچىڭىزنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشىڭىزغا ياردەم بېرىدۇ.

مەشىق كۆرسەتمىسى

1. سۈرەتكە تارتىش ئاپپاراتى بىلەن سۈرەتكە تارتقىلى بولمايدىغان شەيئىدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

2. قول ئىشلەتمەي تۇرۇپلا كىتابنى ئاچقىلى بولىدىغان ئامالدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

3. سىز بىر كىشىنىڭ گېزىت كۆرۈۋېتىپ، گېزىتنى تەتۈر تۇتۇۋالغانلىقىنى كۆردىڭىز. ئېھتىماللىق سەۋەبىدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

4. ماشىنا بىلەن دەرەخنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى يېزىڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

5. جۇڭگودا كۆرگىلى بولمايدىغان شەيئىدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

6. قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان شەيئىدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

28. سىزنىڭچە ھازىرقى كىتاب سومكىسىدا قانداق يېتەرسىزلىكلەر بار؟

—— ئىجادچانلىقتا ئىگە مەسىلە ھەل قىلىش يولى

ئىجادچانلىقتا ئىگە مەسىلە ھەل قىلىش ئۇسۇلى، سىزدىن ئادەتتىكىگە ئوخشىمايدىغان، ئويلاپ يېتەلمەيدىغان ھەل قىلىش يولىنى تېپىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ سىزنىڭ ئىجادچانلىق پرىنسىپى بويىچە مەلۇم يېڭىلىق يارىتىشىڭىز ۋە بۆسۈپ چىقىشىڭىزغا ئېھتىياجلىق. سىز ھەتتا مەلۇم ئىدىيىنى بەرپا قىلغۇچى بىرىنچى ئادەم بولۇشىڭىز مۇمكىن.

www.uyghurkitap.com

مەشىق كۆرسەتمىسى

1. تېز تاماق قاچىسى لايىھىلەش ياكى ئوراپ قاچىلاشنى ئۆزگەرتىدىغان ئۈچ ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ياخشى ئۇسۇلنى ئويلاپ چىقىپ، ئۇنى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان ۋە تېخىمۇ قىزىقارلىق قىلالامسىز؟ CREATE ۋەكىللىك قىلىدىغان قىسقارتىلما سۆزنىڭ مەنىسىنى ئەسكە ئېلىپ ئۆتۈڭ.

a. ________________________________

b. ________________________________

c. ________________________________

2. بىر تال تىكتاك توپ ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، تىك قويۇلغان پولات نەيچىنىڭ تېگىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. پولات نەيچىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى 0.9 مېتىر، ئاستى قىسمى سېمونت تاختىغا مۇقىملاشتۇرۇلغان. ئىچكى دىئامېتىرى تىكتاك توپتىن سەللا كەڭرەك. سىز تىكتاك توپنى چىقارغىلى بولىدىغان ئۈچ خىل چارە ئويلىيالامسىز؟ دىققەت، پولات نەيچىنى، سېمونت تاختا ياكى تىكتاك توپنى بۇزۇۋېتىشكە بولمايدۇ.

a. ________________________________

b. ________________________________

c. ________________________________

3. قېرىنداشىنى A نۇقتىغا قويۇپ، ھەم قەغەز يۈزىدىن ئايرىماي، ئۆزئارا باغلىنىدىغان تۆز سىزىق ئارقىلىق تۆۋەندىكى توققۇز نۇقتىنى تۇتاشتۇرۇڭ.

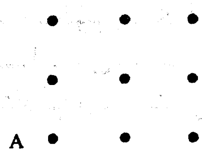

29. نېمە ئۈچۈن بەزى ھايۋانلارنىڭ تۆت پۇتى، يەنە بەزى ھايۋانلارنىڭ بولسا ئاران ئىككىلا پۇتى بار؟

—— لايىھىلەش جەريانىدىكى يېڭىلىق يارىتىشنى ئانالىز قىلىش

ئىجادىي تەپەككۇرغا ماھىر ئادەم، ئەتراپىدىكى شەيئىلەرنىڭ يېڭىلىقلىرىغا ئىنتايىن سەزگۈر كېلىدۇ. يەنى، ئۇلار ئىنسانلار ۋە تەبىئەت ياراتقان شەيئىلەردە قانداق لايىھە ئىدىيىسى ئەكس ئېتىدىغانلىقىغا كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئەتراپىمىزدىكى ھەر بىر شەيئى مەلۇم خىل لايىھە ئىدىيىسىگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ ئالاھىدە ئىقتىدارىغا ماس كېلىدۇ. شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە نىسبەتەن، ئالاھىدە بەلگىلەنگەن چوڭ-كىچىكلىكى (size)، رەڭگى (color)، ئىشلىتىلىشى (use)، ماتېرىيالى (material)، تەركىبىي قىسمى (part) ۋە شەكلى (shape) قاتارلىقلارنى قانچە ئىنچىكە كۆزەتسىڭىز، سورايدىغان سوئاللار شۇنچە كۆپ بولۇپ، سىزنىڭ يېڭىلىق يارىتىش روھىڭىزمۇ شۇنچە سەزگۈر بولىدۇ.

1. نېمە ئۈچۈن قېرىنداش ئۈچ قىرلىق ياكى ئون قىرلىق بولماستىن، ئادەتتە ئالتە قىرلىق بولىدۇ؟

____

____

2. نېمە ئۈچۈن دەرەختە تۆت ياكى بەش تال يوپۇرماق بولماستىن، نەچچە ئونمىڭلىغان يوپۇرماق بولىدۇ؟

____

____

3. نېمە ئۈچۈن گېزىتنىڭ بەت يۈزى كىتابنىڭ بەت يۈزىگە سېلىشتۇرغاندا كۆپ چوڭ بولىدۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

4. نېمە ئۈچۈن ئىچىملىك ئىچىدىغان ئىستاكان پولاتتىن ياسالماي، ساپالدىن ياسىلىدۇ؟

5. نېمە ئۈچۈن ئىت بىلەن مۈشۈكنىڭ ئىككى پۇتى بولماستىن، ھەممىسىنىڭ تۆت پۇتى بولىدۇ؟

6. نېمە ئۈچۈن قىزىل رەڭ ئادەتتە خەتەرنى ئاگاھلاندۇرۇشقا ئىشلىتىلىدۇ؟

ئىككىنچى بۆلۈم

يۇقىرىدا سۆزلەنگەن ھەرخىل تەپەككۇر ئىقتىدارىنى تېخىمۇ كۆپ چىنىقتۇرۇش مەشقى

مۇشۇ يەرگە كەلگۈچە، بىزنىڭ تەپەككۇر قىلىشىمىزغا پايدىلىق نۇرغۇن سوئال سوراش ئۇسۇلىنى ئىگىلىۋالدۇق. سىز مەلۇم بىر ئالاھىدە بەلگىلەنگەن تېما ياكى شەيئىنى تەپەككۇر قىلغان ۋاقىتتا، تەپەككۇر قىلىشىڭىزغا پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن، بۇ سوئاللارنى ئۆزىڭىز ئوتتۇرىغا قويسىڭىز بولىدۇ. ئەگەر ئېپادىمىزنى تېخىمۇ ياخشى بولسۇن دېسەك، ئۇنداقتا بىز تۆۋەندىكى «تەپەككۇر مەسىلىلىرىنى» بىرلىكتە تاماملايلى.

كىتابنىڭ بۇ بىر بۆلەك قىسمى ئىلگىرى سىز سىناپ ئۆتكەن 29 ـ 1 غىچە بولغان مەشىقلەردىكى بارلىق تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇللىرى بىلەن زىچ بىرلىشىپ كەتكەن بولۇپ، سىز بۇ تەپەككۇر ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، ھەر خىل قىزىقارلىق پاراڭ تېمىلىرىنى مۇلاھىزە قىلالايسىز. ھەر بىر مەسىلىگە ئالاقىدار تەپەككۇر ئۇسۇلى ئالاھىدە كۆرسىتىلگەن بولۇپ، سىز چوقۇم ئەستايىدىل خۇلاسىلىشىڭىز كېرەك. بەلكىم، سىز بۇ پاراڭ تېمىسىغا ئالاقىدار مەزمۇنلارنى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلارنى چۈشەنمىگەنلىكىڭىز تۈپەيلىدىن، مەلۇم بىر مەسىلىگە ۋاقتىنچە جاۋاب بېرەلمەسلىكىڭىز مۇمكىن. بۇ خىل ئەھۋالغا يولۇققاندا، سىز چوقۇم مۇئەللىم ياكى ئاتا-ئانىڭىزدىن مەسلىھەت سوراپ، ئۇلارنىڭ ياردىمىنى تەلەپ قىلىشىڭىز لازىم. بۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر خىل ئېھتىماللىق، سىز قانداق سوئال سوراپ تەپەككۇر قىلىشنى بىلمەسلىكىڭىز مۇمكىن. ئەگەر بۇنداق بولسا، مەن سىزنىڭ كىتابنىڭ بىرىنچى بۆلۈمىدىكى مەشىقلەرگە قايتىپ، نۆۋەتتە مەشىق قىلىۋاتقان تەپەككۇر ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئالدىدىكى باشلانغۇچ باسقۇچتىكى مۇناسىپ مەشىقلەرنى پىششىق ئوقۇپ چىقىپ، ئاندىن بۇ مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىشنى سىناپ كۆرۈشىڭىزنى تەۋسىيە قىلىمەن.

سىزگە ئامەت تىلەيمەن! ئېلىپ بېرىلماقچى بولغان مەشىقلەر ئۇنچە ئاسان ئەمەس. ئۇلار سىزدىن پەقەت بىلىمنىلا

ئەسكە ئېلىشىڭىزنى ئەمەس، بەلكى ئىزدىنىشىڭىزنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا چۈشەندۈرۈپ قويۇشقا تېگىشلىك بىر نۇقتا، بەزى مەشىقلەرنىڭ جاۋابى پەقەت بىرلا بولماسلىقى مۇمكىن. ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ، بۇ مەشىقلەر ئارقىلىق سىز تەپەككۇر قىلىشقا تېخىمۇ ماھىر، تېخىمۇ ئەقىللىق بولۇپ كېتىسىز. چوقۇم ئۆزىڭىزگە ئىشەنچ بولۇشى كېرەك. سىز تەرەققىي قىلغان بىر چوڭ مېڭىگە ئىگە. پەقەت ئۇنى كۆزگە كۆرۈنەرلىك تەپەككۇر مەسىلىلىرى بىلەن تەمىنلىيەلىسىڭىزلا، ئۇ خۇددى دەرىجىدىن تاشقىرى ھېسابلاش ماشىنىسىدەك چەكسىز كۈچ-قۇدرىتىنى جارى قىلدۇرىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگى تارىسى

ئالتىنچى باب

هايۋاناتلار

ئاتالمىش جانلىق، ئەگەر ئۆسۈملۈك بولمىسا، ئۇنداقتا ئۇ چوقۇم هايۋانات. شۇنىڭ ئۈچۈن، بېلىقلار، قۇشلار، قۇرتلار، ئۆمىلىگۈچى هايۋانلار، يەنە سۈت ئەمگۈچى هايۋانلارنىڭ هەممىسى هايۋاناتلاردۇر. دۇنيادا هازىرغىچە بايقالغان ۋە تۈرى ئېنىقلانغان هايۋاناتلار بىر مىليون خىلدىن ئاشىدۇ ــــ مىكروسكوپ ئارقىلىقلا كۆرگىلى بولىدىغان تاق هۈجەيرىلىك جانلىقتىن تارتىپ، ئېغىرلىقى نەچچە مىڭ تونىنا كېلىدىغان چوڭ تېپتىكى سۈت ئەمگۈچى هايۋانلارغىچە، ئاجايىپ-غارايىپ هايۋانلارنىڭ هەممىسى بار. زور كۆپ قىسىم هايۋانلار يەر شارىنىڭ تۈت ئەتراپىغا تارقالغان بولۇپ، ئۆسۈملۈك ياكى باشقا هايۋانلارنى ئوزۇق قىلىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن بولسا، زور كۆپ قىسىم ئۆسۈملۈكلەر يىلتىزى ئارقىلىق مەلۇم تۇراقلىق جايغا مۇقىملاشقان بولۇپ، سۇ، كاربون تۆت ئوكسىد ۋە قۇياش نۇرى ئارقىلىق ئۆزىگە قۇۋۋەت تولۇقلايدۇ.

هايۋاناتلار ــــ سوغۇق قانلىق هايۋانلار ۋە تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق هايۋان ياكى سۇدا ياشىغۇچى هايۋانلار ۋە قۇرۇقلۇقتا ياشىغۇچى هايۋانلار، ئىنسانلارغا پايدىلىق هايۋانلار ۋە ئىنسانلارغا زىيانلىق هايۋانلار قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ئۇلار هەر

خىل بەدەن ئەزالىرى ئارقىلىق ھاياتلىق پائالىيىتىنى قامدايدۇ ۋە ھايات كەچۈرىدۇ. سوت ئەمگۈچى ھايۋانلار بولسا، بىر خىل ئومۇرتقا سۆڭەكلىك بار تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق ھايۋان بولۇپ، ھامىلە بولۇپ تۇغۇلىدۇ. ئانا سۈتى ئارقىلىق بالىلىرىنى باقىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە، ئەقلىي سەۋىيىسى ئەڭ يۇقىرى سۈت ئەمگۈچى ھايۋان بولسا ئادەم، قۇشلار ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلاردىن باشقا، زور كۆپ سانلىق ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى سوغۇق قانلىق ھايۋاناتلاردۇر.

كۆپ يىللاردىن بېرى، ئىنسانلار ئۇزۇنلۇق ۋە باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن ھايۋانلارنى ئۆلتۈردى. بىراق، بۈگۈنكى كۈندە، نۇرغۇن ئەتىۋارلىق، ئاز ئۇچرايدىغان ۋە نەسلى قۇرۇش ئالدىدا تۇرغان ھايۋانلارنىڭ يەر شارىدىن يوقىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن زور كۈچ بىلەن قوغدالماقتا.

1. تۈرلەرگە ئايرىش

تۆۋەندە بېرىلگەن ھايۋانلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا قايسى تۈرلەرگە تەۋە؟ ئوخشاش بىر تۈرگە تەۋە ئۈچ خىل ھايۋاننى كۆرسىتىپ، بۇ بىر تۈردىكى ھايۋانلارنىڭ نېمە ئۈچۈن باشقا بىر قانچە تۈردىكى ھايۋانلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈڭ.

توشقان شىر كالا ئات ئاكۇلا ئىت

ئوخشىمايدىغان تەرەپلىرى: ______________________

____

2. رەت تەرتىپ

تۆۋەندە بېرىلگەن ھايۋانلار مەلۇم تەرتىپ بويىچە رەتكە تىزىلغان. بۇ رەتكە تىزىش تەرتىپى قانداق ئالاھىدىلىكنى ئاساس قىلىپ بېكىتىلگەن؟

قۇرت چاشقان كىت ئىنسانلار

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

رەتكە تىزىش تەرتىپى: ________________

____

3. پەرقلەندۈرۈپ قىياس قىلىش

بىر قىز ئۆز ئۆيىنىڭ شەخسىي ماشىنا يولىدا بىر ئۆلۈك قۇشنى بايقىدى. ئۇ بۇ قۇشنى چوقۇم مۈشۈك چىشلەپ ئۆلتۈرۈپ قويغان، دەپ ھۆكۈم چىقاردى. ئۇ قانداق پەرەز ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ؟ (بۇ قۇشنى باشقا ھايۋانلار ئۆلتۈردىمۇ، قانداق؟) ئۇ ئۆزىنىڭ يەكۈنىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن قانداق پاكىتقا ئېھتىياجلىق؟

____

____

____

____

____

4. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

سىزنىڭچە مۈشۈكنىڭ ئىككى پۇتى بولماي، تۆت پۇتى بولۇشىنىڭ سەۋەبى نېمە؟

____

____

5. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

يىلان، قۇش، پاقا، ئادەم، شۇنىڭدەك بېلىق تۇرلىرىنىڭ ھەممىسى ھايۋان. بۇ ھايۋانلار بەدىنىدىكى ئەزالارنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە كۆپ مىسال كەلتۈرۈڭ. ئاندىن بۇ ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق بولمىغان ئەزالارنى ئۆچۈرۈپ تاشلاڭ. بۇنىڭدىن، سىز ھايۋانلارغا قانداق يىغىنچاقلاش ۋە خۇلاسىلەش ئېلىپ بارالايسىز؟

بەدەن ئەزالىرى: ____________________

____

____

يىغىنچاقلاپ خۇلاسىلەش: بارلىق ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىدە:

____

____

____

____

6. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى بايانىنى تولۇقلاڭ ھەم كېيىنكى ئىككى شەيئىدە ئالدىدىكى ئىككى شەيئىدىكىگە ئوخشاش باغلىنىش ھاسىل قىلىڭ.

قىزىلگۈل ۋە گۈل، خۇددى بۈركۈت ۋە ________ دەك.

قۇشقاچ ئۇچالايدۇ، خۇددى ئاكۇلا ________ دەك.

يىلان ئىس-ئىس ئاۋاز چىقىرالايدۇ، خۇددى ئىت ________ دەك.

7. يېڭىلىق يارىتىش روھىغا ئىگە يەكۈن

بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى تولدۇرۇپ، تۆۋەندىكى بايانىنى تولۇقلاڭ.

مۇبادا دۇنيادا قۇشلار قايتا مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنداقتا ________

____

بولۇپلا قالماستىن، بۇ ____________________

____________________ دىن دېرەك بېرىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى بەتلىرى
www.uyghurkitap.com

8. قارشى پىكىرنى قوبۇل قىلىش

ئۇۋچىلارنىڭ پىل ئۆلتۈرۈشىنى قوللايدىغان سەۋەبتىن بىر پارچە يېزىڭ. شۇنىڭدەك، قارشى تۇرىدىغان سەۋەبتىن بىر پارچە يېزىڭ.

قوللايدىغان سەۋەب:

____
____
____
____

قارشى تۇرىدىغان سەۋەب:

____
____
____
____

9. ئىجادچانلىققا ئىگە تەتۈر تەپەككۇر

سىز مۈشۈك ھەرگىز قىلالمايدىغان ئىشتىن ئۈچنى ئويلاپ چىقالامسىز؟

a. ____________________________________
b. ____________________________________
c. ____________________________________

10. سېلىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىش

قىسقۇچپاقا بىلەن بېلىقنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى يېزىڭ. ھەر ئىككىلىسى:

a. ____________________________________
b. ____________________________________

c. ______________________________

يەنە قىسقۇچپاقا بىلەن بىلىقنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى يېزىڭ. پەقەت قىسقۇچپاقا:

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

يەتتىنچى باب

قۇشلار

قۇشلار بەدىنىدە پەيلىرى بار ھايۋان. گەرچە بارلىق قۇشلارنىڭ قانىتى بولسىمۇ، بىراق بەزى بەدىنى ئېغىر قۇشلارنىڭ ئۇچۇش قابىلىيىتى يوق. قۇشلار قۇرت يەيدۇ. بۇ جەھەتتە دېھقانلارغا پايدىلىق، بىراق ئۇلار زىرائەتلەر ۋە دانلارنى يېيىشىمۇ مۇمكىن. بۇ جەھەتتىن ئېيتقاندا، دېھقانلارغا زىيانلىق. بارلىق قۇشلار تۇخۇمىدىن باستۇرۇلۇپ چىقىدۇ. قۇش تۇخۇمى بولسا قۇش ئۇۋىسىدا قويۇلىدۇ. زور كۆپ ساندىكى قۇشلار يىلىغا 20 ــ 10 گىچە تۇخۇم چىقىرىدۇ (ئەمما، ئىنسانلار كۆندۈرگەن بىر خىل قۇش ــــ توخۇ بىر يىلدا 250تىن ئارتۇق تۇخۇم تۇغىدۇ).

خۇددى ئىنسانلارغا ئوخشاش قۇشلارمۇ تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق ھايۋان. ياز پەسلىدە، ئۇلار داۋاملىق سۇ كۆلچىكىدە يۇيۇنۇپ، سالقىنلايدۇ. قىش پەسلىدە بولسا، بەزى قۇشلار كۆچۈپ، نەچچە مىڭ كىلومېتىر ئۇچۇپ، ھاۋاسى ئىسسىق بەلۋاغلارغا بېرىپ ئۇزۇقلۇق ئىزدەيدۇ ۋە كۆپىيىدۇ. قۇشلار ئۆزئارا سايراش ئارقىلىق ئالاقە ئېلىپ بارىدۇ، تۇرغان ئورنىنى ئۆزئارا خەۋەر قىلىشىدۇ. خەتەردىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇچۇر ئالماشتۇرىدۇ.

1. ئاچقۇچلۇق سۆزنى تونۇش

قۇشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك سۆز گۇرۇپپىسىدىن بەشنى مىسال قىلىڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپى بولسا، ئۇلارمۇ قوشۇلسۇن.

a. قۇش ئۇۋىسى　　　b. ________________

c. ________________　　　d. ________________

e. ________________　　　f. ________________

2. باغلىنىش پەيدا قىلىش

1- مەشىقتىن بىر قانچە ئاچقۇچلۇق سۆزنى تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرىغا يېزىڭ. ئاندىن بىر نەچچە سۆز بىرىكمىسى يېزىپ، باغلىغۇچى سۆز قىلىپ جۈملىنى تولۇقلاڭ.

باش تېما	باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز
قۇشلار	تۇخۇمىنى	ئۇۋىسىغا تۇغىدۇ
قۇشلار	________________	________________
قۇشلار	________________	________________

3. ئۆزىڭىزنىڭ سوئاللىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ

2- مەشىقتە تۈزگەن ھەر بىر جۈملىڭىزگە قارىتا «نېمە ئۈچۈن ...» ياكى «قانداق قىلىپ ...» شەكلىدىكى سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ. سوئاللىرىڭىزنى يېزىۋېلىپ، ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىشنى سىناپ بېقىڭ.

سوئال: نېمە ئۈچۈن قۇشلار تۇخۇمىنى ئۇۋىسىغا تۇغىدۇ؟

جاۋاب: مۇۋاپىق تېمپېراتۇرىنى ساقلاش ۋە كۈشەندىسىنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قېچىش ئۈچۈن.

سوئال: ________________________________

جاۋاب: ________________________________

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

سوئال: ____________________

جاۋاب: ____________________

4. رەت تەرتىپ

تۆۋەندە بېرىلگەن شەيئىلەر مەلۇم تەرتىپ بويىچە رەتكە تىزىلغان. بۇ رەتتىكى تەرتىپ قانداق ئالاھىدە خۇسۇسىيەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن؟

يوپۇرماق كېپىنەك قۇرت قۇشلار مۈشۈك

رەتكە تىزىش تەرتىپى:

____

5. مۇناسىۋەت دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلىش

بىر ئوغۇل بالا بېقىۋاتقان قۇشىنى يوقىتىپ قويۇپ، «قۇش ئىزدەش ئېلانى» يېزىپ، ئۆيىنىڭ ئەتراپىدىكى بىر دۇكاننىڭ دېرىزىسىگە چاپلاپ قويۇپتۇ. سىزنىڭچە بۇ ئېلاندىكى قايسى مەزمۇنلار ئۇنىڭ ئەتىۋارلىق قۇشىنى تېپىشىغا ياردىمى بولىدۇ؟ مۇناسىپ مەزمۇنلارنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ.

«قۇشۇمنىڭ ئىسمى تام. مەن ئۇنى ئۆتكەن يىلى سېتىۋالغان. ئۇنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن 10 دوللار سەرپ قىلغان. ئۇنىڭ پەيلىرى قارا رەڭدە بولۇپ، كىچىك سېرىق ئېغىزى بار. ئۇ بىر شاتۇت. تام ۋە باشقا ئۈچ قۇش بىر قەپەزدە تۇرىدۇ. كەچتە نەرسە يەپ بولغاندىن كېيىن، چىر-چىر سايرايدۇ».

6. قارار چىقىرىش

سىلەر بىر خىل ھاۋانىنى تاللاپ، سىنىپىڭلارنىڭ ئەتىۋارلىق ھايۋىنى قىلماقچى دەپ پەرەز قىلساق، بۇ ھايۋان ئەتىۋارلىق چاشقان، قۇش ياكى ئالتۇن بېلىق بولۇشى مۇمكىن.

ھەر بىر خىل ھايۋاننىڭ سىنىپىڭلارنىڭ ئەتىۋارلىق ھايۋىنى بولۇشىدىكى پايدىلىق ۋە پايدىسىز تەرىپىدىن بىرنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ئەتىۋارلىق ھايۋان	پايدىلىق تەرىپى	پايدىسىز تەرىپى
ئەتىۋارلىق چاشقان	______	______
قۇش	______	______
ئالتۇن بېلىق	______	______

سىز مىسال كۆرسەتكەن ئەھۋالدىن ئۈچ تۈرنى تاللاپ، بىر يىللىقنىڭ ئەتىۋارلىق ھايۋان تاللاشتا چوقۇم ئويلىشىشقا تېگىشلىك مۇھىم ئامىلى قىلىڭ.

a. ______ b. ______

c. ______

ئۆزىڭىز كۆرسەتكەن مۇھىم ئويلىنىش ئامىللىرىغا ئاساسەن، ھەربىر نامزات ئەتىۋارلىق ھايۋانغا نومۇر قويۇڭ. ھەر بىر ئامىلغا نىسبەتەن 3 نومۇر ئەڭ ماس كېلىدىغانلىقىنى، 2 نومۇر ئوتتۇراھال ماس كېلىدىغانلىقىنى، 1 نومۇر ماس كەلمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

قاراپ باقايلى، ئەڭ ئاخىرىدا قايسى خىل ھايۋاننىڭ ئېرىشكەن نومۇرى ھەممىدىن يۇقىرى؟

ئويلىنىش ئامىلى	ھايۋان		
	ئەتىۋارلىق چاشقان	قۇش	ئالتۇن بېلىق
1- ئامىل			
2-ئامىل			
3-ئامىل			
ئومۇمىي نومۇر			

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

7. تۈرلەرگە ئايرىش

تـۆۋەندىكى ھـەر بىـر گۇرۇپپاپـىدا، باشـقا قۇشـلارغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل قۇش بار. باشقىسىغا ئوخشىمايدىغان قۇشنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىڭ ھەم سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈڭ.

تـۆۋەندىكى ھـەر بىـر گۇرۇپپاپىدا، باشقا بىـر نەچچە خىلـى بىلـەن ئوخشـىمايدىغان بىـر خىـل قـۇش بـار. باشقىسـىغا ئوخشىمايدىغان قۇشنى يۇمىلاق ئىچىگە ئېلىڭ ھەم سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈڭ.

گۇرۇپپا	باشقا قۇشلارغا ئوخشىمايدىغان سەۋەب
a. بۈركۈت، قۇشقاچ، كەپتەر	______________
b. تۆگىقۇش، سىغىزخان، پىنگۋىن	______________
c. ئۆردەك، ئاققۇ، سا	______________

8. ئىجادچانلىقا ئىگە ئالماشتۇرۇپ تاللاش

قەپـەز ئىشـلەتمەي تـۇرۇپ قۇشـلارنى ئىـدارە قىلغىلـى بولىدىغان ئۇسۇلدىن ئاز بولغاندا ئىككىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______________

b. ______________

9. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

تـۆۋەندىكى جەدۋەلدە، ئەگـەر مـەلۇم خىـل قـۇش مـەلۇم بىـر ئالاھىدىلىككە ئىگە بولسا، مۇناسىپ بوش ئورۇنغا «ھەئە» دەپ تولدۇرۇڭ. مۇشۇ جەدۋەلگە ئاساسەن، سىز قۇشلارغا قارىتا قانداق يىغىنچاقلاپ ۋە خۇلاسە چىقىرالايسىز.

قۇش	ئالاھىدىلىكى: ئۇۋا ياسايدۇ	ئىككى پۇتى بار	تۇمشۇقى بار	ئۇچالايدۇ	تۇخۇم تۇغىدۇ	گۆشخور
تۆگىقۇش						
ئۇزۇن قۇيرۇق شاتۇت						
قۇشقاچ						
بۈركۈت						
كەپتەر						

خۇلاسە: بارلىق قۇشلارنىڭ ھەممىسى:

____

____

10. ئوخشىمىغان پىكىرنى قوبۇل قىلىش

لۇسىيە بىر شاتۇتنى ئەتىۋارلىق ھايۋان قىلىپ باقماقچى بولدى. بىراق ئاپىسى قوشۇلمىدى. ئەتىۋارلىق ھايۋان شاتۇتنى بېقىشنى قوللايدىغان ئىككى سەۋەب ۋە قارشى تۇرىدىغان ئىككى سەۋەبنى يېزىڭ.

قوللايدىغان سەۋەب:

a. ______________________________

b. ______________________________

قارشى تۇرىدىغان سەۋەب:

a. ______________________________

b. ______________________________

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

11. پەرەز قىلىش

سىزنىڭچە قۇشلار يەيدىغان ئوزۇقلۇقنىڭ قايسى خىل تۈرلىرى بار؟ تۆۋەندىكىدەك ئەھۋال ئاستىدا، قۇشلار قانداق ئوزۇق ئىزدەيدۇ؟

a. ئۇنىڭ كىچىك ۋە چىڭ بىر قىسقا تۇمشۇقى بولۇپ، ھەتتا ئۇچالايدۇ.

---

b. ئۇنىڭ بىر جۈپ ئۇزۇن پۇتى ۋە بىر ئۇزۇن تۇمشۇقى بار.

---

c. ئۇنىڭ بىر جۈپ كىچىك ئەپلىك تىرنىقى ۋە ئىنچىكە، ئۇزۇن ئەگرى تۇمشۇقى بار.

---

d. ئۇنىڭ بىر جۈپ ئۇزۇن ئەگرى تىرنىقى ۋە ئەگرى ئۇچلۇق تۇمشۇقى بار.

سەككىزىنچى باب

ئالاقە ۋە ئالماشتۇرۇش

ئالاقە ۋە ئالماشتۇرۇش بولسا ئۈچۈردىن بىرلىكتە بەھرىمەن بولۇشتۇر. بىز ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بېرىشتا ئىشلىتىلىدىغان ۋاسىتىلەر تىل، يېزىق، سىگنال يوللاش، رەسىم سىزىش، چىراي ئىپادىسى قوللىنىش ۋە ئىما-ئىشارەت تىلى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تاش-ئۆڭكۈر سۈرەتلىرى بولسا بىر خىل ئەڭ قەدىمىي ئالماشتۇرۇش ۋاسىتىسى بولۇپ، خاتىرىلەش ۋە ئۈچۈردىن ئورتاق بەھرىمەن بولۇشقا ئىشلىتىلىدۇ. سۈنئىي ھەمراھ، كابېل، يورۇقلۇق تالاسى ۋە ئېلېكترون ئىلمى جەھەتتىكى كەشپىيات يارىتىشلار ئارقىلىق، بىز ھازىر پۈتۈن دۇنيادىكى 10 مىليارد ئادەم بىلەن بىرلا ۋاقىتتا، خەۋەر-ئالاقە ئېلىپ بارالايدىغان شارائىتقا ئىگە بولدۇق. ئېلېكترونلۇق پوچتا يوللانمىسى، فاكس، شۇنىڭدەك خەلقئارالىق مۇناسىۋەت تورى قاتارلىق بۇ ئەڭ يېڭى كەشپىياتلار، بىزنىڭ ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلىمىزنى ئۆزگەرتتى.

غار ئادىمى رەسىم سىزىش ئارقىلىق ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بارغاندىن بېرى، بىز ئىنتايىن ئۇزۇن بىر يولنى بېسىپ ئۆتتۇق. قەدىمكى مىسىرلىقلارنىڭ شەكىلسىمان يېزىقى، ئۈچۈرنى كۆرۈشلۈك خاتىرىلەش جەھەتتە بىر چوڭ ئىلگىرىلەشكە

ئىگە قىلدى. مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 15- ئەسىردە مەتبەئەنىڭ كەشىپ قىلىنىشىمۇ بىر غايەت زور ئۆچۈشتۇر، چۈنكى بۇ تېخنىكا ماشىنىلاشقان كىتاب ئىشلەپچىقىرىش يولى بىلەن تەمىنلىدى. مەتبەئە كەشىپ قىلىنىشتىن ئىلگىرى، سانى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان ئاز بىر قىسىم كىتابلار قول بىلەن يېزىش ئۇسۇلى بويىچە ئىشلىنەتتى. ئۇ ۋاقىتتا، كىتابلار پەقەت ئاز بىر قىسىم باي ئادەملەردىلا بولاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوقۇش ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەملەرمۇ ئىنتايىن ئاز ئىدى. كېيىن، زامانىۋىلىشىش دەرىجىسى يۇقىرىراق دەۋرلەردە، كىشىلەر گېزىت ۋە ئاممىۋى كۇتۇپخانىلاردىن ئىبارەت ئىككى خىللا مەتبەئەلىك ئۆچۈر ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلىغا ئىگە ئىدى.

1. سېلىشتۇرۇش

گېزىت ۋە كىتابنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ھەر ئىككىلىسى:

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

يەنە گېزىت بىلەن كىتابنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى يېزىڭ.

پەقەت گېزىتلا:

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

2. رەت تەرتىپ

تۆۋەندە بېرىلگەن شەيئىلەر مەلۇم تەرتىپ بويىچە رەتكە تىزىلغان. بۇ رەتتىكى تەرتىپ قانداق ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئاساسەن بەلگىلەنگەن.

خەت-چەك　　گېزىت　　كىتاب　　قامۇس

رەتكە تىزىش قائىدىسى:

---

3. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى بايانلار ئىچىدە بىرى ھەقىقەت. ھەقىقەتنى ئاستىغا سىزىپ ئىپادىلەڭ.

a. تېلېۋىزور نومۇرلىرى سىممىسىز رادىئو نومۇرلىرىدىن قىزىقارلىق.

b. سىممىسىز رادىئو تېلېۋىزوردىن بۇرۇن كەشىپ قىلىنغان.

c. سىزنىڭ كىتابتىن ئۆگىنىۋالغان نەرسىلىرىڭىز، تېلېۋىزوردىن ئۆگىنىۋالغان نەرسىلەردىن كۆپ.

d. ئەڭ ئاخىرىدا گېزىتكە ئېھتىياجلىق بولمايدۇ.

نېمە ئۈچۈن بۇنى ھەقىقەت دەيمىز؟

---

4. پەرقلەندۈرۈپ قىياس قىلىش

بۈگۈن ئەتىگەن لى ئەپەندىم مۇشتەرى بولغان گېزىت ئۇنىڭ پوچتا ساندۇقىغا سېلىنمىغان. ئۇ ئىنتايىن ئەجەبلىنەرلىك

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ھېس قىلىدى ھەم بەلكىم گېزىت توشۇغۇچى بۇگۈن ئاغرىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ پەرەز قىلىدى.

a. لى ئەپەندىم، پوچتىكەشتە يۈز بەرگەن نېمە ئىشقا قانداق پەرەز قىلىدى؟

____

____

____

b. سىزنىڭچە، لى ئەپەندىم نېمە ئۈچۈن بۇنداق پەرەز قىلىدۇ؟

____

____

____

c. لى ئەپەندىمنىڭ بۇ پەرىزىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، سىز قانداق پاكىتقا ئېھتىياجلىق؟

____

____

____

5. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

تۆۋەندىكى ۋاستىلەرگە ئاساسەن، ھەر بىر ۋاستىگە ئىگە بولغان ئالاھىدىلىككە ئالاقىدار چوڭ بىر جەدۋەل تۈزۈپ چىقىڭ. ئاندىن ھەممە ۋاستىگە ئورتاق ئىگە بولمىغان ئالاھىدىلىكنى ئۈچۈرۈۋېتىڭ.

سىمسىز رادىئو	گېزىت	كىتاب	تېلېۋىزور

________ ________ ________ ________

________ ________ ________ ________

________ ________ ________ ________

________ ________ ________ ________

مەلۇم بىر خىل ئالاھىدىلىك، مۇشۇ ۋاسىتىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئورتاقمۇ-يوق؟ يىغىنچاقلاپ خۇلاسىلەڭ:

بارلىق ۋاسىتىلەرنىڭ ھەممىسى:

____

____

6. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

نېمە ئۈچۈن نۇرغۇن قاتناش بەلگە تاختىلىرى قارا رەڭلىك خەت بىلەن يېزىلىدۇ ھەم سېرىق رەڭنى تەگ رەڭ قىلىدۇ؟

____

____

7. ئىجادىيلىققا ئىگە يەكۈن

بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى قويۇپ، تۆۋەندىكى بايانىنى تولۇقلاڭ. مۇبادا دۇنيادا ئەمدى ھېسابلاش ماشىنىسى بولمايدىغان بولسا، ئۇنداقتا ________________

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ________________________

____________________ دىن دېرەك بېرىدۇ.

8. ئوخشىمىغان پىكىرنى قوبۇل قىلىش

بىر پارچە خەلقئارالىق ئىنتېرنېت تورىنى كەڭ ئىشلىتىشنى قوللايدىغان سەۋەب يېزىڭ ھەم بىر پارچە قارشى تۇرىدىغان سەۋەب يېزىڭ.

a. قوللايدىغان سەۋەب:

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

b. قارشى تۇربدىغان سەۋەب:

كۆرسەتكەن سەۋەبلىرىڭىزنى باشقىلار بىلەن بىرلىكتە مۇھاكىمە قىلىڭ، خەلقئارالىق ئىنتېرنېت تورىنى كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىشنى خالىمايدىغانلىقىڭىزنىڭ سەۋەبىنى ياقلىيالامسىز؟

9. ئىجادچانلىقتا ئىگە تەتۈر تەپەككۇر

گېزىت ئوقۇسىڭىز بولمايدىغان سورۇندىن ئۈچنى ئويلىيالامسىز؟

a.
b.
c.

10. ئاچقۇچلۇق سۆزنى جەزملەشتۈرۈش

تېلېۋىزورغا مۇناسىۋەتلىك سۆز بېرىكمىسىدىن بەشنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپ پىكرى بولسا ئۇنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ.

a. ئېلان　　b.
c.　　d.
e.　　f.

11. باغلىنىش پەيدا قىلىش

10- مەشىقتىن بىر قانچە ئاچقۇچلۇق سۆز تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرىغا يېزىڭ. ئاندىن يەنە بىر قانچە سۆز بىرىكمىسى مىسال كەلتۈرۈپ، ئۇنى باغلىغۇچى سۆز قىلىپ جۈملىنى ئاخىرلاشتۇرۇڭ.

باش تېما	باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز
تېلېۋىزور	ئېلان-تەشۋىقات ئۈچۈن	ئىشلىتىلىدۇ
تېلېۋىزور	______	______
تېلېۋىزور	______	______

12. ئۆزىڭىزنىڭ سوئالىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ

11- مەشىقتە تۈزگەن ھەر بىر جۈملىگە قارىتا، «نېمە ئۈچۈن ...» ياكى «قانداق ...» شەكلىدىكى سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ ھەم سوئاللىرىڭىزنى يېزىۋېلىپ، جاۋاب بېرىپ بېقىڭ.

سوئال: نېمە ئۈچۈن تېلېۋىزور ئېلان-تەشۋىقات ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ؟

جاۋاب: چۈنكى، تېلېۋىزور كۆرىدىغان ئادەمنىڭ سانى كۆپ بولۇپلا قالماستىن، تېلېۋىزور ئارقىلىق كونكرېت مەھسۇلاتنى جانلىق، ھەرىكەتلىك، ئوبرازلىق كۆرگىلى بولىدۇ.

سوئال: ______________________

جاۋاب: ______________________

____

____

سوئال: ______________________

جاۋاب: ______________________

____

____

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىكى تارىسى

توققۇزىنچى باب

دىنوزاۋۇر

دىنوزاۋۇر تەخمىنەن 65 مىليوندىن 220 مىليون يىللار ئىلگىرىكى يەر شارىدا ياشىغان سوغۇق قانلىق ئۆمىلىگۈچى هايۋان بولۇپ، ئۇ ۋاقىتتىكى يەر شارىنىڭ كىلىماتى ئومۇميۈزلۈك هالدا مۆتىدىل ۋە هۆل ئىدى. دىنوزاۋۇرلارنىڭ بەزى تۈرلىرى ئوتخور، بەزى تۈرلىرى گۆشخور ئىدى. بەزى تۈردىكى دىنوزاۋۇرلارنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 27 مېتىر بولۇپ، ئۈچ قەۋەتلىك بىنانىڭ ئېگىزلىكىگە تەڭ كېلەتتى. يەنە بەزى تۈردىكىلىرىنىڭ ئېگىزلىكى بولسا 0.9 مېتىرغىمۇ يەتمەيتتى. بەزى تۈردىكى دىنوزاۋۇرلارنىڭ بەدەن ئېغىرلىقى 80 توننىغا يېتىدىغان بولۇپ، بىر ئافرىقا پىلىنىڭ 10 هەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ.

دىنوزاۋۇرلار قالدۇرۇپ كەتكەن سۆڭەك ۋە تۇياق ئىزلىرى نەچچە يۈز مىليون يىللاردىن بويان لاي توپىلار بىلەن كۆمۈلۈپ قالغان. يەر قاتلىمى بېسىمىنىڭ تەسىرىدە، دىنوزاۋۇرلارنىڭ ئىزلىرى مەزمۇت قۇرام تاشقا ئايلانغان. بۈگۈنكى كۈندە، ئالىملار بۇ قۇرام تاشلاردىن ئىنتايىن قەدىمكى دىنوزاۋۇرلارنىڭ سۆڭىكى، تۇياق ئىزى ۋە تۇخۇمىنى تاپتى. بۇ ماتېرىياللار ئۇلارنىڭ نەچچە يۈز يىل ئىلگىرى يەر شارىدا ياشىغان جانلىقلارنىڭ تۇرمۇش

مەنزىرىسىنى سۈرەتلەشكە ياردەم بەردى. ساقلىنىپ قالغان سۆڭەك، ئاياق ئىزلىرىنىڭ قالدۇقلىرى تاشقا ئايلانغان جىسىم دەپ ئاتىلىدۇ.

مەلۇم تۈردىكى دىنوزاۋۇر، مەسىلەن، پادىشاھ دىنوزاۋۇر ئەزەلدىن سۇنى ياخشى كۆرمەيدۇ. باشقا تۈردىكى دىنوزاۋۇرلار بولسا، مەسىلەن، گۈلدۇرماما دىنوزاۋۇر بولسا ئۇزۇن ۋاقىت سۇدا ياشاشنى ياخشى كۆرىدۇ. بۇ يەردە بەش خىل دىنوزاۋۇرنىڭ بەزى تېخىمۇ ئىنچىكە ئالاھىدىلىكلىرىگە ئائىت ماتېرىيال بار.

دىنوزاۋۇر	ئالاھىدىلىكى					
	ئۆتكۈر چىشلىق	بويىنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى	پۇتىنىڭ سانى	مېڭە ھەجمى كىچىك	تۇخۇملايدۇ	گۆشخور
پادىشاھ دىنوزاۋۇر	ھەئە	قىسقا	4	ھەئە	ھەئە	ھەئە
گۈلدۇرماما دىنوزاۋۇر	ياق	ئۇزۇن	4	ھەئە	ھەئە	ياق
خەنجەرلىك دىنوزاۋۇر	ياق	قىسقا	4	ھەئە	ھەئە	ياق
قۇشسىمان دىنوزاۋۇر	ياق	قىسقا	4	ھەئە	ھەئە	ياق
ئۈچ مۈڭگۈزلۈك دىنوزاۋۇر	ياق	قىسقا	4	ھەئە	ھەئە	ياق

1. سېلىشتۇرۇش

دىنوزاۋۇر بىلەن پىلنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ھەر ئىككىلىسى:

a. ________________

.b ____

.c ____

يەنە دىنوزاۋر بىلەن پىلنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

پەقەت دىنوزاۋرلار:

.a ____

.b ____

.c ____

2. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى بايانلارنىڭ ئىككىسى ھەقىقەت. ھەقىقەتنى ئاستىغا سىزىپ ئىپادىلەپ، سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈڭ.

a. دىنوزاۋر تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق ھايۋان ئەمەس.

b. دىنوزاۋرلارنىڭ يوقىلىپ كېتىش سەۋەبى، بەدىنى كىچىكرەك ھايۋانلار ئۇلارنىڭ تۇخۇملىرىنى يەپ كەتكەنلىكىدە.

c. بەلكىم كەلگۈسى بىر كۈنى ئالىملار تەجرىبىخانىدا دىنوزاۋرنى تۇخۇمدىن چىقىرالىشى مۇمكىن.

d. دىنوزاۋر ھاياتىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئوكسىگېنغا موھتاج.

نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى ھەقىقەت دەيمىز؟

____

____

3. پەرقلەندۈرۈپ قىياس قىلىش

مارىنىڭ ھۆكۈمىگە ئاساسلانغاندا، دىنوزاۋرلارنىڭ يوق بولۇپ كېتىش سەۋەبى، بەدىنى كىچىكرەك ھايۋانلارنىڭ دىنوزاۋرنىڭ تۇخۇمىنى ئىزدەشنى ئۆگىنىۋالغانلىقى ۋە بۇ تۇخۇملارنى يەۋالغانلىقىدىن بولغان. مارى قانداق پەرەز قىلدى؟ يەنە قانداق

سەۋەبلەر دىنوزاۋرلارنىڭ يوقىلىپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؟

4. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

سەكرىگۈچى دىنوزاۋر دىنوزاۋرلارنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئىگىلىگەن بىلىملىرىڭىزگە ئاساسلىنىپ ھەم ئالدىدىكى دىنوزاۋرلارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئائىت جەدۋەلدىن پايدىلىنىپ، سىز جەزملەشتۈرەلەيدىغان سەكرىگۈچى دىنوزاۋرغا ئائىت ھەقىقەتتىن تۆتنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a.

b.

c.

d.

Mega saurus جەنۇبىي ئافرىقىدا ياشايدىغان بىر خىل ئۆمىلىگۈچى ھايۋان بولۇپ، ئۇلار تۇخۇم تۇغىدۇ. تۆت پۇتى بار، ئوت-چۆپنى ئاساسىي يېمەكلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە مېڭە ھەجىمى ئىنتايىن كىچىك. ئۇلار دىنوزاۋرمۇ؟ نېمە ئۈچۈن؟ شۇنداق ياكى شۇنداق ئەمەسلىكىنىڭ سەۋەبىنى يېزىڭ.

5. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

a. نېمە ئۈچۈن گۈلدۈرماما دىنوزاۋر شۇنچە ئۇزۇن بىر بويۇنغا ئېھتىياجلىق؟

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

____

b. نېمە ئۈچۈن دىنوزاۋۇرلار باشقا ئۆمىلىگۈچى هايۋانلارغا ئوخشاش بالا تۇغماستىن تۇخۇم تۇغۇپ كۆپىيىدۇ؟

____

____

6. تەتۈر تەپەككۇر

پادىشاھ دىنوزاۋۇرنىڭ تۇتۇشى ۋە يېيىشى قىيىن بولغان ئىككى خىل هايۋاننى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ________________________________

b. ________________________________

دىنوزاۋۇرنى جاۋاب قىلىپ، بۇ جاۋابقا قارىتا ئىككى سوئال لايىھىلەڭ.

سوئال: ________________________________

سوئال: ________________________________

7. سەۋەب ـ نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى باياندىن نەتىجىنى تېپىپ، سەۋەب بىلەن نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈڭ.

a. گۈلدۈرماما دىنوزاۋۇرنىڭ غايەت زور بىر بەدىنى بار، ئەمما بېشى ئىنتايىن كىچىك. بىر كۈننىڭ زور كۆپ قىسىم ۋاقتىنى ئوزۇقلۇق يېيىشكە سەرپ قىلىدۇ.

b. پادىشاھ دىنوزاۋۇر تاغقا چىقىشى بىلەنلا گۈلدۈرماما دىنوزاۋۇر كۆل سۈيىگە سەكرەپ كىرىپ كەتتى.

8. پەرەز قىلىش

a. ئالدىدىكى دىنوزاۋۇرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئائىت جەدۋەلدىن پايدىلىنىپ، قايسى خىل دىنوزاۋۇرنىڭ يەر شارىدىن ئەڭ ئاخىرىدا يوقالغانلىقىنى پەرەز قىلىڭ. نېمە ئۈچۈن؟ سەۋەبىڭىزنى بايان قىلىڭ.

ئەڭ ئاخىرىدا يوقالغان دىنوزاۋۇر بولسا: ________________

سەۋەب: ____

____

b. ئەگمە دىنوزاۋۇر دىنوزاۋۇرلارنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇلار تېز سۈرئەتتە يۈگۈرۈش ۋە دەرەخ ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇش ئارقىلىق ئۆزىنى قوغدايدۇ. بۇلارغا ئاساسەن، سىز ئۇلارنىڭ .... پەرەز قىلالامسىز.

1. بەدەن شەكلىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى؟

____

____

2. يېمەكلىكى؟

____

____

3. چىشى؟

____

____

c. خەنجەرلىك دىنوزاۋۇر دىنوزاۋۇرلارنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ چىشى ئانچە ئۆتكۈر ئەمەس ھەمدە تېز يۈگۈرىيەلمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇ ئۈزەلمەيدۇ. بەدىنى چوڭ بولغاچقا، يوشۇرۇنۇشقىمۇ ئامالسىز، سىزنىڭچە ئۇلار ئۆزلىرىنى قانداق قوغدايدۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

____

____

d. ئەگەر مەلۇم خىل دىنوزاۋر ئۆتكۈر چىشلىرى ۋە پۇت پەنجىلىرى بولسا، سىزنىڭچە ئۇلار نېمىنى يېمەكلىك قىلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن؟

____

____

9. يېڭىلىق يارىتىشقا ئىگە يەكۈن

بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى تولدۇرۇپ، تۆۋەندىكى جۈملىنى تولۇقلالاڭ.

مۇبادا ھازىر دۇنيادا ئاۋۋالقىدەكلا دىنوزاۋر مەۋجۇت بولىدىغان بولسا، ئۇنداقتا ______________________________

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______________________________

____

______________________ دىن دېرەك بېرىدۇ.

ئونىنچى باب

ئېنېرگىيە

ئېنېرگىيە بولۇش ئىش ئىشلەش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشنى كۆرسىتىدۇ. قۇياش — يەر شارىدىكى ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئاساسلىق ئېنېرگىيە مەنبەسى. ئىنسانلار يەنە خىمىيىلىك ماددا، ئېلېكتر سىستېمىسى، مېخانىكا، دېڭىز سۇيىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە پەسىيىشى، شامال كۈچى ۋە يادرو رېئاكسىيە كۈچىدىن ئېنېرگىيىگە ئېرىشەلەيدۇ. ئىپتىدائىي ئىنسانلار ئوت، شامال كۈچى ۋە ھايۋاناتلارنى ئېنېرگىيە مەنبەسى قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھەر تۈرلۈك خىزمەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا ئىشلەتكەن. يەر شارىدىكى نېفىت زاپىسى، تەبىئىي گاز ۋە كۆمۈرنى ئىشلىتىپ بولغان ۋاقىتتا، ئىنسانلار تېخىمۇ كۆپ ھالدا قۇياش ئېنېرگىيىسى ۋە يادرو ئېنېرگىيىسىدىن توك چىقىرىپ، ماشىنا ۋە ئېلېكتر سايمانلىرىغا ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلىپ ئىشلەتمەي بولمايدۇ.

1. سېلىشتۇرۇش

ئاۋاز بىلەن نۇرنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئاندىن يەنە ئاۋاز بىلەن نۇرنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرىسى

ئاۋاز ۋە نۇرنىڭ ھەر ئىككىلىسى	پەقەت ئاۋازلا
a. ______	a. ______
b. ______	b. ______
c. ______	c. ______

2. رەت تەرتىپ

تۆۋەندىكى شەيئىلەرنى مەلۇم تەرتىپ بويىچە رەتكە تىزىڭ. ئاندىن سىزنىڭ قانداق ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئاساسەن، بۇ رەت تەرتىپنى بېكىتكەنلىكىڭىزنى چۈشەندۈرۈڭ.

نۇر ئىسسىقلىق ئاۋاز

سىز تىزغان تەرتىپ:

______

رەتكە تىزىشقا ئىشلەتكەن ئالاھىدە خۇسۇسىيەت:

______

______

3. مۇناسىۋەت دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلىش

بىز تۆۋەندىكى ئېنېرگىيە مەنبەسىدىن پايدىلىنىپ توك چىقىرىپ، ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى توك كۈچى بىلەن تەمىنلەيمىز. ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسىنىڭ بولسا ئۆز ئالدىغا پايدا-زىيان تەرىپى بار. ھەر بىر ئېنېرگىيە مەنبەسىنىڭ بىر تۈرلۈك ئالاھىدىلىكى ۋە بىر تۈرلۈك يېتەرسىزلىكىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

قۇياش نۇرى شامال كۈچى كۆمۈر يادرو رېئاكسىيىسى

ئېنېرگىيە مەنبەسى	پايدىلىق تەرىپى	پايدىسىز تەرىپى
قۇياش نۇرى	______	______
شامال كۈچى	______	______

كۆمۈر ________ ________

يادرو رېئاكسىيىسى ________ ________

ئۇنىڭ ئىچىدىن بىر خىل ئۇسۇلنى تاللاپ، مەلۇم بىر دۆلەتنىڭ توك چىقىرىش ئۇسۇلى قىلغاندا، ئويلىنىشقا تېگىشلىك مۇناسىۋەتلىك ئامىللار قايسى؟

ئويلىنىشقا تېگىشلىك ئامىل:

____

____

4. سەۋەب ـ نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى جەدۋەلدىكى بوش ئورۇنغا مۇناسىپ كېلىدىغان سەۋەب ـ ياكى نەتىجىنى تولدۇرۇڭ.

نەتىجە	سەۋەب
گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى	________
________ ________	قۇياش نۇرى يامغۇر تامچىلىرىنىڭ ئۈستىگە چۈشتى
________	ھەددىدىن زىيادە ئۇلترا بىنەپشە نۇر
________	ھەددىدىن زىيادە سۇركىلىش كۈچى

5. لايىھەلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

نېمە ئۈچۈن لوپا ئەينەكنىڭ ئۈستىگە ئۆتكۈزگۈچ ئەينەك ئورنىتىش كېرەك...

a. چۈنكى، ئۆتكۈزگۈچ ئەينەكنىڭ ئەگمە سىرتقى يۈزى بار؟

____

____

b. چۈنكى، ئۆتكۈزگۈچ ئەينەك ئادەتتە ئەينەكتىن ياسىلىدۇ؟

6. تۈرلەرگە ئايرىش

تۆۋەندىكى ھەر بىر شەيئىلەر جەدۋىلىدە، ئۈچ خىل شەيئى قالغان ئۈچىدىن بىر ئاز پەرقلىنىدۇ. بۇ ئۈچ خىل شەيئىنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىپ بىر گۇرۇپپا قىلىڭ ھەم بۇ گۇرۇپپا شەيئىنىڭ قالغان ئۈچىگە ئوخشىمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈڭ.

نېفىت، قۇياش نۇرى، شامال كۈچى، كۆمۈر، تەبىئىي گاز، دولقۇننىڭ كۆتۈرۈلۈپ پەسىيىشى

قالغان شەيئى بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

كۆلەڭگە، مۇزىكا، ئۆتكۈزگۈچ ئەينەك، دومباق ئاۋازى، قولاق، يورۇقلۇق

قالغان شەيئى بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

كۈچ، تېمپېراتۇرا، ئىزولياتور، ئېغىرلىق، ئىتتىرىش كۈچى، قايناش

قالغان شەيئى بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

كىتاب تور بېكىتى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىنبىر ئادرېسى www.uyghurkitap.com

مىس، پىلاستىر، ئەينەك، تۆمۈر، ياغاچ، پولات

قالغان شەيئى بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

____

____

7. ئاچقۇچلۇق سۆزنى تونۇش

ئېنېرگىيە بىلەن مۇناسىۋەتلىك تاق سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسىدىن بەشنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپ پىكرى بولسا، ئۇنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ.

a. ئىش ئىشلەش　　b. ____________

c. ____________　　d. ____________

e. ____________　　f. ____________

8. مۇناسىۋەت پەيدا قىلىش

7- مەشىقتىن بىر نەچچە ئاچقۇچلۇق سۆز تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرىقى قۇرىغا يېزىڭ. ئاندىن بىر قانچە سۆز بىرىكمىسى يېزىپ، باغلىغۇچى سۆز قىلىپ جۈملىنى تولۇقلاڭ.

باش تېما	باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز
ئېنېرگىيە	بەدىنىمىزنى	ئەمگەك قىلالايدىغان قىلىدۇ.
ئېنېرگىيە	____________	____________
ئېنېرگىيە	____________	____________

9. ئۆزىڭىزنىڭ سوئالىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ

سىز 8- مەشىقتە تۈزگەن ھەر بىر جۈملىگە قارىتا، «نېمە ئۈچۈن...» ياكى «قانداق قىلىپ...» دېگەن شەكىلدىكى سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، سوئاللىرىڭىزنى يېزىۋېلىڭ ھەم

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جاۋاب بېرىپ سىناپ بېقىڭ.

سوئال: نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ بەدىنىمىز ئېنېرگىيە ئارقىلىقلا ئەمگەك ئېلىپ بارالايدۇ؟

جاۋاب: چۈنكى، پەقەت مۇشۇنداق بولغاندىلا، بىزنىڭ مۇسكۇل ۋە سۆڭەكلىرىمىز ھەرىكەتلىنەلەيدۇ.

سوئال: ____________________

جاۋاب: ____________________

____

سوئال: ____________________

جاۋاب: ____________________

____

10. تېخىمۇ كۆپ سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇش

ئاۋازنى ئاساسىي تېما قىلىپ، ئىككى سوئال لايىھىلەڭ. سوئال A قۇردىكى بىر سۆزنى ئاساس قىلىپ، B قۇردىكى يەنە بىر سۆز بىلەن قوشۇلۇشتىن تۈزۈلىدۇ. ئۆزىڭىز لايىھىلىگەن سوئالغا جاۋاب بېرىپ كۆرۈڭ.

A قۇر

نېمە، قەيەر/ قاچان، قايسى بىرى، كىم، نېمە ئۈچۈن، قانداق

B قۇر

بولسا، قىلىپ، بولۇش، بەلكىم، كەلگۈسىدە، ئېھتىمال

سوئال: قانداق ۋاقىتتا ئاۋاز پەيدا بولىدۇ؟
جاۋاب: جىسىملار ھاۋا بوشلۇقىدا تەۋرەنگەندە ئاۋاز پەيدا بولىدۇ.

سوئال: ____________________

جاۋاب: ____________________

____

سوئال: ____________________

جاۋاب: ____________________

____

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

ئون بىرىنچى باب

يېمەكلىك

يېمەكلىك بىزنى ئۆسۈپ يېتىلىش، ھەرىكەت قىلىش ۋە سالامەتلىكىمىزنى ساقلاشتا ئېھتىياجلىق بولغان ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئۆسۈملۈكلەر ئۆزى يېمەكلىك ياسىيالايدۇ. بىراق، ھايۋاناتلار چوقۇم ئۆسۈملۈك ياكى باشقا ھايۋانلارنى يېمەكلىك مەنبەسى قىلىدۇ. مەلۇم دۆلەتلەردە ئوزۇقلۇق قىس بولغاچقا، ئۇ يەردىكى كىشىلەر ھاياتنى قامداش ئۈچۈن، بىر كۈننىڭ زور كۆپ قىسمىنى يېمەكلىك ئىزدەشكە سەرپ قىلىدۇ.

قوناق، بۇغداي، گۈرۈچ قاتارلىق دانلىق زىرائەتلەردىن بولكا، ئۈماچ، تورت قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى ياسىغىلى بولىدۇ. سەي-كۆكتات ۋە مېۋىلەر ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى ۋە گۈل بەرگىلىرىدىن كېلىدۇ. گۆشلۈك يېمەكلىكلەر بولسا، قۇشلار، بېلىق ۋە مەلۇم قۇرۇقلۇق ھايۋانلىرىدىن كېلىدۇ. ھايۋاناتلار يەنە بىزنى تۇخۇم، ماي ۋە يەنە ھەر خىل سۈت مەھسۇلاتلىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدىغان سۈت بىلەن تەمىنلەيدۇ.

شېكەر ۋە كراخمال يەنە كاربون سۇ بىرىكمىلىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئادەتتە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ پېچىنە-پىرەنىك، كەمپۈت ۋە بولكا قاتارلىق يېمەكلىكلەر ياسىلىدۇ. ياغ ۋە كاربون سۇ بىرىكمىلىرى بىزنىڭ بەدىنىمىزدىكى ئاساسلىق «يېقىلغۇ

مەنبەسى» بولۇپ، «كۆيۈش» ئارقىلىق، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى ۋە ياغلار بەدىنىمىزنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى ساقلايدۇ ھەم ھەرىكەتكە كېرەكلىك ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەيدۇ.

ۋىتامىن ۋە مىنېرال ماددا بولسا، يېمەكلىكتىكى مۇھىم ئوزۇقلۇق تەركىب. تۇخۇم، بېلىق، شاكاللىق مېۋە، يەنە سۈتتىن ياسالغان مەھسۇلاتلاردىكى ئاقسىل قاتارلىقلار بەدىنىمىزنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى ھەم ئورگانىزملارنىڭ زەخىملىنىشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ.

ۋىتامىن/ مىنېرال ماددا	ئىشلىتىلىشى
ۋىتامىن A	يوقۇملۇق كېسەللىكلەرگە قارشى تۇرۇش، كۆز ۋە تېرىنىڭ ساغلاملىقىنى ساقلاش
ۋىتامىن B	مۇسكۇل، نېرىپ ۋە بەدەننىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە پايدىلىق
ۋىتامىن C	يۈرەك قان تومۇر سىستېمىسىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە پايدىلىق
تۆمۈر	قىزىل قان ھۈجەيرىسى ياسايدۇ
كالتسىي	سۆڭەك ۋە چىشنىڭ ساغلام ۋە چىڭ، مەزمۇتلۇقىنى ساقلايدۇ

1. سېلىشتۇرۇش

شېكەر بىلەن تۇزنىڭ ئۈچ خىل ئىشلىتىلىش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ھەر ئىككىلىسى:

a. ____________________

b. ____________________

c. ____________________

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

يەنە شىپكەر بىلەن تۈزنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. پەقەت شىپكەرلا:

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

2. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۆلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى جۈملىنى تولۇقلاڭ. كەينىدىكى ئىككى خىل شەيئى ئوتتۇرىسىدا ئالدىدىكى ئىككى خىل شەيئىگە ئوخشاش مۇناسىۋەت شەكلى ھاسىل قىلىڭ.

a. شىپكەر ۋە ئۆسۈملۈك، خۇددى ياغ ۋە ______

b. پىشلاق ۋە سۈت، خۇددى كەمپۈت ۋە ______

c. كالتىسىي چىشقا نىسبەتەن، خۇددى تۆمۈر ______

3. تەتۈر تەپەككۇر

يېمەكلىك يېسىڭىز بولمايدىغان ئۈچ خىل سورۇننى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

يېمەكلىك دېگەن بۇ باش تېمىنى جاۋاب قىلىپ، بۇ جاۋابقا ئۈچ سوئال لايىھىلەڭ.

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

4. ئىجادچانلىققا ئىگە سېلىشتۇرما تەپەككۇر

بىر جۈپ پايپاق بىلەن بىر پىرزا قاتلىمىسىنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ھەر ئىككىلىسى:

a. ______

b. ______

c. ______

5. ئىجادچانلىققا ئىگە قوللىنىش

ئالمىنى يېمەكلىك قىلىشتىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئىشلىتىلىشى بار. ئۇنىڭ ئىچىدىكى تۆت خىلىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______

b. ______

c. ______

d. ______

6. ئىجادچانلىققا ئىگە تەكلىپ بېرىش

كىشىلەرنى ئۆزى ياخشى كۆرمەيدىغان يېمەكلىكنى يېيىشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان ئۈچ خىل قىزىقارلىق ئۇسۇلنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______

b. ______

c. ______

7. سەۋەب ـ نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى ئىككى بۆلەك بايانغا نىسبەتەن، سەۋەبنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەرنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ، شۇنىڭ

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

بىلەن بىر ۋاقىتتا، نەتىجىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەرنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىڭ.

a. ئاپېلسىننىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C مول بولۇپ، بۇ خىل ئوزۇقلۇق ماددا كىشىلەرنىڭ سوغۇققا قارشى تۇرۇشىغا ياردەم بېرىدۇ.

b. سۈت تۈرىدىكى يېمەكلىكلەر ھايۋاناتلارنىڭ بەدىنىدىن ئېلىنغان بولۇپ، كالتسىي ماددىسى مول، بۇ خىل مىنېرال ماددا سۆڭەكنى تېخىمۇ مەزمۇت ۋە قاۋۇل قىلىدۇ.

8. تۈرلەرگە ئايرىش

تۆۋەندىكى شەيئىلەر جەدۋىلىدە، ئۈچ خىل شەيئى مەلۇم جەھەتلەردىن قالغان ئۈچ خىلغا ئوخشىمايدۇ. بۇ ئۈچ خىل شەيئىنى بىر گۇرۇپپا قىلىڭ ۋە نېمە ئۈچۈنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ.

ئالما، پىرەنىك، شاكاللىق مېۋە، ياڭيۇ، بولكا، كولا

قالغان شەيئىلەر بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

____

____

9. ئاچقۇچلۇق سۆزنى تونۇش

يېمەكلىك دېگەن بۇ باش تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك تاق سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىدىن بەشنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپ پىكرى بولسا، ئۇنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ.

a. ئېنېرگىيە　　b. ______________

c. ______________　　d. ______________

e. ______________　　f. ______________

10. باغلىنىش پەيدا قىلىش

9- مەشىقتىن بىر قانچە ئاچقۇچلۇق سۆز تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرىقى قۇرىغا يېزىڭ. ئاندىن، بىر قانچە سۆز بىرىكمىسى يېزىپ، باغلىغۇچى سۆز قىلىپ جۈملىنى تولۇقلاڭ.

ئاچقۇچلۇق سۆز	باغلىغۇچى سۆز	باش تېما
ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەيدۇ	بىز بەدىنىمىزنى	يېمەكلىك
__________	__________	يېمەكلىك

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

ئون ئىككىنچى باب

ھاشارات

ھاشارات بىر خىل بەدىنى ئىنتايىن كىچىك ھايۋان بولۇپ، ئادەتتە ئۇلاردا ئالتە پۇت بولىدۇ. چىۋىن، پەرۋانە، چۈمۈلىلەر ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر قانچە خىلى. ھاشاراتنىڭ بېشىدا سىزىش مۇڭگۈزى بولۇپ، سىزىش مۇڭگۈزى ئارقىلىق پۇراقنى تەكشۈرەلەيدۇ. ھاشاراتنىڭ بەدىنى ئۈچ بوغۇمغا بۆلۈنگەن. ئۇنىڭدا نەپەسلىنىشكە كېرەكلىك نورغۇن ھاۋا تۆشۈكچىلىرى بار. ھاشاراتلارنىڭ قانىتى بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ئۇچۇپ كۆشەندىلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ئۆزىنى دالدىغا ئالىدۇ ۋە يىراقلارغا بېرىپ يېمەكلىك ئىزدەيدۇ.

تاشقا ئايلانغان ماتېرىياللاردىن ئىپادىلىنىشىچە، ھاشاراتلارنىڭ يەر شارىدا پەيدا بولغىنىغا 400 مىليون يىلدىن ئاشقان. بۇنىڭ سەۋەبى ئۇلار نەچچە مىڭلاپ تۇخۇملىيالايدىغان بولۇپ، كۆپىيىش ئىقتىدارى ئادەمنى ھەيران قالدۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى يەنە سوغۇق يەرلەردە ۋە تار بوشلۇقلاردىمۇ ھايات كەچۈرەلەيدۇ. بەزى ھاشاراتلار ئىنسانلارغا پايدىلىق. مەسىلەن، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى چېچەكلىگەندە گۈللەرنى چاڭلاشتۇرالايدۇ ۋە ھەسەل قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. يەنە بىر قىسىم ھاشاراتلار چىرىگەن ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلارنى يەپ،

تەبىئەتنىڭ ماددا ئالماشتۇرۇشنى تاماملىشىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. بىراق، يەنە نۇرغۇن ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسى ئۇنچىۋالا پايدىلىق ئەمەس. ئۇلار كېسەل تارقىتىدۇ، يەنە زىرائەتلەرنى يەۋېتىدۇ ياكى دەل-دەرەخلەرنى چىرىتىۋېتىدۇ. بەزى ھاشاراتلار، مەسىلەن، چىۋىن ۋە كېپىنەكنىڭ ھاياتى دەۋرىيلىكى ئىنتايىن قىزىقارلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا يېتىلگەن قۇرت بولۇپ چىققىچە بولغان جەريانى بىر نەچچە باسقۇچنى بېشىدىن كەچۈرىدۇ. مەسىلەن، لىچىنكا، قوچاق قاتارلىقلار.

1. سېلىشتۇرۇش

ھاشاراتلار بىلەن قۇشلارنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاشلىق تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ________________________

b. ________________________

c. ________________________

يەنە ھاشاراتلار بىلەن قۇشلارنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

پەقەت ھاشاراتلارلا:

a. ________________________

b. ________________________

c. ________________________

2. رەت تەرتىپ

تۆۋەندىكى شەيئىلەر مەلۇم تەرتىپ بويىچە رەتكە تىزىلغان. رەتكە تىزىلىش تەرتىپىنىڭ قانداق خۇسۇسىيەتكە ئاساسەن بەلگىلەنگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قۇشلار هاشارات ئۆمۈچۈك

رەتكە تىزىش قائىدىسى: .

____

3. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى بايانلار ئىچىدە ئىككى ھەقىقەت بار. ھەقىقەتنى ئىپادىلەيدىغان بايانىنىڭ ئالدىدىكى ھەرپنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىڭ.

a. ئىنسانلار ئۈچۈن ھاشاراتلار قۇشلاردەك پايدىلىق ئەمەس.

b. ھاشارات بولمىسا، چوقۇم ئالتە پۇتى بولىدۇ.

c. ھاشاراتلارنىڭ يەر شارىدا مەۋجۇت بولغىنىغا نەچچە ئون مىڭ يىل بولدى.

d. كەلگۈسىدە، دۇنيادا ھاشاراتلارنىڭ سانى يەنە كۆپىيىدۇ.

نېمە ئۈچۈن؟

____

____

4. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

تۆۋەندە بېرىلگەن ھاشاراتلارغا ئائىت ئالاھىدىلىكلەرنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئەگەر سىز بۇ مەشىقنى باشقىلار بىلەن بىرلىكتە تاماملىماقچى بولۇۋاتقان بولسىڭىز، ئۇنداقتا جاۋابىڭلارنى بىرلەشتۈرۈپ، بىر چوڭ جەدۋەل تۈزۈپ چىقىڭ.

چىۋىن ھەسەل ھەرىسى پەرۋانە خانقىز

ئالاھىدىلىكى:

____

____

____

____

ئاندىن كېيىن، بارلىق ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسى ئۇچۇن ئورتاق بولمايدىغان ئالاھىدىلىكلەرنى ئۆچۈرۈۋېتىڭ. ھاشاراتلار ئۈستىدە ئېلىپ بارغان ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلىشىڭىز، پەقەت بارلىق ھاشاراتلارغا ئورتاق بولغان ئالاھىدىلىكنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك.

يىغىنچاقلاپ خۇلاسىلەش: بارلىق ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسى

____

____

5. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

نېمە ئۈچۈن ھەسەل ھەرىسىنىڭ ......

a. تۆت پۇتى بولماستىن، ئالتە پۇتى بولىدۇ؟

____

____

b. قارا سېرىق بىرلەشكەن يول سىزىقلىرى بولىدۇ؟

____

____

c. ئىككى قانىتى بولماستىن تۆت قانىتى بولىدۇ؟

____

____

6. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى جۈملىنى تولۇقلاڭ ھەم كېيىنكى ئىككى شەيئى ئوتتۇرىسىدا ئالدىدىكى ئىككى شەيئىگە ئوخشاش باغلىنىش شەكلى ھاسىل قىلىڭ.

a. ھەسەل ھەرىسى بىلەن ھاشارات، خۇددى ئالما بىلەن ________

b. چۈمۈلە بىلەن رەقەم 6، خۇددى ئۆمۈچۈك بىلەن ________

c. ئىنسانلارنىڭ بۆرنى بار، خۇددى ھاشاراتلارنىڭ ________ بولغىنىدەك

7. ئىجادچانلىق روھىغا ئىگە يەكۈن

بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى تولدۇرۇپ، تۆۋەندىكى باياننى تولۇقلاڭ.

مۇبادا دۇنيادا ھەسەل ھەرىسى مەۋجۇت بولمايدىغان بولسا، ئۇنداقتا ____________________

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ____________________

____________________ دىن دېرەك بېرىدۇ.

8. ئوخشىمىغان پىكىرنى قوبۇل قىلىش

دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىگە ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چېچىشنى قوللايدىغان سەۋەبتىن بىرنى، شۇنداقلا قارشى تۇرىدىغان سەۋەبتىن بىرنى يېزىڭ.

a. قوللايدىغان سەۋەب

____

____

b. قارشى تۇرىدىغان سەۋەب:

____

____

9. ئىجادچانلىقا ئىگە سېلىشتۇرۇش

سىزنىڭچە چېكەتكە بىلەن تېلېۋىزور مەلۇم تەرەپلەردىن ئوخشاشلىققا ئىگەمۇ قانداق؟ سىز بۇ ئىككىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاش تەرەپلەردىن ئۈچ ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق يېزىپ چىقالامسىز؟

a. ____

b. ____

c. ____

10. ئىجادچانلىقا ئىگە تەتۈر تەپەككۇر

بىر تال تىرىك چىۋىننى تېپىشىڭىز مۇمكىن بولمايدىغان جايدىن ئۈچنى ئويلىيالامسىز؟

a. ____

b. ____

c. ____

11. تۈرگە ئايرىش

تۆۋەندىكى جەدۋەلدە، ئىككى خىل ھاشارات مەلۇم جەھەتلەردىن قالغان ئۈچى بىلەن ئوخشىمايدۇ. بۇ ئىككى خىل ھاشاراتنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىپ، نېمە ئۈچۈنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ.

ھەسەل ھەرىسى   پەرۋانە   بۈرگە   كېپىنەك   سۈۋەرەك

باشقا ھاشاراتلار بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

____

____

____

12. ئوبرازلاشتۇرۇلغان يەكۈن

تۆۋەندىكى ئايلىنىش گرافىكىدا كەم قالغان ھاياتلىق باسقۇچىنىڭ جەريانىنى تولدۇرۇڭ.

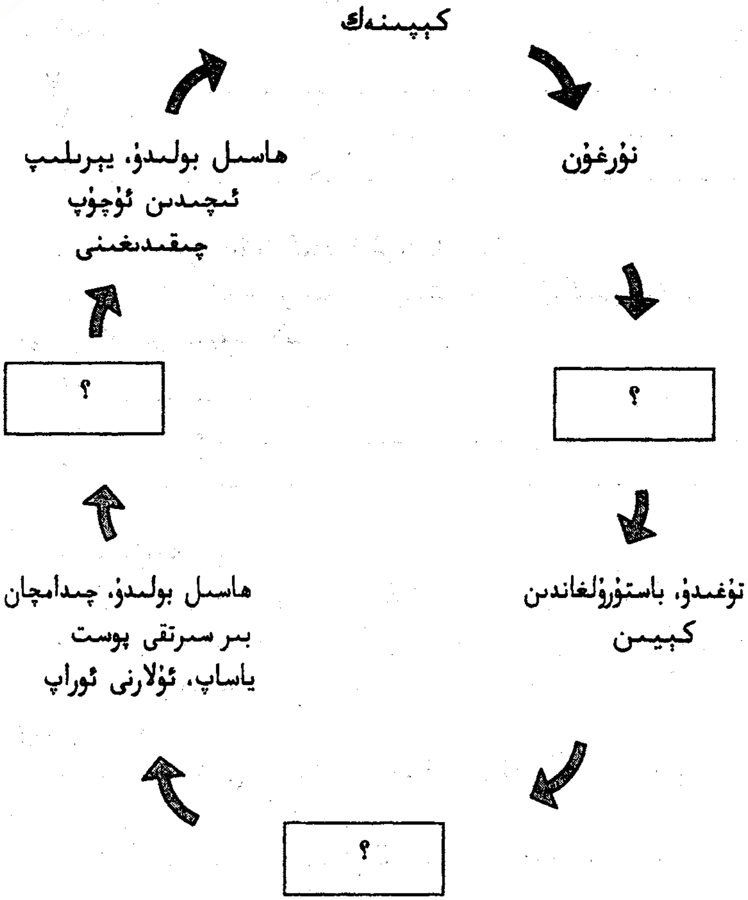

ئون ئۈچىنچى باب

مېتال

مېتالنىڭ بايقىلىشى ئىنسانلارنى ئىپتىدائىي تاش قوراللار دەۋرىدىن ئېلىپ چىقتى. تەخمىنەن مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 1000 - يىللارنىڭ ئالدى-كەينىدە، بىر قىسىم كۆزىتىش ئىقتىدارى ئۆتكۈر ئىپتىدائىي ئادەملەر بىر خىل چاقناپ تۇرغان پارقىراق ماددىنى بايقىغان ــــ يەنى، ئۇ بولسىمۇ تۆمۈر بولۇپ، ئۇلار ياشىغان جايدىكى گۈلخان ياققان كۆمۈرنىڭ ئىچىدە قېپقالغان. قىزىقىش يۈزىسىدىن، ئۇلار بۇ تۆمۈر رودىسىنى كۆمۈردە كۆيدۈرگەن، نەتىجىدە، ئويلىمىغان يەردىن تۆمۈر تاۋلىنىپ چىققان. بۇ خىل تاۋلاشتىن چىققان مېتال ئىنتايىن تېزلا ھەر خىل قورال-سايمان، نەيزە، قىلىچ قاتارلىقلارنى ياساشقا ئىشلىتىلگەن. بۈگۈنكى كۈندە، بىز تۆمۈرنىڭ تەركىبىدىكى كاربوننىڭ مىقدارىنى كۆپەيتىش ئارقىلىق، تېخىمۇ مۇستەھكەم بولغان بىرلەشمە مېتال پولاتنى ياساپ چىقتۇق. بۇنىڭدىن باشقا، تۆمۈرنىڭ يەنە ماگنىتلىق خۇسۇسىيىتى بولۇپ، ماگنىتلىق تۆمۈر قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ. بارلىق مېتاللار ئىنتايىن ياخشى ئىسسىقلىق ۋە توك ئۆتكۈزۈشچانلىق خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

www.uyghurkitap.com

يەر شارىدا بايقالغان مېتاللارنىڭ زور كۆپ قىسمى ئوكسىگېن بىلەن بىرىكىپ، ئوكسىدلانغان ماددا شەكلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئوكسىدلانغان ماددىلار بولسا كان تاشلىرىدىن ئىبارەت. سىرىق ئالتۇن، كۈمۈش ۋە ئاق ئالتۇن قاتارلىقلار ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللاردۇر. چۈنكى، ئۇلار يەر شارىدا ئىنتايىن ئاز بولۇپ، ساپ مېتالنىڭ شەكلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. مىس يەنە بىر خىل ئىنتايىن كېرەكلىك مېتال. ئۇ ئاساسلىقى تۇرۇبا قۇرۇلۇشى ۋە كابېل ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ. كۆك مىس ۋە سېرىق مىسنىڭ ھەممىسى مىسنىڭ بىرىكمىلىرى بولۇپ، مىس بىلەن باشقا مېتاللارنى ئارىلاشتۇرۇپ تاۋلاشتىن شەكىللەنگەن. مېتاللارنىڭ بەزىلىرى ئىنتايىن يېنىك، بەزىلىرى ئىنتايىن ئېغىر. بەزىلىرى ئىنتايىن چىرايلىق، بەزىلىرى چۈرۈك ھەم ئاسان سۇنىدۇ. ئۇزۇن يىللىق تەتقىقات تەجرىبىسىدىن، ئالىملار ھەر بىر خىل مېتالنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتىنى بايقىدى، بۇ ئۇلاردىن قانداق پايدىلىنىشنى قارار قىلىشتا ناھايىتى پايدىلىق.

1. ئاچقۇچلۇق سۆزلەرنى تونۇش

مېتال دېگەن بۇ باش تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك تاق سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىدىن بەشنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپ پىكرى بولسا، ئۇنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ.

a. توك   b. ________________

c. ________________   d. ________________

e. ________________   f. ________________

2. باغلىنىش پەيدا قىلىش

1- مەشىقتىن بىر قانچە ئاچقۇچلۇق سۆز تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرىغا يېزىڭ. ئاندىن بىر نەچچە سۆز يېزىپ، باغلىغۇچى سۆز قىلىپ بىر پۈتۈن جۈملىنى تولۇقلاڭ.

باش تېما	باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز
مىتال	ئىنتايىن تېز سۈرئەتتە	توك ئۆتكۈزەلەيدۇ.
مىتال	____________	____________
مىتال	____________	____________

3. ئۆزىڭىزنىڭ سوئالىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ

سىز 2- مەشىقتە تۈزگەن ھەر بىر جۈملىگە قارىتا، «نېمە ئۈچۈن...» ياكى «قانداق...» دېگەن شەكىلدىكى سوئالنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ. سوئاللىرىڭىزنى يېزىۋېلىپ، جاۋاب بېرىپ كۆرۈڭ.

سوئال: نېمە ئۈچۈن مىتاللار ئىنتايىن ياخشى توك ئۆتكۈزۈشچانلىققا ئىگە؟

جاۋاب: ئېلېكترون مىتال ئاتومىدىن ئىنتايىن ئاسان ئۆتەلەيدۇ.

سوئال: ____________

جاۋاب: ____________

____

سوئال: ____________

جاۋاب: ____________

____

4. سېلىشتۇرۇش

تۆمۈر بىلەن سۇلياۋنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. يەنە تۆمۈر بىلەن سۇلياۋنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

پەقەت تۆمۈرلا		ھەر ئىككىلىسى	
____________	a.	____________	a.
____________	b.	____________	b.
____________	c.	____________	c.

5. رەت تەرتىپ

تۆمۈرنىڭ ئىشلەپچىقىرىلىش باسقۇچىغا ئائىت تۆۋەندىكى بايان بەلگىلىك رەت تەرتىپ بويىچە تىزىلمىغان. تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش باسقۇچىغا ئاساسەن، بۇ بايانلارنى رەتكە تىزىڭ.

ئايرىش ئۇۋاش قىزىش تاۋلاش

توغرا تەرتىپى:

____

6. مۇناسىۋەت دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلىش

سىزنىڭچە ئىنژېنېرلار قايسى خىل مىتالدىن پايدىلىنىپ، ئۆتكۈزگۈچ سىم ياساشنى ئويلاپ، ئۆيلىرىمىزگە توك يەتكۈزۈپ بېرىشنى قارار قىلغاندا، مېتالنىڭ قايسى جەھەتتىكى خۇسۇسىيەتلىرىنى ئويلىشىشى كېرەك؟

مېتالنىڭ خۇسۇسىيىتى:

____

____

____

____

____

7. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆمۈرگە ئائىت ھەقىقەتتىن ئىككىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ____________________

b. ____________________

تۆمۈرگە ئائىت كۆزقاراشتىن ئىككىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ____________________

b. ____________________

8. پەرقلەندۈرۈپ قىياس قىلىش

نۆۋەتتە، ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا ئالىيۇمىنىدىن ياسالغان كونسېرۋا قۇتىسىنى يىغىۋېلىپ قايتا ئىشلىتىش تەشەببۇس قىلىنماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھېلىن ئالىيۇمىن يەر پوستىدىن ئىنتايىن تەستە بايقىلىدۇ، دەپ كېسىپ ئېيتتى. ھېلىن قانداق پەرەز قىلدى؟

____

____

____

9. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ھەر بىر كاتەكچىسى ئىچىگە «شۇنداق»، «ئەمەس» دەپ تولدۇرۇڭ. سىز بەلكىم مۇناسىۋەتلىك دەرسلىك كىتابلاردىن پايدىلىنىپ، لازىملىق ماتېرىياللارنى تېپىشقا ئېھتىياجلىنىدۇرسىز، بۇ جەدۋەلگە ئاساسەن، قايسى خىل خۇسۇسىيەتلەرنىڭ بارلىق مېتاللارغا ئورتاق بولىدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىلىڭ. بۇنىڭدىن سىز مېتاللارغا قانداق خۇلاسىلەش ئېلىپ بارالايسىز؟

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

مىسال	ئالاھىدىلىكى				
	ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە	پارقىراق	قاتتىق ھالەتتە	ئاسان ئېرىشچان	توك ئۆتكۈزۈشچانلىققا ئىگە
مىس					
تۆمۈر					
سىماب					
ئالتۇن					

خۇلاسە: بارلىق مېتاللارنىڭ ھەممىسى ________________

____

____

10. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

a. تەڭگە پۇل يۇمىلاق شەكىلدە؟

____

____

b. نۇرغۇن تەڭگە پۇللار بىر خىل نىكېل دەپ ئاتىلىدىغان مېتالدىن ياسالغان؟

____

____

ئون تۆتىنچى باب

سەييارە

يەر شارى بىر قۇياش دەپ ئاتايدىغان تۇرغۇن يۇلتۇزنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلغۇچى توققۇز چوڭ سەييارىنىڭ بىرى. بەزى سەييارىلەرنىڭ ھەمراھ يۇلتۇزى بولىدۇ. يەر شارىنىڭ ھەمراھ يۇلتۇزى ئاي دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ يەر شارىدىكى دېڭىز-ئوكيان سۇيىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ، پەسىيىشىنى كونترول قىلىشتا موھىم رول ئوينايدۇ. يەر شارىنىڭ قۇياشنى چۆرىدەپ بىر ئايلىنىشىغا كېتىدىغان ۋاقىت بىر يىل. ئاينىڭ يەر شارىنى چۆرىدەپ بىر ئايلىنىشىغا كېتىدىغان ۋاقىت بولسا بىر ئاي بولىدۇ. تۆۋەندىكى جەدۋەلدە بىر قىسىم سەييارىلەرگە ئائىت تېخىمۇ كۆپ ماتېرىياللار كۆرسىتىلگەن.

سەييارە	ئالاھىدىلىكى			
	دىئامېتىرى (km)	ھەمراھىنىڭ سانى (دانە)	قۇياشنى چۆرىدەپ ئايلىنىش دەۋرى (كۈن)	سىرتقى يۈزىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى (سىلىتسىي گرادۇس)
مېركۇرىي	4907.45	0	88	176.6667
ۋېنېرا	12099.68	0	225	460
يەر شارى	12759.37	1	365	12.77778
مارس	6789.98	2	687	-23

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

1. سېلىشتۇرۇش

يەر شارى بىلەن ئاي شارىنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ھەر ئىككىلىسى:

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

يەنە يەر شارى بىلەن ئاي شارىنىڭ ئۈچ ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

پەقەت يەر شارىلا:

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

2. رەت تەرتىپ

تۆۋەندىكى شەيئىلەر مەلۇم ئالاھىدە تەرتىپ بويىچە رەتكە تىزىلغان. ئۇنىڭ قانداق ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئاساسەن بەلگىلەنگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ.

مېركۇرىي　　يەر شارى　　مارس　　ساتۇرن

پايدىلىنىدىغان خۇسۇسىيەت:

____

3. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى بايانلارنىڭ بىرى ھەقىقەت، ئۇنى ئاستىغا سىزىپ ئىپادىلەپ چىقىڭ.

a. ئالەم بوشلۇقىدا نۇرغۇنلىغان يەر شارىغا ئوخشاش سەييارىلەر بار.

b. مېركۇرىينىڭ پەيدا بولۇش تارىخى يەر شارىنىڭكىدىنمۇ ئۇزۇن.

c. ئاي شارىدا ھاياتلىق مەۋجۇت ئەمەس.

d. ئىنسانلار ئەڭ ئاخىرىدا يەر شارىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ.

4. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ھەر بىر كاتەكچىسىگە «شۇنداق» ياكى «ئەمەس» دەپ تولدۇرۇڭ. سىز بەلكىم مۇناسىۋەتلىك ئوقۇشلۇق كىتابلاردىن پايدىلىنىپ لازىملىق ماتېرىياللارنى تېپىشقا ئېھتىياجدۇرسىز. جەدۋەلگە ئاساسەن قايسى ئالاھىدىلىكنىڭ بارلىق سەييارىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق بولىدىغانلىقىغا ھۆكۈم قىلىڭ.

سەييارە	ئالاھىدىلىكى				
	ھەمراھ يۇلتۇزى بار	ئوكسىگېن بار	قاتتىق ھالەتتە	ئۆز ئوقىنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدۇ	قۇياشنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدۇ
يەر شارى					
ساتۇرن					
نېپتۇن					
ۋېنېرا					

خۇلاسىلەش: بارلىق سەييارىلەرنىڭ ھەممىسى ____________

____

____

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

5. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

نېمە ئۈچۈن سەييارىلەر شار شەكىللىك بولىدۇ؟

____

____

____

6. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى جۈملىنى تاماملاپ، كېيىندىكى ئىككى شەيئىنى ئالدىدىكى ئىككى شەيئىگە ئوخشاش باغلىنىش شەكلىگە ئىگە قىلىڭ.

يەر شارى بىلەن سەييارە، خۇددى قۇياش بىلەن ____________

7. ئىجادچانلىقا ئىگە يەكۈن

بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى تولدۇرۇپ، تۆۋەندىكى بايانىنى تاماملاڭ.

مۇبادا ئاي شارى يەر شارىغا ھەمراھ يۇلتۇز بولمايدىغان بولسا، ئۇنداقتا ____________________________

____

____

____________ ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ____________________________

____

____________________________ دىن دېرەك بېرىدۇ.

8. تەتۈر تەپەككۇر

قۇياشنى جاۋاب قىلىپ، ئۈچ سوئال لايىھىلەڭ.

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

9. ئوبرازلىق يەكۈن

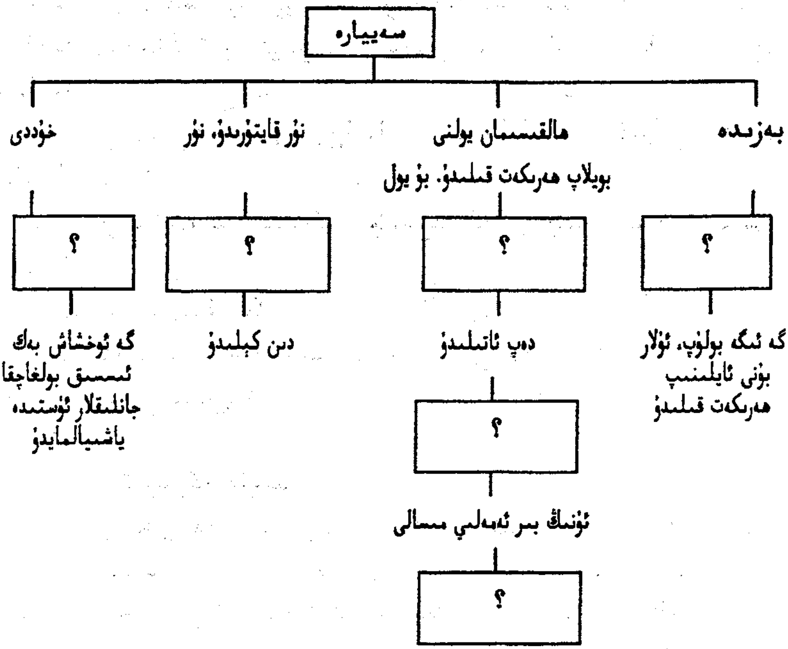

10. ئىشەنچلىك دەرىجىسىدىن گۇمانلىنىش

بىر ئاسترونوم بىر تال قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز بايقىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئايلىنىش ئوربىتىسى ئۇنى بەش يىل ئىچىدە يەر شارىغا سوقتۇرۇشى مۇمكىنلىكىنى ئېيتقان. ئاز بولغاندا بەش سوئال تۈزۈپ، بۇ ئاسترونوم ئېيتقان يەكۈننىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن جاۋاب بېرىشىنى تەلەپ قىلىڭ.

a. ______________ b. ______________

c. ______________ d. ______________

e. ______________

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

11. پەرەز قىلىش

قۇياشقا ئەڭ يېقىن بەش سەييارە بولسا مېركۇرىي، ۋېنېرا، يەر شارى، مارس ۋە يۇپىتېردۇر. ئالدىنقى ماقالىدا بېرىلگەن گرافىك تەمىنلىگەن ئۇچۇرغا ئاساسەن، سىز تۆۋەندىكىلەرنى پەرەز قىلىڭ.

a. يۇپىتېر قۇياشنى چۆرگىلەپ بىر ئايلىنىش ئۈچۈن قانچە كۈن كېتىدۇ؟

b. يۇپىتېرنىڭ سىرتقى يۈزىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى قانچە؟

c. يۇپىتېرنىڭ قانچە ھەمراھ يۇلتۇزى بار؟

پايدىلىنىش جاۋابىغا قاراپ، پەرىزىڭىزنىڭ توغرا ياكى خاتالىقىنى تەكشۈرۈڭ.

12. تۈرلەرگە ئايرىش

تۆۋەندىكى ھەر بىر گۇرۇپپىدا، بىر خىل شەيئى قالغان بىر نەچچە خىلغا مەلۇم جەھەتلەردىن ئوخشىمايدۇ. ئوخشىمايدىغان شەيئىنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىپ، سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈڭ.

گۇرۇپپا	ئوخشىمايدىغان شەيئى	باشقا شەيئىلەر بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب
a. مېركۇرىي، ئاي شارى، ۋېنېرا، مارس	____________	____________
b. پلاتون، ۋېنېرا، مارس	____________	____________
c. يەر شارى، ۋېنېرا، مارس، مېركۇرىي	____________	____________

13. ئاچقۇچلۇق سۆزنى تونۇش

سەييارە دېگەن بۇ باش تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك تاق سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىدىن بەشنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ____قۇياش____ b. ____________

c. ____________ d. ____________

e. ____________ f. ____________

14. باغلىنىش پەيدا قىلىش

13- مەشىقتىن بىر نەچچە ئاچقۇچلۇق سۆز تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرىغا تولدۇرۇپ يېزىڭ. ئاندىن، بىر نەچچە سۆز بىرىكمىسى يېزىپ، باغلىغۇچى سۆز قىلىپ، جۈملىنى تولۇقلاڭ.

باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز	باش تېما
ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ	قۇياش	سەييارە
______	______	سەييارە
______	______	سەييارە

15. تېخىمۇ كۆپ سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇش

سەييارە دېگەن باش تېمىدا ئىككى سوئال لايىھىلەڭ. سوئالىڭىز A قۇردىكى بىر سۆزنى باشلىنىش قىلىپ، B قۇردىكى بىر سۆزنى قوشۇپ تۈزۈلسۇن. ئاندىن ئۆزىڭىز لايىھىلىگەن سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ سىناپ كۆرۈڭ.

A قۇر

نېمە قەيەر/قاچان قايسى كىم نېمە ئۈچۈن قانداق

B قۇر

دېگەن قىلىپ قىلالايدۇ بەلكىم كەلگۈسىدە ئېھتىمال

سوئال: سەييارە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تۇرغۇن يۇلتۇزنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدىغان بىر خىل ئاسمان جىسمى.

سوئال: ______

جاۋاب: ______

سوئال: ______

جاۋاب: ______

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئون بەشىنچى باب

ئۆسۈملۈكلەر

ئۆسۈملۈكلەر بىر خىل جانلىق بولۇپ، ئۇلار يىلتىزى ئارقىلىق ئۆزىنى تۇپراقتا مۇقىملاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار چوقۇم ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئوزۇقلۇق ياسىشى كېرەك. ئۇلارنىڭ بۇ خىزمەتنى ئورۇندىشى قۇياش ئېنېرگىيىسىنى خىمىيىلىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇش (بىر خىل فوتوسىنتېز رولى دەپ ئاتىلىدىغان جەرياننى ئىشلىتىش) ھەم ھاۋادىكى كاربون تۆت ئوكسىدنى ئوكسىگېنغا ئايلاندۇرۇش ئارقىلىق تاماملىنىدۇ. بۇ جەرياندا پەيدا بولغان ئوكسىگېن دەل ھايۋانلارنىڭ ھايات كەچۈرۈش ئاساسىدۇر. گەرچە نۇرغۇن ئۆسۈملۈكلەر ئىنسانلار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم بولسىمۇ، بىراق ھەر يىلى نەچچە يۈز خىل ئۆسۈملۈكلەر تۈرى ئىسسىق بەلۋاغ يامغۇرلۇق ئورمانلىرى ۋە دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدا ئىنسانلارنىڭ پائالىيىتى ئارقىلىق يوقىتىشقا ئۇچراۋاتىدۇ. يەر شارىدا ئېنىقلانغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرى ئاران 300 نەچچە مىڭ خىل. بۇ دەل نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ نىمە ئۈچۈن ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قوغداش توغرىسىدا غەم قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىدۇر.

چوڭ شەمشاد ۋە ئامېرىكا قىزىل بال قارىغىيى دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئۆسۈملۈك بولۇپ، يەنە باشقا بىر قىسىم

ئۆسۈملۈكلەرنى بولسا، كىچىكلىكىدىن پەقەت مىكروسكوپتىلا كۆرگىلى بولىدۇ. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھۈجەيرە تۈزۈلۈشى ھايۋانلار بىلەن ناھايىتى زور پەرقلىق. ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھۈجەيرىسىدە خلوروفىل بولۇپ، بۇ بىر خىل يېشىل رەڭلىك رەڭ ماددىسىدۇر، ئۇ فوتوسىنتېز ئېلىپ بارىدۇ. گۈل ئۆسۈملۈكنىڭ كۆپىيىش ئەزاسى، ئۇ ئانىلىق ۋە ئاتىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاتىلىقتىن كەلگەن گۈل چېڭى دانچىلىرى ئانىلىقتىكى تۇخۇملارنى ئۇرۇقلاندۇرىدۇ.

1. سېلىشتۇرۇش

ئۆسۈملۈك بىلەن ھايۋاناتنىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ھەر ئىككىلىسى:

a. ____________________

b. ____________________

c. ____________________

يەنە ئۆسۈملۈك بىلەن ھايۋاناتنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. پەقەت ئۆسۈملۈكلا:

a. ____________________

b. ____________________

c. ____________________

2. رەت تەرتىپ

تۆۋەندىكى شەيئىلەر مەلۇم ئالاھىدە تەرتىپ بويىچە رەتكە تىزىلغان. ئۇنىڭ قانداق خۇسۇسىيەتكە ئاساسەن بەلگىلەنگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ.

www.uyghurkitap.com

دەرەخ يىلتىزى، دەرەخ غولى، دەرەخ شېخى، دەرەخ نوتىسى، دەرەخ يوپۇرمىقى

رەتكە تىزىشتا پايدىلىنىدىغان خۇسۇسىيەت: ______

______

3. مۇناسىۋەت دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلىش

ئۆيىڭىزنىڭ گۈللۈكىگە تىكىش ئۈچۈن بىر تۈپ دەرەخ تاللىغاندا، سىزنىڭچە ئويلىنىشقا تېگىشلىك مۇھىم ئامىللار قايسى؟ ئۇلارنى يېزىڭ.

a. ______

b. ______

يەنە سىزنىڭچە ئانچە مۇھىم بولمىغان ئامىلدىن ئىككىنى يېزىڭ.

a. ______

b. ______

4. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى ئۈچ بايان جۈملىدە ئىككىسى ھەقىقەت، يەنە بىرى بولسا كۆزقاراش. كۆزقاراشنى ئاستىغا سىزىق سىزىپ كۆرسىتىڭ.

a. ئەتىرگۈل بارلىق گۈللەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چىرايلىق بىر خىلى.

b. ئەتىرگۈلنىڭ ئادەتتە تىكىنى بار.

c. ئەتىرگۈلنىڭ نۇرغۇن خىل ئوخشىمىغان رەڭلىرى بار.

5. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

تۆۋەندىكى دەرەخلەرنىڭ ھەممىسىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئالاھىدىلىكتىن ئاز دېگەندە ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

كاۋچۇك دەرىخى، ئەنجۈر دەرىخى، ئېۋكالىپىت، ئالما دەرىخى بارلىق دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى:

a. ______

b. ______

c. ______

يۇقىرىقى ئالاھىدىلىكلەرنىڭ ھېچقايسىسى بولمىغان دەرەخنىڭ ئىسمىنى يازالامسىز؟

______

6. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى جۈملىنى تاماملاپ، كېيىنكى ئىككى شەيئىنى ئالدىدىكى شەيئىگە ئوخشاش باغلىنىش شەكلىگە ئىگە قىلىڭ.

a. ئۆسۈملۈك بىلەن دەرەخ سۆيۈقلۇقى، خۇددى ھايۋانات بىلەن ______

b. ئۆسۈملۈك بىلەن ئوكسىگېن، خۇددى ھايۋانات بىلەن ______

7. ئىجادچانلىققا ئىگە يەكۈن

بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى تولدۇرۇپ، تۆۋەندىكى بايانىنى تاماملاڭ.

مۇبادا دۇنيادا دەرەخ مەۋجۇت بولمايدىغان بولسا، ئۇنداقتا ______

______

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______

______ دىن دېرەك بېرىدۇ.

8. ئوخشاش بولمىغان پىكىرنى قوبۇل قىلىش

بەزى دۆلەتلەر كىشىلەرنىڭ ئۆز دۆلىتىدىكى يامغۇرلۇق ئورمانلىقلاردا زور مىقداردا دەرەخ كېسىشىگە يول قويىدۇ. قوللايدىغان سەۋەبتىن بىرنى، قارشى تۇرىدىغان سەۋەبتىن بىرنى يېزىپ چىقىڭ.

قوللايدىغان سەۋەب: ________________________

____

قارشى تۇرىدىغان سەۋەب: ____________________

____

9. ئىجادچانلىقتا ئىگە تەتۈر تەپەككۇر

گۈل ياشىيالمايدىغان جايدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ________________________________

b. ________________________________

c. ________________________________

10. ئوبرازلىق خۇلاسە

تۆۋەندىكى ئوبرازلىق خۇلاسە گرافىكىدىكى كەم قالغان مەزمۇنلارنى تولدۇرۇڭ.

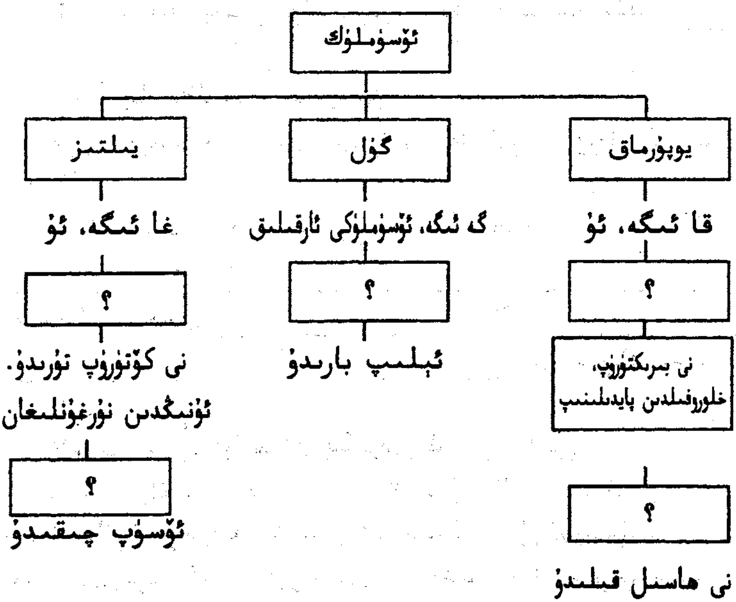

ئون ئالتىنچى باب

بۆلگىنىش

بۆلگىنىش بىر خىل ماددىنى يەنە بىر خىل ماددىنىڭ بۇزۇشى بىلەن ئەسلىدىكى گۈزەللىگەن رولىنى يوقىتىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئىنسانلار ھازىر ھەر خىل بۆلگىغۇچى گاز ۋە خىمىيىلىك ماددىلار ئارقىلىق ئاتموسفېرا، دېڭىز-ئوكيان، دەريا ئېقىنلىرى ۋە تۇپراقنى بۆلگىماقتا. تەبىئىي مۇھىتتىكى بۇ جايلار ھەر خىل كېرەكسىز بۇيۇملارنى تۆكىدىغان ۋە دۆۋىلەيدىغان جايغا ئايلىنىپ قالدى. تىپىك بىر بۆلگىنىشنىڭ مىسالى شۇكى، نېفىت ۋە كۆمۈرنى كۆيدۈرۈشتىن زور مىقداردىكى كاربون تۆت ئوكسىد گازى قويۇپ بېرىلىدۇ. بۇ خىل بۆلگىغۇچى ماددا ئاتموسفېرادا تارقىلىپ، يەر شارىنىڭ ئەتراپىدا قېلىن بىر قاتلام ھاسىل قىلىپ، ئىسسىقلىقنىڭ يەر يۈزىدىن تارىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. مانا بۇ ئاتالمىش ئىسسىق ئۆي ئېففېكتى. ئۇ يەر شارىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي قۇتۇپىدىكى مۇزلارنىڭ ئاستا-ئاستا ئېرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۆلگىنىشنى تىزگىنلەيدىغان مۇھىم بىر يول ئالاقىدار قانۇن تۈزۈش ئارقىلىق، بۆلگىنىش پەيدا قىلغۇچى ئادەمگە قاتتىق جەرىمانە قويۇش ۋە جازالاش.

1. ئاچقۇچلۇق سۆزنى تونۇش

بۇلغىنىش دېگەن بۇ باش تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك تاق سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىدىن بەشنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپ پىكرى بولسا ئۇنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ.

a. ماي پاراخوتى   b. ________________

c. ________________   d. ________________

e. ________________   f. ________________

2. باغلىنىش پەيدا قىلىش

1- مەشىقتىن بىر نەچچە ئاچقۇچلۇق سۆز تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرىغا يېزىڭ. ئاندىن بىر قانچە سۆز بىرىكمىسى يېزىپ، باغلىغۇچى سۆز قىلىپ جۈملىنى تولۇقلاڭ.

باش تېما	باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز
بۇلغىنىش	نىڭ سەۋەبى	ماي پاراخوتى بولۇشى مۇمكىن
بۇلغىنىش	________________	________________
بۇلغىنىش	________________	________________

3. ئۆزىڭىزنىڭ مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ

2- مەشىقتە تۈزگەن ھەر بىر جۈملىڭىزگە قارىتا، «نېمە ئۈچۈن ... » ياكى «قانداق ...» دېگەن شەكىلدىكى سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، سوئاللىرىڭىزنى يېزىپ، ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىپ كۆرۈڭ.

سوئال: نېمە ئۈچۈن ماي پاراخوتى بۇلغىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن؟

جاۋاب: ماي پاراخوتىدىكى ماي تۆكۈلۈپ كېتىپ، دېڭىز-ئوكيانلارغا نېفىت ئېقىپ چىقىدۇ.

سوئال: سەييارە دېگەن نېمە؟

جاۋاب: تۇرغۇن يۇلتۇزنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدىغان بىر خىل ئاسمان جىسمى.

سوئال: ______________________

جاۋاب: ______________________

____

سوئال: ______________________

جاۋاب: ______________________

____

4. تېپىشماق كۆپ سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇش

بۇلغىنىش دېگەن بۇ باش تېما ئۈچۈن ئىككى مىسال لايىھىلەڭ. سوئالىڭىز A قۇردىكى بىر سۆز بىلەن باشلىنىپ، B قۇردىكى يەنە بىر سۆزنىڭ قوشۇلۇشىدىن تۈزۈلسۇن ھەم ئۆزىڭىز تۈزگەن سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ كۆرۈڭ.

A قۇر

نېمە   قەيەر/قاچان   قايسى   كىم   نېمە ئۈچۈن   قانداق

B قۇر

بولسا   قىلىپ   قىلالايدۇ   بەلكىم   كەلگۈسىدە   ئېھتىمال

سوئال: نېمە ئۈچۈن بۇلغىنىشنى زىيانلىق دەيمىز؟

جاۋاب: چۈنكى، بۇلغىنىش ئاتموسفېرا، دېڭىز-ئوكيان ۋە قۇرۇقلۇقتىكى مۇھىتنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىدۇ، ھەتتا ئۇ يەردە ياشاۋاتقان ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلارنى ھاياتىدىن ئايرىيدۇ.

سوئال: ______________________

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

جاۋاب: ______________________

____

سوئال: ______________________

جاۋاب: ______________________

____

5. تۈرلەرگە ئايرىش

تۆۋەندە بېرىلگەن شەيئىلەرنىڭ ئىچىدىكى ئۈچ خىلى مەلۇم جەھەتلەردە قالغانلىرىغا ئوخشىمايدۇ. بۇ ئۈچ خىل شەيئىنى چەمبىرەك ئىچىگە ئېلىپ، سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈڭ.

ئاتموسفېرا، شاۋقۇن، ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى، سۇ، ئىس-تۈتەك، تۇپراق

______ قالغان شەيئىلەر بىلەن ئوخشىمايدۇ، چۈنكى،

____

____

6. سېلىشتۇرۇش

دېڭىز-ئوكيان بۇلغىنىشى بىلەن ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىنىڭ ئىككى ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ھەر ئىككىلىسى:

a. ______________________

b. ______________________

يەنە دېڭىز-ئوكيان بۇلغىنىشى بىلەن ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىنىڭ ئىككى ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ. پەقەت ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىلا:

a. ______________________

b. ______________________

7. تۈرلەرگە ئايرىش

بۆلغىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مەنبەدىن (مەسىلەن، بۆلغىغۇچى ماددا) ئۈچ ياكى تېخىمۇ كۆپ مىسال كەلتۈرۈڭ. ئۆزىڭىز مىسال كەلتۈرگەن بۇ بۆلغىغۇچى ماددىلارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكىنى تاپالامسىز-يوق؟

بۆلغىغۇچى ماددا:

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

ئورتاق ئالاھىدىلىكى:

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

8. ئوخشاش بولمىغان پىكىرنى قوبۇل قىلىش

بەزى ئادەملەر پالاق ئارقىلىق چىۋىن ئۆلتۈرىدۇ. يەنە بىر قىسىم ئادەملەر ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى پۈركۈش ئارقىلىق چىۋىن ئۆلتۈرىدۇ. ئەگەر سىزنىڭ ئۆيىڭىزدىمۇ مۇشۇ ئۇسۇللار ئارقىلىق ھاشارات ئۆلتۈرسىڭىز، ئۇلارنىڭ ھەر قايسىسىنىڭ قانداق پايدىسى ۋە زىيىنى بار؟ ھەر بىر تۈرگە بىردىن مىسال كەلتۈرۈڭ.

ئۇسۇل	پايدىلىق تەرىپى	زىيانلىق تەرىپى
a. ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى پۈركۈش	____________	____________
b. چىۋىن ئۆلتۈرۈش پالىقى ئىشلىتىش	____________	____________

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

9. تەپەككۇر نەتىجىسى

بوش ئورۇنغا مۇۋاپىق مەزمۇننى تولدۇرۇپ، تۆۋەندىكى بايانىنى تاماملاڭ.

ئۆزۈڭدىن بىرى كىشىلەر ئىزچىل تۈردە فىرىئون گازىنى تومانلاشتۇرۇپ پۈركۈش قۇتىسىدىن پۈركۈپ كەلدى. مۇبادا ئۇلار داۋاملىق مۇشۇنداق قىلسا، ئۇنداقتا ______

______

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______

______ دىن دېرەك بېرىدۇ.

10. پەرقلەندۈرۈپ قىياس قىلىش

تام دەريادىن بېلىق تۇتۇۋاتقان چاغدا، نۇرغۇن ئۆلۈك بېلىقنىڭ سۇ ئۈستىدە لەيلەپ قالغانلىقىنى كۆردى.

ئۇ جەزملەشتۈرەلەيدىغان ئىككى ئىشنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______

b. ______

پاكىت يوق ئەھۋال ئاستىدا ئۇ جەزملەشتۈرەلمەيدىغان ئىككى ئىشنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ______

b. ______

سىزنىڭچە سۇ ئۈستىدە ئۆلۈك بېلىقلارنىڭ لەيلەپ قېلىشىدىكى سەۋەب نېمە؟ سىز قانداق پاكىتقا ئېھتىياجلىق؟

سىز ئويلىغان سەۋەب: ______

______

ئېھتىياجلىق پاكىت: ______

______

11. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى بايانلارنىڭ بىرى ھەقىقەت، بۇ ھەقىقەتنى ئاستىغا سىزىق سىزىپ كۆرسىتىڭ ھەم نېمە ئۈچۈنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ.

a. 50يىل ئاۋۋالقىغا سېلىشتۇرغاندا، بۈگۈنكى دۇنيانىڭ بۆلگىنىش دەرىجىسى تېخىمۇ ئېغىر.

b. كەلگۈسى 50 يىلنىڭ بۆلگىنىش دەرىجىسى ھازىرقىدىنمۇ ئېغىر بولىدۇ.

c. سېلىشتۇرغاندا، ياشلار بۆلگىنىش مەسىلىسىگە چوڭلاردىن بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ.

نېمە ئۈچۈن بۇنى ھەقىقەت دەيمىز؟

---

12. سەۋەب ـ نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى بايانغا قارىتا، سەۋەبنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەرنىڭ ئاستىغا سىزىق سىزىڭ ھەم نەتىجىنى ئىپادىلەيدىغان سۆزلەرنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىڭ.

a. ئالاقىدار قانۇن كىشىلەرنىڭ ھەددىدىن زىيادە شاۋقۇن پەيدا قىلىشىنى چەكلەيدۇ.

b. قايتىلاپ پايدىلىنىش بىزنىڭ ئەينەك، مېتال، سۇلياۋ، شۇنىڭدەك باشقا مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشىمىزدا، خام ئەشيا ماتېرىيال سەرپىياتىنى تېخىمۇ ئازلاتتى.

c. پىشقان ئۈچقۇچى ئايروپىلاننى ئېتىزلارنىڭ ئۈستىدىكى ھاۋا بوشلۇقىدا پەس ئۇچۇرۇپ، دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىغا ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى پۈركىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇ ياز پەسلى زىرائەتلەر زىيانداش قۇرتلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئىنتايىن ئاز ئۇچرىدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئون يەتتىنچى باب

كۆپ تەرەپلىك

كۆپ تەرەپلىك بىر خىل ئىككى ماكانلىق گېئومېتىرىيىلىك شەكىل بولۇپ، كۆپلىگەن تۈز سىزىقلارنىڭ قورشىشىدىن ھاسىل بولغان پاسىل كۆپ تەرەپلىكنىڭ تەرىپى دەپ ئاتىلىدۇ. كۆپ تەرەپلىكنىڭ ئۇزۇنلۇق ۋە يۈزى قاتارلىق پارامېتىرلىرى بار.

ئۈچ بۇلۇڭ ئەڭ ئاددىي كۆپ تەرەپلىك بولۇپ، ئارانلا ئۈچ تەرىپى ۋە ئۈچ بۇلۇڭى بار. تۆت تەرەپلىكنىڭ بولسا، تۆت تەرىپى بار. بەزى ئوخشاش تەرەپكە ۋە ئوخشاش بۇلۇڭغا ئىگە ئۈچ بۇلۇڭ ۋە تۆت تەرەپلىكنىڭ ئالاھىدە نامى بار.

1. ئاچقۇچلۇق سۆزنى تونۇش

تەكشى تۆت تەرەپلىك دېگەن بۇ باش تېمىغا ئالاقىدار تاق سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىدىن بەشنى مىسال كەلتۈرۈڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپ پىكرى بولسا، ئۇنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ.

a. شەكىل		b. ______________

c. ______________		d. ______________

e. ______________		f. ______________

2. باغلىنىش پەيدا قىلىش

1- مەشىقتىن بىر نەچچە ئاچقۇچلۇق سۆز تاللاپ، تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قۇرىغا يېزىڭ. ئاندىن بىر قانچە سۆز بىرىكمىسى يېزىپ باغلىغۇچى سۆز قىلىپ جۈملىنى تولۇقلاڭ.

باش تېما	باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز
باراللېل تۆت تەرەپلىك	________	________
باراللېل تۆت تەرەپلىك	________	________
باراللېل تۆت تەرەپلىك	________	________

3. سېلىشتۇرۇش

تىك تۆت بولۇڭ بىلەن چەمبەرنىڭ ئۈچ ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ھەر ئىككىلىسى:

a. ________________

b. ________________

c. ________________

يەنە تىك تۆت بولۇڭ بىلەن چەمبەرنىڭ ئۈچ ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

پەقەت تىك تۆت بولۇڭلا:

a. ________________

b. ________________

c. ________________

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

4. رەت تەرتىپ

مەلۇم ئالاھىدە تەرتىپكە ئاساسەن تۈۋەندىكى شەيئىلەرنى رەتكە تىزىڭ ھەم بۇ رەت تەرتىپىنى قانداق خۇسۇسىيەتكە ئاساسەن بەلگىلىگەنلىكىڭىزنى چۈشەندۈرۈڭ.

a. بەش تەرەپلىك، ئۈچ بۇلۇڭ، تىك تۆت بۇلۇڭ، ئالتە تەرەپلىك

سىز تىزغان تەرتىپ:

____

____

رەتكە تىزىشتا قوللانغان خۇسۇسىيەت:

____

____

b. يۇز، تەرەپ، ھەجىم

سىز تىزغان تەرتىپ: ______________________

رەتكە تىزىشتا قوللانغان خۇسۇسىيەت:

____

____

5. تۈرلەرگە ئايرىش

تۈۋەندىكى ھەر بىر گۇرۇپپىدا بەش دانە شەيئى بار، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى خىل شەيئى مەلۇم تەرەپلەردىن قالغان بىر نەچچىسىگە ئوخشىمايدۇ. ئوخشىمايدىغان شەيئىنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىپ، نېمە ئۈچۈنلىكىنى چۈشەندۈرۈڭ.

a. ئۈچ بۇلۇڭ، كۇب، تىك تۆت بۇلۇڭ، پىرامىدا، ئالتە تەرەپلىك

قالغان شەيئىلەر بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

b. تىك تۆت بۆلۈك، تەڭ يانلىق ئۈچ بۆلۈك، تىك تۆت تەرەپلىك، تەڭ يانلىق بەش تەرەپلىك، تەڭ يانلىق ئالتە تەرەپلىك.

قالغان شەيئىلەر بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

6. ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

قايسى ئالاھىدىلىكلەر بارلىق كۆپ تەرەپلىككە ئورتاق. تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ ھەر بىر كاتەكچىسىگە «شۇنداق» ياكى «ئەمەس» دەپ توشقۇزۇپ، جەدۋەلنى تاماملاڭ.

كۆپ تەرەپلىك	ئالاھىدىلىكى			
	تەرىپى بار	يېپىق شەكىل	يۈزى بار	ھەجىمى بار
ئۈچ بۆلۈك				
تۆت تەرەپلىك				
بەش تەرەپلىك				
ئالتە تەرەپلىك				

خۇلاسە: بارلىق كۆپ تەرەپلىكنىڭ ھەممىسى:

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

7. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

a. قېرىنداش نېمە ئۈچۈن ئۈچ ياقلىق ياكى 10 ياقلىق بولماستىن، ئادەتتە ئالتە ياقلىق بولىدۇ؟

____

____

b. نېمە ئۈچۈن تورۇبا ئادەتتە تەكشى يۈزلۈك بولماستىن، سىلىندىر شەكىلدە بولىدۇ؟

____

____

8. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى جۈملىنى تاماملاڭ. كېيىندىكى ئىككى شەيئى ئوتتۇرىسىدا ئالدىدىكى ئىككى شەيئىگە ئوخشاش باغلىنىش شەكلى ھاسىل قىلىڭ.

a. چەمبەر ۋە شار، خۇددى تىك تۆت بۇلۇڭ ۋە __________

b. تىك تۆت بۇلۇڭ ۋە رەقەم 4، خۇددى ئۈچ بۇلۇڭ ۋە ______

c. ئۈچ بۇلۇڭ ۋە رەقەم 2، خۇددى ئېللىپس ۋە __________

9. ئۆزىڭىزنىڭ سوئالىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ

بىر چەمبەر بولۇپ، دىئامېتىرى 7.62 سانتىمېتىر. بۇ ئۇچۇردىن پايدىلىنىپ، ئاز بولغاندا ئۈچ سوئال لايىھىلەڭ.

a. ____________________________________

b. ____________________________________

c. ____________________________________

10. ئوبرازلىق خۇلاسە

تۆۋەندىكى ئوبرازلىق خۇلاسە جەدۋىلىدىكى كەم قالغان مەزمۇنلارنى تولۇقلاڭ.

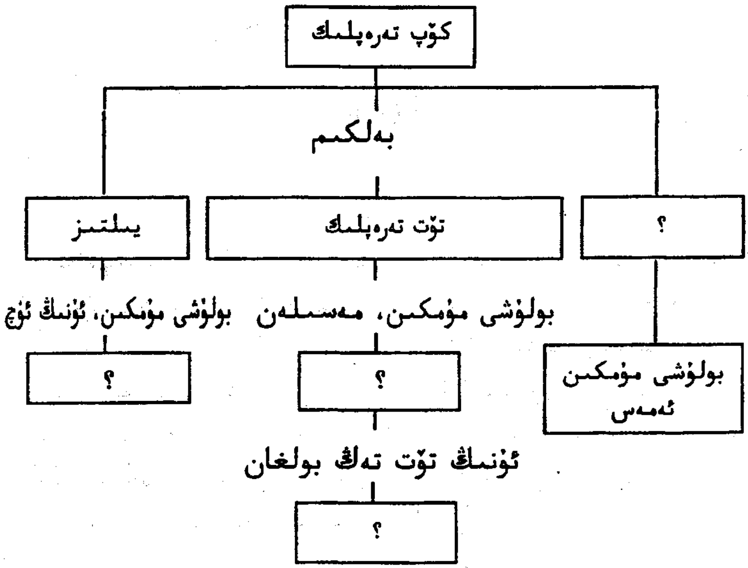

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئون سەككىزىنچى باب

ھاۋا

ئاتموسفېرانىڭ ھاۋا بېسىمى ۋە ھاۋا ئېقىمى، ھاۋادىكى نەملىك ۋە ھاۋانىڭ تېمپېراتۇرىسى قاتارلىقلار قوشۇلۇپ بىرلىكتە ھاۋانى شەكىللەندۈرىدۇ. ھاۋاغا تەسىر قىلىدىغان بۇ ئامىللار ھەر كۈنى ئۆزگىرىپ تۇرىدىغانلىقتىن، بىز ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش ئارقىلىق دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى، ھاۋا بېسىمى ۋە سۇنىڭ تۆۋەنلەش نىسبىتىنى ئالدىن مۆلچەرلىيەلەيمىز. ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىش ئۇچقۇچى، ماتروس، دېھقان ۋە باشقا دالىدا خىزمەت قىلغۇچىلار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم.

مېتېئورولوگىيە خەرىتىسى مېتېئورولوگىيە خادىملىرى سىزغان نۇرغۇن شەرتلىك بەلگىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، زېمىنىمىزنىڭ ھاۋارايىنى چۈشىنىشىمىزگە ياردەم بېرىدۇ. ھاۋانىڭ ئېقىش سۈرئىتى، يەنى شامال سۈرئىتىنىڭ ئۆزگىرىش دائىرىسى ناھايىتى چوڭ. قاتتىق ئۆزگەرگەندە قۇيۇن، قارا بوران، ھەتتا قارا قۇيۇن چىقىرىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشمۇ ناھايىتى چوڭ بولۇپ، بولۇپمۇ يەر يۈزىدىن يىراق بولغان ئەھۋال ئاستىدا تېخىمۇ چوڭ بولىدۇ.

1. سېلىشتۇرۇش

بۆلۈت بىلەن كۆلنىڭ ئۆچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ھەر ئىككىلىسىدە بولىدىغىنى:

a. ______

b. ______

c. ______

يەنە بۆلۈت بىلەن كۆلنىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

پەقەت بۆلۈتتىلا بولىدىغىنى:

a. ______

b. ______

c. ______

2. رەت تەرتىپ

مەلۇم ئالاھىدە تەرتىپ بويىچە تۆۋەندىكى شەيئىلەرنى رەتكە تىزىڭ ھەم قانداق خۇسۇسىيەتكە ئاساسەن، بۇ رەت تەرتىپىنى بەلگىلىگەنلىكىڭىزنى ئىزاھلاڭ.

قارا يامغۇر، چاقماق چېقىش، كەلكۈن، گۈلدۈرماما ئاۋازى

سىز تىزغان تەرتىپ:

______

رەتكە تىزىش پرىنسىپى:

______

______

______

www.uyghurkitap.com

3. تۈرلەرگە ئايرىش

تۆۋەندە بېرىلگەن شەيئىلەر ئىچىدە ئۈچ خىل شەيئى مەلۇم تەرەپلەردىن قالغان شەيئىلەرگە ئوخشىمايدۇ. ئوخشىمايدىغان شەيئىنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىپ كۆرسىتىڭ، نېمە ئۈچۈن قالغانلىرى بىلەن ئوخشىمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈڭ.

يامغۇر، مەيىن شامال، تەيفېڭ بورىنى، قار، شامال، تۇمان

قالغان شەيئىلەر بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

---

4. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى بايانلارنىڭ بىرى ھەقىقەت، ھەقىقەتنى ئاستىغا سىزىق سىزىپ كۆرسىتىڭ.

a. قار يېغىش يامغۇر يېغىشقا قارىغاندا تېخىمۇ كۆركەم.

b. قار ۋە يامغۇرنىڭ ھەممىسى ئوخشاش ماددىدىن شەكىللەنگەن.

c. شوپۇرلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، قار يامغۇرغا قارىغاندا بەكرەك خەتەرلىك.

d. ئاتموسفېرا بېسىمى تېرمومېتىر ئارقىلىق ئۆلچىنىدۇ.

5. ئىجادچانلىقا ئىگە لايىھە

كۈنلۈكنىڭ بىر نەچچە خىل يېتەرسىزلىكىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

بۇ يېتەرسىزلىكلەرنى تۈگىتىش ئۈچۈن، كۈنلۈكنىڭ لايىھىلىنىشىگە قانداق ئۆزگەرتىشلەرنى ئېلىپ بارىمىز؟

____

____

6. سەۋەب ـ نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

تۆۋەندىكى جەدۋەلگە مۇناسىپ سەۋەب ـ نەتىجىنى تولدۇرۇڭ.

سەۋەب	نەتىجە
__________	ھەسەن ـ ھۈسەن چىقتى.
__________	گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى.
يامغۇر مىقدارى ئاز	__________

7. ئىجادچانلىققا ئىگە تەتۈر تەپەككۇر

ھاۋا مەۋجۇت بولمايدىغان ئۈچ جاينى ئويلاپ چىقالامسىز؟

a. ______________________________

b. ______________________________

c. ______________________________

8. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى جۈملىنى تاماملاپ، كەينىدىكى ئىككى شەيئىنى ئالدىدىكى ئىككى شەيئىگە ئوخشاش باغلىنىش شەكلىگە ئىگە قىلىڭ.

a. سۇ بىلەن يامغۇر، خۇددى ________ ۋە شامالغا ئوخشاش.

b. يامغۇر بىلەن كەلكۈن، خۇددى چاقماق بىلەن____گە ئوخشاش

c. تېرمومېتىر بىلەن تېمپېراتۇرا، خۇددى ________ بىلەن ئاتموسفېرا بېسىمىغا ئوخشاش.

9. ئىجادچانلىقنا ئىگە يەكۈن

مۇبادا ھاۋارايىدىن مەلۇمات بېرىلمىسە، ئۇنداقتا ________

____

ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ______________________________

__________________________ دىن دېرەك بېرىدۇ.

10. ئوبرازلىق خۇلاسە

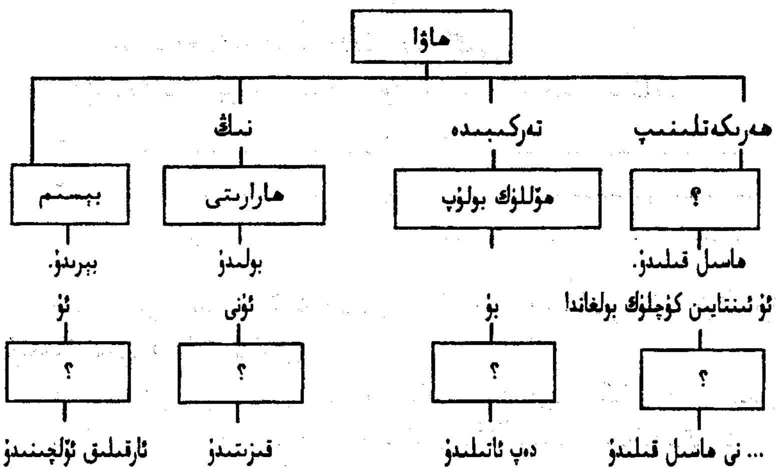

www.uyghurkitap.com

ئون سەككىزىنچى باب

كىت

كىت گەرچە دېڭىز-ئوكياندا ياشىسىمۇ، بىراق ئۇ ھەرگىزمۇ بېلىق ئەمەس. ئۇلار سۈت ئەمگۈچى ھايۋان بولۇپ، ژابراسى ئارقىلىق ئەمەس، ئۆپكىسى ئارقىلىق ھاۋادىن نەپەسلىنىدۇ. كۆك رەڭلىك كىت دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ ھايۋان، بەدىنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 30 مېتىر كېلىدۇ. كىتنىڭ بەدىنى غايەت زور، ئەمما مېڭىسى ئىنسانلارنىڭكىدىن كىچىك. كىتنىڭ ئەقلىي ئىقتىدارى خېلى يۇقىرى. نۇرغۇن كىتلارنىڭ چوڭ ئېغىزى بار. ئەمما چىشلىرى ئىنتايىن كىچىك. چۈنكى، ئۇلارنىڭ يېمەكلىكى لەيلىگۈچى جانلىقلار بولۇپ، ئىنتايىن كىچىك بولىدۇ. نۇرغۇن قۇشلارغا ئوخشاش كىتمۇ كۆچۈپ، ئىللىق سۇ بەلۋاغلىرىغا بېرىپ كۆپىيىدۇ. كىت ھەر قېتىم قورساق كۆتۈرگەندە پەقەت بىرنىلا تۇغىدۇ. كىت تۈرلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن، ئادەتتە 80 ـ 25 يىلغىچە ياشايدۇ. بەزىلىرىنىڭ ئۆمرىدىنمۇ ئۇزۇن بولىدۇ. ئىنسانلار كىتنىڭ بىردىنبىر كۈشەندىسى، شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز جىددىي تۈردە مۇناسىۋەتلىك قانۇن تۈزۈپ، ئۇلارنى قوغدىشىمىز لازىم.

www.uyghurkitap.com

1. سېلىشتۇرۇش

كىت بىلەن ئاكۇلانىڭ ئۈچ خىل ئوخشاش تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ھەر ئىككىلىسىدە بولىدىغىنى:

a. ____________________

b. ____________________

c. ____________________

يەنە كىت بىلەن ئاكۇلانىڭ ئۈچ خىل ئوخشىمايدىغان تەرىپىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

پەقەت كىتتىلا بولىدىغىنى:

a. ____________________

b. ____________________

c. ____________________

2. تۈرلەرگە ئايرىش

تۆۋەندە بېرىلگەن ھايۋاناتلارنىڭ ئىچىدە، ئۈچ خىل ھايۋان مەلۇم تەرەپلەردىن قالغان ھايۋانلار بىلەن ئوخشىمايدۇ. بۇ ھايۋانلارنى چەمبەر ئىچىگە ئېلىپ، نېمە ئۈچۈنلىكىنى ئىزاھلاڭ.

كىت سېغىن كالا يىلان كەسلەنچۈك ئىت بېلىق

باشقا شەيئىلەر بىلەن ئوخشىماسلىقىدىكى سەۋەب:

____

3. ھەقىقەت بىلەن كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

كىتقا ئائىت ھەقىقەتتىن ئىككىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ____________________

b. ____

يەنە كىتقا ئائىت كۆزقاراشتىن ئىككىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

a. ____

b. ____

4. لايىھەلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

نېمە ئۈچۈن كىتنىڭ شۇنچە غايەت زور ئېغىزى بار؟

____

____

____

نېمە ئۈچۈن كىتنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرى يوق؟

____

____

____

5. ھەر قايسى تەركىبىي قىسىملار ۋە ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئانالىز قىلىش

تۆۋەندىكى جۈملىنى تاماملاپ، كەينىدىكى ئىككى خىل شەيئى ئارىسىدا ئالدىدىكى ئىككى خىل شەيئىدىكىدەك باغلىنىش ھاسىل قىلىڭ.

a. كىت بىلەن بالا كىت، خۇددى مۈشۈك بىلەن ____ گە ئوخشايدۇ.

b. كىت بىلەن سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، خۇددى يىلان بىلەن _____ گە ئوخشايدۇ.

c. كىت مېيى بىلەن كىت، خۇددى __________ بىلەن ئىنسانلارغا ئوخشايدۇ.

6. ئىجادچانلىقا ئىگە سېلىشتۇرۇش

سىز كىت بىلەن ماشىنىنىڭ نۇرغۇن تەرەپلەردىن ئوخشاشلىقى بارلىقىغا ئىشىنەمسىز؟ سىز ئۈچ ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ سەۋەبنى مىسال كەلتۈرەلەمسىز؟

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

7. ئىشەنچلىك دەرىجىسىدىن گۇمانلىنىش

بىر ئوغۇل بالا پىرىستاندا بېلىق تۇتۇۋاتقاندا، بىر ئاق باشلىق كىتنى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان. سىز ئۇنىڭ ئېيتقان سۆزىگە ئىشىنىشتىن ئىلگىرى، ئۇنىڭ سىزنى رازى قىلارلىق جاۋاب بېرىشىگە ئاز بولغاندا ئۈچ سوئال لايىھىلەڭ.

a. ______________________

b. ______________________

c. ______________________

8. ئاچقۇچلۇق سۆزنى تونۇش

كىت دېگەن بۇ باش تېمىغا ئالاقىدار تاق سۆز ياكى سۆز بىرىكمىسىدىن بەشنى يېزىڭ. ئەگەر باشقىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ تەكلىپ پىكرى بولسا ئۇنىمۇ قوشۇپ قويۇڭ.

a. كۆچۈش   b. ______________

c. ______________   d. ______________

e. ______________   f. ______________

9. ئۆزىڭىزنىڭ سوئالىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ

8- مەشىقتە تۈزگەن ھەر بىر جۈملىگە قارىتا، «نېمە ئۈچۈن...» ياكى «قانداق...» دېگەن شەكىلدىكى سوئاللارنى

ئوتتۇرىغا قويۇڭ. ئۇنى يېزىپ، جاۋاب بېرىپ كۆرۈڭ.

سوئال: نېمە ئۈچۈن كىت ئۇزۇن مۇساپىلەرنى بېسىپ كۆچىدۇ؟

جاۋاب: ئىسسىق سۇ رايونلىرىغا بېرىپ كۆپىيىش ئۈچۈن.

سوئال: ___________

جاۋاب: ___________

____

سوئال: ___________

جاۋاب: ___________

____

10. باغلىنىش پەيدا قىلىش

باش تېما	باغلىغۇچى سۆز	ئاچقۇچلۇق سۆز
كىت	نەچچە يۈز كىلومېتىر ئۈزۈپ	كۆچىدۇ.
كىت	___________	___________
كىت	___________	___________

11. تېخىمۇ كۆپ سوئاللارنى ئوتتۇرىغا قويۇش

كىت دېگەن باش تېما ئۈچۈن ئىككى سوئال لايىھىلەڭ. سوئالىڭىز A قۇردىكى بىر سۆزنى باش قىلىپ، B قۇردىكى يەنە بىر سۆزنىڭ قوشۇلۇشى ئارقىلىق تۈزۈلسۇن ھەم ئۆزىڭىز لايىھىلىگەن سوئالغا جاۋاب بېرىپ كۆرۈڭ.

A قۇر

نېمە قەيەر/ قاچان قايسى كىم نېمە ئۈچۈن قانداق

B قۇر

بولسا قىلىپ قىلالايدۇ مۇمكىن كەلگۈسىدە ئېھتىمال

سوئال: كىم كىتنى تەتقىق قىلىشى مۇمكىن؟
جاۋاب: كىتنىڭ كۆچۈشىنى تەتقىق قىلىدىغان ئادەم ۋە ئالىملار.

سوئال: ________________________

جاۋاب: ________________________

____

سوئال: ________________________

جاۋاب: ________________________

____

ئۈچىنچى بۆلۈم

قوشۇمچە

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرېسى

قوشۇمچە A

يادرولۇق تەپەككۇر ئۇسۇلىنىڭ تەپەككۇر ئېلېمېنتلىرى

تۆۋەندىكىلەر بولسا تەپەككۇر ئۇسۇلى جەريانىدا كۆپ ئىشلىتىلىدىغان، نىسبەتەن ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە سوئال سوراش ئۇسۇلى — يەنى «تەپەككۇر ئېلېمېنتلىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. تەپەككۇر قىلىشقا ماھىر ئادەم يادرولۇق تەپەككۇر ئۇسۇلىنى قوللانغان ۋاقىتتا، ئۆز ئۆزىگە قويىدىغان سوئالدۇر. بۇ سوئاللار مۇشۇ كىتابنىڭ بىرىنچى بۆلۈمىدىكى سوئاللارنى تاماملاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ھەر بىر گۇرۇپپا سوئاللار بىرىنچى بۆلۈمدىكى ئوخشاش تېمىلىق مەشىقلەر بىلەن ماس كېلىدۇ.

بىراق، ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، ئەگەر سىز ۋە سىزنىڭ ساۋاقداشلىرىڭىز مەلۇم بىر مەشىقنى تاماملاشتا باشقا سوئاللارنى قوللانغان بولساڭلار، چوقۇم ئۇنىمۇ خاتىرىلىۋېلىڭ، بۇ كىتابنىڭ سوئاللار جەدۋىلىگە قوشۇپ قويۇڭلار.

☆ شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزىتىش

باش ھەرپ قىسقارتىلغان سۆز SCUMPS سىزنىڭ تۆۋەندىكى سوئاللارنى ئەستە تۇتۇۋېلىشىڭىزغا ياردەم بېرىدۇ. نېمە ئۈچۈن بۇ شەيئى مۇشۇنداق...... ئىگە؟

- چوك-كىچىكلىكى (Size)، بەلكى باشقا چوڭ-كىچىكلىك ئەمەس.
- رەڭگى (Color)، بەلكى باشقا رەڭ ئەمەس.
- ئىشلىتىلىشى (Use)، بەلكى باشقا ئىشلىتىلىشى ئەمەس.
- ماتېرىيالى (Material)، بەلكى باشقا ماتېرىيال ئەمەس.
- تەركىبىي قىسمى (Part)، بەلكى باشقا تەركىبىي قىسىم ئەمەس.
- شەكلى (Shape)، بەلكى باشقا شەكىل ئەمەس.

☆ ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشلىقنى كۆزىتىش

- بۇ شەيئىلەر ئوخشاش SCUMPS — چوك-كىچىكلىككە (Size)، رەڭگە (Color)، ئىشلىتىلىشكە (Use)، ماتېرىيالغا (Material)، تەركىبىي قىسمىغا (Part)، شەكىلگە (Shape) ئىگىمۇ-يوق؟

☆ ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى كۆزىتىش

- بۇ شەيئىلەر ئوخشىمىغان SCUMPS — چوك-كىچىكلىك (Size)، رەڭ (Color)، ئىشلىتىلىش (Use)، ماتېرىيال (Material)، تەركىبىي قىسىم (Part)، شەكىل (Shape) قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگىمۇ-يوق؟

☆ ئوخشىشىپ كېتىدىغان شەيئىلەرنى تۈرلەرگە ئايرىش

- بۇ شەيئىلەر ئوخشىشىپ كېتىدىغان SCUMPS — چوك-كىچىكلىك (Size)، رەڭ (Color)، ئىشلىتىلىش (Use)، ماتېرىيال (Material)، تەركىبىي قىسىم (Part)، شەكىل (Shape) قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگىمۇ-يوق؟

☆ چوڭ-كىچىكلىك تەرتىپى بويىچە شەيئىلەرنى رەتكە تىزىش

● قايسىبىر شەيئى قالغان شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟

● قايسىبىر شەيئى قالغان بارلىق شەيئىلەرگە تەۋە؟

☆ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق شەيئىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

● مەن كاللامدا بۇ بىر شەيئىگە ئالاقىدار ئەمەلىي مىسالدىن بەش ياكى تېخىمۇ كۆپ مىسال كەلتۈرەلەمدىم-يوق؟

● بۇ ئەمەلىي مىساللار قانداق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە؟

● مەن ئۇنى بىردىن رەتلەپ چىقالامدىم-يوق؟

● قايسى خىل ئالاھىدىلىكلەر مەن رەتلەپ چىققان بۇ ئەمەلىي مىساللارنىڭ ھەممىسىگە ئورتاق؟

☆ يازما خۇلاسە

● باش تېما ياكى مۇھاكىمىنىڭ مۇھاكىمە قىلىدىغان مەسىلىسى نېمە؟

● خۇلاسە بايان قىلغان مەزمۇننىڭ ئاساسى جۈملىسى نېمە؟

● قايسى جۈملىلەر باش تېما بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇر بىلەن تەمىنلەيدۇ؟

● باش تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك بۇ جۈملىلەر ئىچىدە قايسى ئامىللار مېنىڭ خۇلاسەمگە لازىم بولىدۇ؟

☆ ئوبرازلىق خۇلاسە

● بۇ ئوقۇشلۇق ماتېرىيالدا قانداق ئاچقۇچلۇق سۆز ۋە ئاتالغۇلار بار؟

● بۇ ئاتالغۇلارنى گېئومېتىرىيىلىك شەكىللەر ئارقىلىق تەشكىل قىلىشقا بولامدۇ-يوق؟

● بۇ يەردە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئىككى خىل شەيئىگە سېلىشتۇرغىلى بولامدۇ-يوق؟

● بۇ يەردە، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئۈچ ياكى تېخىمۇ كۆپ شەيئىگە سېلىشتۇرغىلى بولامدۇ-يوق؟

● بۇ ماتېرىيالدا نەتىجىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان سەۋەب تىلغا ئېلىنغانمۇ-يوق؟

● مەلۇم بىر شەيئىنى بىر قانچە تەركىبىي قىسىمغا ئىنچىكىلەپ بۆلۈشكە بولامدۇ-يوق؟

● مەلۇم بىر شەيئىنىڭ ئاساسلىق قىسمى ياكى ئاساسىي گەۋدىسى تەسۋىرلىگەنمۇ-قانداق؟

☆ شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى ئانالىز قىلىش

● بايانىدىكى ئالدىنقى ئىككى شەيئى ئوتتۇرىسىدا قانداق باغلىنىش بار؟

● ئۈچىنچى شەيئى بىلەن ئوخشاش باغلىنىشقا ئىگە بولغان تۆتىنچى شەيئى نېمە؟

☆ ھەقىقەت، سەپسەتە ۋە كۆزقاراشنى پەرقلەندۈرۈش

● بۇ بايانىڭ ئىلمىي ئاساسى بارمۇ؟

● بۇ ۋەقە ئىلگىرىمۇ يۈز بەرگەنمۇ؟

● بۇ بايان ئېتىراپ قىلغۇچى سۆز، مەسىلەن: شۇنداق، ئۇچۇن قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغانمۇ؟

● بۇ بايان جەزملەشتۈرگۈچى سان-سىفىرلىق ئۇچۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغانمۇ؟

● بۇ بايان نوپۇزلۇق ئورگانلاردىن كەلگەنمۇ؟

كىتاب تورى ئۇيغۇر www.uyghurkitap.com

★ بۇۋاستىتە كۆزىتىشتىن كەلگەن جەزملەشتۈرگىلى بولمايدىغان يەكۈننى پەرقلەندۈرۈش

● يەكۈننى ئىسپاتلاشتا ناھايىتى ئېنىق پاكىتلار مەۋجۇتمۇ؟

● مېنىڭ يەكۈنۈم ھېسسىيات ۋە ئوبيېكتىپ ئېتىقاد بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ؟

● مېنىڭ يەكۈنۈم كەلگۈسىدە يۈز بېرىدىغان ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ؟

● مەن ھېچقانداق پاكىتسىزلا ئىسپاتلىغىلى بولىدىغان پەرەزنى قىلدىممۇ-قانداق؟

★ مەلۇم بىر باياننىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىدىن گۇمانلىنىش

● بۇ ئادەم بۇ ئىشنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنمۇ؟ ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىغانمۇ ياكى ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەنمۇ-يوق؟

● باشقا ئادەملەرمۇ بۇ ئىشنى كۆرگەن، ئاڭلىغان ياكى بېشىدىن كەچۈرگەنمۇ-يوق؟

● بۇ ئىش شۇ ئادەمنىڭ مەنپەئەتىگە مۇناسىۋەتلىكمۇ-قانداق؟

● بۇ ئادەمنىڭ نەق مەيدان بىلەن يېقىن-يىراقلىق دەرىجىسى قانداق؟

● بۇ ئادەمنىڭ شۇ چاغدىكى ئەقلى-ھوشى جايىدىمۇ؟ ئەقلىي قابىلىيىتى ساغلاممۇ-يوق؟

● بۇ ئادەمنىڭ خىزمەتداشلىرى، دوستلىرى ۋە ساۋاقداشلىرى ئارىسىدىكى ئىناۋىتى قانداق؟

● بۇ ئادەم ئىلگىرى مۇناسىۋەتلىك خەۋەرلەرنى ئىزدىگەنمۇ-قانداق؟

● بۇ ئادەمنىڭ كەچۈرمىشلىرى قانداق؟

★ مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇر بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇرنى پەرقلەندۈرۈش

● سىزنىڭ نىشانىڭىز ياكى ئاساسلىق مەقسىتىڭىز نېمە؟

● بۇ نىشانغا يېتىشتە قايسىلىرى مۇھىم ئالاھىدىلىك ياكى ئامىللار ھېسابلىنىدۇ؟

★ ئۆزىڭىز ئوقۇغان مەزمۇنلارغا قارىتا ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئېلىپ بېرىڭ

قىسقارتىلما سۆز CAMPER سىزنىڭ بۇ سوئاللارنى ئەستە تۇتۇۋېلىشىڭىزغا ياردەم قىلىدۇ.

1) نەتىجە (Consequences): قانداق نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن؟

2) پەرەز ((Assumptions: قانداق پەرەز قىلغان؟

3) مۇھىم نۇقتا (Main issue): مۇھاكىمە قىلغان مەسىلىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى نېمە؟

4) ئاداۋەت (Prejudice): مەلۇم شەكىلدىكى ئاداۋەت مەۋجۇتمۇ-يوق؟

5) ئاساسلىق ۋە ئەمەلىي مىسال (Evidence and Example): قانداق پاكىت بولغاندا بۇ ئاساس پۇت تىرەپ تۇرالايدۇ؟ ئەمەلىي مىساللار بارمۇ-يوق؟

6) ئىشەنچلىك دەرىجىسى ۋە مۇناسىۋەت دەرىجىسى (Re liable and Rele vant): ئاساس ۋە ئۇچۇرنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسى قانداق؟ باش تېما بىلەن مۇناسىۋىتى بارمۇ-يوق؟

ھۆكۈملۈك تەپەككۇرغا ماھىر ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ناھايىتى سوغۇققان ۋە ئوبيېكتىپ كېلىدۇ، يەنى شۇنداق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۇلار داۋاملىق تۆۋەندىكىلەرنى قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ:

www.uyghurkitap.com
كىتاب تور بېكىتى

● مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالىدۇ. مۇھاكىمە قىلىنىۋاتقان شەيئىلەرنىڭ قانداق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالىدۇ.

● مەسىلىگە ئوبيېكتىپ قارايدۇ. مۇمكىنقەدەر ئەمەلىيەت، سانلىق مەلۇمات ھەمدە ئەمەلىي مىساللارغا تايىنىپ مۇلاھىزە يۈرگۈزىدۇ.

● ئىدىيىنى ئازاد قىلىدۇ. ئادىل، ھەققانىي، بىر تەرەپلىمىلىكى مەۋجۇت بولمايدۇ. ھەر خىل كۆزقاراشلارنى قوبۇل قىلالايدۇ.

● كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇۋالمايدۇ. يېڭى ئەمەلىي پاكىتقا ئىگە بولغان ۋاقىتتا، ئۆزىنىڭ كۆزقارىشىغا مۇناسىپ ئۆزگەرتىشلەر ئېلىپ بارالايدۇ.

☆ قارار قىلىش

● سىز قانداق ئىش ئۈچۈن قارار چىقىرىسىز؟

● قانداق تاللاش تۈرى ۋە ئورۇنباسار لايىھە بار؟

● ھەر بىر تۈرنىڭ قانداق پايدا-زىيان تەرىپى بار؟

● ھەر قايسى تۈرلەرنى سىلىشتۇرۇش قولايلىق بولۇش ئۈچۈن مەن قانداق مۇناسىپ ئۆلچەم ياكى ئامىللارنى ئويلىشىشىم كېرەك؟

● مەن بۇ ئۆلچەملەردىن پايدىلىنىپ، ھەر قايسى تۈرلەرنى باھالىسام بولامدۇ-يوق؟

● قايسى تۈرنىڭ ئومۇمىي جەھەتتىكى نومۇرى ھەممىدىن يۇقىرى؟

☆ سەۋەب-نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

● قايسى ۋەقە ئارقىدىنلا يۈز بەرگەن (نەتىجە) ھەم باشقا بىر ۋەقە (سەۋەب) بىلەن بىۋاستە باغلىنىشلىق؟

★ مەسىلە ھەل قىلىشنىڭ يولى

تۆۋەندىكى سوئاللارنىڭ قىسقارتىلما سۆزى CREATE دەپ يېزىلىدۇ (ئۇيغۇرچە مەنىسى: يارىتىش).

● بىرلەشتۈرۈش (Com bine): مەن يېڭى ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ مەلۇم شەيئىلەرنى گۈزۈپىلىيالامدىم-يوق؟

● ئاستىن-ئۈستۈن قىلىش (Reverse): مەن مەلۇم تەرتىپ ياكى باسقۇچلارنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلسام بولامدۇ-يوق؟

● چىقىرىپ تاشلاش (Eliminate): بەزى جەريان ياكى باسقۇچلارنى چىقىرىپ تاشلىسام بولامدۇ-يوق؟

● ئورنىغا دەسسىتىش (Alternative): باشقا بىر خىل ئۇسۇل ياكى ماتېرىياللارنى ئورنىغا دەسسەتسەم بولامدۇ-يوق؟

● بۇرمىلاش (Twist): مەلۇم بىر بۆلەكنى بورمىلىسام بولامدۇ-يوق؟

● ئىنچىكىلەشتۈرۈش (Elaborate): بەزى نەرسىلەرنى كۆپەيتىپ ياكى يەنىمۇ ئىشلەپ، تېخىمۇ ئىنچىكىلەشتۈرسەم بولامدۇ-يوق؟

ئىجادىي تەپەككۇرغا ماھىر ئادەملەرنىڭ ھەممىسى FIRST (ئۇيغۇرچە مەنىسى: بىرىنچى). ئۇلار تۆۋەندىكىدەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە:

● تەسەۋۋۇر قىلىدۇ (Fantasize): ئۇلار خام خىيال قىلىشقا، مەۋھۇم ئۇقۇملارنى سىناشقا ئامراق.

● پىشۇرىدۇ (Incubate): ئۇلار دائىم ئۇزۇن ۋاقىت چوڭقۇر ئويلىنىش ئارقىلىق بىر ئوينى پىشۇرۇپ چىقىدۇ.

● خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىدۇ (Risks): ئۇلار خەتەرگە تەۋەككۇل قىلىشقا ئامراق، ئۆزى بىلگىنىنى قىلىدۇ.

● سەزگۈر (Sensitive): ئۇلارنىڭ سەزگۈرلۈكى كۈچلۈك، تەبىئەت ۋە ئىنسانلار ئۈستىدە يېڭىلىق يارىتىشقا ئادەتتىن تاشقىرى سەزگۈر.

www.uyghurkitap.com

● قوزغايدۇ (Trigger): ئۇلار يېڭىچە تەپەككۇر ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىلھامىنى قوزغىتىشقا ئامراق بولۇپ، ھەرخىل ئىدىيىلەرگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىدۇ.

بۇ يەردە، بىز يەنە تېخىمۇ كۆپ سوئاللار بىلەن تەمىنلىدۇق. سىز ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئېلىپ بارغان ۋاقتىڭىزدا ئۇلاردىن پايدىلىنىشىڭىز مۇمكىن.

☆ بىر پارچە ھېكايە ئوقۇش

- ● بۇ ھېكايە قاچان، قەيەردە يۈز بەرگەن؟
- ● ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى كىم؟
- ● ھېكايە قانداق ئاخىرلىشىدۇ؟
- ● باش قەھرىمانىنىڭ قانداق تەسىراتى بار؟

☆ بىر پارچە ھېكايىنى چۈشىنىش

- ● مەلۇم ئالاھىدە سۆزنىڭ قانداق مەنىسى بار؟
- ● مەن بۇ جۈملىنى چۈشىنەلەمدىم-يوق؟
- ● ئەمەلىي بىر مىسال مەۋجۇتمۇ-قانداق؟
- ● مەن بۇ خىل ئەھۋالنى بېشىمدىن كەچۈرۈپ باققانمۇ-قانداق؟
- ● مەن ئۇنى باشقىلارغا سۆزلەپ بەرسەم بولامدۇ-يوق؟
- ● مەن بۇ ئۇچۇردىن قانداق پايدىلىنىشىم كېرەك؟
- ● نېمە ئۈچۈن بۇ شەيئى بۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە؟
- ● ئۇنىڭ يۈز بېرىش سەۋەبى نېمە؟
- ● بۇ يەرنىڭ باش تېمىسى نېمە؟

☆ بىر پارچە سۈرەت ياكى ئوقۇشلۇق ماتېرىيالغا مۇناسىۋەتلىك ئاداۋەتنى پەرقلەندۈرۈش

● مەلۇم بىر تەشكىل ياكى شەخس، بۇ يەردە ئادەتتىن تاشقىرى ماختالدىمۇ ياكى مەنسىتمەسلىك نەزىرىدە قارالدىمۇ،

قانداق (مەسىلەن، ھۇرۇن، قابىلىيەتسىز، كەمبەغەل، نەس باسقان، كېسەل كۆرپىسى، دۆت-گومۇش، سېھرىي كۈچكە تولغان، ئەقىللىقلىقتا چېكىگە يەتكەن، قاۋۇل، كۈچتۈڭگۈر)؟

● پەقەت مەلۇم بىر مەيداندا تۇرۇپ، مەلۇم بىر مۇھاكىمە تېمىسى چۈشەندۈرۈلدىمۇ-قانداق؟

● پەقەت بىر خىللا كۆز قاراش ئوتتۇرىغا قويۇلدىمۇ-قانداق؟

☆ مەسىلە ھەل قىلىش يولىنى ئىزدەشنىڭ ئۇنىۋېرسال ئۇسۇللىرى

● مەن قانداق مەسىلىنى ھەل قىلىشىم كېرەك؟

● مەن قانداق ئۇچۇرلارغا ئېھتىياجلىق؟

● مەن ئىلگىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ باققانمۇ؟

● مەن قانداق ئۇسۇللارنى ئىشلەتكەن؟

● بۇ يەردە، مەن نېمىلەرگە چوقۇم دىققەت قىلىشىم كېرەك؟

● مەن بۇ مەسىلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەسۋىرلىيەلەمدىم-يوق؟

● مەن مەسىلىنى پارچىلىيالامدىم-يوق؟

● مەن مەسىلىنى ئاددىيلاشتۇرۇلامدىم-يوق؟

● بىرىنچى قەدەمدە نېمىلەرنى قىلىش كېرەك؟ نېمە ئۈچۈن؟

● ئەمدى نېمە ئىشلارنى قىلىش كېرەك؟ نېمە ئۈچۈن؟

● ئەگەر مەن مۇشۇنداق قىلسام، نەتىجىسى قانداق بولىدۇ؟

● بۇنداق قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى بارمۇ؟

● مەن نېمىلەرنى قىلىۋاتىمەن؟

● مەن بارلىق ماتېرىياللاردىن پايدىلاندىممۇ؟

● تەجرىبىدىن ئۆتكەنمۇ-يوق؟

● كېلەر قېتىم ئىشلىتىش ئۈچۈن، بەزىبىر پرىنسىپ ۋە ئۇسۇللارنى ئېسىمدە تۇتۇۋېلىشىم كېرەكمۇ-قانداق؟

● بۇ مەسىلىنىڭ ئەڭ قىيىن قىسمى نېمە؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

قوشۇمچە B

ئاكتىپ پوزىتسىيە مۇۋەپپەقىيەتلىك تەپەككۇر ئىگىسىنى يارىتالايدۇ

ئەگەر سىزدە كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھېسسىي ماھارەت بولمىسا، قالتىس تەپەككۇر ئىگىسى بولۇپ چىقىشىنى ئۆگىنىۋېلىشىڭىزنىڭ تەسكە توختايدىغانلىقىنى بايقىشىڭىز مۇمكىن. تۆۋەندە بىر قىسىم كۆزقاراشلار مىسال كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، ھېسسىي ماھارىتىڭىزنى ئاكتىپلىق بىلەن يۇقىرى كۆتۈرۈشىڭىزگە ياردەم بېرىدۇ.

1. تولۇپ تاشقان ئىشەنچ

● مەن بۇرۇن قىلالىغان، بۇ قېتىممۇ چوقۇم قىلالايمەن.

● گەرچە بۇنىڭغا بىر ئاز ۋاقىت كەتسىمۇ، ئەمما ياخشى قىلالايدىغانلىقىمغا ئىشىنىمەن.

● ئەگەر مەن خاتالاشسام نېمە بوپتۇ؟ باشقىلارنىڭمۇ خاتالىشىدىغان ۋاقتى بارغۇ؟

● چوقۇم توققۇزنى تەل قىلىش زۆرۈر ئەمەس.

● مەن ئىلگىرى ئىنتايىن قىيىن ئىشنىمۇ ھەل قىلالىغان. بۇ قېتىممۇ ھەل قىلالايمەن.

● مەن ھەل قىلالمىغان تەقدىردىمۇ، زامان ئاخىر بولغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ.
● مەن چوقۇم ناھايىتى ياخشى قىلالايمەن.

2. قەتئىي بوشاشماسلىق

● بۇ خىزمەت بەلكىم مەنىسىز بولۇشى مۇمكىن، بىراق كېيىن چوقۇم پايدىسى بولىدۇ.
● گەرچە مەن بۇنداق قىلىشنى ياخشى كۆرمىسەممۇ، ئەمما نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر چوقۇم داۋاملاشتۇرۇشۇم كېرەك.
● مەن تېخى ئۆگىنىۋالالمىدىم، بىراق كەلگۈسىدە چوقۇم ئۆگىنىۋالالايمەن.
● گەرچە بۇ ئىنتايىن قىيىن بولسىمۇ، بىراق مۇمكىن بولماي قالمايدۇ.

3. ئۆز-ئۆزىنى ھۆرمەتلەش، ئۆز-ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش

● مەن بىر قەدىر-قىممىتى بار ئادەم، چۈنكى ...
● مەن بۇ قېتىم Cغا ئېرىشكەنلىكىم ئۈچۈنلا، مېنىڭ ئورنۇم Cغا مۇقىملىشىپ قالمايدۇ (ھەتتا D ياكى F).
● مەن X پەنگە ماھىر، باشقىلار مېنى Y پەنگە ماھىر، دەيدۇ.
● مەن ئىلگىرى قىلغان قالتىس بىر ئىش بولسا، ...
● ئەتە، ھەممە ئىش ناھايىتى ياخشى بولۇپ كېتىدۇ.
● ھەممە ئادەم خاتالىشىدۇ. خاتالىشىشمۇ ئۆگىنىش جەريانىنىڭ بىر قىسمى.

4. كۆپ تەرەپلىمە ئاكتىپ پوزىتسىيە

● مېنىڭ چوڭ مېڭەم 100 مىليوندىن ئارتۇق چوڭ مېڭە ھۇجەيرىسىگە ئىگە بولۇپ، مۇقەررەركى بىر ئادەتتىن تاشقىرى ھېسابلاش ماشىنىسىدۇر.

● مەن مۇرەككەپ تەپەككۇر ئۇسۇللىرىنى ئۆگىنىپ، ئۆزلۈكسىز ھالدا ئەقلىي قابىلىيىتىمنى يۇقىرى كۆتۈرەلەيمەن.

● بىز ھەممىمىز ئىنتايىن ئەقىللىق، ھېچ بولمىغاندا مەلۇم بىر تەرەپتىن شۇنداق.

● مەن تەپەككۇرغا ماھىر ئاشۇ كىشىلەرنىڭ مەن ئورۇندىيالمىغان ۋەزىپىنى ئورۇندىغاندا، ئۆز-ئۆزىگە قويغان سوئاللىرىدىن ئەستايىدىللىق بىلەن پايدىلىنىمەن.

● مەن ئۆتكۈزگەن سەۋەنلىكلىرىمدىن كۆپ نەرسىلەرنى ئۆگىنىۋالالايمەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قوشۇمچە C

پايدىلىنىش جاۋابلىرى

ئىجادىي تەپەككۇر ئۇچۇن بەدەن قىزىتىش سىنىقىنىڭ جاۋابلىرى

تۆۋەندىكىلەر ئىجادىي تەپەككۇر ئۇچۇن بەدەن قىزىتىش مەشىقىنىڭ پايدىلىنىش جاۋابلىرى. بۇنىڭدىن باشقا جاۋابلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. بىراق، چوقۇم مۇۋاپىق بولۇشى ھەم كۆپ قىسىم ئادەملەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىشى كېرەك. (ئومۇمىي نومۇر 24)

1. ھېس-تۇيغۇ، قاراڭغۇلۇق، ئىدىيە، دىنوزاۋر، ئاۋاز، كۆزقاراش

2. ئۇلارنىڭ ھەر خىل تۈرگە، شەكىلگە ۋە رەڭگە ئىگە؛

ئۇلارنىڭ ھەممىسى گاز قويۇپ بېرەلەيدۇ، گاز سۈمۈرەلەيدۇ ھەم ھەرىكەتلىنەلەيدۇ؛

ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھامىلىق قىلالايدۇ؛

كىشىلەر ئۇ يەردىن ئولتۇرىدىغان جاي تاپالايدۇ؛

ئۇلارنىڭ ھەممىسى كۆپلىگەن تەركىبىي قىسىملارغا ئىگە.

3. ئۇ بەلكىم گېزىت بىلەن ئۆزىنى توسۇۋالغان بولۇشى ياكى بىر ئەما بولۇشى مۇمكىن؛

گېزىتنىڭ ئۇ تەرىپى بەلكىم تەتۈر بولماسلىقى مۇمكىن؛

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئۇ ئۇخلاپ قالغان بولۇشى ياكى گېزىت بىلەن يۈزىنى يېپىۋالغان بولۇشى مۇمكىن.

4. يول ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ:

قورال-ياراغ، ئېغىر بويۇم، تېرەك قىلىپ ئىشلىتىش، پاسىل قويۇش، سايمان ياكى قىسقۇچ قىلىش؛

ئۈنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇشقا ياكى ئۆرە تۇرۇشقا بولىدۇ؛

ئويمىچىلىق قىلىشقا بولىدۇ؛

قەلەم جازىسى ياكى گۈل سۇپىسى قىلىشقا بولىدۇ؛

سىزغۇچ ياكى ئەندىزە قىلىشقا، بور قىلىشقا ياكى قۇرتلارنىڭ تۇرالغۇسى قىلىشقا بولىدۇ؛

مەلۇم بىر بوشلۇقنى ئىگىلەشكە ياكى ئېغىرلىق كۆتۈرۈشكە ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

5. پولات نەيچىنىڭ ئىچىگە لىق سۇ توشقۇزۇش:

بىر بېشىغا سېغىز كەمپۈت چاپلانغان كالتەكنى ئىشلىتىش؛

ۋاكۇئۇملۇق چاڭ-توزاڭ سۈمۈرگۈچ ئىشلىتىش؛

بىر تال سۈمۈرگۈچ نەيچە ئىشلىتىش.

6. بىر تال نۇر چېچىپ چاقناپ تۇرغان شەيئى:

بىر خىل يۇڭلۇق جانلىق؛

پىرىبور؛

ئادەم ۋە باشقا ھايۋاناتلارنىڭ يۈزى؛

گۈل بەرگى؛

تونىل ياكى كۆۋرۈك؛

چاقپەلەك مەنزىرە كۆرۈش ماشىنىسى؛

يۇملاق تۇرۇسلۇق ئىمارەت ياكى چېدىر؛

نىشان كۆرسەتكۈچ؛

ئېتىز-ئېرىق ياكى دەل-دەرەخ؛

پارتلاش؛

چوتكا؛

يېرىم تال پىرەنىك:

ماروژنى؛

ئۈنچە-مەرۋايىت زىبۇ-زىننەتلەر؛

ئانتېنا؛

قۇرۇق ئوت-چۆپ دۆۋىسى؛

ئۆرۈلۈپ كەتكەن سالاسۇن؛

نىقاب؛

يىڭنە سانجىيدىغان پالاس؛

7.

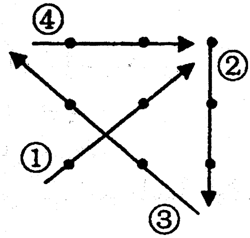

8. گېزىتنى ئېچىپ، ھەر بىر ۋارىقىنى بىر تال يۇمىلاق نەيچە قىلىپ يۆگەيمىز. قەغەز نەيچىلەرنىڭ ئېچىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، رېزىنكە بىلەن ئىككى ئۇچى بوغۇپ قويىمىز. قەغەز نەيچىنىڭ بىر ئۇچىنى يەنە بىر قەغەز نەيچىنىڭ يەنە بىر ئۇچىغا كىرگۈزۈپ، قەغەز نەيچىلەرنى بىر-بىرىگە ئۇلاپ، ئۇزۇنلۇقىنى 2.7 مېتىرغا يەتكۈزىمىز. ئۇزارتىلغاندىن كېيىنكى قەغەز نەيچىنىڭ بىر ئۇچىنى بوتۇلكىنىڭ بوينىغا كىرگۈزىمىز. ئوقنى قەغەز نەيچىگە كىرگۈزۈپ، قەغەز نەيچىنى بويلىتىپ دومىلىتىپ بوتۇلكىغا كىرگۈزىمىز. باشقا نەرسىنى ئىشلىتىشىمىزنىڭ ھاجىتى يوق.

ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئۈچۈن بەدەن قىزىتىش مەشىقىنىڭ جاۋابلىرى

تۆۋەندە بېرىلگەنلىرى ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئۈچۈن بەدەن قىزىتىش مەشىقىنىڭ پايدىلىنىش جاۋابلىرى. بەلكىم، باشقا

www.uyghurkitap.com

جاۋابلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. بىراق چوقۇم مۇۋاپىق ھەم زور كۆپ قىسىم ئادەملەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغان بولۇشى كېرەك. ھەر بىر جاۋابقا توغرا جاۋاب بەرگەندە ئېرىشىدىغان نومۇر 1. (ئومۇمىي نومۇر 25).

1. چەمبەر شەكىللىك (بۇ كىتاب تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىلدە، تەڭگە پۇل بولسا چەمبەر شەكىلدە).

2. b ۋە d؛

3. e (سەۋەب)، b (نەتىجە)؛

4. c، d ۋە e؛

5. a: بىر خىل ئۇۋچى قۇش؛
   b: بىر خىل تور؛
   c: بىر خىل دەرەخ.

6. ھەر بىرى، يېرىم باھا، ئوڭشاشنى ئۈستىگە ئېلىش ۋەدىنامىسى.

7. b، e، f

8. a، d،f

9. ھەر بىر توغرا جاۋاب ئۈچۈن يېرىم نومۇرغا ئېرىشىسىز.

جەزملەشتۈرگىلى بولىدىغىنى: چىراغ يورۇق، ئاشخانىنىڭ چىرىغى ياندۇرۇقلۇق. قوشنىسىنىڭ ئۆيىنىڭ چىرىغى ياندۇرۇقلۇق، ئۇ ۋاقىت سەھەر سائەت 3 بولغان چاغ.

جەزملەشتۈرگىلى بولمايدىغىنى: كىم چىراغنى ياندۇرغان، نىمە ئۈچۈن چىراغ ياندۇرۇقلۇق، چىراغ قاچان ياندۇرۇلغان، تېخى ئۇخلىغانلار بارمۇ-يوق؟ بۇ ئوقۇشماسلىقمۇ-قانداق؟

10. b، e، g

مەشق جاۋابلىرى

1. نېمە ئۈچۈن قېرىنداشنىڭ ھەممىسى ئالتە ياقلىق — شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزىتىش

شەيئى	ئالاھىدىلىك	بۇ ئالاھىدىلىكنىڭ مەۋجۇت بولۇش سەۋەبى
1. كاھىش	يىرىك	سېمونت بىلەن ئاسان يېپىشىدۇ.
	ئېغىر	شامال ئۇلارنى مىدىرلىتالمايدۇ.
	تىك تۆت بۇلۇڭلۇق	تۈز سىزىقنى بويلاپ رەتلىك تىزىشقا ئاسان.
2. تەڭگە پۇل	چەمبەر شەكىلدە	ئېلىشقا ۋە ساقلاشقا ئەپلىك.
	مېتالدىن ياسالغان	ئاسان سۇنۇپ كەتمەيدۇ.
	نېپىز	يېنىك، ئەپچىل
3. بايراق	رەڭلىك	كۆزنى قاماشتۇرىدۇ.
	رەختتىن ياسالغان	ئاسان يېرىلىپ كەتمەيدۇ.
	تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىللىك	ياساشقا ئاسان
4. ماشىنا بالونى	چەمبەر شەكىلدە	دۈگىلەيدۇ.
	كاۋچۇكتىن ياسالغان	ئېلاستىكلىققا ئىگە.
	ئېرىقچە گۈللەر ئويۇلغان	يەر يۈزى بىلەن بولغان
		يېپىشىشچانلىقنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.
5. بوتۇلكا	ئەينەكتىن ياسىلىدۇ	يۇيۇش ئاسان/ سۈزۈك.
	بويىنى ئىنچىكە	تۆكۈش ئەپلىك.
	ئاستى تۈز	مەزمۇت تۇرىدۇ.
6. زەيتۇن توپ	خۇرۇمدىن ياسالغان	چىداملىق.
	ئىللىپىس شەكىللىك	تۇتۇشقا ۋە ئېتىشقا قولايلىق.
	ئىچىگە ھاۋا تولدۇرۇلغان	يېنىك ھەم ئەپچىل

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

7. گېزىت	قەغەز يۈزى چوڭ	ئوقۇشقا قولايلىق.
	قەغەزدىن ياسالغان	بېسىشقا قولايلىق.
		تەننەرخى تۆۋەن،
		قاتلاشقا ئەپلىك.
	تېگى ئاق، خېتى قارا	ئوقۇشقا قولايلىق

2. ماشىنا بىلەن دەرەخنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى بارمۇ؟

—— شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزىتىش

شەيئى	ئوخشاش ئالاھىدىلىك
1. بانان ۋە لىمون	سېرىق رەڭ
	يېمەكلىك
	پوستى قېلىن
	دەرەخ ئۈستىدە ئۆسىدۇ
2. ئۈچ بۇلۇڭ ۋە تىك تۆت بۇلۇڭ	تەرىپى بار
	بۇلۇڭى بار
	يېپىق شەكىل
	ئىككى ماكانلىق شەكىل
3. چۈمۈلە ۋە دەرەخ	جانلىق
	ھاۋاغا ئېھتىياجلىق
	قۇياش نۇرىغا ئېھتىياجلىق
	سۇغا ئېھتىياجلىق
	ئىچكى ئورگانىزملىرى بار
4. رەقەم 4 ۋە 9	بىر خانىلىق سان
	ئېنىق كۋادرات يىلتىزى بار

	36گە پۈتۈن بۆلگىلى بولىدۇ
5. ئەترەت ۋە ئائىلە	بىر گورۇپپا ئادەمدىن تەشكىل تاپقان نامى بار رەھبەرلىك قىلغۇچىسى بار مەلۇم قائىدىسى بار

3. مۈشۈك چاشقان تۇتالايدۇ، ئىت نېمە ئىش قىلالايدۇ؟

—— ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى كۆرزىتىش

شەيئى	ئوخشىمايدىغان تەرىپى
1. ئىت ۋە مۈشۈك	مۈشۈك دەرەخكە يامىشالايدۇ مۈشۈك مىياڭلىيالايدۇ مۈشۈك چاشقان تۇتالايدۇ
2. قىسقۇچپاقا ۋە بېلىق	قىسقۇچپاقىنىڭ قىسقۇچ پەنجىسى ۋە قاتتىق پوستى بار قىسقۇچپاقا كەينىچىلەپ ئۈزىدۇ قىسقۇچپاقا سۇدىن ئايرىلىپ ياشيالايدۇ
3. چەمبەر ۋە ئۈچ بۇلۇڭ	چەمبەرنىڭ تۈز سىزىقلىق تەرىپى يوق. چەمبەرنىڭ بۇلۇڭى يوق. چەمبەرنىڭ چوققا نۇقتىسى يوق.
4. كۆل ۋە دېڭىز	كۆللەر تاتلىق سۇ كۆللىرى بولىدۇ. كۆللەرنىڭ تۆت ئەتراپى قورۇقلۇق بىلەن قاپلانغان. كۆل سۇيىنىڭ كۆتۈرۈلۈش پەسىيىش كۆلىمى كىچىك.

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

5. رەقەم 4 ۋە 11
4 جۇپ سان.
4 توپ سان ئەمەس.
4 پەقەت بىرلا خانە.

6. گېزىت ۋە كىتاب
گېزىتنىڭ تەننەرخى تۆۋەن.
گېزىت ھەر كۈنى تارقىلىدۇ.
گېزىتقا ئەڭ يېڭى خەۋەرلەر يېزىلىدۇ.

7. قۇش ۋە ھەسەل ھەرىسى
قۇشنىڭ ئىككى پۇتى بار.
قۇشنىڭ تۈك، پەيلىرى ۋە سۆڭىكى بار.
قۇشنىڭ ئۆمرى نىسبەتەن ئۇزۇن.

8. ئارتېرىيە ۋە ۋېنا
ئارتېرىيە قان تومۇرىنىڭ دىۋارى قېلىن.
ئارتېرىيە قېنىنىڭ ئېقىمتىش.
يۆنىلىشى يۈرەكتىن باشلىنىدۇ.
ئارتېرىيە تومۇرىنىڭ سانى نىسبەتەن ئاز.

9. پېئىل ۋە ئىسىم
پېئىل ھەرىكەتنى بىلدۈرىدۇ.
پېئىل ھالەتنى، تەرەققىياتنى.
يۆنىلىشنى بەلگىلەيدۇ.
پېئىللارنىڭ سانى نىسبەتەن ئاز.

10. پىرېزىدېنت ۋە ئايال پادىشاھ پىرېزىدېنت ھۆكۈمەت باشلىقى.
پىرېزىدېنت سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ.
پىرېزىدېنت ئەرلەردىن تەيىنلەنسە بولىدۇ.

11. دېموكراتىيە ۋە ئىستىبدات دېموكراتىيە رەھبەرلىرى خەلق تەرىپىدىن سايلىنىدۇ.
دېموكراتىيە سۆز ئەركىنلىكىنى تەرغىب قىلىشقا ۋە دۆلەتلەر

ئارىسىدا ئەركىن باردى-كەلدى قىلىشقا رۇخسەت قىلىدۇ.
دېموكراتىيە ئۇچۇر ۋاستىلىرىنى شەخسلەرنىڭ ئىگىدارچىلىق
قىلىشىغا يول قويىدۇ.

12. رەقەم 25 ۋە 26 — 25 تاق سان.
25نىڭ ئېنىق كۋادرات يىلتىزى بار.
25 بەشكە پۈتۈن بۆلۈنىدۇ.

4. چۈمۈلە، نوگاي قۇرت ۋە كېپىنەكلەرنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى نېمە؟

—— ئوخشىشىدىغان شەيئىلەرنىڭ تۈرلىنىشى

شەيئى	ئوخشاشلىق
1. قايچا، ماگنىت، مىخ	مېتالدىن ياسىلىدۇ، ماشىنىدا پىششىقلاپ ئىشلىنىدۇ.
2. چۈمۈلە، پارقىراق قوڭغۇز، كېپىنەك	ھاشارەتلەرگە تەۋە.
3. نۇر، ئىسسىقلىق، ئاۋاز	ئېنېرگىيىگە ئىگە
4. مۇز، تۇمان، ھور	سۇدىن شەكىللەنگەن
5. ئىتتىرىش كۈچى، سۈركىلىش كۈچى، ئېغىرلىق كۈچى	كۈچ
6. ياۋا توشقان، بۇغا، سېيىر	ئوتخور ھايۋان
7. كۆمۈر، قۇياش نۇرى، ئوران	توك چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدۇ.
8. يېشاڭ، يانتۇلۇق، غالتەك	مېخانىك، ئەمگەك ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.
9. يىلان، تىمساق، كەسلەنچۈك	ئۆمىلىگۈچى ھايۋان

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

10. ھىدروگېن، ئوكسىگېن، تۆمۈر — خىمىيىلىك ئېلېمېنت

11. ئەكس سادا، مۇزىكا، گۈلدۈرماما ئاۋازى — ئاۋاز

12. سايلام، بېلەت تاشلاش، پارلامېنت ئەزاسى — سىياسىي ساھە

13. تاماق يېيىش، ئۇخلاش، سۇ ئىچىش — ئىنسانلار ھاياتىنىڭ ئېھتىياجى

14. پاختا، قوي يۇڭى، چىگە — تەبىئىي تالا

15. سۈرەت، كىتاب ۋارىقى، ئىشىك — تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىلدە

16. بالون، تەڭگە پۇل، چىشلىق چاق — چەمبەر شەكىلدە

17. پورۇپكا، مۇز تاغ، ئالما — سۇ ئۈستىدە لەيلەيدۇ

18. فوتوسىنتېز، كۆلەڭگە، فوتو ئېلېكتر ھادىسىسى — يورۇقلۇققا ئېھتىياجلىق

19. رەقەم 7، 11 ۋە 13 — تاق سان / تۈپ سان

20. رەقەم 16، 64 ۋە 36 — ئېنىق يىلتىزدىن چىقىرىلىدۇ

21. ئۈچ بۇلۇڭ، تىك تۆت بۇلۇڭ، بەش تەرەپلىك — كۆپ تەرەپلىك

22. تاق سۆز: «مېڭىش»، «تونۇش»، «ئۆسلەش» — پېئىل

23. كومپيۇتېر، تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ — ئېلېكتر ئۈسكۈنىسى

5. «قىرو، بۇلۇت، چاڭ-تۇزان، تۇمان»لار ئىچىدىكى قايسىبىرى قالغان ئۈچىگە ئوخشىمايدۇ؟

— ئوخشاش تۈرلەر ئىچىدىن ئوخشىمايدىغان شەيئىنى پەرقلەندۈرۈش

نامزات شەيئى — ئايرىم شەيئى

1. كالا، ئات، ئىت، قوي — ئىت

سەۋەب: پەقەت ئىتلا گۆش يەيدۇ؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ تاللىنىدۇ.

2. ئاپېلسىن، چوڭ ئاپېلسىن، نەشپۈت، لىمون — نەشپۈت

سەۋەب: ئاپېلسىن تۈرىدىكى مېۋىگە تەۋە ئەمەس.

3. ياغاچ، سۇلياۋ، پاختا، كاۋچۇك — سۇلياۋ

سەۋەب: تەبىئىي ماتېرىيالغا تەۋە ئەمەس.

4. شار، كۇب، تىك تۆت بۇلۇڭ، سىلىندىر — تىك تۆت بۇلۇڭ

سەۋەب: ستېرېئولۇق گېئومېتىرىيىلىك جىسىمغا تەۋە ئەمەس.

5. مېڭىش، كۇلۇمسىرەش، يامىشىش، ئولتۇرۇش — كۇلۇمسىرەش

سەۋەب: ھېس-تۇيغۇ بىلەن مۇناسىۋەتلىك

6. تەكشى تۆت تەرەپلىك، كۇب، سەككىز تەرەپلىك، تىك تۆت تەرەپلىك — سەككىز تەرەپلىك

سەۋەب: تۆت تەرەپلىككە تەۋە ئەمەس.

7. گرادۇس، خەرىتە، گرام، سېكۇنت — خەرىتە

سەۋەب: ئۆلچەم بىرلىكىگە تەۋە ئەمەس.

8. مارس، يەر شارى، ئاي شارى، يۇپىتېر — ئاي شارى

سەۋەب: سەييارىگە تەۋە ئەمەس.

9. يېرىم ئارال، دېڭىز قولتۇقى، دېڭىز تۇمشۇقى، ئارال　　دېڭىز قولتۇقى
سەۋەب: قورۇقلۇق قىسمى يوق.

10. بېلىق، يىلان، قۇش، قۇرت　　قۇرت

سەۋەب: ئومۇرتقىسىز ھايۋانلارغا تەۋە

11. زۇڭتۇڭ (پرېزىدېنت)، پادىشاھ،
شەھەر باشلىقى، ئوبلاست باشلىقى

پادىشاھ
سەۋەب: خەلق سايلاش ئارقىلىق بارلىققا كەلمىگەن.

12. نېفىت، ياغاچ ماتېرىيال، تەبىئىي گاز، كۆمۈر　　ياغاچ ماتېرىيال
سەۋەب: قايتا پەيدا بولالايدىغان يېقىلغۇ ماتېرىيال.

13. رەقەم 12، 27، 25 ۋە 29　　25
سەۋەب: 3كە پۈتۈن بۆلۈنمەيدۇ.

14. رەقەم 25، 16، 21 ۋە 36　　21
سەۋەب: ئېنىق كۋادىرات يىلتىزى يوق.

15. قالغان ئۈچى بىلەن ئوخشىمايدىغان بىر تۈرنى كۆرسىتىڭ.

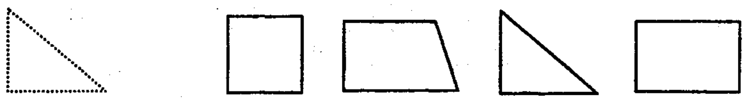

سەۋەب: تۆت تەرەپلىككە تەۋە ئەمەس.

16. قالغان ئۈچى بىلەن ئوخشىمايدىغان بىر تۈرنى كۆرسىتىڭ.

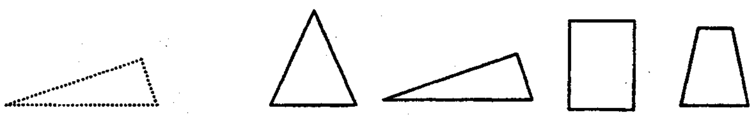

سەۋەب: تاناسىپلىق شەكىلگە تەۋە ئەمەس.

17. سۆز بىرىكمىسى: «ئۆچقاندەك يۇگۇرۇش»، «دەسمال»، «چاشقان»، «ئاق قويى يۇلتۇز تۇركۇمى»

ئۆچقاندەك يۇگۇرۇش

سەۋەب: ئىسىم ئەمەس.

18. سۆز بىرىكمىسى: «ئۆچقاندەك يۇگۇرۇش»، «زەربە بېرىش»، «ئاستا»، «يىقىلىپ چۈشۈش».

ئاستا

سەۋەب: پېئىل ئەمەس.

19. كاۋچۇك دەرىخى، قارىغاي دەرىخى، ئېرەن دەرىخى، ئېۋكالىپىت دەرىخى

قارىغاي دەرىخى

سەۋەب: داۋاملىق يېشىل تۇرىدىغان ئۆسۈملۈككە تەۋە.

20. نىلون، موم، پولى ئېستىر، ئىزولياتور سولياۋ — موم

سەۋەب: سولياۋغا تەۋە ئەمەس.

21. تېرە، ۋېنا تومۇر، چاچ، تىرناق — ۋېنا تومۇر

سەۋەب: ئىچكى ئەزاغا تەۋە.

22. ئېتىز چاشقىنى، دېڭىز چاشقىنى، چاشقان، چۈمۈلىخور هايۋان

چۈمۈلىخور هايۋان

سەۋەب: ئۆيدە باقىلى بولمايدۇ.

23. قىرو، بۇلۇت، چاڭ-توزان، شەبنەم — چاڭ-توزان

سەۋەب: سۇدىن بارلىققا كەلمىگەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگانە ئادرىسى

24. ئىسسىقلىق، گاز، ئاۋاز، نۇر گاز
سەۋەب: ئېنېرگىيىنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى ئەمەس.

25. ئاي، قۇياش، لامپوچكا، ئوت ئاي
سەۋەب: يورۇقلۇق چىقىرالمايدۇ، پەقەت يورۇقلۇق قايتۇرالايدۇ.

26. ئېلېكترون، خروستال، نېيترون، پروتون خرۇستال
سەۋەب: ئاتومنىڭ تەركىبىي قىسمى ئەمەس.

27. ئاتموسفېرا، ئازوت گازى، كاربون تۆت ئوكسىد، ھىدرو سۇلفات
ھىدرو سۇلفات
سەۋەب: ھاۋانى تەشكىل قىلغۇچى تەبىئىي گاز ئەمەس.

28. ئاشقازان، ئېغىز، ئۆپكە، ئۈچەي ئۆپكە
سەۋەب: ھەزىم قىلىش ئەزالىرىغا تەۋە ئەمەس.

6. كېنگورو بىلەن تىيىننىڭ قانداق ئوخشاشلىقى بار ھەم قانداق پەرقى بار؟

—— سېلىشتۇرۇش

دەرەخ / ھاشارات

دەرەخنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	ھاشاراتلارنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1. ياغاچ ماددىلىق	ھاۋاغا تايىنىپ ياشايدۇ	بېشى ۋە كۆزى بار
2. يىلتىزى بار	ھاۋاغا تايىنىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ	ھەرىكەت قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە
3. دەرەخ سۇيۇقلۇقى بار	كۆپىيىش ئىقتىدارى بار	تۇخۇم تۇغالايدۇ، ئۇچالايدۇ

دىنوزاۋر / پىل

دىنوزاۋرنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	پىلنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1. ئاللىبۇرۇن نەسلى قۇرۇغان	ئۆسۈملۈكنى يېمەكلىك قىلىدۇ	ھازىر مەۋجۇت جانلىق
2. ئۆمىلىگۈچى ھايۋان	توم ۋە چوڭ پۇتى بار	سۈت ئەمگۈچى ھايۋان
3. ئۇزۇن بوينى بار	غايەت زور بەدىنى بار	تۇخۇم تۇغمايدۇ

كىتاب / گېزىت

كىتابنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	گېزىتنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1. بىر قانچە بابلارغا بۆلۈنىدۇ	مۇندەرىجىسى بار	ھەر كۈنى تارقىتىلىدۇ
2. ئاپتورى بار	بېسىپ تارقىتىلىدۇ	ئەڭ يېڭى ھاۋارايىدىن مەلۇمات بار
3. مۇقاۋىسى بار	كۈتۈپخانىدا ساقلىنىدۇ	ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ

قولۇلە / قىسقۇچپاقا

قولۇلىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	قىسقۇچپاقىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1. پۈتۈنلەي قورۇقلۇقتا ياشايدۇ	قېپى بار	قوش ماكانلىق ھايۋان
2. ئۆسۈملۈكنى يېمەكلىك قىلىدۇ	تاشلارنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنۇشنى ياخشى كۆرىدۇ	گۆشخور
3. شىلىمشىق ماددا ئاجرىتىپ چىقىرالايدۇ	ھازىر مەۋجۇت ھايۋان	قىسقۇچ پەنجىسى ئارقىلىق ئادەمنى قىسالايدۇ

شاھمات / پۇتبول

شاھماتنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	پۇتبولنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1. شاھمات ئۇرۇقلىرى ئارقىلىق ئوينىلىدۇ	مۇسابىقىلەشكۈچى بىۋاسىتە قاتنىشىدۇ	كۆپلىگەن كوماندا ئەزالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ
2. ھەر تەرەپتىن بىر ئادەم قاتنىشىدۇ	مەلۇم پرىنسىپلىرى بار	توپ ئارقىلىق ئوينىلىدۇ
3. شاھمات تاختىسى ئارقىلىق ئوينىلىدۇ	ئۇتقۇچى تەرەپتىن بىرى بارلىققا كېلىدۇ	توپ مەيدانى ئارقىلىق ئوينىلىدۇ

ئاي شارى / يەر شارى

ئاي شارىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكى	يەر شارىنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
1. يەر شارىنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدۇ	يۇمىلاق شەكىلدە	غايەت زور تارتىش كۈچى بار
2. ئۆسۈملۈكلەر ئۆسمىگەن	مەخسۇس ئوربىتىسى بار	ئىنسانلار ئولتۇراقلىشىپ ياشايدۇ
3. ئوكسىگېن مەۋجۇت ئەمەس	قۇياش نۇرىنى قايتۇرىدۇ	كەڭ دېڭىز-ئوكيانلار بار

7. «كاھىش، دېڭىز سۈيى، ھاۋا، ئوكسىگېن ۋە ياغاچ ماتېرىيال»لىرى قانداق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ؟

—— شەيئىلەرنى تۈرلەرگە بۆلۈش

1. يېمەكلىك

● مېۋە: ئالما، ئۈزۈم، تاۋۇز، نەشپۈت، بانان

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

● سەي-كۆكتات: پىياز، ياڭيۇ، سەۋزە
● سۈتتىن ياسالغان يېمەكلىك: سېرىقماي، پىشلاق، قايماق، سۈت

2. سايمان
● باغۋەنچىلىك سايمانلىرى: گۈرجەك، تىرنا، كۈرەك.
● قېقىش سايمانلىرى: بولقا، توقماق، بازغان
● كېسىش-سىلىقلاش سايمانلىرى: رەندە، ئىسكىنە، ھەرە، ئېكەك، قۇمچاق

3. ماتېماتىكا ئۇقۇملىرى
● تەكشىلىك ئۇقۇملىرى: ئەگرى سىزىق، ئىنگلىز چىسى، ئۈچ بۇلۇڭ، تىك تۆت بۇلۇڭ، كىلومېتىر، بەش تەرەپلىك
● بوشلۇق ئۇقۇملىرى: سىلىندىر، كۇب جىسىم، پىرامىدا، شار جىسىم.

4. ئادەم ئورگانىزمى
● ھەزىم قىلىش ئەزاسى: ئۈچەي، ئاشقازان، شۆلگەي، ئېغىز
● ئاجرىتىپ چىقىرىش ئەزاسى: بۆرەك، دوۋساق، تەر بېزى
● نەپەسلىنىش ئەزاسى: بۇرۇن، ئۆپكە، كاناي، ئېغىز

5. ئىنسانلار تۇرمۇشى
● لازىمەتلىك بۇيۇملار: يېمەكلىك، سۇ، ئۇيقۇ
● ھەشەمەتلىك بۇيۇم: ماشىنا، ئىستىراھەت، ئۇنچە-مەرۋايىت
● ھېس-تۇيغۇ: خۇشال بولۇش، بىزار بولۇش، ھەسەت قىلىش

6. كەسىپ

● ئاخبارات ئالاقە كەسپى: ئاخبارات مۇخبىرى، ھەجۋىي رەسسام، ئارتىس، سىنارىست

● قانۇن كەسپى: ئادۋوكات، سوتچى، تۈرمە ساقچىسى، قاتناش ساقچىسى

● سودا كەسپى: پىركازچىك، دىرېكتور

7. قۇشلار

● گۆشخور قۇشلار: سا، بۈركۈت، مۇشۇكياپىلاق، لايخورەك

● سۇ قۇشلىرى: دېڭىز قارلىغىچى، ئاققۇ، سۇمۇرغ

● ئۇچالمايدىغان قۇشلار: تۆگىقۇش، ئېمو قۇش، كىۋى قۇش

8. ئادەتتىكى ماددىلار:

● قاتتىق جىسىم: پولات، سۇلياۋ، ياغاچ، مىس

● سۇيۇقلۇق: سۇ، ئىسپىرت، كىرسىن، نېفىت

● گاز جىسىم: ھاۋا، ئوكسىگېن، كاربون تۆت ئوكسىد، ئازوت گازى

8. «كاناي، نەپەسلىنىش سىستېمىسى، ئۆپكە ۋە بەدەن» قانداق رەتكە تىزىلىدۇ؟

— چوڭ-كىچىكلىك تەرتىپى بويىچە شەيئىلەرنى رەتكە تىزىش

1. بۆلەك، جۈملە، سۆز

2. يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول، تاشيول، ماشىنا يولى، پىيادىلەر يولى

3. ئورمان، دەرەخ، دەرەخ شېخى، دەرەخ ئۇچى

4. تىياتىر، پەردە، مەيدان، سەھنە سۆزى

5. ئادەم بەدىنى، ئايلىنىش سىستېمىسى، يۈرەك، ئارتېرىيە
6. ئالەم، قۇياش، پلانېت، ئاي
7. چوڭ بۇلۇڭ (180° تىن چوڭ)، كەڭ بۇلۇڭ، تىك بۇلۇڭ، تار بۇلۇڭ
8. سەزگۈ سىستېمىسى، كۆز، كۆرۈش تور پەردىسى، تاياقچە تەنچە (كۆرۈش تور پەردىسى ئىچىدە)
9. خرۇستال تەنچە، مولېكۇلا، ئاتوم، ئاتوم يادروسى
10. دۆلەت، ئاھالىلەر رايونى، ئائىلە، قىزى
11. دۆلەت، ھۆكۈمەت، سىياسىي پارتىيە، پارلامېنت ئەزاسى
12. مەدەنىيەت، دىن، كاتولىك دىنى مۇرىتى، باستېر
13. دۆلەت، ئوبلاست، شەھەر، شەھەر ئەتراپى
14. ئىنگلىز مىلى (1760 كود)، كود (3 ئىنگلىز چىسى)، ئىنگلىز چىسى (12 ئىنگلىز سۇڭى)

9. «پىلە قۇرتى، تۇخۇم، پىلە كېپىنىكى ۋە قورچاق» قانداق رەتكە تىزىلىدۇ؟

—— ۋاقىت تەرتىپى بويىچە شەيئىلەرنى رەتكە تىزىش

1. سۈبھى، چىشقى چۈش، گۇگۇم، يېرىم كېچە
2. چاقماق چېقىش، گۈلدۈرماما، يامغۇر يېغىش، قىيان كېلىش
3. تۇخۇم، كېپىنەك قۇرت، كېپىنەك
4. ۋېلىسىپىت، ماشىنا، ئايروپىلان، يەل كۆرپە قېيىق
5. قۇياش، قوياش تاجى، سائەت، قول سائىتى
6. نامزاتلىقتا كۆرسىتىش، سايلام رىقابىتى، سايلام
7. تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش، كەشىپ قىلىش، پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش، مەھسۇلاتنى سېتىش
8. مۇزىكا ئىشلەش، رېپېتىتسىيە قىلىش، ئويۇن كۆرسىتىش

9. مەھسۇلات، يانجىش، قاقلاپ قۇرۇتۇش، ئىستېمال قىلىش
10. لايىھىلەش، بىنا قىلىش، سىرلاش، مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش

10. ئىشلىتىلىش جەھەتتىن قانچە خىل ماشىنىنى مىسال كەلتۈرەلەيسىز؟ ئۇلاردىكى ئورتاقلىق نىمە؟

— ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق شەيئىلەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ يىغىنچاقلاش

1. تەڭگە پۇل: مېتالدىن ياسالغان، تارقىتىلغان يىلى ئويۇلغان، يۇمىلاق، نىپىز، قاتتىق.
2. پوچتا ماركىسى: مەلۇم بىر دۆلەت تەرىپىدىن تارقىتىلىدۇ، قەغەزگە بېسىلىدۇ، مەلۇم باھاسى بار، چۆرىسى قوپال.
3. ئۇيغۇرچە تاق سۆز: ھەرپتىن تۈزۈلىدۇ، قوشۇپ يېزىشقا بولىدۇ، مەخسۇس مەنىسى بار، جۈملە تۈزگىلى بولىدۇ، ئوقۇغىلى بولىدۇ.
4. كۆپ تەرەپلىك: تۈز سىزىقتىن تەركىب تاپقان تەرىپى بار، يېپىق شەكىل، ئىككى ماكانلىق شەكىل، بۇلۇڭى بار.
5. تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ مىساللىرى: سېتكە توپ، پۇتبول (ياكى زەيتۇن توپ)، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، بەدەن گىمناستىكىسى، يېنىك ئاتلېتكا مۇسابىقىسى، گولف توپ، كالتەك توپ.

تەنتەربىيە تۈرلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى: تەنھەرىكەتچى بار، قائىدىسى بار، ئۇتقۇچى تەرەپ بار، رىقابەت بار، نومۇر خاتىرىلىگۈچى بار.
6. قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ ئەمەلىي مىساللىرى: ماشىنا، ۋېلىسىپىت، پويىز، ئايروپىلان، ئاپتوبۇس.

قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى: يولۇچىلىرى بار، چاقى بار، يېقىلغۇ كېرەك قىلىدۇ، ئورۇندۇقى بار.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

7. سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى:

سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار	ئالاھىدىلىكى					
	پۇتى بار	ئۇمۇرتقا سۆڭىكى بار	ئۆپكىسى بار	تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق ھايۋان	سۇ ئۈزەلەيدۇ	ئۇچالايدۇ
ئىنسانلار	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئۇچالمايدۇ
كىت	يوق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئۇچالمايدۇ
ئىت	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئۇچالمايدۇ
شەپەرەك	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق

يىغىنچاقلاش: بارلىق سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ ئۆپكىسى بار، تۇراقلىق تېمپېراتۇرىسى بار، ئۇمۇرتقا سۆڭىكى بار.

8. مېتاللىنىڭ مەلۇم خىل خۇسۇسىيەتلىرى

مېتال	خۇسۇسىيىتى			
	توك ئۆتكۈزۈشچانلىققا ئىگە	قاتتىق ھالەتتە	ماگنىتچانلىققا ئىگە	ئاسان ئېرىيدۇ
تۆمۈر	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئەمەس
ئالیۇمىن	شۇنداق	شۇنداق	ئەمەس	شۇنداق
قەلەي	شۇنداق	شۇنداق	ئەمەس	شۇنداق
سىماب	شۇنداق	ئەمەس	ئەمەس	شۇنداق

يىغىنچاقلاش: بارلىق مېتاللارنىڭ ھەممىسى توك ئۆتكۈزىدۇ.

9. ھاشاراتلارنىڭ مەلۇم ئالاھىدىلىكى

ھاشاراتلار	ئالاھىدىلىكى				
	ئالتە پۇتلۇق	بەدىنى بوغۇملۇق	سېزىش مۇڭگۈزى بار	قانىتى بار	كۆزى بار
چېكەتكە	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
پارقىراق قوڭغۇز	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
چىۋىن	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
چۈمۈلە	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	مۇمكىن	شۇنداق
ھەسەل ھەرىسى	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق

يىغىنچاقلاش: بارلىق ھاشارائلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئالتە پۇتى بار، بەدىنى بوغۇملۇق، سىيرىش مۇڭگۈزى بار، كۆزى بار.

10. يىغىنچاقلاش: يۇقىرى تالالىق يېمەكلىكلەرنىڭ ھەممىسى شىپكەرتەركىبى، ياغ تەركىبى تۆۋەن بولۇش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە.

11. سىزگە بىر ئابزاس سۆز بېرىلسە، ئۇنىڭغا تېما قويالامسىز؟

—— يازما خۇلاسە

ئوقۇشلۇق ماتېرىيال (1)

● پايدىلىنىش تېمىسى: بەش چوڭ كۆلنى قۇتقۇزايلى!

● پايدىلىنىش باش جۈملىسى: سەككىزىنچى جۈملە «مەن ئىنسانلارنىڭ بۇ كۆللەرگە بولغان تورلۇك بۇزغۇنچىلىقىدىن ھەيران قالدىم، نۆۋەتتە كۆز ئالدىمىزدىكى جىددىي ۋەزىپە، تىرىشىپ بەش چوڭ كۆلنىڭ جۇشقۇنلۇقىنى ساقلاش».

● بۇنىڭدىن باشقا خۇلاسىلەشتە پايدىلىق ئالاقىدار جۈملە: بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى، توققۇزىنچى جۈملە.

● پايدىلىنىش خۇلاسىسى: ئىنسانلار بەش چوڭ كۆلنى ۋەيران قىلماقتا. بىز ئۇلارنىڭ شەھەر تېمپېراتۇرىسىنى چۈشۈرۈشىگە، قاتناش شارائىتى، سۇ ئۈستى پائالىيەت مەيدانى بىلەن تەمىنلىشىگە ۋە كىلىماتنى تەڭشىشىگە ئېھتىياجلىق.

ئوقۇشلۇق ماتېرىيال (2)

● پايدىلىنىش تېمىسى: بىز سۇ لەشلىرىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا ئېھتىياجلىق.

● پايدىلىنىش باش جۈملىسى: ئالتىنچى جۈملە «ئەگەر سۇ لەشلىرى مەۋجۇت بولمايدىكەن، ئىنسانلارنىڭ داۋاملىق ھايات كەچۈرۈشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن».

● بۇنىڭدىن باشقا خۇلاسىلەشقا پايدىلىق مۇناسىۋەتلىك جۈملە: تۆتىنچى، بەشىنچى، يەتتىنچى، ئونىنچى، 11- جۈملە.

● پايدىلىنىش خۇلاسىسى: بىز سۇ لەشلىرىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا ئېھتىياجلىق. ئۇلار ئىنسانلارنىڭ نەپەسلىنىشىگە كېرەكلىك بولغان زور كۆپ قىسىم ئوكسىگېننى ياساپ، كۆل ۋە دەريا ئېقىنلىرىدىكى نۇرغۇنلىغان بۇلغىغۇچى ماددىلارنى بىر تەرەپ قىلىدۇ. نەچچە مىڭ خىل سۇ لەشلىرى ئوخشىمىغان تېمپېراتۇرىدا ھايات كەچۈرىدۇ.

12. «ماشىنا ئادەم»نى باش تېما قىلىپ، گرافىك شەكلى ئارقىلىق ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەسۋىرلىيەلەمسىز؟

—— ئوبرازلىق خۇلاسە.

1.

كىتابنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى	ئىككىسىدە ئورتاق بولغان ئالاھىدىلىك	كېزىتنىڭ ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى
a. بىر قانچە بابلارغا بۆلۈنىدۇ	مۇندەرىجىسى بار	ھەر كۈنى تارقىتىلىدۇ
b. ئاپتورى بار	بېسىپ تارقىتىلىدۇ	ئەڭ يېڭى ھاۋارايىدىن مەلۇماتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ
c. مۇقاۋىسى بار	كۇتۇپخانىدا ساقلىنىدۇ	ئەڭ يېڭى ئۇچۇرلارغا ئىگە

2. دەرەخنىڭ نۇرغۇنلىغان يوپۇرماقلىرى بولۇپ، ئۇلار ئوكسىگېن چىقىرىدۇ. ئوكسىگېن بولسا نەپەسلىنىشكە ئىشلىتىلىدۇ. دەرەخنىڭ نۇرغۇن يىلتىزى بولۇپ، ئۇلار تۇپراقتىن سۇ سۈمۈرىدۇ. دەرەخ قۇياش نۇرىنى ئېنېرگىيە قىلىپ،

www.uyghurkitap.com

سۇ ۋە كاربون تۆت ئوكسىدىنى بىرىكتۈرۈپ، ئوزۇقلۇق ماددا ياسايدۇ ۋە ئوكسىگېننى قويۇپ بېرىدۇ.

3. كېپىنەك نورغۇن تۇخۇم تۇغىدۇ، تۇخۇمدىن كېپىنەك قۇرتى چىقىدۇ. كېپىنەك قۇرتى قاتتىق سىرتقى پوستىنى ياساپ، قورچاقنى شەكىللەندۈرىدۇ. قورچاق يېرىلىپ، ئۇنىڭدىن كېپىنەك ئۇچۇپ چىقىدۇ.

13. رويال مۇزىكىسى بىلەن رويال، خۇددى چوپان ناخشىسى بىلەن ئېمىگە ئوخشاش؟

—— ئوخشىمىغان شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئانالىز قىلىش

1. قۇشلار بىلەن پەي، خۇددى بېلىق بىلەن بېلىق قاسىرىقىغا ئوخشاش (قۇشنى پەيلەر ئوراپ تۇرىدۇ، بېلىقنى قاسىراق ئوراپ تۇرىدۇ).

2. كۆك رەڭ بىلەن رەڭ، خۇددى بۈركۈت بىلەن قۇشقا ئوخشاش (كۆك رەڭ بولسا بىر خىل رەڭ، بۈركۈت بولسا، بىر خىل قۇش)

3. قۇياش بىلەن نۇرغۇن يۇلتۇز، خۇددى يەر شارى بىلەن سەييارىگە ئوخشاش (قۇياش بىر نۇرغۇن يۇلتۇز، يەر شارى بولسا، بىر سەييارە).

4. ئاشقازان بىلەن يېمەكلىك، خۇددى ئۆپكە بىلەن هاۋاغا ئوخشاش (ئاشقازان يېمەكلىكلەرنى هەزىم قىلىش ئۈچۈن ئىشلەيدۇ، ئۆپكە هاۋادىن نەپەسلىنىش ئۈچۈن ئىشلەيدۇ).

5. ئۈچ بۇلۇڭ بىلەن رەقەم 3، خۇددى تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن رەقەم 4 كە ئوخشايدۇ (ئۈچ بۇلۇڭنىڭ ئۈچ تەرىپى بار، تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ تۆت تەرىپى بار).

www.uyghurkitap.com

6. چەمبەر بىلەن شار جىسىم، خۇددى تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن كۇب جىسىمغا ئوخشاش (شار جىسىم بولسا بىر ستېرېئولۇق ئۈچ ماكانلىق چەمبەر، كۇب جىسىم بولسا، بىر خىل ستېرېئولۇق ئۈچ ماكانلىق تىك تۆت بۇلۇڭ).

7. رەسسام بىلەن رەسىم سىزىش ئۆيى، خۇددى سوتچى بىلەن سوتقا ئوخشاش. (رەسسام رەسىم سىزىش ئۆيىدە خىزمەت قىلىدۇ، سوتچى سوتتا خىزمەت قىلىدۇ)

8. رەقەم 3 بىلەن رەقەم 5، خۇددى رەقەم 60 بىلەن 100گە ئوخشاش (3 بولسا 5 نىڭ $\frac{3}{5}$؛ 60 بولسا 100نىڭ $\frac{3}{5}$).

9. زەنجىر ھالقا بىلەن زەنجىر، خۇددى سۆز بىلەن جۈملىگە ئوخشاش (زەنجىر ھالقا زەنجىرنىڭ بىر قىسمى، سۆز جۈملىنىڭ بىر قىسمى).

10. كاۋچۇك دەرىخى بىلەن يوپۇرماق تاشلايدىغان ئۆسۈملۈك، خۇددى قارىغاي بىلەن داۋاملىق ياشىرىپ تۇرىدىغان ئۆسۈملۈككە ئوخشاش (كاۋچۇك دەرىخى يوپۇرماق تاشلايدىغان ئۆسۈملۈك؛ قارىغاي داۋاملىق ياشىرىپ تۇرىدىغان ئۆسۈملۈك)

11. ئاي شارى بىلەن سەييارە، خۇددى ئېلېكترون بىلەن ئاتوم يادروسىغا ئوخشاش (ئاي شارى سەييارىنى چۆرىدەپ ھەرىكەت قىلىدۇ؛ ئېلېكترون ئاتوم يادروسىنى چۆرىدەپ ھەرىكەت قىلىدۇ).

12. ئارتېرىيە بىلەن قان، خۇددى نېرىپ بىلەن ئېلېكتىر سىگنالىغا ئوخشاش (ئارتېرىيە قان يەتكۈزىدۇ، نېرىپ ئېلېكتىر سىگناللىرىنى يەتكۈزىدۇ).

13. زۇڭتۇڭ بىلەن دۆلەت، خۇددى شەھەر باشلىقى بىلەن شەھەرگە ئوخشاش (زۇڭتۇڭ بىر دۆلەتنى باشقۇرىدۇ، شەھەر باشلىقى بىر شەھەرنى باشقۇرىدۇ).

14. كۆرۈش تور پەردىسى بىلەن كۆز، خۇددى يۇرەك قېرىنچىسى بىلەن يۈرەككە ئوخشاش (كۆرۈش تور پەردىسى كۆزنىڭ بىر قىسمى، يۈرەك قېرىنچىسى يۈرەكنىڭ بىر قىسمى)

15. ئامېرىكىلىق ئادەم بىلەن ئامېرىكا قىتئەسىلىك ئادەم، خۇددى كاتولىك دىنى مۇرىتى بىلەن دىنىي مۇرىتقا ئوخشاش (ئامېرىكىلىق ئادەم ئامېرىكا قىتئەسىدىكى ئادەملەرنىڭ بىر تۈرى، كاتولىك دىنى مۇرىتى بولسا، دىنىي مۇرىتلارنىڭ بىر تۈرى).

16. ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى بىلەن ئېنېرگىيە، خۇددى ئىتتىرىش كۈچى بىلەن كۈچكە ئوخشاش (ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىسى بىر خىل ئېنېرگىيە، ئىتتىرىش كۈچى بىر خىل كۈچ).

17. ناخشا ئېيتىش بىلەن ناخشا، خۇددى مىنىش بىلەن مىنگىشىشكە ئوخشاش. (ناخشىنى ئېيتىش؛ مىنگىشىپ ئولتۇرۇش)

18. پىيادا يول يۈرۈش بىلەن پېئىل، خۇددى ئىت بىلەن ئىسىمغا ئوخشاش (پىيادە مېڭىش بولسا پېئىل، ئىت بولسا بىر ئىسىم).

19. ئوكسىگېن بىلەن ئېلېمېنت، خۇددى تۇز بىلەن خىمىيىلىك بىرىكمە ماددىغا ئوخشاش (ئوكسىگېن بىر خىل ئېلېمېنت، تۇز بولسا بىر خىل خىمىيىلىك بىرىكمە).

14. «4، 9، ــــ 19»، سىز بۇلارنىڭ قانۇنىيىتىنى تېپىپ، كەم قالغان شۇ تۈرنى تولدۇرالامسىز؟

ــــ تەرتىپ ئىچىدىكىنى ئانالىز قىلىش ئۇسۇلى

1. AC(BC)CC(DC)EC(FC)GC

2. 16(=8+)8(=4+)4(=2+)2

www.uyghurkitap.com

3. AFGA(BFGB)CFGC(DFGD)EFGE(FFGF)GFGG

4. 18(=5+)13(=4+)9(=3+)6

5. 25(=9+)16(=7+)9(=5+)4

6. 3(=5–)8 (=7–) 15(=9–)24

7. 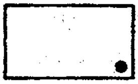 نۇقتا تىك تۆت تەرەپلىكنىڭ يېنىنى بويلاپ ھەرىكەت قىلىدۇ. (ئۈستىدىن ئاستىغا، سولدىن ئوڭغا، ئاستىدىن ئۈستىگە)

8. 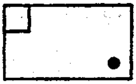 نۇقتا سول تەرەپ يۇقىرىقى بۆلۈكىدىن ئوڭ تەرەپ تۆۋەنكى بۆلۈكىگە ئالمىشىدۇ، چاقماق ئوڭ تەرەپ تۆۋەنكى بۆلۈكىدىن سول تەرەپ يۇقىرىقى بۆلۈكىگە ئالمىشىدۇ.

9. 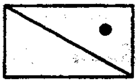 نۇقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۈچ بۆلۈك تىك تۆت تەرەپلىكنىڭ قىرىنىڭ ئىچىنى بويلاپ يۆتكىلىدۇ (سول تەرەپ ئۈستۈنكى قىسمىدىن، سول تەرەپ ئاستىنقى قىسمىغا، سول تەرەپ ئاستىنقى قىسمىدىن ئوڭ تەرەپ ئاستىنقى قىسمىغا، ئوڭ تەرەپ ئاستىنقى قىسمىدىن، ئوڭ تەرەپ ئۈستۈنكى قىسمىغا).

10. 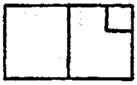 چاقماق نۇقتا بىلەن نۆۋەتلىشىپ ئالمىشىدۇ. بىراق، باشتىن-ئاخىر ئوڭ تەرەپ يۇقىرىقى بۆلۈكىدىكى ئورنىنى ساقلايدۇ. تىك سىزىقنىڭ ئورنى سول تەرەپ بىلەن ئوتتۇرا قىسىم ئارىلىقىدا نۆۋەتلىشىپ ئالمىشىدۇ.

15. سىزگە بىر بۆلەك سۆز بېرىلسە، ئۇنى گرافىكلاشتۇرۇپ ئانالىز قىلالامسىز؟

— بېرىلگەن ماتېرىيالنى ئوبرازلىق ئانالىز قىلىش

1. تام كۆك رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ. مايك جوزە رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ. ئاننى سېرىق رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ. فورىدا يېشىل رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ، تىنا قىزىل رەڭنى ياخشى كۆرىدۇ.

2. خۇئاننىڭ يېشى ئىككىنچى ئورۇندا چوڭ.

3. يېشى ئىككىنچى ئورۇندا چوڭ قىز بالا دامى.

4. مارى سۇ تەنھەرىكەتنى ياخشى كۆرىدۇ. لان شاھمات تورىدىكى مۇسابىقىنى ياخشى كۆرىدۇ. كاروس توپ تورىدىكى مۇسابىقىنى ياخشى كۆرىدۇ، بىيئېر بەدەن گىمناستىكا ھەرىكىتىنى ياخشى كۆرىدۇ.

5. مورى بۇغالتىر، ماكۇس مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى، دېرىك كومپيۇتېر پروگراما لايىھىلىگۈچىسى.

16. سىز گرافىكتا بېرىلگەن ئۈچۈردىن مەلۇم قانۇنىيەتنى خۇلاسىلىيەلەمسىز؟

— شەيئىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئوبرازلىق تەسۋىرلەش

1. a. 6: b. 3: c. 5: d. 2:

2. a. 4: b. 5: c. 1: d. 1: e. 4 ياكى 5: f. 4:

17. «تېلېفون دۇنيادىكى ئەڭ ئۇلۇغ كەشپىيات» بۇ ھەقىقەتمۇ ياكى كۆزقاراشمۇ؟

— ھەقىقەت، سەپسەتە ۋە كۆز قاراشنى پەرقلەندۈرۈش

1.	F	2.	O	3.	O
4.	F	5.	O	6.	NF
7.	F	8.	O	9.	NF
10.	F	11.	O	12.	F
13.	F				

18. «بۇ ھەپتە ئاخىرىدا، شەھەر سودا مەركىزىدىكى بارلىق مەھسۇلاتلار يېرىم باھادا سېتىلىدۇ»، بۇ ئېلاننىڭ قايسى تەرەپلىرىدىن گۇمانلىنىشقا بولىدۇ؟

—— بىۋاسىتە كۆزىتىشتىن كەلگەن، جەزملەشتۈرۈۋېتىشكە بولمايدىغان يەكۈننى پەرقلەندۈرۈش

.1

جەزملەشتۈرۈشكە بولىدىغىنى:	جەزملەشتۈرۈشكە بولمايدىغىنى:
a. ئوغۇل بالا قولىدا بىر كالتەك توپ تۇتۇپ تۇرىدۇ	a. ئۇچ ئادەمنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت
b. ئەركىشى ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ	b. شۇ ۋاقىتتىكى كەيپىيات
c. ئايال بىر تەرەپتە تۇرىدۇ	c. كىمنىڭ ئۆيىدە
d. زەيتۇن توپ ئەركىشىنىڭ تىزىدا تۇتۇپ تۇرۇلىدۇ	d. ئەركىشى نېمە ئۈچۈن يىغلايدۇ

2. جەزملەشتۈرگىلى بولىدىغىنى: جۈمە كۈنى شەھەر سودا مەركىزىدە بىر سېتىش پائالىيىتى بار.

جەزملەشتۈرگىلى بولمايدىغىنى: ھەر بىر مەھسۇلات بىلەن يېرىم باھا ھەققىدىكى ئۇقۇم ئېنىق ئەمەس. (ھەر بىر مەھسۇلات ۋاقتى ئۆتكەن ۋە بۇزۇلغان مەھسۇلاتلارنى كۆزدە تۇتامدۇ-قانداق؟ يېرىم باھا نورمال باھانىڭ يېرىمىنى كۆزدە تۇتامدۇ ياكى باھاسى ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىنكى يېرىم باھامۇ؟)

3. جاۋابى: c بىلەن d.

4. ئېھتىمالغا يېقىن يەكۈن:

a. ۋېكلىيوچاتېل بۇزۇلغان، چىراغ بۇزۇلغان ياكى باتارىيە خوراپ تۈگىگەن.

b. دۇكان چېقىلماقچى، دۇكان خوجايىنى دۇكاننى سېتىۋەتمەكچى، دۇكان خوجايىنى پېنسىيىگە چىقماقچى ياكى دوكان خوجايىنى ۋەيران بولغان.

c. دۇنيادىكى نېفىت ۋە كۆمۈر زاپىسى خورىماقتا، يادرو ئېنېرگىيىسىدىن توك چىقىرىش تېخىمۇ ئەرزان ياكى يادرو

ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىپ توك چىقارسا بۇلغىنىش ئاز بولىدۇ.

d. فىرىئون كېسەل پەيدا قىلىشى، فىرىئون تۇگەيلا دەپ قالغان بولۇشى ياكى فىرىئون ئوزون قاتلىمىنى بۇزۇۋېتىشى مۇمكىن.

e. B ماركا باھادا تېخىمۇ ئەۋزەللىككە ئىگە، B ماركىنىڭ سۈپىتى بىر ئاز ناچار، B ماركىنىڭ سېتىلىشى كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس ياكى B ماركىنى دوكان تۈركۈملەپ كىرگۈزگەن.

f. چوڭ مۇشۇكئېيىقنىڭ كۆپىيىش ئىقتىدارى ئاجىز بولۇپ، مەلۇم خىل ۋىرۇس ئۇلارنىڭ كۆپلەپ ئۆلۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇلارنىڭ تەبىئىي يېمەكلىكى ئاللىبۇرۇن يوقالغان. ئۇلارنىڭ ياشاش مۇھىتى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ياكى ئۇلار ھەددىدىن زىيادە ئوۋلىنىش سەۋەبلىك نەسلى ئۈزۈلۈپ قالماقتا.

19. بىر كىشى تۈنۈگۈن كەچتە ئېنىق بولمىغان بىر ئۇچار جىسىم (UFO)نى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان، ئۇنىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىگە قانداق ھۆكۈم قىلىش كېرەك؟

—— مەلۇم بىر باياننىڭ ئىشەنچلىك دەرىجىسىگە گۇمان بىلەن قاراش.

1. دىنوزاۋرنى كۆردۈم دېگۈچىدىن سوئال سوراش:

● شۇ چاغدا باشقا ئادەملەرمۇ نەق مەيداندا بارمۇ؟ ئۇلار سىزنىڭ دېگەنلىرىڭىزنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرەلەمدۇ؟

● ئۇ بۇنىڭدىن مەلۇم پايدىغا ئېرىشەمەكچىمۇ؟ (مەسىلەن، ئەگەر كۆپچىلىك ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە ئىشەنسە، ئۇ بۇنىڭدىن پۇل تاپالامدۇ؟)

www.uyghurkitap.com

● ئۇنىڭ نەق مەيدان بىلەن بولغان يېقىن-يىراقلىقى قانداق؟ ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتا ئەس-ھوشى جايىدىمۇ؟ (زىيادە روھلىنىپ ياكى چارچاپ كەتكەنمۇ، قانداق؟)

● ئۇنىڭ خىزمەتداشلىرى ئارىسىدىكى ئابرۇيى قانداق؟

● ئۇ بۇرۇن بۇنىڭغا ئائىت ئوچۇق مەلۇماتلارنى كۆرگەنمۇ-قانداق؟

● ئۇنىڭ دالىدا ھايۋانلارنىڭ تاشقى قىياپىتىنى پەرقلەندۈرۈش جەھەتتە يېتەرلىك تەجرىبىسى بارمۇ-يوق؟

● ئۇ شۇ ۋاقىتتا مەلۇم زەھەرلىك بۇيۇملارنى ئىستېمال قىلغان ياكى ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەرنى ئىچكەنمۇ-يوق؟

● ئۇ شۇ ۋاقىتتا بۇ ۋەقەنى دەرھال دوكلات قىلدىمۇ-يوق؟

● شۇ ۋاقىتتىكى مۆھىتنىڭ كۆرۈش دەرىجىسى قانداق؟

2. ئىشەنچلىك قىسمى:

● ئۇنىڭ بىر قوش كۆزلۈك دۇربۇنى بار.

● ئۇ غەلىتە مەخلۇققا سەككىز مىنۇت تىكىلىپ قاراپ تۇرغان.

گۇمانلىق قىسمى:

● ئۇ غايەت زور كۆل رەڭ مەخلۇقنىڭ ئارىلىقى بەك يىراق (كۆلنىڭ قارشى تەرىپىدىن بىر ئىنگلىز مىلى يىراقلىقتىكى).

● ئۇنىڭ پىل بۇرنىغا ئوخشايدىغان ئۇزۇن ئۇچ بۇرنى بار.

● شۇ ۋاقىتتا نەق مەيداندا پەقەت ئۇلا بار.

● ئۇ ئۆلۈش ئالدىدا نىس كۆلدىكى غەلىتە مەخلۇقنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغان.

● شۇ چاغدا ھاۋا تۇتۇق بولۇپ، يەنە سىم-سىم يامغۇر ياغقان.

● ئۇ دەرھال گېزىتخانىغا تېلېفون بېرىپ بۇ ئىشنى خەۋەر قىلغان.

3. ئىشەنچلىك قىسمى:

● ئۇ ئۇچار تەخسە ئۇلار ئولتۇرغان پىكاپنىڭ ئەتراپىدا پەيدا بولغان.

● ئۇ بىر يېڭى ماشىنا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماشىنىنىڭ ئەھۋالى ئىنتايىن ياخشى.

● ئۇلار ئۇ ئۇچار تەخسىگە بەش مىنۇت دىققەت بىلەن قاراپ تۇرغان.

● يېقىن ئەتراپتىكى يەنە بىر شەھەردىمۇ بىر ئادەم بۇ ئۇچار تەخسىنى كۆرگەنلىكىنى ئېيتقان.

● ئۇچار تەخسە يېقىنلاشقان چاغدا، ماشىنىنىڭ ماتورى خىزمەتتىن توختىغان.

گۇمانلىق تەرىپى:

● شۇ چاغ كېچە سائەت 10 لار ئەتراپىدا ئىدى.

● بۇ ئائىلە كىشىلىرى شۇ كۈنى ئۇچقۇچىلارنىڭ ماھارەت كۆرسىتىش ئويۇنىنى كۆرگەن.

● شۇ ۋاقىتتا بۇ رايوندا گۇلدۇرماما گۇلدۇرلىگەن.

● بىر ھەپتە ئىلگىرى گېزىتتە ئارقا-ئارقىدىن UFO غا ئائىت ماقالىلەر بېسىلغان.

20. ئەگەر سىزنى مەلۇم بىر خىل باللار ئويۇنچۇقى لايىھىلەڭ دېسە، سىز قايسى خىل ئامىللارنى چوقۇم ئويلىشىشىڭىز كېرەك؟

—— مۇناسىۋەتلىك ۋە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇرنى پەرقلەندۈرۈش

1. b، e، g

2. c، f، g

3. c، e، f

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

4. يەر باھاسى، يامغۇر يېغىش مىقدارى، بازار بىلەن بولغان يېقىن-يىراقلىقى، تۇپراق سۈپىتى، ئالدىنقى ئىگىدارىنىڭ تېرىم ئەھۋالى

5. بىخەتەرلىكى (بۇنداق بولغاندا ئۆسمۈرلەر زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىمايدۇ)

● ئىشلىتىشكە ئەپلىك (بۇنداق بولغاندا ئۆسمۈرلەرنىڭ ئوينىشىغا قۇلايلىق بولىدۇ)

● جەلپ قىلىش كۈچى (بۇنداق بولغاندا ئۆسمۈرلەر ئويناشنى خالايدۇ)

● قىزىقارلىقى (بۇنداق بولغاندا ئۆسمۈرلەر ئۇزاق ۋاقىت ئويناشنى خالايدۇ)

● پۇختا (بۇنداق بولغاندا ئويۇنچۇق ئاسان بۇزۇلۇپ كەتمەيدۇ)

21. سىزگە بىر ئاخبارات خەۋىرى بېرىلسە، ئۇنىڭ ھەقىقىيلىكىگە قانداق ھۆكۈم قىلىش كېرەك؟

— ئۆزىڭىز ئوقۇغان مەزمۇنلار ئۈستىدە ھۆكۈملۈك تەپەككۇر ئېلىپ بېرىش

● گۇمانلىنىشقا تېگىشلىك سۆزلەر: قۇتۇلۇشقا ئېرىشىش ئالدىدا ئۇھ تارتىش، زور كۆپ قىسمى بىمەنە، ئازاب-ئوقۇبەتلىك سەرگۈزەشتە، مەسىلە، بىر ئوچۇم ئادەم، زاماندىن قالغان ئەخمىقانە تۇزۇم، مەن جەزملەشتۈرەلەيمەنكى، سۈت فېرمىسى، خوجايىنى ۋە ئىشچىلارنىڭ ھەممىسى يازلىق ۋاقىت تۈزۈمىنى ياخشى كۆرمەيدۇ. كىچىك بالىلىرى بار ئانىلار بۇنىڭدىن قاتتىق يىرگىنىدۇ.

سىز ئوتتۇرىغا قويماقچى بولغان سوئال:

● بۇ بايانىڭىزنى قانداق پاكىت ئارقىلىق ئىسپاتلايسىز؟

● تېكىستتىكى «خېلى نىسبەتتىكى كۆپ قىسمى» دېگەن سۆزنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟
● سىز دېھقانچىلىق مەيدانى خوجايىنى، دېھقانلار شۇنىڭدەك ئائىلىلەرنىڭ پىكرىگە قارىتا قانداق تاللاپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان؟
● نېمە ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان ئادەملەر يازلىق ۋاقىت تۈزۈمىنى ياخشى كۆرىدۇ؟

22. «ئالتۇن بېلىق، مۈشۈك ۋە تىيىن»لارنىڭ ھەممىسىنى سىنىپ ئەتىۋارلىق ھايۋانلىرى قىلىشقا بولىدۇ. بىراق، قايسىسى سىلەرنىڭ يىللىقا ئەڭ مۇۋاپىق كېلىدۇ؟

—— قارار چىقىرىش

باسقۇچ 1: تۆۋەندىكى ھەر بىر خىل ئەھۋال ئاستىدا، سىز چوقۇم قايسى ئىش ئۈچۈن قارار چىقىرىشىڭىز كېرەك؟

a. فىرىئوننى تەركىبىگە ئالمىغان پۈركۈش قۇتىسىنى قانداق ياساش كېرەك؟

b. قانداق ئىلغار ئۇسۇل ياكى يېقىلغۇ نېفىتنىڭ ئورنىنى بېسىپ ماشىنىلارنى ھەرىكەتلەندۈرەلەيدۇ؟

باسقۇچ 2: تۆۋەندىكى مەسىلىلەرنى قانداق ھەل قىلىش ئۈچۈن قارار چىقارغاندا، بىزدە تاللاشقا بولىدىغان قانداق لايىھەلەر بار؟

a. بىز ئۆلارنى دېڭىز-ئوكيانلارغا تۆكۈپ تىنىدۇرۇش ياكى كۆيدۈرۈش ۋە ياكى تاشلاندۇق كان قۇدۇقلىرىغا تۆكۈۋېتىش ياكى قايتا ئىشلىتىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ياكى ئەخلەتنىڭ پەيدا بولۇشىنى ئازلىتىدىغان چارە-ئاماللارنى ئىزدەش، ئوراش خالتىلىرىنىڭ ئىشلىتىلىشىنى ئازلىتىشتەك ئامالLARNI قىلالايمىز.

www.uyghurkitap.com

b. ئۆيگە كىرىپ ئەنزە سادىر قىلىشنى توسۇش ئۈچۈن، بىز ئامانلىق ساقلاش، چارلاشنى كۈچەيتىش، قوشنىلار ئۆزئارا كۆڭۈل بۆلۈش ۋە دىققەت قىلىش، جىنايەتچىلەرنى مەلۇم قىلغانلارنى مۇكاپاتلاش. ساقچىغا مەلۇم قىلىش سىستېمىسىنى كۈچەيتىش قاتارلىقلارنى قىلالايمىز.

باسقۇچ 3: توك چىقىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان ئېنېرگىيە مەنبەلىرى نېفىت، سۇ كۈچى، قۇياش ئېنېرگىيىسى ۋە يادرو ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئېنېرگىيە مەنبەلىرىنىڭ بىردىن ئالاھىدىلىكىنى ۋە بىردىن يېتەرسىزلىكىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىڭ.

ئېنېرگىيە مەنبەسى	ئالاھىدىلىكى	يېتەرسىزلىكى
a. نېفىت	پايدىلىنىشقا ئەپلىك	قايتا ئىشلىگىلى بولمايدىغان بايلىق
b. سۇ كۈچى	قۇياش نۇرىغا تايانمايدۇ	چىقىمى يۇقىرى
c. قۇياش ئېنېرگىيىسى	باھاسى ئەرزان ھەم بۇلغىنىش يوق	توك چىقىرىش مىقدارى چەكلىك
d. يادرو ئېنېرگىيىسى	باھاسى ئەرزان، بۇلغايدىغان گازلارنى چىقارمايدۇ	رادىئوئاكتىپ ئېقىپ چىقىش خەتىرى مەۋجۇت

باسقۇچ 4، 5، 6: بۇلاردا نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلار بار، جاۋابىڭىزنىڭ مۇۋاپىق ۋە زور كۆپ قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىغا جەزم قىلىڭ.

23. «كۆپ قار يېغىپ، قاتناش ۋەقەسى كۆپىيىپ كەتتى»، دېگەن جۈملىدە قايسىسى سەۋەب، قايسىسى نەتىجە؟

—— سەۋەب-نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

1. c (سەۋەب)؛ f (نەتىجە)

2. تۆۋەندىكى جۈملىلەرنىڭ سەۋەبى بىلەن نەتىجىسىنى كۆرسىتىڭ.

a. پادىشاھ دىنوزاۋرنىڭ تاغقا كېلىشىدىن، گۈلدۈرماما دىنوزاۋرنىڭ كۆل سۈيىگە كىرىپ كېتىشىگە سەۋەب بولۇشتەك نەتىجە كېلىپ چىققان.

b. گۈلدۈرماما دىنوزاۋرنىڭ بەدىنى غايەت زور، ئەمما بېشى ئىنتايىن كىچىك بولۇشتەك سەۋەب، ئۇنىڭ كۆل سۈيىدىن ئايرىلغىچە بولغان پۈتۈن بىر كۈن ئىچىدە ئوزۇقلۇق يېيىشىدەك نەتىجىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

3. تۆۋەندىكى جەدۋەلنىڭ بوش ئورنىغا مۇناسىپ سەۋەب- نەتىجىنى تولدۇرۇڭ.

سەۋەب	نەتىجە
قۇياش نۇرىنىڭ قىزىتىشى بىلەن	دەرەختىكى مېۋىلەر پىشتى.
دەرەخنىڭ تېنىدىكى سۇلار ئېقىشتىن توختىغاندا	يوپۇرماقلىرى قۇرۇپ يەرگە چۈشىدۇ.
گۈل شىرنىسى ئۇسسۇلۇقلەر گۈل بەرگىنىڭ ئۇستىدە پەيدا بولۇپ	ھەسەل ھەرىلىرىنى بال يىغىشقا جەلپ قىلدى.

24. نېمە ئۈچۈن بەزى ئادەملەر كىت ئۆلتۈرىدۇ، يەنە بەزى ئادەملەر بولسا ئۇلارنى قوغدايدۇ؟

— ئوخشاش بولمىغان پىكىرلەرنى ئاڭلاپ، ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشنى قوبۇل قىلىش

1. ئۇلار نېمە ئۈچۈن ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چاچماسلىقى كېرەك:

a. ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى زىيانداش ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە زىيانداش ھاشاراتلارنى يەيدىغان نۇرغۇن قۇشلارنىمۇ ئۆلتۈرىدۇ.

b. ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسىنى زىرائەتلەر سۈمۈرۈۋالىدۇ. ئىنسانلار بولسا، ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسىنى تەركىب ئەتكەن ئاشلىقنى يەيدۇ.

www.uyghurkitap.com

ئۇلار نېمە ئۈچۈن ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چېچىشى كېرەك:

a. زىيانداش ھاشاراتلار زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، ھوسۇلغا تەسىر كۆرسىتىدۇ.

b. ئەگەر زىيانداش ھاشاراتلار زىرائەتلەرنى بۇزۇۋەتسە، دېھقانلار ئىشلەپچىقىرىش ئېلىپ بارالماي، بىزنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلىيەلمەيدۇ.

2. نېمە ئۈچۈن كىت تۇتۇشقا يول قويماسلىق كېرەك:

a. مەلۇم تۈردىكى كىتلار مۇشۇ سەۋەبتىن نەسلى ئۈزۈلۈپ قېلىشى مۇمكىن.

b. شۇ سەۋەبلىك كىت ئىستېمال قىلىدىغان جانلىقلار كۆپىيىپ، خەتەرلىك دەرىجىگە يېتىشى مۇمكىن.

نېمە ئۈچۈن كىت تۇتۇشقا يول قويۇش كېرەك:

a. بەزى رايونلاردا مەدەنىيەت ئەنئەنىسى تۈپەيلىدىن، كىت گۆشىنى يېمەكلىك قىلىشقا ئادەتلەنگەن.

b. كىت تۇتۇش كەسپى ئارقىلىق ئىشچىلارنى كىت تۇتۇشقا ۋە كىت گۆشىنى پىششىقلاپ ئىشلەشكە سالغىلى، ئىشقا ئورۇنلىشىش پۇرسىتى بىلەن تەمىنلىگىلى بولىدۇ.

25. «يەر تەۋرەش»نى باش تېما قىلىپ، ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك قانداق مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويالايسىز؟

— ئۆزىڭىزنىڭ مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇڭ.

1-، 2-، 3- مەشىقلەردە نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلار بار. جاۋابىڭىزنىڭ مۇۋاپىق ۋە زور كۆپ قىسىم ئادەملەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىغا جەزم قىلىڭ.

4. پايدىلىنىش جاۋابلىرى تۆۋەندىكىچە:

جېك ھەر ھەپتىدە قانچە پۇل ئامانەت قويىدۇ؟

($ 800-$ 400=$400; $400÷100$=4ھەپتە)

ئۇنىڭ كۈندىلىك چىقىمى ئائىلىق كىرىمىنىڭ قانچە پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؟

($400÷$800=0.5; 50%)

26. ئەگەر توك بولمىسا، ئۇنداقتا قانداق بولىدۇ؟ شۇنداقلا بۇ نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟

—— ئىجادچانلىققا ئىگە يەكۈن

1. پايدىلىنىش جاۋابلىرى تۆۋەندىكىچە:

a. مۇبادا دۇنيادا قۇشلار بولمىسا، ئۇنداقتا دۇنيادا قۇرتلار تېخىمۇ كۆپىيىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ تېخىمۇ كۆپ ئۆسۈملۈك يوپۇرماقلىرىنىڭ قۇرتلار تەرىپىدىن يېيىلىپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

b. مۇبادا يەر شارى ئايدىن ئايرىلسا، ئۇنداقتا يەر شارىدىكى دېڭىز سۈيىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ پەسىيىشى غايىب بولىدۇ. شۇنداقلا دېڭىز ئاستىدىكى چۆكمە ماددىلار قوچۇلماي بېلىقلار يېمەكلىك بىلەن تەمىن ئېتىلمەيدۇ.

c. مۇبادا يەر شارىدا ھېچقانداق نېفىت زاپىسى بولمىسا، ئۇنداقتا، بېنزىن ئىشلەپچىقىرىش ۋە تەمىنلەش بولمايدۇ. شۇنداقلا ماشىنىلارنى ئىشلىتىش مۇمكىن بولمايدىغانلىقتىن دېرەك بېرىدۇ.

d. مۇبادا يەر شارىدا كىت مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنداقتا مەلۇم رايوندىكى ئادەملەر ئۆلارنى تۇتۇپ يېمەكلىك قىلىشقا ئامالسىز قالىدۇ. شۇنداقلا بۇ ئۆلارنىڭ بۇ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ يوقاپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

27. سىز قولىڭىز بىلەن تۇتۇشقا ئامالسىز شەيئىدىن ئۈچنى مىسال كەلتۈرۈڭ

— ئىجادچانلىقتا ئىگە تەتۈر تەپەككۇر

1. سۈرەتكە تارتىش ئاپپاراتى بىلەن سۈرەتكە تارتقىلى بولمايدىغان شەيئىدىن بىر قانچىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

بىر خىل ھېسسىيات، بىر خىل ئاۋاز، ئالەم، چەكسىز چوڭقۇرلۇق، يەر يادروسى.

2. قول ئىشلەتمەي تۇرۇپلا كىتابنى ئاچقىلى بولىدىغان ئامالدىن بىر قانچىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ئېغىزنى ئىشلىتىش، بىر تال يىپنى كىتابنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ ۋاراقلاش، ۋاكۇئۇملۇق چاڭ-توزان سۈمۈرۈش ماشىنىسىنى ئىشلىتىش، باشقىلارنى كىتابنى ئېچىپ بېرىشكە ياردەمگە چاقىرىش، تاياقچە، بەكە، ئارىلاردىن پايدىلىنىپ ۋاراقلاش

3. سىز بىر كىشىنىڭ گېزىتنى تەتۈر تۇتۇۋالغانلىقىنى كۆردىڭىز، ئېھتىماللىق سەۋەبىدىن بىر قانچىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

ئۇ مەلۇم بىر كىشىدىن ئۆزىنى دالدىغا ئالىدىغان بولۇشى، ئۆزىگە سايە چۈشۈرگەن بولۇشى، ئەما بولۇشى، گېزىتنىڭ سىرتقى تەرىپىدىكى يېزىلا تەتۈر بولۇشى مۇمكىن.

4. ماشىنا بىلەن دەرەخنىڭ بىر قانچە خىل ئوخشاش تەرىپىنى يېزىڭ.

ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھاۋا سۈمۈرىدۇ ۋە چىقىرىدۇ، ئادەملەرنى سايە بىلەن تەمىنلەيدۇ، كۆپ خىل تۈرى، رەڭگى ۋە شەكلى بار.

5. جۇڭگودا كۆرگىلى بولمايدىغان شەيئىدىن بىر قانچىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

تىرىك دىنوزاۋر، مىسىرنىڭ ئەلئېھراملىرى، ئېففېل تۆمۈر مۇنارى، ياۋايى ئافرىقا شىرى

6. قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان شەيئىدىن بىر قانچىنى مىسال كەلتۈرۈڭ.

روھ، ئىدىيە، ئاۋاز، تىل

28. سىزنىڭچە ھازىرقى كىتاب سومكىسىدا قانداق يېتەرسىزلىكلەر بار؟ ئەگەر لايىھىلەپ بېرىڭ دېسە، قانداق ئۆزگەرتىسىز؟

—— ئىجادچانلىقتا ئىگە مەسىلە ھەل قىلىشنىڭ يولى

1. سۈت پاراشوكى بىلەن ئۇماچنى بىرلەشتۈرۈپ قاچىلاپ ئوراش، قەغەزدىن ياسالغان ئوراش قۇتىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، سۈزۈك ماتېرىياللارغا ئۆزگەرتىش، قاچىلاش قۇتىسىنى ئىت ياكى مۈشۈك يېمەكلىكى قىلىش، قۇتا ئىچىگە ئورالغان گۈل ئۇرۇقىنى سېلىپ قويۇش.

2. ئۈچىنچى سېغىز كەمپۈت چاپلانغان بىر تال ئۈزۈن كالتەكنى ئىشلىتىش، ۋاكۇئۇملۇق چاڭ-توزان سۈمۈرۈش ماشىنىسىنى ئىشلىتىش، نەيچىنىڭ ئىچىگە لىق سۇ توشقۇزۇش

3. قېرىنداشنى A نۇقتىغا قويۇپ، ھەم قەغەز يۈزىدىن ئايرىماي، ئۆزئارا باغلىنىدىغان تۆت سىزىق ئارقىلىق تۆۋەندىكى توققۇز نۇقتىنى تۇتاشتۇرۇڭ.

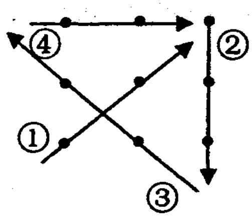

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىگى تاربىسى

29. نېمە ئۈچۈن بەزى ھايۋانلارنىڭ تۈك پەي يوق، يەنە بەزى ھايۋانلارنىڭ بولسا ئاران ئىككىلا پەي بار؟

— لايىھىلەش جەريانىدىكى يېڭىلىقنى ئانالىز قىلىش

1. قېرىنداشلىرىنىڭ ئالتە ياقلىق بولۇشى: ئازادە تۇتۇشقا ئەپلىك بولۇش، ياساشقا ئاسان بولۇش ئۈچۈن، قوتا ئىچىگە قويۇشقا ئەپلىك بولۇش ئۈچۈن.

2. دەرەخلەر ھايۋانلارغا ئوخشاش تۈك ئەتراپىتا ھەرىكەت قىلىپ ئوزۇقلۇق ئىزدىيەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇلار نۇرغۇنلىغان يوپۇرماقلىرىنىڭ قۇياش نۇرىنى سۈمۈرۈپ فوتوسىنتېز ئېلىپ بېرىشىغا ئېھتىياجلىق. بۇ جەريان دەرەخكە نىسبەتەن «ئېنېرگىيە» قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت.

3. بەت يۈزى چوڭ بولسا ئوقۇشقا ئاسان، تىزىش ۋە بېسىشقىمۇ قولايلىق، كېتىدىغان قەغەز تېخىمۇ ئاز بولىدۇ.

4. ساپالدىن ياسالغان ئىستاكاننىڭ ياسىلىش باھاسى ئەرزان ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش ئاسان بولىدۇ. يەنە تېخىمۇ ياخشى ئىسسىق ئۆتكۈزمەسلىك ۋە ئىسسىق ساقلاش رولىمۇ بار.

5. ئىت بىلەن مۈشۈك تۈك پۇتىغا تايىنىپ تېخىمۇ تېز يۈگۈرەلەيدۇ، ئۇلار ئالدىدىكى ئىككى تاپىنىغا تايىنىپ، ئوزۇقلارنى ئوۋلايدۇ.

6. قىزىل رەڭ يورۇق ۋە كۆزنى قاماشتۇرىدۇ، ئاسان جەلپ قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، قىزىل رەڭ خەتەردىن ئېھتىيات قىلىشنى تېخىمۇ بالدۇر سەمىگە سالىدۇ.

يۇقىرىدا سۆزلەنگەن ھەر خىل تەپەككۇر ئەندىزىلىرىنى تېخىمۇ كۆپ چېنىقتۇرۇش مەشىقى

ھايۋانات

1. ئات، كالا، توشقان: ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئوتخور ھايۋان، گۆشخور ھايۋان ئەمەس.

2. رەتكە تىزىش قائىدىسى: ئەقلىي ئىقتىدارى.

3. ئۇ قۇشنىڭ ئۆلۈشى كېيىن بىلەنمۇ، ئۆمرى ئاخىرلاشقانلىقتىنمۇ، بىر نەرسىگە سوقۇلغانلىقتىنمۇ ئەمەسلىكىنى پەرەز قىلىشقا تىمۇ. ئۇ تىرناق بىلەن تاتىلانغان ئىز، چوشۇپ كەتكەن پەي ۋە قان ئىزىنى ئىزدەش ئارقىلىق، ئۆزىنىڭ يەكۈنىنى ئىسپاتلىشى لازىم.

4. توت پۇت بولغاندا، مۈشۈك تېخىمۇ تېز يۈگۈرەلەيدۇ، ئۇۋ ھايۋانلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشقا ۋە يۇقىرىغا يامىشىشقا قولايلىق بولىدۇ. شۇنداقلا يېمەكلىكلەرنى قامالاپ تۇتالايدۇ.

5. پايدىلىنىدىغان يەكۈن: بارلىق ھايۋانلارنىڭ بىر بېشى بار، كۆزى بار، بىر بەدىنى ۋە بىر ئېغىزى بار.

6. قۇشلار، سۇ ئۈزۈش، قاۋاش

7. مۇبادا دۇنيادا قۇشلار مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنداقتا قۇرتلار تېخىمۇ كۆپىيىپ، كۆپ زىرائەتلەرنى قۇرتلار يەپ كېتىپ، يەرگە تېرىلغان ئۇرۇقلار تېخىمۇ ئاز قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئۆسۈملۈك، گۈل ۋە زىرائەتلەر سانىنىڭ تېخىمۇ ئازلاپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

8. قوللايدىغان سەۋەب: ياۋايى پىل دەرەخلەرنى بۇزۇۋېتىدۇ.

قارشى تۇرىدىغان سەۋەب: دۇنيادىكى پىللارنىڭ سانى بەك ئاز قالدى.

ئۇيغۇر كىتاب تورى uyghurkitap.com

9. مۇشۇك ئىتتەك قاۋىيالمايدۇ، ئىنگىلىزچە سۆزلىيەلمەيدۇ، سۇغا شۇڭغىيالمايدۇ.

10. قىسقۇچپاقا بىلەن بېلىقلارنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: سۇدا ياشايدۇ، سۇ ئۈزەلەيدۇ، ژابراسى ۋە كۆزى بار.

قىسقۇچپاقا بىلەن بېلىقلارنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرەپلىرى: قىسقۇچپاقىنىڭ قاتتىق سىرتقى پوستى بار، تۇخۇملايدۇ، قىسقۇچ پەنجىسى بار، سۇدىن ئايرىلسىمۇ ياشىيالايدۇ.

قوشلار

1-، 2-، 3- مەشىقلەردە نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلار بار. جاۋابىڭىزنىڭ مۇۋاپىق ۋە زور كۆپ قىسىم ئادەملەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈڭ.

4. رەتكە تىزىش قائىدىسى: ئۇلارنىڭ ئوزۇقلۇق زەنجىردىكى ئورنىغا ئاساسەن رەتكە تىزىلغان.

5. تام بولسا كىچىك شاتۇت، ئۇنىڭ تۈكلىرى قارا رەڭدە، بىر سېرىق ئېغىزى بار.

6. سىنىپ ئەتىۋارلىق هايۋىنىنى تاللاش

ئەتىۋارلىق هايۋان	پايدىلىق تەرىپى	پايدىسىز تەرىپى
ئەتىۋارلىق چاشقان	بىنىش چىقىمى ئۇزۇن	قەپەزنىڭ ئىچىدىن سېسىق پۇراق چىقىدۇ
قۇش	سايراپ ناخشا ئېيتالايدۇ، ئېتىك	ئېخىمۇ كۆپ كۆڭۈل بۆلۈشكە ئېھتىياجلىق
ئالتۇن بېلىق	گۈزەل، ئېتىك	قولغا ئېلىپ ئوينىغىلى بولمايدۇ

مۇھىم ئامىل: بېقىش چىقىمى، ئېتىكلىك دەرىجىسى، پاكىزلىق دەرىجىسى

7. گۇرۇپپا

	ئوخشىمايدىغان قۇش	نېمە ئۈچۈن ئوخشىمايدۇ
a. بۈركۈت، قۇشقاچ، كەپتەر	بۈركۈت	گۆشخور.

b. تۆگىقۇش، سېغىزخان، پىنگۋىن پىنگۋىن دېڭىزدا سۇ ئۈزەلەيدۇ.
c. ئۆردەك، ئاققۇ، سا سا ئىگمەچ، ئۈزگۈر تۇمشۇقى بار، چاشقان يېيەلەيدۇ.

8. ئىجادچانلىقتا ئىگە ئالماشتۇرۇپ تالاش
- قانىتىنى بوغۇپ قويۇش
- قۇشلار تۇرىدىغان ئۆيدىن بىرنى ياساش

9. قۇشلارنىڭ ئالاھىدىلىكى:

قۇش	ئالاھىدىلىكى					
	ئۇۋا ياسايدۇ	ئىككى پۇتى بار	تۇمشۇقى بار	ئۇچالايدۇ	توخۇم تۇغىدۇ	گۆشخور
تۆگىقۇش	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئۇچالمايدۇ	شۇنداق	شۇنداق
ئۇزۇن قۇيرۇق شاتۇت	شۇنداق	شۇنداق	شۇندلق	شۇنداق	شۇنداق	ئەمەس
قۇشقاچ	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئەمەس
بۈركۈت	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
كەپتەر	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئەمەس

خۇلاسە: بارلىق قۇشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىككى پۇتى، تۇمشۇقى بار، تۇخۇم تۇغىدۇ، ئۇۋا ياسىيالايدۇ.

10. شاتۇت بېقىشقا نىسبەتەن:

قوللايدىغان سەۋەب: شاتۇت ئادەمنى دوراپ گەپ قىلالايدۇ، چىرايلىق، ئوماق، تاماشا قىلىشقا ماس كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بېقىش ئاسان، ئىككى كۈندە بىر قېتىم دان بەرسىلا بولىدۇ.

قارشى تۇرىدىغان سەۋەب: شاتۇت چىر-چىر سايراپ قۇلاق-مېڭىنى يەيدۇ، بەك مەينەت، پۇل خەجلەپ بېقىش كېرەك، ئۇنىڭ ئۈستىگە بېقىشمۇ تەس، بەزى ئادەملەر يەنە ئۇلارنى قەپەزگە سولاپ قويۇش بەك ۋەھشىيلىك، دەپ قارايدۇ.

www.uyghurkitap.com

11. a. دەل-دەرەخلەرنىڭ ئورۇقلىرى ۋە قاتتىق پوستلۇق مېۋىلەرنى يېمەكلىك قىلىدۇ.

b. بېلىقلار ۋە سۇدا ياكى سۇ بويلىرىدا ياشايدىغان كىچىك هايۋانلارنى يېمەكلىك قىلىدۇ.

c. گۈل شىرنىسى ۋە دەرەخ قوۋزاقلىرىنىڭ ئارىسىدىكى كىچىك قۇرتلارنى يېمەكلىك قىلىدۇ.

d. يەر ئۈستىدە ياكى دەرەخ ئۈستىدە ياشايدىغان كىچىك هايۋانلارنى يېمەكلىك قىلىدۇ.

ئالاقە ۋە ئالماشتۇرۇش

1. گېزىت بىلەن كىتابنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: قەغەزگە بېسىلىدۇ، مۇندەرىجىسى بار، ئىسمى ۋە ئاپتورى بار، شەكلى تىك تۆت بۇلۇڭ شەكلىدە.

ئوخشىمايدىغان تەرەپلىرى: پەقەت گېزىتلا هەر كۈنى تارقىتىلىدۇ، ئەڭ يېڭى خەۋەرلەر بىلەن تەمىنلەيدۇ، بەت سانى ئاز.

2. رەتكە تىزىش قائىدىسى: ئۇچۇر مىقدارى ۋە بەت سانىغا ئاساسەن تىزىلغان.

3. b تاللاش توغرى ھەقىقەت. بۇ باياننى پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى ۋە دەرسلىك كىتابلارنى ئاختۇرۇش ئارقىلىق ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ.

4. لى ئەپەندىنىڭ پەرىزى:

a. لى ئەپەندىم بۈگۈن پوچتىكەشكە نېمە بولغانلىقى ھەققىدە قانداق پەرەز قىلدى؟

گېزىت-ژۇرنال كەسپى ئىشچىلىرى ئىش تاشلىمىغان، گېزىتنى بىرى ئوغرىلىۋالمىغان، چاتقاللار ئاستىغا چۈشۈپ كەتمىگەن، قوشنىمىزنىڭ ياكى باشقا جايغا خاتا سېلىنىپ قالمىغان، دەپ پەرەز قىلدى.

b. سىزنىڭچە لى ئەپەندىم نېمە ئۈچۈن بۇنداق پەرەز قىلىدۇ؟

ئۇنىڭ قارىشىچە، بۇ بىر خىل ئەڭ رېئال ئېھتىماللىق.

c. لى ئەپەندىمنىڭ بۇ پەرىزىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن، سىزگە قانداق پاكىت لازىم؟

پوچتىكەشىنىڭ بۇگۈن كېسەل سەۋەبىدىن رۇخسەت سورىغانلىقىنى ئىسپاتلاش.

5. بارلىق ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسى ئۈچۈر بىلەن تەمىنلەيدۇ، تەھرىرلىگەندىن كېيىن ئېلان قىلىنىدۇ. كىشىلەر خام ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ ۋە ئىشلىنىدۇ.

6. سېرىق رەڭ ۋە قارا رەڭدىن ياسالغان قاتناش تاختىلىرى تېخىمۇ روشەن بولۇپ، ئاسان كۆزگە چېلىقىدۇ ۋە دىققەتنى تارتىدۇ، ئوقۇشقا قۇلايلىق بولىدۇ.

7. مۇبادا دۇنيادا ھېسابلاش ماشىنىسى مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنداقتا ئىنسانلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ خىزمەتنى ۋە ھېسابلاش ۋەزىپىلىرىنى قولى بىلەن تاماملىشىغا توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ھېسابلاش سۈرئىتىنىڭ ئىنتايىن ئاستىلاپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. بۇ يەنە ئۈچۈرلارنى ساقلاش ۋە ئەۋەتىشنىڭ تېخىمۇ قىيىنلىشىپ كېتىدىغانلىقى ۋە تېخىمۇ كۆپ خاتالىقنىڭ سادىر بولىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

8. خەلقئارالىق ئىنتېرنېت تورىنىڭ كەڭ كۆلەمدە قوللىنىلىشى

قوللايدىغان سەۋەب: ھەر بىر ئادەم دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئەڭ يېڭى ئۈچۈرلارنى ۋاقتىدا زىيارەت قىلالايدۇ.

قارشى تۇرىدىغان سەۋەب: كىشىلەر دۇنيادىن ئايرىلىپ، ھېسابلاش ماشىنىسى ئېكرانىنىڭ ئالدىدا كۆپ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلىپ، دوستلىرى بىلەن بىۋاسىتە يۈزمۇيۈز ئالاقىلىشىدىغان پۇرسەت ئازلاپ كېتىدۇ.

كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

9. سىز گېزىت ئوقۇسىڭىز بولمايدىغان ئۈچ سورۇن: سۇ ئاستىدا، قاپقاراڭغۇ مۇھىتتا، شامال ئىغىزىدا، سىز ئازراقمۇ تىلىنى بىلمەيدىغان ناتونۇش بىر دۆلەتتە.

10-، 11-، 12- مەشىقلەرنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار. جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپچىلىك ئادەملەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىغا جەزم قىلىڭ.

دىنوزاۋر

1. دىنوزاۋر بىلەن پىلىنىڭ ھەر ئىككىسىنىڭ ئوخشاش تەرىپى: غايەت زور بەدىنى، قېلىن تېرىسى، تۆت پۇتى بار، ئۆسۈملۈكنى يېمەكلىك قىلىدۇ.

ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت دىنوزاۋرلا تۇخۇم تۇغىدۇ، نەسلى يوقالغان، نۇرغۇن ئوخشىمايدىغان تۈرلىرى بار.

2. a ۋە d تاللاش تۈرلىرى ھەقىقەت: دىنوزاۋرلارنى تەتقىق قىلغۇچىلار كىتابلاردا مۇناسىۋەتلىك ھەقىقەتنى بايان قىلغان.

3. مارى باشقا ئېھتىمالغا يېقىن سەۋەبلەرنى پەرەز قىلدى. مەسىلەن، مېتېئورىت تاشلارنىڭ سوقۇلۇشى، كېسەللىك ۋە مۇز دەۋرىدىن ئىبارەت بۇ ئامىللار دىنوزاۋرلارنىڭ يوقىلىشىدا يېتەرلىك سەۋەب بولالمايدۇ، دېگەندەك.

4. سەكرىگۈچى دىنوزاۋرنىڭ ئالاھىدىلىكى: تۇخۇم تۇغىدۇ، تۆت پۇتى بار، مېڭە ھەجمى كىچىك، نەسلى ئۈزۈلگەن.

Megasaurus بىر خىل دىنوزاۋر ئەمەس، چۈنكى تېخى نەسلى ئۈزۈلمىگەن، ھازىرمۇ مەۋجۇت.

5. لايىھىلەش ئىدىيىسىنى ئانالىز قىلىش

a. نېمە ئۈچۈن گۈلدۈرماما دىنوزاۋر شۇنچە ئۇزۇن بويۇنغا ئېھتىياجلىق؟

تېخىمۇ ئۇزۇن سوزۇپ، دەرەخ ئۈچىدىكى يوپۇرماقلارنى يېيەلەيدۇ.

b. نېمە ئۈچۈن دىنوزاۋرلار باشقا ئۆمىلىگۈچى ھايۋانلارغا ئوخشاش بالا تۇغماستىن، تۇخۇم تۇغۇپ كۆپىيىدۇ؟

دىنوزاۋرلارنىڭ تۇخۇمىنى يوشۇرۇپ قويۇش ئەپلىك بولۇپ، كۈشەندىلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىغىلى بولىدۇ.

6. پادىشاھ دىنوزاۋرلارنىڭ ئوۋلايدىغان ئوۋلىقچە تۇتۇپ يېيىشى قىيىن بولغان ھايۋان: قۇشلار ۋە بېلىقلار (چۈنكى، پادىشاھ دىنوزاۋر سۇ ئۈزەلمەيدۇ ۋە ئۇچالمايدۇ).

دىنوزاۋرلارنى جاۋاب قىلغان مەسىلە: نەسلى ئۈزۈلگەن ھايۋاننىڭ ئىسمىدىن بىرىنى يېزىڭ؟ گۈلدۈرماما دىنوزاۋر قايسى خىل تىپتىكى ھايۋان؟

7. سەۋەب ـ نەتىجىنى پەرقلەندۈرۈش

a. گۈلدۈرماما دىنوزاۋرنىڭ غايەت زور بەدىنى بار، ئەمما بېشى ئىنتايىن كىچىك (سەۋەب)، بىر كۈننىڭ زور كۆپ قىسىم ۋاقتىنى ئوزۇقلۇق يېيىشكە سەرپ قىلىدۇ (نەتىجە).

b. پادىشاھ دىنوزاۋر تاغقا چىقىشنى بىلەنلا (سەۋەب)، گۈلدۈرماما دىنوزاۋر كۆل سۈيىگە سەكرەپ كىرىپ كېتىدۇ (نەتىجە).

8. پايدىلىنىش جاۋابلىرى:

a. پادىشاھ دىنوزاۋر ئەڭ ئاخىردا يوقالغان دىنوزاۋر، چۈنكى پادىشاھ دىنوزاۋر گۆشخورلار تۈرىدىكى دىنوزاۋر بولۇپ، ئۆتكۈر چىشلىرى ئارقىلىق باشقا دىنوزاۋرلارنى يېمەكلىك قىلالايدۇ. باشقا دىنوزاۋرلار مەۋجۇت بولسىلا، ئوزۇقلۇق مەنبەسى بولۇۋېرىدۇ.

b. ئەگەمەچ دىنوزاۋرنىڭ ئالاھىدىلىكى: بەدەن شەكلى كىچىك ھەم چاققان: يېمەكلىكى: ئۆسۈملۈك: چىشى: ئانچە ئۆتكۈر ئەمەس.

c. خەنجەرلىك دىنوزاۋرنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى قېلىن، مەزمۇت سىرتقى تېرە قاپلىغان. ئۇستىگە مۇڭگۈز ماددىلىق تىكەنلەر

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ پىكى ئادرېسى

ئۆسكەن بولۇپ، گۆشخور دىنوزاۋۇرلارنىڭ چىشلىشىدىن مۇداپىئەلىنەلەيدۇ.

d. بۇ خىل دىنوزاۋۇرلار بېلىقلارنى يېمەكلىك قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆتكۈر، ئۇچلۇق چىشلىرى بولغانلىقتىن بېلىق تۇتالايدۇ، پۇت پەنجىلىرى بولغانلىقتىن سۇ ئۈزەلەيدۇ.

9. مۇبادا ھازىر دۇنيادا ئاۋۋالقىدەكلا دىنوزاۋۇر مەۋجۇت بولىدىغان بولسا، ئۇنداقتا ئۇلار چوقۇم تۇتۇلۇپ قەپەزلەرگە سولىنىشى ياكى مەخسۇس قوغدىلىدىغان رايونلارغا ئەۋەتىلىپ ئىنسانلار ۋە باشقا ھايۋانلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىشى كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ دۇنيادىكى زور بىر قىسىم رايونلارغا ئىنسانلارنىڭ قەدەم بېسىشىغا بولمايدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئېنېرگىيە

1. ئاۋاز بىلەن نۇرنىڭ ئوخشاش تەرىپى: ھەممىسى دولقۇن شەكلىدە مەۋجۇت بولۇپ تورىدۇ. دولقۇن ئۇزۇنلۇقى، چاستوتىسى قاتارلىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. قايتالايدۇ.

ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت ئاۋازلا ئەكس سادادا ئىگە، ئاڭلىغىلى بولىدۇ، مېتال ئۆتكۈزگۈچ سىم ئارقىلىق يەتكۈزۈشكە بولىدۇ.

2. پايدىلىنىش تەرتىپى: ئىسسىقلىق، ئاۋاز، نۇر. ئۇلار تارقىلىش سۈرئىتىگە ئاساسەن رەتكە تىزىلغان.

3. ھەر خىل ئېنېرگىيە مەنبەلىرىنىڭ پايدىلىق ۋە زىيانلىق تەرىپى:

قۇياش نۇرى: ھەقسىز ئېرىشكىلى بولىدۇ، پاكىز ئېنېرگىيە مەنبەسىگە تەۋە، ئەمما توك ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى يۇقىرى (بۇلۇت قاتلىمى ۋە ئاتموسفېرا قاتلىمى قۇياش ئېنېرگىيىسىنى

قوبۇل قىلىشقا توسقۇنلۇق قىلىدۇ، يۇقىرى باھالىق ساقلاش ئۈسكۈنىسى لازىم بولىدۇ).

شامال كۈچى: ھەقسىز ئېرىشكىلى بولىدۇ، پاكىز ئېنېرگىيە مەنبەسىگە تەۋە، ئەمما ھەرگىزمۇ يۇقىرى ئۈنۈملۈك توك چىقىرىش ئۇسۇلى ئەمەس (شامال سۈرئىتىنىڭ ئۆزگىرىشى تۇراقلىق ئەمەس).

كۆمۈر: قۇياشنىڭ يورۇتۇشى ۋە شامالغا ئېھتىياجلىق ئەمەس، ئەمما پاكىز ئېنېرگىيە مەنبەسىگە تەۋە ئەمەس. بۇلغىنىش پەيدا قىلىدۇ. سەرپىياتى يۇقىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ساقلىنىش مىقدارىمۇ چەكلىك.

يادرو رېئاكسىيە دۆۋىسى: يۇقىرى ئۈنۈملۈك، پاكىز توك كۈچى ئېنېرگىيە مەنبەسى، ئەمما رادىئو ئاكتىپلىق يامراپ چىقىش خەترىگە ئىگە.

ئويلىنىشقا تېگىشلىك ئامىل: چىقىمى، بۇلغىنىشى، ئېرىشتىكى قولايلىقلىقى، پاكىزلىق دەرىجىسى

.4

سەۋەب	نەتىجە
چاقماقنىڭ چېقىشى	ھاۋا گۈلدۈرلەش پەيدا قىلىدۇ
قۇياش نۇرى يامغۇر تامچىلىرىنىڭ ئۈستىگە چېچىلسا	ھەسەن-ھۈسەن چىقىدۇ
ھەددىدىن زىيادە ئۇلترا بىنەپشە نۇر	تېرىدە داغ پەيدا قىلىدۇ
ھەددىدىن زىيادە سۈركىلىش كۈچى	ئىسسىقلىق ھاسىل قىلىدۇ

5. نېمە ئۈچۈن لوپا ئەينەكنىڭ ئۈستىگە ئۆتكۈزگۈچ ئەينەك ئورنىتىش كېرەك...

a. چۈنكى ئۆتكۈزگۈچ ئەينەكنىڭ ئەگمەچ سىرتقى يۈزى بار.

ئەگمەچ سىرتقى يۈزى نۇرنى قايتۇرۇپ ياكى نۇر سۇندۇرۇپ، فوكۇس نۇقتىسىغا يىغىدۇ.

www.uyghurkitap.com

b. چۈنكى ئۆتكۈزگۈچ ئەينەك ئادەتتە ئەينەكتىن ياسالغان. ئەينەك سۈزۈك ماتېرىيال، پىششىقلاپ شەكىلگە كەلتۈرۈش ئاسان، يۇيۇش قولايلىق.

6. كۆمۈر، تەبىئىي گاز، نېفىت: ھەممىسى قايتا پەيدا بولمايدىغان بايلىق.

كۆلەڭگە، ئۆتكۈزگۈچ ئەينەك، يورۇقلۇق: ھەممىسى يورۇقلۇق ئىلمى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

كۈچ، ئېغىرلىق كۈچى، ئىتتىرىش: ھەممىسى كۈچ ئىلمى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

مىس، تۆمۈر، پولات: ھەممىسى مېتالغا تەئەللۇق.

7-، 8-، 9- ۋە 10- مەشىقلەرنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار. جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپ قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىغا جەزم قىلىڭ.

يېمەكلىك

1. شېكەر بىلەن تۇزنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: ھەممىسى تەبىئىي ماددا، ھەممىسى كرىستال تۈزۈلۈشكە ئىگە، ھەممىسى سۇدا ئېرىيدۇ.

ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت شېكەرنىڭلا تەمى تاتلىق، ئورگانىك بىرىكمىگە تەۋە (ئۆسۈملۈكتىن ئېلىنغان).

2. a. شېكەر بىلەن ئۆسۈملۈك، خۇددى ماي بىلەن ھايۋاناتقا ئوخشاش. (شېكەر ئۆسۈملۈكتىن، ماي ھايۋاناتلاردىن كېلىدۇ)

b. پىشلاق بىلەن سۈت، خۇددى كەمپۈت بىلەن شېكەرگە ئوخشاش. (پىشلاق سۈتتىن ياسالغان، كەمپۈت شېكەردىن ياسالغان)

c. كالتسىي چىشقا مۇھىم بولغىنىدەك، تۆمۈر قانغا مۇھىم (كالتسىي چىشنىڭ مەزمۇت بولۇشىغا پايدىلىق. تۆمۈر قان ئىقتىدارىنىڭ تولۇقلىنىشىغا پايدىلىق).

3. سىز سۇ ئاستىدا نەپەسلىنىش ئۈسكۈنىسى تاقاپ سۇغا شۇڭغۇغان ۋاقتىڭىزدا، ئۇخلىغان ۋاقىتتا ۋە تىياتىرخانىدا ناخشا ئېيتىۋاتقان ۋاقىتتا يېمەكلىك يېيەلمەيسىز.

يېمەكلىكنى جاۋاب قىلغان ئۈچ سوئال:

● شېكەر قانداق بىر خىل شەيئى؟

● ئادەم بەدىنى قانداق ماددىنىڭ كۆپىيىشى ئارقىلىق ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلىنىدۇ؟

● بارلىق ھايۋاناتلار ھەممىسى قانداق ماددىغا ئېھتىياجلىق؟

4. پايپاق بىلەن پىزا قاتلىمىسىنىڭ ھەممىسىنى ئىنسانلار ياسىغان، ھەممىسى دۇكاندا سېتىلىدۇ، ھەممىسى بەدەننى سوغۇقتىن ساقلاش رولىغا ئىگە، ھەممىسىنىڭ كۆپ خىل ئوخشىمىغان تۈرلىرى بار، ھەممىسىنىڭ مەلۇم خىل پۇرىقى بار.

5. ئالما يېمەكلىك ئورنىدا ئىشلىتىلگەندىن باشقا، يەنە قەغەز ئۈستىگە باستۇرۇش، يىڭنە سانجىيدىغان كۆرپە قىلىش، زىننەت بۇيۇملىرى قىلىش، ھەتتا بىر تال تۆشۈكنى ئېتىپ قويۇشقىمۇ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

6. كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ ياخشى كۆرمەيدىغان يېمەكلىكنى تېپىپ بېقىشقا رىغبەتلەندۈرىدىغان ئۈچ خىل قىزىقارلىق ئۇسۇل:

● ئۇنىڭغا ئۇ قاتتىق ھۆرمەت قىلىدىغان ئادەمنىڭ بۇ خىل يېمەكلىكنى يېيىشنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتىش؛

● بۇ ئادەمگە بۇ يېمەكلىكنى ئىنتايىن تېز سۈرئەتتە يېگۈزۈش؛

● بۇ ئادەمگە بۇ خىل يېمەكلىكنى يېگەندە بۇرنىنى تۇتۇۋېلىش كېرەكلىكىنى ئېيتىش.

7. a ئاپېلسىنىنىڭ تەركىبىدە ۋىتامىن C مول بولۇپ (سەۋەب)، بۇ خىل ئوزۇقلۇق ماددا كىشىلەرنىڭ سوغۇققا قارشى تۇرۇشىغا ياردەم بېرىدۇ (نەتىجە).

b. سۈت تۈرىدىكى يېمەكلىكلەر ھايۋاناتلارنىڭ بەدىنىدىن ئېلىنغان بولۇپ، كالتسىي ماددىسى مول (سەۋەب)، بۇ خىل مىنېرال ماددا سۆڭەكنى تېخىمۇ مەزمۇت ۋە قاۋۇل قىلىدۇ (نەتىجە).

8. بولكا، ھاراق، پىرەنىك: تەبىئىي يېمەكلىك ئەمەس، ئىنسانلار پىششىقلاپ ئىشلىگەن.

9- ۋە 10- مەشىقنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار. جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپ قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىنى جەزم قىلىڭ.

ھاشارات

1. ھاشارات ۋە قۇشلارنىڭ ھەممىسىنىڭ پۇتى، قانىتى ۋە بەدىنى بار، تۇخۇملاپ كۆپىيىدۇ.

پەقەت ھاشاراتلارنىڭلا تۆت قانىتى، سېزىش مۇڭگۈزى بار، بەدىنى بىر نەچچە بۆلەككە بۆلۈنگەن، بىر تاللا قان تومۇرى بار، ئالتە پۇتى بار.

2. رەتكە تىزىش قائىدىسى: پۇتىنىڭ سانىغا ئاساسەن رەتكە تىزىلغان.

3. b ۋە c.

4. ئومۇملاشتۇرۇلغان خۇلاسە: بارلىق ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئالتە پۇتى بار، قانىتى بار، ئۇچالايدۇ، بەدەن شەكلى ئىنتايىن كىچىك، سېزىش مۇڭگۈزى بار.

5. نېمە ئۈچۈن ھەسەل ھەرىسىنىڭ ...

● تۆت پۇتى بولماستىن، ئالتە پۇتى بار؟
ئاجىز پۇتلىرى تاسادىپىي زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىغاندا، يەنىلا ئىشلىتىشكە بولىدىغان يېتەرلىك پۇتلىرىنىڭ بولۇشى، بەدىنىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشقا ئاسان بولۇشى، تار بوشلۇقتا ھەرىكەت قىلىشقا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن.
● قارا سىرىق ئارىلاشقان يوللۇق سىزىقلىرى بار؟
گۈللەر ئارىسىدا پائالىيەت ئېلىپ بارغاندا، يوللۇق سىزىقلىرى نىقاب رولىنى ئوينايدۇ.
● ئىككى قانىتى بولماستىن، تۆت قانىتى بار؟
ئاجىز قاناتلىرى تاسادىپىي زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىغاندا، يەنىلا ئىشلىتىشكە بولىدىغان يېتەرلىك قاناتلىرىنىڭ بولۇشى، تېخىمۇ چاققان ئۇچۇشى ئۈچۈن.
6. تۆۋەندىكى باياننى تولۇقلاڭ:
a. ھەسەل ھەرىسى بىلەن ھاشارات، خۇددى ئالما بىلەن مېۋىگە ئوخشاش (ھەسەل ھەرىسى بىر خىل ھاشارات، ئالما بولسا بىر خىل مېۋە).
b. چۈمۈلە بىلەن رەقەم 6، خۇددى ئۆمۈچۈك بىلەن رەقەم 8 (چۈمۈلىنىڭ ئالتە پۇتى بار، ئۆمۈچۈكنىڭ سەككىز پۇتى بار).
c. ئىنسانلاردا بۇرۇننىڭ بولۇشى، خۇددى ھاشاراتلاردا سېزىش مۇڭگۈزى بولغاندەكلا (ئىنسانلار بۇرنى ئارقىلىق پۇراقنى پۇرايدۇ، ھاشاراتلار سېزىش مۇڭگۈزى ئارقىلىق ئەتراپتىكى مۇھىتنى سېزىدۇ).
7. ئەگەر دۇنيادا ھەسەل ھەرىسى مەۋجۇت بولمىسا، ئۇنداقتا مېۋە بېرىدىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ گۈللىرى چاڭلىشالمايدۇ، شۇنداقلا بۇ بىزنىڭ كەلگۈسىدە بۇنچە كۆپ مېۋە ۋە سەي-كۆكتاتلارنى ئىستېمال قىلالمايدىغانلىقىمىزدىن دېرەك بېرىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

8. زىرائەتلەرگە ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى چېچىشنى قوللايدىغان سەۋەب: قۇرتلارنىڭ زىرائەتلەرنى يەپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

قارشى تۇرىدىغان سەۋەب: ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسىنىڭ زەھەرلىك ماددىلىرى تۇپراق ۋە ھاۋانى بۇلغايدۇ.

9. چېكەتكە بىلەن تېلېۋىزورنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: ھەر ئىككىسىنىڭ سېزىش مۇڭگۈزى/ئانتېننىسى بار، ھەممىسى ئاۋاز چىقىرالايدۇ. ھەممىسىنىڭ قاتتىق سىرتقى قېپى بار.

10. تىرىك چىۋىننى تاپقىلى بولمايدىغان جاي: سۇ ئاستى، ۋاكۇئۇم، ھاشارات ئۆلتۈرۈش قۇتىسىنىڭ ئىچى.

11. ھەسەل ھەرىسى ۋە بۆرگە: بۇ ئىككىسى ھاشارات، ئوخشاشلا ئادەمنى چاقالايدۇ.

12. كېپىنەك نۇرغۇن تۇخۇم تۇغىدۇ، تۇخۇمنى باستۇرغاندىن كېيىن، كېپىنەك قۇرت شەكىللىنىدۇ. كېپىنەك قۇرت ئۆلارنى ئوراپ تۇرغان قاتتىق بىر سىرتقى پوستىنى ياساپ، قورچاقنى شەكىللەندۈرىدۇ. قورچاق يېرىلىپ ئىچىدىن كېپىنەك ئۇچۇپ چىقىدۇ.

مىتال

1-، 2-، 3- مەشىقنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار. جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپ قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىغا جەزم قىلىڭ.

4. تۆمۈر بىلەن سۇلياۋنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: ھەممىسى قاتتىق جىسىم، ئىنسانلار ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلات، ئېرىتىپ قۇيۇش ئارقىلىق شەكىللىنىدۇ.

تۆمۈر بىلەن سۇلياۋنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرەپلىرى: تۆمۈرلا داتلىشىدۇ، ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئۆتكۈزگۈچ جىسىم.

5. قېزىش، ئۇۋاش، ئايرىش، تاۋلاش.

6. قايسى خىل مېتالدىن پايدىلىنىپ، ئۆتكۈزگۈچ سىم ياساپ توك يەتكۈزگەندە، ئويلىنىشقا تېگىشلىك ئامىل: خىراجەت مەسىلىسى، پىششىقلاپ سىم ھالىتىگە كەلتۈرۈش ئاسانمۇ-قانداق؟ ئاسان ئېرىشكىلى بولامدۇ-قانداق؟ توك ئۆتكۈزۈشچانلىقى قانداق؟

7. تۆمۈرگە ئائىت ھەقىقەت: تۆمۈر بىر خىل خىمىيىلىك ئېلېمېنت، ئۆتكۈزگۈچ. تۆمۈر ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، ئېرىش دەرىجىسى ئىنتايىن يۇقىرى.

تۆمۈرگە ئائىت كۆزقاراش: تۆمۈر ئەڭ لازىملىق مېتال، تۆمۈرگە سىر بېرىلىشى كېرەك.

8. خەيلۇننىڭ پەرىزى: ئاليۇمىن ئىشلەپچىقىرىش ئاسان، ئەمما بايقاش ۋە قېزىش قىيىن بولغان تەبىئىي بايلىق.

ئەمەلىيەتتە بولسا، ئاليۇمىن يەر شارىدا مىقدارى ئەڭ مول بولغان بىر خىل ئېلېمېنت، بىراق مېتال شەكلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىششىقلاپ مېتال قىلىپ چىقماق ئىنتايىن قىيىن (ھازىر ئېلېكترونلاش ئۇسۇلىنى قوللىنىش ئارقىلىق بىر ئاز ئاسانلاشتى).

9. مېتالنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

مېتال	ئالاھىدىلىكى				
	ماگنىتلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە	پارقىراق	قاتتىق ھالەتتە	ئاسان ئېرىشچان	توك ئۆتكۈزۈشچانلىققا ئىگە
مىس	ئەمەس	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
تۆمۈر	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	ئەمەس	شۇنداق
سىماب	ئەمەس	شۇنداق	ئەمەس	شۇنداق	شۇنداق
ئالتۇن	ئەمەس	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى

10. a. نېمە ئۈچۈن تەڭگە پۇل چەمبەر شەكىلدە؟
چەمبەرنى پېششىقلاپ ئىشلەش، ياساش قولايلىق، ئېلىپ يۈرۈش ۋە ساقلاشقا ئەپلىك. مەلۇم ئۇسكۇنىلەرنىڭ پۇل تاشلاش ئېغىزىغا تاشلاشقا قولايلىق.
b. نېمە ئۈچۈن نۇرغۇن تەڭگە پۇللار بىر خىل نىكىل دەپ ئاتىلىدىغان مېتالدىن ياسىلىدۇ؟
چۈنكى، نېكىل داتلاشمايدۇ، ئاسان ئۇپرىمايدۇ.

سەييارە

1. ئاي شارى بىلەن يەر شارىنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: ھەممىسى قۇياشتىن ئىسسىقلىق ئېنېرگىيىگە ئېرىشىدۇ. ھەممىسى يۇمىلاق شەكىلدە، قاتتىق ھالەتتىكى ئاسمان جىسمى، شۇنداقلا سىرتقى يۈزىدە نۇرغۇن تاغلار، ئويمانلىقلار بار. ھەممىسى قۇياشنى چۆرىدەپ ئايلىنىدۇ.
ئاي شارى بىلەن يەر شارىنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرەپلىرى: پەقەت يەر شارىدىلا سۇيۇقلۇق شەكىلدىكى سۇ بار، ھاۋا بار، دەريا بار، ھاياتلىق بار، يەر شارى سەييارە، ئاي شارى بولسا ھەمراھ يۇلتۇز.
2. رەتكە تىزىش قائىدىسى: قۇياش بىلەن بولغان يېقىن-يىراقلىق ئارىلىقىغا ئاساسەن رەتكە تىزىلغان، يېقىندىن يىراققا.

سەييارە	ئالاھىدىلىكى				
	ھەمراھ يۇلتۇزى بار	ئوكسىگېن بار	قاتتىق ھالەتتە	ئۆز ئوقىنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدۇ	قۇياشنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدۇ
يەر شارى	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
سانتۇرۇن	شۇنداق	يوق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
نېپتۇن	شۇنداق	يوق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق
ۋېنېرا	يوق	يوق	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق

ئومۇملاشتۇرۇپ خۇلاسىلەش: بارلىق سەييارىلەرنىڭ ھەممىسى قاتتىق ھالەتتىكى ئاسمان جىسمى. ئۇز ئوقىنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدۇ ھەم قۇياشنى ئايلىنىپ چۆرگىلەيدۇ.

5. سەييارىنىڭ شار شەكلىدە بولۇشى گاز ۋە ئېرىگۈچى ماددىلار سەييارىنىڭ يۇقىرى سۈرئەتتە چۆرگىلەش تەسىرى سەۋەبىدىن شار شەكىللەندۈرىدۇ.

6. يەر شارى بىلەن سەييارە، خۇددى قۇياش بىلەن تۇرغۇن يۇلتۇزغا ئوخشاش. (يەر شارى سەييارە، قۇياش بولسا تۇرغۇن يۇلتۇز)

7. مۇبادا ئاي شارى يەر شارىغا ھەمراھ يۇلتۇز بولمايدىغان بولسا، ئۇنداقتا يەر شارىدا كېچىدە ئاي نۇرى بولمايدۇ، دېڭىز-ئوكيانلاردىمۇ دېڭىز سۈيىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ-پەسىيىشى بولمايدۇ. شۇنداقلا بۇ كېچىنىڭ تېخىمۇ قاراڭغۇلۇقىدىن، دېڭىز-ئوكيانلاردىكى بېلىق بايلىقىنىڭ ئازلاپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

8. قۇياشنى جاۋاب قىلىدىغان سوئاللار:

● يەر شارى بىلەن ئارىلىقى ئەڭ يېقىن تۇرغۇن يۇلتۇز قايسى؟

● يەر شارىدىكى جانلىقلارنىڭ مەۋجۇت بولۇش شەرتى نېمە؟

● بىز ئولتۇراقلاشقان قۇياش سىستېمىسىنىڭ مەركىزى نېمە؟

9. بەزى سەييارىلەرنىڭ ھەمراھ يۇلتۇزى بولۇپ، ئۇنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدۇ. سەييارىلەر ئېللىپس شەكىللىك لىنىيىنى بويلاپ ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ لىنىيە ئوربىتا دەپ ئاتىلىدۇ. ئوربىتا داۋاملىق مەلۇم بىر تۇرغۇن يۇلتۇزنى چۆرىدىگەن بولىدۇ. قۇياش بولسا تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئىچىدىكى بىر ئەمەلىي مىسال. سەييارە تۇرغۇن يۇلتۇزدىن كەلگەن نۇرلارنى

قايتۇرىدۇ. بەزى سەييارىلەر مەسىلەر، مېركۇرىي بەك ئىسسىق بولغانلىقتىن جانلىق مەۋجۇت ئەمەس.

10. يەر شارىغا سوقۇلۇش ئېھتىمالى بولغان قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزغا ئائىت سوئال:

- باشقا ئادەملەر بۇ قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنى كۆرگەنمۇ-يوق؟
- بۇ كۆزىتىشتە ئىشلىتىلگەن ئاسترونومىيە تېلېسكوپىنىڭ چوڭلىقى نىسبىتى قانداق؟
- بۇ ئاسترونومنىڭ نوپۇزى قانداق؟
- بۇ ئاسترونومنىڭ ئابرۇيى قانداق؟
- ھېلىقى قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنى كۆرگەن ۋاقىتتا، بۇ ئاسترونوم سەگەك، ياخشى خىزمەت ھالىتىدە تۇرغانمۇ-يوق؟
- باشقا مۇتەخەسسىسلەر ئۇنىڭ ھېسابلاپ چىققان سانلىق مەلۇماتلىرىنى ناھايىتى ئىنچىكىلىك بىلەن قايتىدىن تەكشۈرگەنمۇ-يوق؟

11. پەرەز قىلىش:

a. يۇپىتېرنىڭ قۇياشنى چۆرگىلەپ بىر ئايلىنىشى ئۈچۈن قانچە كۈن كېتىدۇ؟ مارسنىڭ قۇياشنى ئايلىنىش ۋاقتىدىن ئۇزۇن (1000 كۈن بولۇشى مۇمكىن).

b. يۇپىتېرنىڭ سىرتقى يۈزىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى قانچە؟ باشقا سەييارىلەردىن سوغۇق. (-50°F، تەخمىنەن -45.56°C بولۇشى مۇمكىن)

c. يۇپىتېرنىڭ قانچە ھەمراھ يۇلتۇزى بار؟ مارسنىڭكى بىلەن ئوخشاش ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ. (تۆتى بولۇشى مۇمكىن).

12.

گۇرۇپپا	ئوخشىمايدىغان شەيئى	باشقا شەيئىلەر بىلەن ئوخشىمايدىغانلىقىدىكى سەۋەب
a. مېركۇرىي، ئاي شارى، ۋېنېرا، مارس	ئاي شارى	ئاي شارى سەييارە ئەمەس، بەلكى ھەمراھ يۇلتۇز
b. پلاتون، ۋېنېرا، قۇياش، مارس	قۇياش	قۇياش سەييارە ئەمەس، بەلكى تۇرغۇن يۇلتۇز
c. يەر شارى، ۋېنېرا، مارس، مېركۇرىي	يەر شارى	يەر شارى بىردىنبىر ھاياتلىق مەۋجۇت سەييارە

13-، 14-، 15- مەشىقلەرنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار، جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپ قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈڭ.

ئۆسۈملۈك

1. ھايۋانات بىلەن ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئوخشاش تەرىپى: ھەر ئىككىلىسى جانلىق، ھەممىسى ھۈجەيرىدىن تۈزۈلگەن، ھەر خىل ئەزالىرى بار. قۇياش، ھاۋا، سۇ ۋە ئوزۇقلۇق ماددىسىغا تايىنىپ ھايات كەچۈرىدۇ.

ھايۋانات بىلەن ئۆسۈملۈكنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت ئۆسۈملۈكنىڭلار گۈلى، يىلتىزى، شېخى ۋە خلوروفىل ماددىسى بار.

2. رەتكە تىزىش قائىدىسى: سۇنىڭ تۇپراق ئارقىلىق دەرەخنىڭ تېنىگە كىرىپ، ھەر قايسى ئەزالاردا ئېقىش تەرتىپىگە ئاساسلانغان.

3. گۈللۈككە كۆچەت تىكىشكە ئائىت ئامىل: دەرەخنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى، باھاسى، يوپۇرماق تاشلاش ئەھۋالى، يىلتىز تارتىش ئەھۋالى، زەھەرلىك ماددا قويۇپ بېرىش ئەھۋالى

مۇناسىۋەتسىز ئامىل: دەرەخنىڭ نامى، باشقا ئادەملەرنىڭ گۈللىكىدىمۇ بۇ خىل دەرەخنىڭ بار-يوقلۇقى.

4. a.

5. بارلىق دەرەخنىڭ ئالاھىدىلىكى: ھەممىسىنىڭ يوپۇرمىقى، غولى، يىلتىزى ۋە شاخلىرى بار.

ئۈستىدىكى ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولمىغان دەرەخ: پالما دەرىخى —— دەرەخ شاخلىرى يوق؛ قارىغاي —— يوپۇرمىقى يوق.

6. a. ئۆسۈملۈك بىلەن دەرەخ سۇيۇقلۇقى، خۇددى ھايۋانات بىلەن قانغا ئوخشاش.

uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

b. ئۆسۈملۈك بىلەن ئوكسىگېن، خۇددى ھايۋانات بىلەن كاربون تۆت ئوكسىدقا ئوخشاش.

7. مۇبادا دۇنيادا دەرەخ مەۋجۇت بولمايدىغان بولسا، ئۇنداقتا يەر شارىدىكى ئوكسىگېننىڭ مىقدارى تۆۋەنلەپ، كاربون تۆت ئوكسىدنىڭ مىقدارى بولسا تېخىمۇ ئۆرلەپ كېتىدۇ. شۇنداقلا بۇ يەر شارىدىكى ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ تېخىمۇ يۇقىرىلاپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

8. يامغۇرلۇق ئورمانلارنى كېسىشنى قوللايدىغان سەۋەب: چۈنكى، كەمبەغەل دۆلەت ۋە خەلقلەرگە تېخىمۇ كۆپ كىرىم يارىتىپ بېرىدۇ.

يامغۇرلۇق ئورمانلارنى كېسىشكە قارشى تۇرىدىغان سەۋەب: مەلۇم دەرەخلەر مۇشۇ سەۋەبتىن يوقىلىپ كېتىدۇ. ھاۋادىكى ئوكسىگېن مىقدارى تۆۋەنلەپ، كاربون تۆت ئوكسىدنىڭ مىقدارى ئۆرلەپ كېتىپ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرىلاپ كېتىدۇ.

9. گۈل ياشىيالمايدىغان جاي: شىمالىي قۇتۇپ، قاپقاراڭغۇ جاي ياكى يەر ئاستى، ۋاكۇئۇم بوشلۇقى، ئوت يالقۇنىنىڭ ئىچى.

10. ئۆسۈملۈكنىڭ يىلتىزى بار، يىلتىز دەرەخ غولىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. دەرەخ غولىدا نۇرغۇن دەرەخ شاخلىرى ئۆسىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى بار. گۈلى ئارقىلىق ئۆسۈملۈك كۆپىيىش ئېلىپ بارىدۇ. ئۆسۈملۈكنىڭ يوپۇرمىقى بار، يوپۇرماق كاربون تۆت ئوكسىد بىلەن سۇنى بىرىكتۈرۈپ، خىلوروفىلنىڭ ياردىمىدە، فوتوسىنتېز ئېلىپ بېرىپ، ئوكسىگېن ۋە كراخمال ھاسىل قىلىدۇ.

بۆلگىنىش

1-، 2-، 3-، 4- مەشىقلەرنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار. جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپ قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈڭ.

5. تۇپراق، سۇ ۋە ھاۋا (بۇلغىنىش پەيدا قىلمايدىغان ماددا)، ياكى شاۋقۇن، ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى ۋە ئىس-تۈتەك (مەلۇم شەكىلدىكى بۇلغىنىش)

6. دېڭىز-ئوكيان بۇلغىنىشى بىلەن ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: ھەر ئىككىلىسى خىمىيىلىك ماددا بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ھەر ئىككىسى يەر شارىنىڭ سىرتقى يۈزىگە تارالغان.

دېڭىز-ئوكيان بۇلغىنىشى بىلەن ئاتموسفېرا بۇلغىنىشىنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت دېڭىز-ئوكيان بۇلغىنىشىلا بېلىقلارنىڭ ئۆلۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. چىقىرىپ تاشلىماق تەس، نېفىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

7. تېپىك بۇلغىغۇچى ماددا: نېفىت، ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى، ئىس-تۈتەك، زەھەرلىك خىمىيىلىك ماددا.

ئورتاق ئالاھىدىلىكى: خىمىيىلىك ماددىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئىنسانلار ئىشلىتىدۇ. تەبىئىي مۇھىتقا زىيانلىق، چىقىرىپ تاشلىماق تەس.

8. ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى پۈركۈش: ھاشارات ئۆلتۈرۈش سۈرئىتى تېز، ئادەتتە ئىشلىتىش ئاسان، كۆپ مىقداردىكى چىۋىننى ئۆلتۈرەلەيدۇ؛ ئەمما زەھەرلىك ماددىسى ھاۋانى ۋە مۇھىتنى بۇلغايدۇ، پۈرىقى سېسىق.

چىۋىن ئۆلتۈرۈش پالىقى ئىشلىتىش: تەننەرخى تۆۋەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇلغىنىش پەيدا قىلمايدۇ. ئەمما، چىۋىن ئۆلتۈرۈش پالىقى پاسكىنا، ئىشلىتىش ئاۋارىچىلىق، شۇنداقلا چىۋىن ئاسان قېچىپ كېتىدۇ.

9. ئۇزۇندىن بېرى، كىشىلەر ئىزچىل توردە فىرېئون گازىنى تومان پۈركۈش قۇتىسى بىلەن تومانلىق سۇيۇقلۇق قىلىپ پۈركۈپ كەلدى. مۇبادا ئۇلار داۋاملىق مۇشۇنداق قىلسا، ئۇنداقتا ھاۋادا كۆپ مىقداردا فىرېئون گازى كۆپىيىپ كېتىدۇ. شۇنداقلا

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كىتاب تورى

بۇ يەر شارىدىكى ئۇزۇن قاتلىمىنىڭ يەنىمۇ خوراپ، تېخىمۇ كۆپ ئۆلترا بىنەپشە نۇرنىڭ ئاتموسفېرا قاتلىمىغا كىرىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

10. جەزملەشتۇرگىلى بولىدىغان ئىش: سۇدا نۇرغۇن ئۆلۈك بېلىق بار، مەلۇم ئۆلۈش سەۋەبى بار.

جەزملەشتۇرگىلى بولمايدىغان ئىش: قانداق ئادەم ياكى قانداق سەۋەب بۇ بېلىقلارنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەب بولغان؟ قاچان ئۆلگەن؟ نېمە ئۈچۈن، قەيەردە ئۆلگەن؟

ئېھتىمالغا يېقىن سەۋەب: سۇدا نۇرغۇن سۇ لەشلىرى ئۆسكەنلىكتىن، سۇدا ئوكسىگېن يېتىشمەي، بۇ بېلىقلار ئۆلۈپ كەتكەن.

لازىملىق پاكىت: سۇ لەشلىرىنىڭ ئۆسۈش ئەھۋالى، ھەددىدىن زىيادە كۆپەيگەنلىكىگە قاراش. سۇدىكى ئوكسىگېن مىقدارىنىڭ سانلىق قىممەتلىرى، ئوكسىگېن مىقدارىنىڭ زىيادە تۆۋەنلىكىگە قاراش.

11. a:

بىز پاكىت تېپىپ ئۇنى ئىسپاتلىيالايمىز.

نوپۇسنىڭ كۆپىيىشى بۆلگىنىش دەرىجىسىنى ئېغىرلىتىۋەتتى.

12. a. ئالاقىدار قانۇن (سەۋەب)، كىشىلەرنىڭ ھەددىدىن زىيادە شاۋقۇن پەيدا قىلىشىنى چەكلەيدۇ (نەتىجە).

b. ئايلاندۇرۇپ ئىشلىتىش (سەۋەب)، بىزنىڭ ئەينەك، مېتال، سۇلياۋ، شۇنىڭدەك باشقا مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشىمىزدا خام-ئەشيا، ماتېرىيال سەرپىياتىنى تېخىمۇ ئازلاتتى (نەتىجە).

c. پىشقان ئۈچقۇچى ئايروپىلاننى ئېتىزلارنىڭ ئۈستىدىكى ھاۋا بوشلۇقىدا پەس ئۇچۇرۇپ، دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىغا ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىسى پۈركىدى (سەۋەب)، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ياز پەسلى زىرائەتلەر زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئىنتايىن ئاز ئۇچرىدى (نەتىجە).

كۆپ تەرەپلىك

1، 2. مەشىقنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار، جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپ قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈڭ.

3. تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن چەمبەرنىڭ ئوخشاش تەرىپى: ھەر ئىككىلىسى ئىككى ماكانلىق يېپىق گېئومېترىيىلىك شەكىل، ھەممىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ۋە مەركىزىي نۇقتىسى بار.

تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن چەمبەرنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت تىك تۆت بۇلۇڭنىڭلا تۈز سىزىقتىن تەركىب تاپقان تەرىپى بار، بۇلۇڭى ۋە چوققا نۇقتىسى بار.

4. a. سىز تىزغان رەت: ئۈچ بۇلۇڭ، تىك تۆتبۇلۇڭ، بەش تەرەپلىك، ئالتە تەرەپلىك

رەتكە تىزىشتا قوللانغان خۇسۇسىيەت: تەرەپ سانىغا ئاساسەن، ئازدىن كۆپكە قاراپ تىزىلغان.

b. سىز تىزغان رەت: تەرەپ، يۈزى، ھەجىم

رەتكە تىزىشتا قوللانغان خۇسۇسىيەت: تۆتىنچى دەرىجىسىنىڭ سانىغا ئاساسەن تىزىلغان.

5. a كۆپ جىسىم ۋە پىرامىدا: ئۈچ ماكانلىق گېئومېترىيىلىك جىسىمغا تەۋە.

b. تەڭ يانلىق ئۈچ بۇلۇڭ ۋە تىك تۆت تەرەپلىك: بارلىق تەرەپلىرىنىڭ تەڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

6.

كۆپ تەرەپلىك	ئالاھىدىلىكى			
	تەرىپى بار	يېپىق شەكىل	يۈزى بار	ھەجىمى بار
ئۈچ بۇلۇڭ	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	يوق
تۆت تەرەپلىك	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	يوق
بەش تەرەپلىك	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	يوق
ئالتە تەرەپلىك	شۇنداق	شۇنداق	شۇنداق	يوق

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىن بىر تورى

خۇلاسە: بارلىق كۆپ تەرەپلىكنىڭ ھەممىسى يېپىق شەكىل، كۆپ تەرىپى ۋە بىر يۈز پارامېتىرى بار.

7. a. قىرىنداشنىڭ ئالتە تەرىپى بولغاندا، تۆتۈشقا ئەپلىك، پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش قولايلىق، ئوراپ قاچىلاش ئاسان بولىدۇ.

b. يۇملاق تۇرۇبا تېخىمۇ مەزمۇت بولۇپ، ئاسان يېرىلىپ كەتمەيدۇ.

8. a. چەمبەر بىلەن شار جىسىم، خۇددى تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن كۆپ جىسىمغا ئوخشاش (شار جىسىم ئۈچ ماكانلىق چەمبەر؛ كۆپ جىسىم بولسا ئۈچ ماكانلىق تىك تۆت بۇلۇڭ).

b. تىك تۆت بۇلۇڭ بىلەن رەقەم 4، خۇددى ئۈچ بۇلۇڭ بىلەن رەقەم 3 كە ئوخشاش. (تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ تۆت تەرىپى ۋە تۆت بۇلۇڭى بار، ئۈچ بۇلۇڭنىڭ ئۈچ تەرىپى ۋە ئۈچ بۇلۇڭى بار).

c. ئۈچ بۇلۇڭ بىلەن رەقەم 2، خۇددى پىرامىدا بىلەن رەقەم 3 كە ئوخشاش. (ئۈچ بۇلۇڭ ئىككى ماكانلىق گېئومېتىرىيىلىك جىسىم، پىرامىدا ئۈچ ماكانلىق گېئومېتىرىيىلىك جىسىم)

9. سوئال: چەمبەرنىڭ دىئامېتىرى قانچە؟

- چەمبەرنىڭ يۈزى قانچە؟
- چەمبەرنىڭ رادىئوسى قانچە؟

10. كۆپ تەرەپلىك ئۈچ بۇلۇڭ بولۇشى مۇمكىن، ئۇنىڭ ئۈچ تەرىپى بار. كۆپ تەرەپلىك تۆت تەرەپلىك بولۇشى مۇمكىن، مەسىلەن تىك تۆت بۇلۇڭ، ئۇنىڭ تۆت دانە ئۆز ئارا تەڭ تەرىپى بار. كۆپ تەرەپلىكنىڭ چەمبەر بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

كىلىمات

1. بۇلۇت بىلەن كۆلنىڭ ئوخشاشلىق تەرىپى: ھەممىسىدە سۇ بار، ھەر خىل شەكىلگە ئىگە، تۇراقلىق ئەمەس، شامالدا تەۋرىنىدۇ.

بۆلۈت بىلەن كۆلنىڭ ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت بۆلۈتنىڭلا ئېنىق چېگرا سىزىقى يوق، كۆتۈرۈلۈپ پەسەيمەيدۇ. ھاۋا بوشلۇقىدا لەيلەپ ھەرىكەت قىلىدۇ.

2. سىز تىزغان تەرتىپ: چاقماق چېقىش، گۈلدۈرماما ئاۋازى، قارا يامغۇر، كەلكۈن

رەت تەرتىپ قائىدىسى: بۇ تەبىئىي ھادىسىلەرنىڭ يۈز بېرىش تەرتىپىگە ئاساسەن تىزىلغان.

3. باشقىلار بىلەن ئوخشىمايدىغان شەيئى: شامال، تەيفېڭ بورىنى، مەيىن شامال. (ھەممىسى ئېقىمۋاتقان ھاۋادىن شەكىللەنگەن) ياكى يامغۇر، قار، تۇمان (ھەممىسى سۇدىن شەكىللەنگەن).

4. b:

5. كۆنلۈكنىڭ يېتەرسىزلىكى: تاياقچىلىرى ئاسان بۇزۇلۇپ كېتىدۇ، كۆنلۈك يۈزىنىڭ رەختلىرى ئاسان يىرتىلىپ كېتىدۇ، يان تەرەپتىن كىرگەن يامغۇر سۈيىنى توسىيالمايدۇ.

ئۆزگەرتىلگەن لايىھە: پىششىق، ئېلاستىكلىقى ئىگە تاياقچىلارنى ئىشلىتىش، پۇختا ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ كۆنلۈك ياساش، كۆنلۈكنى ئېخىمۇ چوڭراق ياساش.

6.

سەۋەب	نەتىجە
قۇياش نۇرى يامغۇر تامچىلىرىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ	ھەسەن-ھۈسەن چىقتى.
چاقماق چېقىپ	گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى.
يامغۇر ئاز يېغىپ	زىرائەتلەر قۇرۇپ تۇگىدى.

7. ھاۋا مەۋجۇت بولمايدىغان جاي: ① ئالەم سىرتى؛ ② ۋاكۇئۇملۇق مۇھىت؛ ③ مارسقا ئوخشاش سەييارىنىڭ ئۈستى.

8. a. سۇ بىلەن يامغۇر، خۇددى ھاۋا بىلەن شامالغا ئوخشاش (يامغۇر سۇدىن شەكىللەنگەن، شامال ھاۋادىن شەكىللەنگەن).

b. يامغۇر بىلەن كەلكۈن، خۇددى چاقماق بىلەن گۈلدۈرمامىغا ئوخشاش (يامغۇر كەلكۈننى پەيدا قىلىدۇ، چاقماق گۈلدۈرمامىنى پەيدا قىلىدۇ).

c. تېرمومېتىر بىلەن تېمپېراتۇرا، خۇددى ھاۋا بېسىم ئۆلچىگۈچ بىلەن ئاتموسفېرا بېسىمىغا ئوخشاش. (تېرمومېتىر تېمپېراتۇرا ئۆلچەشكە ئىشلىتىلىدۇ. ھاۋا بېسىم ئۆلچىگۈچ ھاۋا بېسىمىنى ئۆلچەشكە ئىشلىتىلىدۇ).

9. مۇبادا ھاۋارايىدىن ئالدىن مەلۇمات بېرىلمىسە، ئۇنداقتا بىز قاچان، قەيەردە يامغۇر ياغىدىغانلىقىنى ياكى قار-يامغۇرلۇق بوران چىقىدىغانلىقىنى بىلەلمەي قالىمىز، كىشىلەر ئوڭايلا سىرتتا، قار-يامغۇرلۇق بوراندا قالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئايروپىلان ۋەقەسى ۋە دېڭىز-ئوكيان قاتناش ۋەقەسىنىڭ زور كۆلەمدە كۆپىيىپ كېتىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

10. ھاۋانىڭ مەلۇم بېسىمى بار، بۇ بېسىم ئۆلچىگۈچ ئارقىلىق ئۆلچىنىدۇ. ھاۋا قۇياش تەرىپىدىن قىزدۇرۇلغاندىن كېيىن، مەلۇم تېمپېراتۇرىغا ئىگە بولىدۇ. ھاۋا بوشلۇقىدا مەلۇم مىقداردا ھور بولۇپ سۇ پارى دەپ ئاتىلىدۇ. ھاۋانىڭ ھەرىكىتى شامالنى شەكىلەندۈرىدۇ. شامال ئىنتايىن قاتتىق بولغاندا قارا قۇيۇن ۋە تەيفېڭ بورىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

كىت

1. كىت بىلەن ئاكۇلانىڭ ئوخشاش تەرىپى: ھەر ئىككىلىسى دېڭىزدا ياشايدۇ، قۇيرۇقى، تېرىسى ۋە كۆزى بار.

كىت بىلەن ئاكۇلانىڭ ئوخشىمايدىغان تەرىپى: پەقەت كىتنىڭلا ئۆپكىسى بار. تۇراقلىق تېمپېراتۇرىلىق ھايۋان.

2. كىت، سىيىر، ئىت: بۇ ھايۋانلار سۈت ئەمگۈچى ھايۋان.

3. كىتقا ئائىت كۆزقاراش: كىت ئاكۇلاغا قارىغاندا ئادەمنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدۇ. ھەر قانداق ئادەم كىتنى ئۆلتۈرمەسلىكى كېرەك.

كىتقا ئائىت ئىككى ھەقىقەت: كىت سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، كىتنىڭ كۆچۈش پائالىيىتى بار.

4. نېمە ئۈچۈن كىتنىڭ بۇنداق غايەت زور ئېغىزى بار؟

كىتنىڭ غايەت زور ئېغىزى كۆپ مىقداردىكى كىچىك لەيلىگۈچى جانلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دېڭىز سۈيىنى سۈمۈرەلەيدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئوزۇقلۇق مەنبەسىنىڭ بىرى.

● ئادەتتە نېمە ئۈچۈن كىتنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرى يوق؟

بەزى كىتلارنىڭ چىشلىرى ئۆتكۈر ئەمەس، چۈنكى ئۇلار گۆشخور بولمىغاچقا، چىشى بىلەن گۆشنى يېيىشى ھاجەت ئەمەس، ئۇلار غايەت زور ئېغىزى بىلەن دېڭىز سۈيىدىكى لەيلىگۈچى جانلىقلارنى سۈزۈۋالىدۇ.

5. a. كىت بىلەن بالا كىت، خۇددى مۈشۈك بىلەن ئاسلانغا ئوخشاش.

b. كىت بىلەن سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، خۇددى يىلان بىلەن ئۆمىلىگۈچى ھايۋانغا ئوخشاش.

c. كىت مېيى بىلەن كىت، خۇددى ياغ بىلەن ئىنسانلارغا ئوخشاش.

6. كىت بىلەن ماشىنىنىڭ ئوخشاش تەرەپلىرى: ھەممىسى ئۇزۇن ئارىلىققا كۆچەلەيدۇ، ئاۋاز چىقىرالايدۇ.

7. سوئال: شۇ ۋاقىتتا سىزدىن باشقا ئادەملەرمۇ كۆرگەنمۇ-يوق؟

● شۇ چاغدا سىزنىڭ ئاق كىت بىلەن بولغان ئارىلىقىڭىز قانچىلىك ئىدى؟

● سىز ئىلگىرى ئاق كىتنى كۆرۈپ باققانمۇ؟

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

- ئۇ ۋاقىتتا سىز دورىنى ئىشلەتكەنمۇ-يوق؟
- سىزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىڭىز قانداق؟
- سىز ئىلگىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ۋەقەلەرنى دوختۇرغا قىلىپ باققانمۇ؟

8-، 9-، 10- مەشىقلەرنىڭ نۇرغۇن بولىدىغان جاۋابلىرى بار، جاۋابىڭىزنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق ھەم زور كۆپچىلىك كىشىلەر تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقىنى جەزملەشتۈرۈڭ.

مەسئۇل مۇھەررىرى: يالقۇن ئابدۇسالام
مەسئۇل كوررېكتورى: زۆھرە سىدىق

بالىلارغا تەپەككۇر قىلىشنى ئۆگىتەيلى

تۈزگۈچى: (جون . لانگېر [ئامېرىكا])
تەرجىمە قىلغۇچى: ئاينۇر مەمتىمىن

* * *

شىنجاڭ خەلق سەھىيە نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھەر بۇلاقبېشى كوچىسى 66- قورۇ پوچتا نومۇرى: 830004)
ئۈرۈمچى ئالتۇن يارۇق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقاتتى
فورماتى: 1168×850 مىللىمېتىر 1/32 باسما تاۋىقى: 9.25
2005- يىل 7- ئاي 1- نەشرى 1- بېسىلىشى
تىراژى: 5000 —— 1
ISBN 7-5372-3926-6
باھاسى: 16.00 يۈەن

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى